

**Úřad dokumentace a vyšetřování
zločinů komunismu**

Vladimír Bystrov

**ÚNOSY
ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ
DO SOVĚTSKÉHO SVAZU
V LETECH 1945–1955**

Praha 2003

© Vladimír Bystrov
ISBN 80-7312-027-5

V této práci jsou uvedeny desítky jmen. Méně jich náleží osobám známým a naopak více osobám širší veřejnosti většinou neznámým. O některých jsem se stejně jako další publicisté již zmiňoval v řadě článků i rozhlasových a televizních pořadů nebo při veřejných vystoupeních v minulých letech. S mnohými se lze setkat v stále výstavní expozici Předpeklí aneb Z Čech do gulagu v Muzeu Třetího odboje v Příbrami. O řadě se zmiňuji ve své knize Z Prahy do GULAGu aneb překáželi. Většina z nich již bohužel zemřela, a proto jsem je nemohl požádat o souhlas se zveřejněním jejich tragického osudu. Jistě by však neodepřely vydat svědectví o perfidnosti Československa hned v prvních letech po druhé světové válce a našem prvním setkání se sovětským státním terorismem. Ostatně jejich osudy – „těch co vadili komunistům“ – na rozdíl od osudů těch „co nevadili“, přece neubírají jejich jménům důstojnosti, a proto naopak nesmí být zapomenuta.

Autor

Úvodem

Současně se vstupem Sovětské armády v závěru druhé světové války, koncem roku 1944, přistoupily na území Československa speciální orgány sovětské bezpečnosti k rozsáhlému stíhání některých skupin místního obyvatelstva. Oběti tohoto stíhání byly po zadržení zpravidla vzápětí převezeny do sovětských vojenských táborů v Německu a Polsku nebo přímo do věznic v SSSR, kde byly následně odsuzovány k dlouholetým pobytům v táborech nucených prací.

*

Toto stíhání postihlo:

1. Na území tehdejší Podkarpatské Rusi v době od zimy 1944 do jejího oficiálního předání do svazku SSSR v červnu 1945

- nezjištěný počet osob, přičemž hlavním cílem byla likvidace všech potenciálních odpůrců Sovětského svazu a představitelů demokratických občanských a politických kruhů, zastrašení pročeskoslovensky, maďarsky nebo ukrajinsky nacionalisticky orientované veřejnosti a zabránění jakýmkoliv náladám, ohrožujícím připravované připojení území k Sovětskému svazu.

2. Na území Slovenska od počátku roku do jara 1945 deseti-tisíce osob

- buď obviněných z takzvaných válečných zločinů, spočívajících v údajné účasti v bojích na straně Německa nebo Maďarska a v příslušnosti k aktivistickým proněmeckým organizacím tzv. „Slovenského štátu“ nebo ukrajinskému nacionalistickému hnutí,

- nebo násilně vyvezených do SSSR údajně na pomoc při poválečné rekonstrukci sovětského národního hospodářství, a to bez jakéhokoliv obvinění.

3. Na území dnešní České republiky v době od dubna 1945 do počátku roku 1948

- nezjištěný počet předních představitelů bývalé ruské antibolševické emigrace, žijících v ČSR na pozvání československého státu od počátku dvacátých let, většinou absolventů československých vysokých škol a ve své většině tvořících integrální součást československé meziválečné společnosti (generalita a vysocí

důstojníci československé branné moci, profesoři na československých vysokých školách, lékaři, autoři významných architektonických děl na území ČSR, techničtí odborníci předních československých závodů, úředníci československé státní a veřejné správy a podobně), převážně již československých občanů nebo dlouhodobě žijících v ČSR – držitelů mezinárodního průkazu totožnosti uprchlíka ze Sovětského Ruska;

- nezjištěný počet českých reemigrantů z Ruska, kteří po převzetí vlády bolševiky v roce 1917 opustili bývalou českou krajan-skou komunitu v Rusku a svůj tamní majetek a vrátili se natrvalo do ČSR;

- nezjištěný počet osob z řad bývalé československé státní reprezentace na Podkarpatské Rusi do roku 1939;

- nezjištěný počet dalších československých občanů, různě se protivivších nebo z neznámých důvodů se znelibivších představitelům SSSR v ČSR.

Tyto osoby, podle dostupných informací, nebyly obviňovány ze spolupráce s německým nepřítelem a hlavním prvkem vznášených obvinění byl vesměs článek 58 tehdejšího trestního zákoníku RSFSR, podle něhož byly stíhány projevy takzvané kontrarevoluce (kupříkladu u bývalých ruských antibolševických emigrantů především účast v občanské válce v Rusku v letech 1917–1920 na straně protibolševických sil, odchod do emigrace a ev. příslušnost k emigrantským organizacím); jen v ojedinělých případech byla tato údajná kontrarevoluční činnost doplněna o vágní a pro uplatnění příslušného článku trestního zákoníku zcela irelevantní charakteristiku „sloužící cílům nepřítele“ nebo „fašistického nepřítele“.

4. Na území dnešní České republiky v době od února 1948 do počátku šedesátých let

- nezjištěný počet bývalých příslušníků Československého vojska na Rusi v letech 1918–1920 (legií);

- nezjištěný počet českých přesídlenců z Volyňského kraje v SSSR, kteří se po druhé světové války vrátili do obsazených ČSR, dále bývalých sovětských občanek, které pocházely z území obsazených za druhé světové války Německem a byly odvečeny z SSSR na práci do Německa nebo z jiných důvodů opustily Sovětský svaz a po skončení války zůstaly v ČSR, kde se pro-

vdaly a tím nabyly československého občanství, a některých dalších osob;

- nezjištěný počet československých občanů ukrajinské nebo běloruské národnosti.

Tito občané byli předáváni do SSSR již převážně prostřednictvím Státní bezpečnosti ČSR na základě žádosti o jejich vydání například pro údajné činy spáchané během občanské války v Rusku v letech 1917–1920, dále pro takzvané válečné zločiny spočívající v údajné účasti v bojích za druhé světové války na straně Německa nebo Maďarska, nebo za činnost v ukrajinském nebo běloruském nacionalistickém hnutí a v organizování protisovětského odporu za druhé světové války i v dalších letech po jejím skončení. Přitom v Československu proti žádné z osob takto obviněných sovětskou bezpečností nebylo obdobné obvinění vzneseno a ani nebylo proti nim v předmětné době vedeno žádné trestní řízení takovému obvinění odpovídající.

*

Zvláštní skupinu československých občanů, kteří byli po roce 1945 stíháni sovětskými bezpečnostními orgány, představovaly osoby zadržené v sovětském okupačním pásmu Německa, kde z různých důvodů zůstaly nebo působily po propuštění z německých koncentračních táborů.

Osobitý zřetel rovněž zasluhuje působení sovětských bezpečnostních orgánů v Československu na jaře 1946, usilující o zadržetí a repatriování do SSSR osob, které po připojení bývalé Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu uprchly do Československa, protože byly vyloučeny z možnosti optovat pro zachování československého občanství nebo jim tato opce byla znemožňována.

*

Byly zaznamenány rovněž zprávy o československých občanech, kteří po únoru 1948 odešli z ČSR a působili v exilových a jiných zahraničních organizacích, jimiž byli vysláni plnit úkoly do některých zemí politicky podřízených SSSR, kde byli zadrženi

a předání sovětským bezpečnostním orgánům; bohužel podrobnější údaje se zatím nepodařilo zjistit.

*

V této práci se nezabýváme bývalými příslušníky Československého armádního sboru v SSSR, stíhanými ve sledované době na území Československa sovětskými bezpečnostními orgány, a pouze okrajově se zmiňujeme o stíhaných příslušnících partyzánského hnutí. Rovněž není předmětem naší pozornosti postup sovětských bezpečnostních orgánů vůči bývalým československým občanům, žijícím v letech 1939–1945 v tzv. Sudetech nebo ve Slezsku a za druhé světové války působícím v německé armádě a zajatým Rudou armádou¹, nebo vůči zajatým příslušníkům Ruské osvobozené armády (tzv. Vlasovova armáda)².

Kolik československých občanů a dalších obyvatel Československa bylo ve sledované době zadrženo sovětskými bezpečnostními orgány a následně deportováno do věznic a různých koncentračních táborů v Sovětském svazu, zřejmě již nelze zjistit.

*

Cílem této práce není poskytnout přehled obecně o obyvatelích Československa, kteří po druhé světové válce byli internováni nebo vězněni v Sovětském svazu, ale především ukázat na historicky bezprecedentní porušení integrity československých občanů nebo dlouhodobých obyvatel Československa. K porušení této integrity došlo tím, že Československá republika nebránila tomu, aby tito její občané nebo další obyvatelé byli ve své zemi a ve svých domovech zadržováni bezpečnostními orgány jiné země a násilně odvlékáni do jiné země, kde byli následně stíháni podle tamního práva a odsuzováni k dlouholetému výkonu trestu v tamních věznicích nebo koncentračních táborech.³

*

V České republice jsou jedinými dochovanými podklady torzovité dokumenty, uložené ve fondech nástupců bývalých ústředních československých archivů – především v Archivu Minis-

terstva vnitra České republiky, v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky a ve Státním ústředním archivu Praha. Vesměs však jde pouze o dokumenty k osobám, jejichž zadržení sovětskými bezpečnostními orgány nebo zmizení bylo jejich rodinami nebo příbuznými vzápětí oznámeno tehdejšími relevantními československým úřadům se žádostí o pomoc při pátrání po odvedených a zmizelých, a o související úřední korespondenci a spisy. Doplněk tvoří několik desítek zčásti obnovených a zčásti dalších žádostí, které rodiny nebo příbuzní obětí působení sovětských bezpečnostních orgánů zaslali v roce 1992 generálnímu prokurátorovi České a Slovenské federativní republiky na jeho tehdejší výzvu uveřejněnou v tisku.⁴

Výbor „Oni byli první“, zabývající se shromažďováním svědectví o stíhání příslušníků bývalé ruské antibolševické emigrace, žijících v ČSR, sovětskými bezpečnostními orgány v roce 1945 a v dalších letech, zaznamenal rovněž výpovědi pamětníků o řadě osob, jejichž zadržení nebo zmizení ve sledované době nebylo československým úřadům ohlášeno, protože buď žily mimo rodinné komunity – šlo zejména o svobodné muže a o duchovní –, nebo jejichž rodiny se v obavách z dalších represí snažily na sebe neupozorňovat a „ponořily“ se do hloubi české společnosti, kde setrvaly bez „prohlášení se“ nejednou až do dnešních dnů, nebo v průběhu následujících desetiletí přesídlily do jiných zemí.

V ruských archivech uložená dokumentace k okolnostem působení někdejších sovětských bezpečnostních orgánů po vstupu sovětské armády na území ČSR v závěru druhé světové války je obtížně zjistitelná a někdy možná ani neexistuje.

Někteří badatelé předpokládají, že rozhodující materiály by mohly být uloženy v dosud jen omezeně zpřístupněném archivu Směře⁵ a v archivních fondech Gulagu⁶. Autor této práce tento názor nesdílí s poukazem na téměř permanentní restrukturalizaci a reorganizaci sovětských penitenciárních systémů téměř po celou dobu existence Sovětského svazu. Veřejnost ze zemí mimo bývalý Sovětský svaz včetně badatelských kruhů se bohužel příliš upíná k fenoménu gulagu a přehlíží autonomii jednotlivých struktur táborů nucených prací existující zejména ve čtyřicátých letech v SSSR. Nepříliš je brána na vědomí samostatnost početných internačních táborů zřizovaných během druhé světové války, a zejména po ní, pro civilní obyvatelstvo nejprve z různých

strategických území uvnitř SSSR a později pro masy obyvatel deportovaných do Sovětského svazu ze zemí postupně dobývaných Rudou armádou. Nesprávně jsou považovány za součást gulagu tábory přidělené jednotlivým odvětvím národního hospodářství, jejichž vězni pracovali na významných průmyslových stavbách nebo na různých poválečných rekonstrukcích. Shrnuto: střešovým orgánem sovětských táborů nucených prací nebyl Gulag, a dokonce mnohdy ani NKVD^{6a} nebo NKGB^{6b}, či později ministerstvo vnitra nebo ministerstvo státní bezpečnosti.

Tábory Gulagu byly však nejuzavřenější a nejtvrdí. Zatímco Hlavní správa pro záležitosti válečných zajatců a internovaných^{6c} čas od času poskytovala politickým orgánům podrobné statistické údaje o zadržovaných osobách a hlavní správa táborů, působících v odvětvích národního hospodářství, vydávaly hlášení o plnění ekonomických ukazatelů, a tudíž občas uváděly také počty lidských zdrojů – Gulag zveřejňoval pouze souhrnná čísla a zprávy předkládané vrcholným orgánům komunistické strany byly vždy obecné a vágní. Navíc za druhé světové války bylo nařízeno vzájemnou komunikaci orgánů a táborů Gulagu vést s použitím kódů a kryptojazyka, a po válce nikdo tento příkaz neodvolal^{6d}. Archivní fondy Gulagu záměrně nebyly centrálně soustřeďovány a jediná dokumentace se dnes proto dá nalézt pouze ve věznicích a táborech a v administrativních střediscích regionů, na jejichž teritoriu byly tyto věznice a tábory rozmístěny, a to nejen v Ruské federaci, ale i v dalších nástupnických státech někdejšího Sovětského svazu.⁷

I kdyby se český badatel pokusil proniknout alespoň do části této dokumentace, musel by se vyrovnávat s tím, že bude omezen specifiky sovětských záznamových postupů – možné je vyhledávání pouze podle místa věznění a jména zadrženého, a to v mnohdy zkomolené ruské transkripci. O nepřesnosti či otevřené rozpornosti často velice ledabyle prováděných záznamů ani nemluvě.

Omezené výpovědní možnosti ruských archivu jsou patrné rovněž z odpovědí, uvedených blíže nespecifikovanými orgány Ruské federace do dotazníků, které Středisko pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výbor „Oni byli první“ zaslaly v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace

a které byly vráceny postupně v letech 1995–1996 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze.⁸

O dalších československých občanech, stíhaných na území Československa sovětskými bezpečnostními orgány se zmiňují někteří bývalí vězni sovětských koncentračních táborů ve svých vzpomínkách, publikovaných zejména ve druhé polovině devadesátých let v Rusku i v jiných zemích.⁹

Podkladem pro tuto publikaci byly všechny autorem dosud získané dokumenty a svědectví za shora uvedené situace¹⁰.

-
- ¹ Mnozí zajatci byli časem ze speciálních zajateckých táborů z nejrůznějších důvodů převedeni do nápravněpracovních táborů, především Gulagu, kde postupně splynuli s ostatní masou vězňů.
- ² Podle dostupných údajů mezi příslušníky této armády byli českoslovenští občané pouze výjimečně a rovněž účast v ní dlouhodobě žijících bývalých ruských emigrantů v Československu byla ojedinělá.
- ³ Obecné přehledy o československých občanech, stíhaných po druhé světové válce sovětským represivním systémem, dovolují nahlížet tehdejší události opět jen obecně jako historickou mocenskou zvlášť Sovětského svazu; nemožnými však důsledné zhodnocení různých objektivních příčin, které způsobily, proč byly různé skupiny našich občanů nebo dalších spoluobytel vězněny v sovětských táborech, a zejména znesnadňují definování politické spoluzodpovědnosti Československa za osud těchto osob. Některým politickým silám i historikům a publicistům takový pohled na naši ještě nepřilíh dávnou minulost bohužel zřejmě dokonce vyhovuje.
- ⁴ Na Slovensku vznikla v roce 1990 Sekce odvěčených do SSSR při okresním výboru Konfederace politických vězňů v Prešově, dokumentující únosy sovětskými bezpečnostními orgány do SSSR, zpočátku především obyvatel východního Slovenska. Množství docházejících informací si však vyžádalo vybudování dalších tří desítek poboček po celém Slovensku a zároveň prešovské ústředí začalo evidovat také údaje o odvěčených z Čech a Moravy. Po přijetí zákonů Slovenské národní rady č. 319/1991 Sb. a č. 312/1992 Sb., upravujících náhradu škod za protiprávní odvěčení do Sovětského svazu, se dokumentováním sovětských represí na Slovensku začaly zabývat také další slovenské organizace. Další osud dokumentace po vzniku Slovenské republiky v roce 1993 neznáme.
- ⁵ *SMĚŘŠ* byl název zvláštních oddílů NKVD neboli lidového komisariátu vnitra, vytvořený kryptonymem z ruských slov „směř špionám“ (čes. „smrt špionům“). Oddíly *SMĚŘŠ* byly zřízeny za druhé světové války v roce 1942, zpočátku s úkolem bojovat proti poraženectví v sovětské armádě a likvidovat sovětské občany, kteří za německé okupace západních území SSSR přišli do styku s Němci, ale po vstupu sovětské armády do cizích zemí bylo hlavním posláním směřšovců vyhledávat, sledovat a zatýkat na obsazeném území všechny relevantní i potenciální nepřátele komunismu. Oficiálně oddíly *SMĚŘŠ* zanikly v roce 1946 a vplynuly do NKVD. Viz rovněž Christopher Andrew a Oleg Gordijevskij, *KGB, Důvěrná zpráva o zahraničních operacích od Lenina do Gorbačova*, přel. kol., Praha 1994, s. 276n., nebo R. Hingley, *Die russische Geheimpolizei 1565–1970*, Bayeruth 1972, s. 262n.
- ⁶ *GULAG* je zkr. z rus. Glavnoje upravlenije lagerej NKVD neboli čes. Hlavní správa táborů lidového komisariátu vnitra.
- ^{6a} *NKVD* je zkr. z rus. Narodnyj komissariat vnutrennyh děl neboli čes. lidový komisariát vnitra; od 28. 10. 1917 v souvislosti s přejmenováním první sovětské vlády na radu lidových komisařů byla ministerstva označována jako lidové komisariáty; v roce 1946 byly lidové komisariáty přejmenovány opět na ministerstva a lidové komisaři se stali ministry.

^{6b} NKGB (zkr. z rus. Narodnyj komissariat gosudarstvennoj bezopasnosti neboli česky lidový komisariát státní bezpečnosti) vznikl v roce 1941 a v roce 1947 byl přeměněn na ministerstvo.

^{6c} Hlavní správa pro záležitosti válečných zajatců a internovaných NKVD SSSR (rus. Glavnoje upravlenije po dělam voennoplennych i internirovannyh NKVD SSSR nebo zkr. GUPVI NKVD SSSR).

^{6d} Viz GULAG 1918–1960. Dokumenty. Moskva 2000, s. 862–869.

⁷ Podle zjištění zástupců československých archivů při návštěvě Ústředního státního zvláštního archivu (rus. Centralnyj gosudarstvennyj osobyj archiv nebo zkr. CGOA) v Moskvě počátkem roku 1992 je v dochovaném archivním fondu Hlavní správy pro záležitosti válečných zajatců a internovaných NKVD SSSR (rus. Glavnoje upravlenije po dělam voennoplennych i internirovannyh NKVD SSSR nebo zkr. GUPVI NKVD SSSR) uložena ve 2800 zásuvkách kartotéka válečných zajatců a internovaných o rozsahu přibližně „3,5–4,5 milionů evidenčních lístků“. Část „Čechi“ zabírá 27 zásuvek a je „teoreticky možné nalézt údaje o 69 977 osobách, které se hlásily k československému státnímu občanství“.

Ovšem „značnou část z nich (...) tvoří zajatí příslušníci německé a maďarské armády odvedení k vojsku na tzv. odtrženém území, ať již to byli Češi a Slováci, nebo Němci a Maďaři“, a další „velkou skupinu představují internovaní příslušníci čs. legionu v Polsku a zajatci slovenské armády, kteří byli z valné části převedeni do čs. jednotky v SSSR“. Provádění rešerší v kartotéce vedené podle jmen a přepsaných foneticky do azbuky, a proto často „jen za značných obtíží identifikovatelných“, je velmi složité. Proto se nepodařilo zjistit „přesný počet civilistů internovaných na čs. území“, a navíc „pokusy vyhledat některé osoby prokázaly (...) značnou neúplnost“ této kartotéky, která „neviduje zdaleka všechny případy“. Osobní spisy zajatců a internovaných „jsou řazeny přírůstkově bez vlastního logického třídění“ a „v řadě případů se (...) nedochovaly“. Zároveň kartotéka „fakticky neobsahuje osoby ruské, ukrajinské či jiné národnosti, tj. že zde vůbec nejsou podchyceni příslušníci tzv. bílé emigrace, kteří (...) měli československé občanství“. Písemnosti o internovaných čs. občanech uložené v CGOA v Moskvě, zpracovali I. Šťovíček a S. Kokoška, 9. 3. 1992, kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 179.

⁸ Viz ukázkou v příloze.

⁹ Kupříkladu běloruská básnířka Larysa Henijušová ve své knize Zpověď jmenuje řadu Bělorusů odvečených z Prahy, které potkala při transportu do Sovětského svazu, a zejména během svého sedmiletého věznění v koncentračním táboře na severu Ruska. Larysa Henijuš, Spovedz, Minsk 1993, zejm. s. 188 a 194n. Podrobněji o *Laryse Henijušové* viz dále v kap. IX.

¹⁰ Základní dokumenty shromáždila Olga Hulínová, která působila v letech 1991–1993 v dokumentační komisi Konfederace politických vězňů a v letech 1993–1994 ve Středisku pro dokumentaci protiprávnosti komunistického

režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky. Doplnující pramenný výzkum a rešerše uskutečnil v letech 1996–1999 a doplnil na jaře a v létě 2001 autor.

Středisko pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky vzniklo počátkem roku 1994 z předcházejícího koordinačního centra pro dokumentaci a vyšetřování násilí proti českému národu od 8. 5. 1945 do 31. 12. 1998 při Generální prokuratuře České republiky (toto centrum působilo od 1. 10. 1993 do 31. 1. 1994). Ředitelem střediska byl bývalý politický vězeň komunistického režimu a v letech 1990–1992 poslanec České národní rady a Federálního shromáždění Československé republiky Bohuslav Hubálek. Koncem roku 1994 splynulo Středisko pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu s dosavadním Úřadem pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB při ministerstvu vnitra a vznikl Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky; dnes Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Úřadu vyšetřování Policie České republiky.

Kapitola I.

Dohoda

8. května 1944 byla v Londýně podepsána následující Dohoda o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu sovětských vojsk na československé území:

„Vláda republiky Československé a vláda Svazu sovětských socialistických republik přejíce si, aby poměr mezi sovětským vrchním velitelem a československou správou na území republiky Československé po vstupu sovětských vojsk na československé území byl upraven v duchu přátelství a spolenectví mezi oběma zeměmi, dohodly se na tomto:

Článek 1

Jakmile sovětská (spojenecká) vojska vstoupí v důsledku válečných operací na československé území, nejvyšší moc a odpovědnost ve všech věcech vztahujících se na vedení války bude připadati v pásmu válečných operací po dobu potřebnou k provádění těchto operací vrchnímu veliteli sovětských (spojeneckých) vojsk.

Článek 2

Bude jmenován československý vládní delegát pro osvobozená území, jehož úkolem bude:

- a) uspořádati a vésti podle československých zákonů správu na území zbaveném nepříteli;
- b) znovu tam zříditi československou brannou moc;
- c) zajistiti účinnou součinnost československé správy se sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem a zejména dávatí místním úřadům příslušné příkazy na základě potřeb a přání sovětského (spojeneckého) vrchního velitele.

Článek 3

Československého vojska, které bude při vstupu sovětských (spojeneckých) armád na československé území v jejich svazku, bude ihned využito na československém území.

Článek 4

Na zajištění styku mezi sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem a československým vládním delegátem bude u sovětského (spojeneckého) vrchního velitele ustanovena československá vojenská mise.

Článek 5

V pásmech pod vrchní mocí sovětského (spojeneckého) vrchního velitele budou československé vládní orgány v osvobozeném území ve styku se sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem skrze československého vládního delegáta.

Článek 6

Jakmile některá část osvobozeného území přestane být pásmem vlastních válečných operací, československá vláda tam převezme plný výkon veřejné moci a bude poskytovat sovětskému (spojeneckému) vrchnímu veliteli všestrannou spolupráci a pomoc skrze své civilní a vojenské orgány.

Článek 7

Všechny osoby patřící k sovětským (spojeneckým) vojskům na československém území budou podléhati jurisdikci sovětského (spojeneckého) velitele. Všechny osoby patřící k československé branné moci budou podléhati československé jurisdikci. Této jurisdikci podléhá rovněž civilní obyvatelstvo na československém území, a to i tehdy, jde-li o trestní činy spáchané proti sovětským (spojeneckým) vojskům, ledaže byly spáchany v pásmu válečných operací. Ty spadají pod jurisdikci sovětského (spojeneckého) vrchního velitele. V sporných případech bude věc řešena vzájemnou dohodou mezi sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem a československým vládním delegátem.

Článek 8

O věcech finančních souvisících se vstupem sovětských (spojeneckých) vojsk na československé území bude ujednána zvláštní dohoda.

Článek 9

Tato dohoda vstupuje v platnost ihned po podepsání. Byla

sepsána ve dvou vyhotoveních, každé v československém a ruském jazyku. Obě znění mají stejnou platnost.“¹

Dohodu podepsali „z plné moci vlády republiky Československé, úřadující ministr zahraničních věcí, státní ministr Hubert Ripka“ a „z plné moci vlády Svazu sovětských republik mimořádný a zplnomocněný velvyslanec SSSR u vlády republiky Československé Viktor Zacharevič Lebeděv“.

Československá ratifikační listina byla podepsána v Londýně 17. května 1944 prezidentem Edvardem Benešem a úřadujícím ministrem zahraničních věcí Hubertem Ripkou².

*

V dosavadní literatuře a většině článků, zabývajících se působením sovětských bezpečnostních orgánů na území ČSR v závěru a zejména po skončení druhé světové války, je tehdejší sovětské jednání považováno především za flagrantní popření právě této dohody³.

Tím však tuto dohodu přeceňujeme, neboť obě strany jejím uzavřením sledovaly vlastně každá zcela něco jiného, než o čem hovořil její do jisté míry zástupný obsah. Benešova vláda totiž navrhovala uzavřít tuto dohodu původně nejen se Sověty, ale především s Brity a Američany⁴, které tím chtěla přimět k dalšímu uznání legitimacy československé exilové politické reprezentace. Ale Britové a Američané sdělili československé vládě, že vzhledem k praktickým zřetelům nevidí potřebu takové dohody, čímž nakonec zůstalo pouze u ujednání se Sovětským svazem, který to okamžitě využil pro vlastní propagandu.

Sovětský tisk, obrací se především k mezinárodní veřejnosti, psal o tom, že dohoda „je novým důkazem konsistentní zásadové politiky Sovětského svazu vůči malým státům, které bojují po boku Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států proti banditskému německému imperialismu“ a „provází sovětské jednotky v jejich postupu dál přes Karpaty do míst, kde jsou očekávány krutě trpícími národy, které sténají pod německým fašistickým jhem, a kudy vede cesta k noře hitlerovské bestie“.⁵

O konkrétní naplnění dohody neměl však Sovětský svaz žádný zájem. A československým orgánům, domáhajícím se čas od času

jejího plnění, se dostávalo odpovědí, které stále zřetelněji ukazovaly, že pro Sovětský svaz vzhledem k jeho právním a politickým doktrínám je tato dohoda pouhým cárem papíru⁶.

¹ AMZV, fond Archiv mezinárodních smluv, sign. L 1607.

² Ib.

Beneš, Edvard (1884–1948), diplomat a politik.

V letech 1918–1935 poslanec Národního shromáždění a ministr zahraničních věcí. Od roku 1935 do roku 1938 prezident Československé republiky. Za druhé světové války v exilu ve Velké Británii a v roce 1940 stanul v čele československé exilové státní reprezentace opět jako prezident republiky. Po skončení války v roce 1945 ve funkci potvrzen a znovu zvolen v roce 1946. Po komunistickém puči v únoru 1948 abdikoval.

Ripka, Hubert (1895–1958), novinář a historik.

Do roku 1938 působil v Lidových novinách. Za druhé světové války v exilu ve Velké Británii a v letech 1941–1945 státní ministr v československém exilovém ministerstvu zahraničních věcí v Londýně. Od roku 1945 do roku 1948 poslanec Národního shromáždění a ministr zahraničního obchodu. Po komunistickém puči v únoru 1948 odešel do exilu a žil v USA a ve Velké Británii.

Lebeděv, Viktor (?-?), sovětský diplomat.

³ Činí tak rovněž autor této publikace ve své knize Z Prahy do GULAG aneb překáželi, Praha 1999.

⁴ Proto v textu dohody je vedle adjektiva „sovětský“ vždy ještě v závorkách uvedeno adjektivum „spojenecký“.

⁵ Podrobněji viz například Josef Kalvoda, Role Československa v sovětské strategii, Kladno 1999, s. 185–186 a 201.

⁶ - Dohoda kupříkladu nereflektovala rozdílné základní právní zásady v obou zemích. Sovětské právo totiž vycházelo z principu univerzality a personality, to znamenalo, že sovětské orgány se považovaly za oprávněny stíhat jednání, které podle sovětského práva bylo trestným činem, ať k tomuto jednání došlo kdekoli, kýmkoliv a proti komukoliv, pokud se domnělý viník ocitl v dosahu jejich moci. Zatímco československé právo tradičně vychází z principu teritoriality, podle něhož zadržet a stíhat na našem území ať tuzemce nebo cizince jsou oprávněny pouze domácí úřady. V případě cizích státních příslušníků a bezdomovců byla sice přípustná extradikce do jiné země, ale pouze po předcházející žádosti. Už jen z tohoto pohledu šlo tedy o dohodu zcela bezpředmětnou. K tomu viz kupříkladu dopis ministerstva zahraničních věcí, č. 137.578/II – 1/1946, z 22. VIII. 1946, zaslaný ministerstvu vnitř, na rubu Vyjádření k dotazu MZV z 13. 9. 1946, AMV, 305–121–2 inv. č. neuv. Nebo Výklad čl. 7 dohody mezi ČSR a SSSR z 8. května 1944, č. 9. Úř. věst. čl., in dopis ministerstva spravedlnosti, č. 66 338/46 – III/2 z 21. září 1946, SÚA Praha, fond ÚPV 1221/11/1 II., Vyšetřovanci – Rusové.

- Svěbytnost sovětských právních východisek spolu s utilitární logikou a vpravdě bolševickým přístupem Sovětského svazu k přijatým mezinárodním závazkům provázela naplňování také mnoha jiných tehdejších dohod a smluv mezi oběma státy a československým orgánům obvykle zbývaly jen oči pro pláč.

V mnoha poválečných dohodách a smlouvách se kupříkladu kamenem úrazu stal právě výklad termínů „válečné operace“ nebo „doba trvání války“, které

SSSR interpretoval velmi široce buď do předání správy území dobytého Rudou armádou československé vládě, nebo až teprve do odchodu Rudé armády z Československa. Viz pozn. 3 k Dohodě z 31. března 1945 mezi Československem a Sovětským svazem o vzájemném vyrovnání výdajů na udržování jednotek Rudé armády na území Československa a jednotek československé armády na území Sovětského svazu po dobu válečného stavu. In ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 21, a další dokumenty a komentáře, ib.

- K jinému zásadnímu střetu obou států došlo při vyřizování opcí a stanovení náhrady za opuštěný nemovitý majetek obyvatel Podkarpatské Rusi, kteří po jejím připojení k SSSR optovali pro Československo, kdy sovětská strana například hodlala za základ pro stanovení vyrovnání pozemkového majetku použít stávající zákony Ukrajinské SSR a nikoliv zákony vyplývající z československého právního řádu, platného v okamžiku ratifikace smlouvy o předání Podkarpatské Rusi z ČSR do SSSR, a za optanty uznávala pouze osoby, s jejichž opcí vyslovily souhlas sovětské úřady. Viz kupříkladu Informace ministerstva zahraničních věcí z 27. února 1947 československému velvyslanci J. Horákovi o otázkách, které je nutno ujasnit na sovětské straně, aby bylo možné uzavřít jednání Likvidační komise o Zakarpatské Ukrajině, ib., s. 334–336. Viz rovněž další dokumenty a komentáře, ib.

- Ve všech těchto střetech československá strana obvykle nakonec přistupovala na nevýhodné kompromisy nebo rovnou prohrávala. Komunističtí členové vlády to pak vysvětlovali vskutku bolševickým závěrem, že „mezi námi a Sovětským svazem existuje něco, čemu se říká spojenectví“, což znamená, že vzájemné smlouvy včetně obchodních nelze vykládat pouze „formalistic-kým výkladem“, ale naopak je třeba je „interpretovat v duchu politickém“. Čímž vlastně nepokrytě legitimizovali zacházení s právy a závazky ať vnitrostátními nebo mezinárodními jako s onucí. Viz kupříkladu Zápis 120. (mimořádné) tajné schůze třetí československé vlády 10. prosince 1947 s rozpravou o vhodnosti obsahu a textu obchodní a plavební smlouvy s SSSR a o jejím dopadu na zahraniční obchod Československa, ib., s. 455–457.

Kapitola II.

Podkarpatská Rus

V okamžiku vstupu Rudé armády na podzim 1944 na Podkarpatskou Rus stalo se toto území podle zásady o platnosti československých hranic z doby před 30. zářím 1938 opět součástí Československé republiky. Opět měly začít platit československé zákony a místo dosavadních maďarských okupačních úřadů se správy měly ujmout znovu československé orgány.

Už řadu měsíců probíhala však na rozmanitých úrovních různá jednání o možném budoucím postoupení tohoto území Sovětskému svazu. A třebaže výsledek těchto jednání byl ještě v nedohlednu, protože československá exilová politická reprezentace nebyla příliš jednotná v názoru, jak na sovětský požadavek reagovat¹, po příchodu Rudé armády na podkarpatoruské území se veškeré správy okamžitě zmocnil Sovětský svaz. Současně došlo k rozsáhlým bezpečnostním zásahům vůči místním obyvatelům, kteří po zániku maďarské okupace byli vlastně opět občany ČSR². Hlavní bezpečnostní akce prováděla Správa kontrarozvědky SMĚRŠ 4. ukrajinského frontu³.

Zatýkáni a odvlékáni do Sovětského svazu byli Rusíni i Ukrajinci, Češi i Slováci, Maďari i Němci. Kromě reprezentantů či přísluhovačů maďarských okupačních úřadů, kteří však rovněž de iure měli podléhat československé jurisdikci, uspořádali směršovci hon především na nejrůznější „třídní nepřátele“ a „kontrarevoluční živly“. Mezi zadrženými tak byli vedle sebe členové a přívrženci předválečné agrární strany a předválečných i okupačních maďarských stran, dále příslušníci ruské emigrace, které po jejich odchodu z bolševického Ruska ve dvacátých letech Československo využívalo v místní státní správě, a samozřejmě také ukrajinští nacionalisté. Především představitelé takzvané Karpat-ské Ukrajiny⁴, a to jak ti, kteří spatřovali budoucnost země v rámci federalizované Československé republiky nebo v nové „osvobozené“ Ukrajině a kteří se za maďarské okupace stáhli do ústraní, tak i ti, kteří po rozpadu Československa ve snaze zabránit příchodu Maďarů usilovali o německý protektorát. A konečně hlavně řada Čechů, Slováků a Rusínů, kteří představovali

nebo alespoň mohli představovat jakoukoliv potenciální komplikaci při připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu a následné sovětizaci, nebo dokonce klást odpor⁵.

Počet tehdy zatčených československých občanů na Podkarpatské Rusi a odvečených do SSSR již nelze zjistit.

V českých archivech jsme zatím našli jen ojedinělé zmínky a ruské archivy, pokud budou zpřístupněny, mohou vydat svědectví pouze o celkovém počtu obětí represí v tomto regionu za sovětské vlády. Možnost získání přehledu o osobách, stíhaných sovětskou bezpečností na Podkarpatské Rusi jen v období, kdy nehledě na příchod Rudé armády byla oficiálně stále součástí ČSR, je bohužel téměř jistě vyloučeno.

Různí autoři odhadují počet odvečených na několik desítek tisíc.

Akce směršovců nebyly však pouze operativním bezpečnostním opatřením. Naopak jasně šlo o součást dlouhodobého komplexního programu soustředěné likvidace všech předpokládaných protivníků Sovětského svazu a jakékoliv protikomunistické opozice ve všech zemích, které se vývojem druhé světové války ocitly ve sféře sovětského vlivu. Směršovci, odcházející za postupující Rudou armádou na Slovensko a do Čech, vedle stíhání nových obětí dál ještě dlouho vytrvale pátrali po bývalých předních představitelích podkarpatoruského veřejného a politického života⁶. A oddíly Směrše, působící na Podkarpatské Rusi, rovněž ještě dlouho po jejím předání SSSR dál pronásledovali každého, kdo jakýmkoliv způsobem projevoval pročeskoslovenské sympatie nebo opoťoval československé občanství⁷.

---

¹ V dílech pamětníků i historiků či v komentářích k postupně objeveným a uveřejňovaným dokumentům nalezneme často rozdílné popisy procesu předcházejícího a provázejícího postoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu. Podle stále přetrvávajícího názoru zejména ukrajinských a slovenských historiků se Podkarpatská Rus stala součástí Sovětského svazu de facto hned v okamžiku, kdy do ní v září 1944 vstoupila Rudá armáda a fakticky nastolila sovětskou moc. To však nemění nic na nesporné skutečnosti, že ještě osm měsíců potom československá politická reprezentace stále nevyslovila oficiální souhlas s přenecháním tohoto území Sovětskému svazu, a dokonce se naopak ozývaly hlasy ponechat ho v Československé republice. Zápis z 31. schůze první československé vlády Národní fronty 18. června 1945, in *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 63–66. Smlouva Československé republiky se Svazem sovětských socialistických republik o připojení Zakarpatské Ukrajiny k Ukrajinské sovětské socialistické republice byla podepsána 29. června 1945 a ratifikována Národním shromážděním ČSR 22. listopadu 1945 a prezidiem Nejvyššího sovětu SSSR 27. listopadu 1945, *ib.*, s. 75–76.

² Samozřejmě tento statut československých občanů *via facti* nenáležel v době maďarské okupace přistěhovaným Maďarům a Němcům.

³ Nikolaj Siněvirskij, Směš. (God v staně vraga.) Grani, Edition November 1948, Mönchehof/Kassel 1948, s. 40.

⁴ Názvem *Karpatská Ukrajina* označovali Podkarpatskou Rus ukrajinští nacionalisté zejména potom, když v důsledku mnichovské dohody z 29. září 1938 musela být jižní část podkarpatoruského území postoupena Maďarsku a okleštěnému Československu nezbylo než poskytnout Slovensku a Podkarpatské Rusi rozsáhlou autonomii, což samozřejmě vyvolalo horečné hledání nové podkarpatoruské politické identity. Rovněž pokus vytvořit po odtržení Slovenska 14. března 1939 ze zbytku Podkarpatské Rusi samostatný stát nesl název Republika Karpatská Ukrajina; vzápětí však tuto „republiku jednoho dne“ smetla maďarská okupace. Podrobněji viz kupříkladu Ivan Pop, *Podkarpatská Rus v proměnách dějin*, rukopis, 1995.

⁵ Nikolaj Siněvirskij, *cit. op.*, s. 74.

⁶ Podrobněji viz dále v textu.

⁷ Ještě v prosinci 1946 zpráva o jednání členů československé opční komise se správními úřady v Užhorodě ve dnech 28. 10. – 26. 11. 1946 obšírně popisuje překážky, které sovětské úřady kladou občanům, kteří optovali pro ČSR, a uvádí, že „sovětské soudy na Zakarpatské Ukrajině odsoudily přibližně asi 150 osob (většinou oprávněných optantů) pro pokus ilegálního překročení hranic do ČSR do žaláře od 6 měsíců do 3 let“ a „část těchto lidí byla již odtransportována do různých pracovních táborů v SSSR“, in *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 323–326.

Kapitola III.

Slovensko

S postupem sovětské armády do hloubi československého území se činnost směršovců a dalších orgánů NKVD¹ přenesla na Slovensko. Sovětské bezpečnostní orgány zcela ignorovaly většinou všude okamžitě fungující československou veřejnou správu², a zejména na východě a severu země rozpoutaly opravdový teror. Vedle stíhání aktivistů slovenských fašistických organizací a nejrůznějších představitelů „kontrarevoluce“ byly násilně vyvezeny na nucené práce v Sovětském svazu celé skupiny politiky a sociálně indiferentního obyvatelstva, především z malých měst a venkova^{2a}.

Z dopisu Mikuláše Dema Sekci odvečených do SSSR při okresním výboru Konfederace politických vězňů v Prešově:

„(...) Já, Mikuláš Demo, narozený dne 29. 10. 1925, bytem v Somotoru-Novej Vieske, patřím mezi ty tisíce, kteří po přechodu fronty v roce 1944 byli odvečeni na nucené práce v SSSR.

Dne 15. listopadu 1944 jsem odešel (a ještě 17 chlapů) jako civilní občan na tzv. ‚maleňkiju rabotu‘. Odešli jsme z domova dobrovolně, protože jsme chtěli pomoci dát do pořádku rozbombardované mosty (na Tise), ale po příchodu do Kráfovského Chlumce, kde nás obklopili sověští vojáci, jsme už tušili, že naverbování na krátkodobou práci je lež, ale už nebyla cesta zpátky, protože nás už přísně střežili. Odtud jsme pochodovali do Samboru^{2b}, kde bylo shromážděno dva tisíce lidí. Odtud transport v nákladních vagónech směřoval do Donbasu^{2c}. Po příjezdu na místo nás ubylo (zemřelo vysílením a hladem) asi 10 % (...). Z naší obce (malá obec, tehdy asi 200 obyvatel) z osmnácti chlapů se vrátilo 10 a z nich dva krátce po návratu domů zemřeli. (...)“³

Ve stejné době v Malom Horešini daleko Kráfovského Chlumce byli po příchodu sovětské armády všichni muži od šestnácti do šedesáti let vyzváni, aby nastoupili na opravu válkou zničených mostů, ale potom byli obklíčeni jednotkou NKVD a odvezeni zvláštním konvojem do pracovních táborů uvnitř SSSR. Bylo jich celkem 168⁴.

Z vyprávění učitele Andreje Kravce:

„V době, kdy sovětská vojska vstoupila na území Slovenska, žil jsem v trebišovském okrese, v obci Zemplínské Hradiště. Samozřejmě, že jsme se radovali z toho, že konečně přicházejí osvoboditelé, že po těch čtyřech letech válečných útrap a strádání jsme se konečně dočkali Rudé armády.

Uplynulo několik týdnů a jednoho dne, bylo to 7. ledna 1945, přišel za mnou sovětský voják se vzkazem, že jeho velitel chce se mnou hovořit. Hned jsem se začal oblékat, ale voják povídal, že to není zapotřebí, protože se za pár minut zase vrátím domů. Bylo sychravo, a proto jsem ho neposlechl, a přece jen jsem se pořádně oblékl. Sedli jsme do auta a jeli do Trebišova, to byly asi tři kilometry, zastavili jsme před velitelstvím a vešli dovnitř. Jenže místo po schodech nahoru mne začali strkat dolů, do sklepa. Tam jsem našel další Trebišovany, všichni byli asi tak mého věku, mně bylo tenkrát dvaatřicet let, ale byli mezi námi i sedmnáctiletí, i padesátiletí. Tam nás nechali asi dva týdny, dokud nebyly osvobozeny Košice, pak nás převezli tam a zavřeli do budovy krajského soudu.“⁵

Rovněž během ledna 1945 bylo odvedeno 670 mužů z obce Velký Blh v Rimavském okrese⁶. V Petrovanech na Prešovsku odvedli všechny muže, kteří zrovna byli v domech na pravé straně ulice uprostřed obce, a ty, co byli na protější straně nebo nebyli doma, nechali bez povšimnutí. Ze Šolcovy továrny v Matejovcích blízko Krompachů odvedly jednotky NKVD šestnáct lidí. V Levoči uspořádaly orgány městské správy sovětským vojákům slavnostní uvítání, pilo se a hodovalo, všichni se svorně veselili, ale když bylo dopito a dojedeno, vydal sovětský velitel rozkaz a celé městské představenstvo skončilo v transportu mířícím do Sovětského svazu.⁷

Začátkem února 1945 odvedly orgány sovětské bezpečnosti 44 mužů z obce Nižný Medzev v okrese Moldava nad Bebravou. Nejstaršímu bylo padesát let a nejmladší byl devatenáctiletý⁸. 18. února 1945 bylo odvedeno 12 občanů obce Dovalova z okresu Liptovský svatý Mikuláš⁹.

Údaje o počtu odvedených Slováků kolísají od několika tisíc až po více než sto tisíc.

V roce 1990 vznikla Sekce odvedených do SSSR při okresním výboru Konfederace politických vězňů v Prešově. Zpočátku

vycházela z odhadu kolem 6 tisíc odvečených především z východního Slovenska¹⁰. Záplava docházejících informací si však vyžádala vybudování dalších tří desítek poboček Sekce po celém Slovensku a v roce 1991 shromáždil okresní výbor Konfederace politických vězňů v Prešově již údaje o téměř 40 000 odvečených zejména Slováků a na Slovensku žijících Maďarů¹¹.

Později v devadesátých letech se dokumentováním sovětských represí na Slovensku kromě prešovského okresního výboru Konfederace politických vězňů začaly zabývat další slovenské organizace, ale bohužel zřejmě dosud se nedospělo k žádnému ověřenému souhrnnému počtu odvečených^{11a}. Celkový počet odvečených ze Slovenska do Sovětského svazu je však odhadován na 60 tisíc, nebo dokonce až 120 tisíc¹².

Z vyprávění učitele Andreje Kravce:

„Nastrkali nás do maličkých komůrek po dvaceti, ani stát, ani ležet jsme pořádně nemohli, ani dýchat, a tak jsme zůstali asi do 3. března 1945.

V té době přijel do Košic prezident Beneš. Čekali jsme, že si nás konečně někdo všimne a bude za nás intervenovat, mysleli jsme, že nás budou chtít poslat kopat zákopy, a šli bychom docela rádi, nebo že budeme opravovat mosty či zničené železnice, ale stále se nic nedělo. Místo toho jednoho dne ráno, ještě za tmy, nás naložili na nákladní auta, odkrytá a samozřejmě špinavá, nesměli jsme se otáčet, nesměli jsme mluvit, a tak nás odvezli do Humenného. Tam nás umístili do kasáren a my jsme s hrůzou zjistili, že už je tam několik tisíc takových vězňů, jako jsme byli my.

Těch pár minut, na které mne odvedli z domu, se protáhlo na tři roky.“¹³

Činnost sovětských bezpečnostních orgánů na Slovensku vyvolala mezi obyvatelstvem vlnu nespokojenosti. Rodiny a řada místních a okresních národních výborů a místních správních komisí požadovaly zamezení deportacím a navrácení odvečených mužů¹⁴. Žádosti místních úřadů byly často podpořeny místními nebo okresními organizacemi Komunistické strany Slovenska¹⁵.

Protesty místních organizací zaskočily vedoucí představitele slovenské komunistické strany, kteří se pokoušeli upozornit sovětské vedení, že únosy a deportace slovenského obyvatelstva do

SSSR by mohly vážně ohrozit sovětské politické zájmy v Československu¹⁶.

Zneklidnění obyvatel se obraceli se žádostmi o pomoc na všechny dostupné orgány obnovované československé moci. Po příjezdu na osvobozené území Československa do Košic zřejmě ještě neobklopoval nově jmenovanou československou vládu a prezidenta republiky příliš velký úřednický aparát, a proto někteří žadatelé byli dokonce osobně přijati prezidentem.

Manželce statkáře Artura Černíka, odvěčeného 15. prosince 1944 ze Žiabjaného, prezident slíbil, že „ve věci zakročí“. Prezidentova kancelář vzápětí nato poslala její žádost předsednictvu vlády. Tam byla uložena bez vyřízení.¹⁷ Zástupci obce Dovalova z okresu Liptovský svatý Mikuláš předali prezidentovi žádost, podepsanou 62 obyvateli, aby pomohl osvobodit dvanáct občanů, kteří byli 18. února 1945 „zajištěni NKVD a zařazeni do zajateckého tábora t. č. na neznámém místě“. Šlo o vojáky bývalého Slovenské republiky¹⁸, kteří za protifašistického povstání od srpna do října 1944 bojovali v povstaleckých jednotkách československé armády a po jeho potlačení přešli do aktivní partyzánské války s Němci. „Slovenská národní rada v Košicích a velitelství československé brigády“ údajně obdobné žádosti nevyhověly.¹⁹ „Delegace býv. podzemních pracovníků“ odevzdala prezidentovi žádost o pomoc při osvobození deseti antifašistů z Prešova, kteří byli 25. dubna 1945 zajištěni „ruskými voj. úřady“²⁰. Helena Jakimovičová předala prezidentovi dopis se žádostí o vrácení syna, který byl za války jako student nasazen v německém pracovním táboře, po příchodu sovětských jednotek uposlechl výzvy a přihlásil se do československé armády²¹, ale byl „zajištěný NKVD a dopravený do lágru v Sanoku“ v Polsku²².

Jakékoliv pokusy československých představitelů o nápravu byly však zřejmě marné.

Svědčí o tom zápis ze schůze československé vlády 12. října 1945, podle kterého při projednávání „propuštění osob zajištěných sovětskými orgány“ státní tajemník zahraničních věcí Vlado Clementis konstatoval, že „pokud jde o civilní osoby, intervenuje se již od košické doby a již tam odevzdal velvyslanci Zorinovi seznam asi 5300 osob, z nichž asi 2500 byli Slováci. Od té doby se urguje odpověď někdy i čtyřikrát týdně.“²³

-
- ¹ O *NKVD* viz pozn. 6a k úvodu.
- ² Státní správu reprezentovaly zejména místní, okresní a krajské národní výbory, zřizované podle dekretu prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše ze 4. prosince 1944 okamžitě po odchodu německé armády, přičemž většina z nich navazovala na obdobné revoluční orgány působící v době Slovenského národního povstání v srpnu 1944.
- ^{2a} Podrobněji o pronásledování obyvatel Slovenska sovětskými bezpečnostními orgány a násilných deportacích do SSSR například: Peter Juščák, *Odvlečení*, Bratislava 2001, nebo Michal Barnovský, *Odvlečení občanů do pracovních táborů v ZSSR v letech 1944–1945*, in Michal Barnovský a kol., *V tieni totality* (sborník), Bratislava 1996, a další práce.
- ^{2b} *Sambor* je město ve Lvovské oblasti v západní Ukrajině.
- ^{2c} *Donbas* (zkr. z rus. Doněckij ugolnyj bassejn neboli čes. Doněcká kamenouhelná pánev). Rozprostírá se na území Ukrajinské republiky a Ruské federace. V rámci SSSR byl do jeho rozpadu 1990 součástí Ukrajinské sovětské socialistické republiky a Ruské sovětské federativní socialistické republiky. Těžba uhlí již od dvacátých let 18. století.
- ³ Přel. ze slov. Dopis byl zaslán okresnímu výboru Konfederace politických vězňů v Prešově na podzim 1990, viz Vladimír Bystrov, *Zrazení a opuštění*, in *Reflex*, r. II., č. 8, 19. 2. 1991, s. 21n.
- ⁴ První se vrátili domů až po třech letech a mnozí dokonce teprve po pěti letech. Dohromady však jenom 65. Celkem 103 Malohorešovanů zahynulo kdesi v hloubi Sovětského svazu a zřejmě byli pohřbeni v hromadných hrobech na neznámém místě. *Ib.*, s. 20 a 22.
- ⁵ Záznam byl pořízen 14. 12. 1990, *ib.*, s. 23.
- ⁶ Celkem se vrátilo 54, *ib.*, s. 20 a 22.
- ⁷ *Ib.*
- ⁸ Viz intervenci Místní správní komise v Nižném Medzevu předsednictvu vlády ČSR z 5. 7. 1949, SÚA Praha, fond MV 492/0.
- ⁹ Viz kopii dopisu 62 spoluobčanů prezidentovi ČSR dr. Edvardu Benešovi z 23. 4. 1945, SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952, k. 1261.
- ¹⁰ Tento počet viz mj. v konceptu dopisu č. j. Kb/783/45, kterým státní tajemník ministerstva zahraničních věcí Vlado Clementis 29. 9. 1945 sděloval předsednictvu sboru pověřenců v Bratislavě, že „pověřil (...) příslušné oddělení, aby ze seznamu zasláního (...) ze Slovenska a obsahujícího přibližně 6000 jmen, byli vybráni občané slovenské a české národnosti a tento seznam v nejbližších dnech“ odešle Vyšinskému, AMZV, fond GS/67.
- Clementis, Vladimír n. Vlado (1902–1952), slovenský právník a publicista.* Od roku 1924 člen komunistické strany. V letech 1935–1938 poslanec Národního shromáždění. Za druhé světové války v exilu ve Francii a ve Velké Británii. Od roku 1945 do dubna 1948 státní tajemník ministerstva zahraničních věcí a potom až do roku 1950 ministr zahraničních věcí. V roce 1951 zatčen a odsouzen k trestu smrti.
- Vyšinskij, Andrej (1883–1954), ruský sovětský právník a diplomat.* Od roku 1920 člen komunistické strany. V letech 1939–1944 náměstek předsedy rady lidových komisářů. V letech 1944–1949 působil v různých funkcích

v lidovém komisariátu (později ministerstvu) zahraničních věcí SSSR a od roku 1949 byl ministrem zahraničních věcí SSSR.

Pověřenectva byla v letech 1945–1968 orgány ústřední správy na Slovensku.

¹¹ Do tohoto počtu nebyli zahrnuti příslušníci slovenské armády, bojující ve druhé světové válce po boku Němců a upadnuvší do sovětského zajetí, kteří rovněž byli vězněni v sovětských táborech.

^{11a} Od roku 2000 se shromažďování dokladů o občanech Československa odvečených po druhé světové válce ze Slovenska do SSSR ujalo rovněž Oddělení dokumentace zločinů komunismu Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky (slov. Oddelenie dokumentácie zločinov komunizmu Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky).

¹² - Z nichž zřejmě téměř dvě třetiny v nelidských podmínkách sovětských koncentračních táborů zahynuly. Zpráva, vypracovaná ministerstvem zahraničních věcí 9. 2. 1949, konstatovala, že „velvyslanectví ČSR v Moskvě hlásilo v srpnu 1948, že podle údajů gen. Goluběva bylo do ČSR od konce války repatriováno 55 517 vojenských zajatců a internovaných“, ale „ověřiti tyto údaje velvyslanectví dle svých záznamů nemohlo z důvodů, že jednotlivé transporty nebyly úřady SSSR hlášeny“. Protože „ministerstvo vnitra nemohlo dáti k porovnání odpovídající čs. údaje“, byl zjišťován počet navrátilců evidovaných Zemskou úřadovnou státní bezpečnosti v Bratislavě a uvedeno, že „dle obdržných (...) hlášení do konce r. 1948: z SSSR se vrátilo 12 246 osob“. K tomu však ministerstvo zahraničních věcí dodalo, že podle jeho evidence „dle hlášení 297 stanic SNB na Slovensku, došlých do 31. 1. 1949 ze 73 slovenských okresů, vrátilo se úhrnem 9800 osob, z toho zajatců 8156 a 1644 civil. osob internovaných“. Žádný ověřený údaj o počtu všech odvečených, a dokonce ani navrátilců už tehdy zřejmě neexistoval. Současný stav repatriace zajatců a internovaných v SSSR, 9. 2. 1949, příloha ke spisu ministerstva zahraničních věcí č. 28.844/V – 3A/49, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, k. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 572, a SÚA Praha, fond MV, inv. č. neuv. *Goluběv, Nikolaj (1902–?)*, *důstojník vojsk NKVD (později MVD) SSSR*. Generálmajor.

- Bývalý ředitel sekce a rehabilitace a odškodňování Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky Ladislav Boroň ve své stati z roku 2001 odhaduje však počet odvečených až překvapivě daleko nižší, aniž by však jakkoliv vysvětlil, jak k tomuto závěru dospěl:

„Za danej situácie, aká je teraz v dokumentácii o odvečených osobách a o vojnových zajatcoch, možno potom počty odvečených osôb len odhadnúť. S prihliadnutím na už skôr spomínané nepresnosti zoznamov, neúplnosti archívov a iné nedostatky dokumentácie, počet odvečených osôb zo Slovenska možno odhadovať na 5000 až 7000 osôb.“ Ladislav Boroň, *Násilné odvečení do Sovietskeho Zväzu*, in *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*, Bratislava 2001, s. 364.

- ¹³ Záznam byl pořízen 14. 12. 1990, viz Vladimír Bystrov, Zrazení a opuštění, in Reflex, r. II. č. 8, 19. 2. 1991, s. 23.
- ¹⁴ - Kupříkladu protesty Místního národního výboru Spišské Teplice a národních výborů Nový Smokovec, Matejovice, Stará Lubovňa a Vyšný Blh, Místní správní komise Hrhov a j., AMZV, fond SSSR 1945–1959, kr. 37.
- Dopisy občanů Selece, Místní správní komise v Nižném Medzevu a j., SÚA Praha, fond MV 492/0;
- ¹⁵ - Kupříkladu protest Okresní organizace Komunistické strany Slovenska Poprad a j., AMZV, fond SSSR 1945–1959, kr. 37.
- Dále žádost slovenských žen z Prešova, potvrzená „komunistickou stranou v Prešově, MNV a ONV“, a žádost „o propuštění partyzánského velitele kpt. Lad Rutěška“, podepsaná „složky ifavského okresu“, a j., SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952, kr. 1270.
- ¹⁶ - Kupříkladu v záznamu o rozhovoru státního tajemníka ministerstva zahraničních věcí Vlado Clementise se sovětským velvyslancem Zorinem z 13. 8. 1945: „Ukazuju mu záznam a pamjatnuju zapisku, týkající sa čs. občanov, zatknutých orgánmi NKVD resp. ČA a odvezených mimo hranice ČSR. Ukazuju mu telegramy, žiadosti, potvrdenia od orgánov komunistickej strany, národných výborov atd. a upozorňujem, že vec je už veľmi naliehavá a vyvoláva nepokoje najmä na Slovensku, tým viacej, že v mnohých prípadoch sa skutočne jedná o zatknutie na základě falošných údajov a pod.“ In ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 109. ČA je zkr. ze slov. Červená armáda neboli čes. Rudá armáda.
Zorin, Valerian (1902–1896), ruský sovětský diplomat.
Od roku 1941 působil v lidovém komisariátu zahraničních věcí SSSR. V letech 1945–1947 byl sovětským velvyslancem v Praze. V letech 1947–1965 byl náměstkem ministra zahraničních věcí a potom působil v různých diplomatických funkcích.
- V Clementisově radiogramu československému chargé d'affaires v Moskvě Hnízdovi ještě o měsíc později: „Intervenuj dľa možnosti u Vyšinského za okamžite prepustenie všetkých našich občanov, Slovákov i Čechov, zaistených orgánmi NKVD a odvedených mimo územia republiky. (...) Vysvetli Vyšinskému, že veľká časť týchto zaistených sú osoby nevinné, ba sú medzi nimi osvedčení komunisti, partyzáni, vojaci, ktorí boli udaní gardistami, vydávajúcimi sa za komunistov, a boli ihneď odvedení, takže nebolo možno včas informovať sovietske orgány a neskoršie intervencie ukázaly sa byť neúčelné. Táto situácia sa na Slovensku zneužíva podvratnými živlami pre znevažovanie autority vlády, lebo sa všeobecne vie, že podľa československo-sovietskej zmluvy nemajú sovietske orgány právny podklad, najma po skončení vojnových operácií, k takémuto postupu. Agituje sa tiež vóči mne osobne rozširovaním správ, že zadržujem prepustenie zadržaných, lebo je medzi nimi aj mnoho príslušníkov strany demokratickej.“ AMZV, fond GS/67.
Hnízdo, Jaroslav (?-?), československý diplomat.
- ¹⁷ Prezident republiky přijal manželku Artura Černíka 11. 4. 1945. SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952, kr. 1261.

- ¹⁸ Slovenská republika byl oficiální název tzv. „Slovenského štátu“, který vznikl 14. března 1939 a dokončil rozpad ČSR. Zanikla osvobozením Slovenska na jaře 1945.
- ¹⁹ Delegaci občanů z Dovalova přijal prezident republiky 23. 3. 1945, SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952, kr. 1261.
- ²⁰ Přijetí prezidentem republiky se uskutečnilo 25. 4. 1935 v Prešově, ib.
- ²¹ Počátkem února 1945 souhlasil velitel 4. ukrajinského frontu maršál Koněv s provedením mobilizace na osvobozeném území Slovenska pro doplnění 2. a zformování 4. československé brigády.
Koněv, Ivan (1897–1973), ruský sovětský důstojník.
Od roku 1918 člen komunistické strany. Za druhé světové války v Rudé armádě postupně velitel Západního frontu, Kalininského frontu, Severozápadního frontu, Stepního frontu a 2. a 3. ukrajinského frontu. V letech 1945–1946 vrchní velitel Střední skupiny [sovětských] vojsk a později další vysoké vojenské funkce.
- ²² K předání dopisu došlo 29. 4. 1945, SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952, kr. 1261.
O *Sanoku* podrobněji viz příloha.
- ²³ Část zápisu 77. schůze první československé vlády NF 12. října 1945 o postupu při vyjednávání propuštění československých občanů ze sovětských internačních táborů, in ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 136.

Kapitola IV.

Slezsko a Morava

Po příchodu na Moravu se směršovci soustředili nejprve na Slezsko.

Situace, která zde po ústupu německých vojsk a vstupu Rudé armády nastala, byla značně nepřehledná. Velká část Slezska totiž v důsledku mnichovské dohody ze září 1938 připadla Německu a Polsku. A přes ujištění spojenců o poválečné obnově Československa v původních hranicích před mnichovskou dohodou, stále nebylo jasné, jak bude naloženo s nároky Poláků, aby poválečné uspořádání po stanovení nových polsko-německých hranic ponechalo část předválečným Československem spravovaného slezského území Polsku.

Zároveň samozřejmě obyvatelé na Německem a Polskem zbraném území byli vystaveni silné germanizaci a polonizaci – přičemž i polonizovaná část byla po vpádu Německa do Polska v říjnu 1939 násilně germanizovaná – a obnovení jejich československé státní příslušnosti bylo proto mnohdy problematické. Nebylo snadné rozpoznat, kdo se dobrovolně stal tzv. Volksdeutsche a kdo k tomu byl donucen, zejména potom, co stejně všichni muži museli na práci do Německa nebo narukovat do německé armády.

Tentokrát směršovci soustředili svou pozornost zejména na místní obyvatele odvedené do německé armády, kteří při jejím ústupu do hloubi Německa dezertovali a vraceli se do svých domovů, nalézajících se na území již dobytém Rudou armádou¹.

Podle dostupných údajů byli zadrženi zpravidla obviněni ze spolupráce s německou rozvědkou. Byla to jediná větší skupina obyvatel Československa, kteří byli stíháni sovětskými bezpečnostními orgány a později souzeni sovětskou justicí za údajnou činnost ve prospěch válečného nepřítele.² Většinu zadrženi prováděly zřejmě operativní oddíly kontrarozvědky SMĚŘŠ 1. gardové armády 4. ukrajinského frontu.³

Pochopitelně přítomnosti sovětských bezpečnostních orgánů rovněž využili mnozí jednotlivci k falešným udáním, která buď plynula ze zjitřené averze k Čechům, otevřeně podporované pol-

skou prosovětskou tzv. lublinskou vládou⁴, nebo byla motivována osobními zájmy, jako tomu v obdobných situacích obvykle bývá, například snahou odvrátit pozornost od vlastní minulosti či dosáhnout jiného zisku.

Nepřehledná situace ve Slezsku trvala ještě řadu měsíců po skončení války a sovětskou represí postižení zdejší obyvatelé jen výjimečně hledali pomoc u centrálních československých orgánů. Proto v archivech České republiky jsou uchována svědectví pouze o několika málo případech odvezení tehdejších obyvatel Slezska do SSSR a informace o některých dalších případech byly získány teprve ze žádostí, které počátkem devadesátých let zaslali v České republice žijící příbuzní odvezených generálnímu prokurátorovi České a Slovenské federativní republiky na jeho tehdejší výzvu uveřejněnou v tisku, nebo které v letech 1992–1993 shromáždilo Středisko pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky⁵.

*

Po vstupu do Ostravy směršovci zahájili svou hlavní kampaň v Československu: systematicky vedený úder proti politickému a společenskému i intelektuálnímu potenciálu, představovanému bývalou ruskou emigrací. Cílem nebylo likvidovat všechny bývalé ruské emigranty, kteří po opuštění bolševického Ruska již téměř čtvrt století žili v Československu a tvořili integrální součást všech vrstev československé společnosti, ale především otřást jejich společenskými pozicemi a jistotami, aby nemohli bránit prosovětským zájmům přicházejícím do země⁶. Rozbor dosud shromážděných informací o bývalých ruských emigrantech tehdy zadržených a následně odvezených do SSSR zcela jednoznačně vypovídá o plánovité likvidaci dlouhodobého historického politického protivníka⁷.

Řada bývalých ruských emigrantů byla odvečena již ze Slovenska. Většinou šlo o vysoce kvalifikované odborníky, kteří po absolvování československých vysokých technických škol našli ve třicátých letech uplatnění v expandujícím průmyslu a při budování infrastruktury na středním, a zejména na západním Slo-

vensku, nebo zaujímali vedoucí místa ve státní správě v Košicích či v Bratislavě.^{7a}

Ale ve srovnání s masovými deportacemi Slováků šlo zatím pouze o zřejmě náhodně zajištěné jednotlivce.

*

Zátah v Ostravě měl však již zřetelné znaky cílené akce.

Citujeme z pozdějšího hlášení Oblastní úřadovny Státní bezpečnosti v Moravské Ostravě, odboru pro politické zpravodajství ministerstva vnitra: „Po příchodu Rudé armády a členů NKVD do Moravské Ostravy dne 30. 4. 1945, byl těmto na jejich výzvu, pořízen seznam všech v Mor. Ostravě bydlících a žijících ruských emigrantů, a to podle kartotéky všech k pobytu policejně přihlášených osob u zdejšího hlavního ohlašovacího úřadu, a odevzdán k další služební potřebě členům NKVD.“ V příloženém seznamu je uvedeno 80 osob ruské či ukrajinské nebo rusínské národnosti.⁸

Zdá se, že tato skupina v Ostravě žijících Rusů a Ukrajinců sovětské bezpečnostní orgány ale příliš nezajímala. Až na několik výjimek to byli jen dlouhodobě v Československu žijící ukrajínští horníci a dělníci v ostravských hutích. Zřejmě šlo především o ekonomické migranty, kteří se usazovali v Čechách a na Moravě už počátkem století, a později k nim přibyli bývalí ruští váleční zajatci z první světové války a různí uprchlíci, zejména z neustále bolševickým Ruskem ohrožovaných oblastí tehdejšího východního Polska (později skutečně obsazených Sovětským svazem a tvořících součást západní Ukrajiny a Běloruska). Většina náležela do sociální skupiny obvykle nekvalifikovaných námezdních dělníků hlavně v zemědělství a ve velkých expandujících průmyslových aglomeracích.

Autoři seznamu ve spěchu – bylo to doslova v prvních hodinách po dobytí Ostravy Rudou armádou – nejspíš opsali z policejní kartotéky všechny osoby ruské nebo ukrajinské národnosti, které neměly žádnou státní příslušnost a tím naplňovaly představu o emigrantovi⁹. Je to zřejmé i z toho, že seznam obsahoval rovněž většinou české manželky a již samozřejmě v Československu – a dokonce přímo na Ostravsku – narozené děti¹⁰.

Jak NKVD naložila s tímto seznamem a jaké byly další osudy

osob v něm uvedených, bohužel nevíme. Mezi žádostmi československým úřadům o ochranu před pronásledováním sovětskou bezpečností, které se dochovaly v českých archivech, nejsou o osobách z tohoto seznamu žádné zmínky¹¹.

Dochované doklady naopak vypovídají o zatčení osob v Ostravě, které v tomto seznamu připraveném československými policisty uvedeny nejsou.

Technika ing. Viktora Kibalova a profesora Vyšší průmyslové školy ve Vítkovicích ing. Sergeje Popova směršovci zadrželi v jejich domovech v Ostravě-Zábřehu¹². Oba přišli do Československa jako mladí jednadvacetiletí demobilizovaní příslušníci bývalé Ruské (Dobrovolnické) armády počátkem dvacátých let a vystudovali české odborné a vysoké školy v Brně a Ostravě¹³. Ing. Nikolaje Skugarevského odvěkli směršovci z jeho bytu v centru Ostravy. Ten přišel do Československa jako sedmadvacetiletý a než předtím rovněž odešel do Ruské (Dobrovolnické) armády stačil dokončit studium na vysoké škole ještě v Rusku.^{13a}

Všichni měli české manželky a děti. Sergej Popov byl již od roku 1931 československým občanem. Skugarevskému bylo československé státní občanství uděleno v roce 1935. Rovněž Kibalov byl od poloviny třicátých let československým občanem.

V roce 1945 žili v Československu již téměř čtvrt století.

Kibalov a Skugarevskij byli zadrženi třetí den po příchodu Rudé armády do Ostravy – 3. května 1945 a Popov o týden později 10. května 1945. Jak směršovci získali jejich domácí adresy nevíme – stejně jako ve všech dalších případech. S dosti velkou pravděpodobností se však dá předpokládat, že zdrojem těchto informací byli sovětští agenti, kteří pronikli mezi emigranty již před válkou¹⁴.

Popov byl později v SSSR „odsouzen k osmi letům nucených prací za protisovětskou činnost“^{14a}. Skugarevskij byl v Sovětském svazu odsouzen k deseti letům pobytu v nápravněpracovním táboře „za účast v bělogvardějské organizaci“^{14b}. Do Československa se oba vrátili v roce 1955.

Viktor Kibalov byl viděn někdy počátkem padesátých let v Ozerlagu. Pak však beze stop zmizel ve spárech směršovců.¹⁵ Patrně v sovětském táboře zahynul.

*

Zahájení honu na bývalé ruské emigranty samozřejmě neznamenalo konec svévolné perzekuce ostatních obyvatel.

Ještě 27. července 1945 byl na cestě domů z Ostravy-Zábřehu do Újezda u Sokolnic zadržen československý občan ing. Bedřich Horník. Když se ho poručík Entler, vyslaný velitelstvím 1. československé tankové brigády, pokoušel na podzim téhož roku hledat v sovětském polním internačním táboře v polské Ratiboři, „velitel věznice nadporučík NKVD prohlásil, že všichni vězni nacházející se v Ratiboři jsou fašisté a zločinci a že jako takoví propuštění nebudou“ a „rozmluvu“ ukončil poukazem na to, že jakékoliv intervence a jednání československých úřadů jsou v Ratiboři zbytečné, jelikož kompetentní v těchto záležitostech jsou pouze příslušné vyšší orgány NKVD.

Podle dochovaných dokumentů byl Horník držen sovětskými orgány ještě na jaře následujícího roku, již však zřejmě neznámo kde – tábor v Ratiboři byl totiž mezitím zrušen a internovaní rozptýleni do jiných polních věznic.¹⁶

*

26. dubna 1945 vstoupila Rudá armáda do Brna.

Ještě téhož dne směršovci zatkli a odvěkli z jeho bytu v Kameníčkově ulici osmapadesátiletého honorárního docenta a asistenta Vysoké školy technické v Brně ing. Andreje Matuseviče. Jako mladý univerzitní pracovník v Kyjevě byl ještě před první světovou válkou poslán do Paříže, aby tam pokračoval v univerzitních studiích. Po vypuknutí války vstoupil do armády a později bojoval proti bolševikům v řadách Ruské (Dobrovolnické) armády. Do Československa přišel koncem roku 1921 jako čtyřiatřicetiletý, aby pomáhal svým mladým krajanům a bývalým spolubojovníkům, kteří studovali na československých vysokých školách¹⁷. Od roku 1922 až do svého odvěčení směršovci působil na brněnské technice jako významný odborník v oboru matematiky a diferenciální geometrie.

V roce 1935 mu bylo uděleno československé státní občanství.

V roce 1945 žil v Československu skoro čtyřiaadvacet let.¹⁸

9. května 1945 byl ze svého bytu v Brně-Husovicích odvěčen

ing. Vasilij Kirjunčev. Do Československa přišel v roce 1925 jako devatenáctiletý a po studiu na Vysoké škole technické v Brně až do konce války pracoval jako konstruktér v brněnských Škodových závodech.¹⁹

17. května 1945 byl v Brně-Veveří odvečen ing. Alexej Polupanov. Do Československa přišel jako pětadvacetiletý demobilizovaný příslušník bývalé Ruské (Dobrovolnické) armády rovněž v roce 1925 a po studiu stavebního inženýrství na brněnské technice pracoval jako stavební technik.^{19a}

Kirjunčev i Polupanov byli československými státními občany a měli české manželky a děti.

V roce 1945 žili v Československu již dvacet let.

Brněnskou akci zajišťovala Hlavní správa kontrarozvědky SMĚŘŠ 2. ukrajinského frontu. Zadržení prováděly operativní oddíly kontrarozvědky SMĚŘŠ, začleněné do jednotek 53. armády, která Brno obsadila – u Matuseviče dokonce víme, že šlo o oddíl kontrarozvědky SMĚŘŠ 18. gardového střeleckého sboru. Obvinění zadrženým sděloval ale již vyšší orgán – oddělení kontrarozvědky SMĚŘŠ 7. gardové armády, zaujímající prostor mimo Brno nedaleko Mikulova. A vzápětí nato vojenský tribunál této „místně příslušné“ armády vynesl rozsudek.

Kirjunčeva odsoudil 7. července 1945 „za aktivní účast v anti-sovětské kontrarevoluční organizaci NTSNP“²⁰ k deseti letům pobytu v nápravněpracovním táboře. Stejným tribunálem byli 26. července 1945 odsouzeni Matusevič „za účast v antisovětské organizaci“ a Polupanov „za účast v kontrarevolučních organizacích“ rovněž každý k deseti letům. Všichni byli posláni do táborů v dalekém Kazachstánu; Kirjunčev do Stěplagu a Matusevič s Polupanovem do Karlagu²¹.

Domů do Brna se všichni vrátili až v roce 1955.^{21a}

Podle dosavadních zjištění další bývalí ruští emigranti byli operativními skupinami Směrše zadrženi na Cihlářské v Lužánkách, na Mikšíčkově v Židenicích a na Rumunské ve Veveří. Opět šlo vesměs o absolventy brněnské techniky, kteří pracovali většinou jako vysoce kvalifikovaní odborníci v podnicích a úřadech moravské metropole a obvykle získali již ve třicátých letech československé státní občanství a měli české rodiny²².

Ve Vilémovicích na Třebíčsku byl směršovci 7. gardové armády zadržen ing. Sergej Tepenkov. Do Československa přišel

rovněž už ve dvacátých letech a studoval na brněnské technice. Přestože byl pouze držitelem tzv. Nansenova pasu²³ žil v roce 1945 v Československu také více než dvacet let.²⁴

*

Směršovci odvěkli i řadu Čechů. Josef Heger byl zadržen za neznámých okolností společně se svým švagrem. Při deportaci onemocněl a ještě v roce 1950 byl nezvěstný. Švagr se vrátil na podzim roku 1945.²⁵

*

Kromě SMĚŘŠ působily v Rudé armádě také další formace NKVD a nejednou prováděli zadržení dokonce příslušníci řadových vojenských jednotek²⁶.

Kupříkladu podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první,“ byl tehdy osmačtyřicetiletý továrník z Brna-Židenic ing. Georgij Teš zatčen údajně 13. července 1945 příslušníky vojenského útvaru 71383.

Příkaz k jeho zatčení vydal Vojenský provozní oddíl 25 tohoto útvaru společně s vojenskou prokuraturou a 24. července 1945 ho vojenský tribunál posádky sovětských vojsk ve Vídni odsoudil „za účast v kontrarevoluční organizaci“ na deset let pobytu v nápravněpracovním táboře.

Teš také přišel do Československa počátkem dvacátých let jako demobilizovaný příslušník bývalé Ruské (Dobrovolnické) armády a rovněž jako řada dalších ruských emigrantů studoval na Vysoké škole technické v Brně.

Ve třicátých letech vybudoval v Brně expandující chemickou továrnu. Měl českou manželku a dva syny. V roce 1938 získal příslib domovského práva a vyřízení jeho žádosti o československé občanství přerušila německá okupace.

V roce 1945 žil v Československu tedy již také téměř čtvrt století.

K rodině do Brna se vrátil ze sovětského vězení až v roce 1955.²⁷

Průběh operace proti bývalým ruským emigrantům od počátku ukazoval na dokonalé naplánování celé kampaně. Kromě neomylného směřování sovětských operativců vždy na přesné adresy, kde se určené osoby skutečně nalézaly, a proto mohly být bezproblémově zadrženy, jasně vyplývá neméně přesně připravený další postup. Často velice intenzivní výslechy zadržovaných neměly však žádný vliv na zřejmě předem dané obvinění ani na předem daný rozsudek. Hlavním cílem výslechů bylo pouze získání poznatků o eventuálních dalších osobách zajímavých směršovce²⁸.

Vynesení rozsudku bývalo svěřováno zřejmě naprosto formálně náhodně zvolenému „místně příslušnému“ vojenskému tribunálu. Podle sovětských zákonů tyto tribunály působily ve všech vyšších jednotkách Rudé armády a projednávaly vedle trestných činů vojáků rovněž všechny trestné činy vyzvědačství. Což vysvětluje, proč obvykle všechny další osoby, které po vstupu Rudé armády do Československa byly zadrženy – nejednou z čiré zvěle – směršovci nebo jenom obyčejnými rudoarmejci, byly obviněny vždy buď ze „špionáže“, nebo „spolupráce se zahraniční rozvědkou“. Takto formulované obvinění totiž umožňovalo sovětské soldatesce zadržovaného bez složitého projednávání okamžitě odsoudit.

Sovětská represivní praxe ale samozřejmě nebyla pouze takto jednoduchá.

Je zdokumentována rovněž řada případů, kdy směršovci zadržovaný československý občan byl formálně souzen až po dopravení na území Sovětského svazu a mnohdy ještě až po předchozím dlouhém pobytu v některé centrální věznici v SSSR. A naopak je také mnoho případů, kdy soudní jednání a vynesení rozsudku proběhlo bez účasti, či dokonce bez vědomí obviněného²⁹. Nebo se vůbec nekonalo – alespoň není dokumentárně potvrzeno – a odvláčená osoba byla deportována rovnou do některého z nápravněpracovních táborů.

¹ Někteří historici a publicisté směřují osoby pocházející ze Slezska a hlásící se k české národnosti, které sloužily v německém vojsku a po zajištění Rudou armádou během bojů na různých místech byly umístěny do zajateckých nebo jiných táborů v SSSR, s osobami z řad civilního obyvatelstva, které do sovětských táborů byly deportovány až přímo ze Slezska. Jde však o zcela různé příčiny, a proto je třeba posuzovat každou jinak.

Tento zmatečný přístup k problematice obyvatel Slezska, internovaných v zajateckých táborech nebo vězňených v SSSR, je charakteristický už pro některé dobové dokumenty. Kupříkladu Seznam čsl. státních příslušníků z obvodu Zemské úřadovny Státní bezpečnosti – expositura v Ostravě, zajištěných v SSSR, pocházející z roku 1946, obsahuje 198 zcela náhodně seřazených jmen, z nichž na jedné straně náleží 161 jmen výslovně osobám zajatým, na druhé straně ve 12 případech jde výslovně o osoby zadržené v Ostravě a okolí, a u půl třetí desítky osob vůbec není uvedeno, jak a kým byly zajištěny, jen je známo nebo alespoň předpokládáno místo, kde se v SSSR nacházejí. Viz AMV, fond neuv., k čj.Z/1-3419-1/10-46, a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 37.

² Dotazníky č. 243/02, č. 254/02, č. 270/02, č. 290/02 a č. 301/02, zaslané v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k osobám zadrženým sovětskými orgány v roce 1945 v Československu.

Šlo o osoby, o jejichž zadržení sovětskými orgány byly získány poznatky z archivů České republiky nebo jiných zdrojů a bylo zjištěno, že byly zadrženy ve Frýdku a okolí. Zastupitelský úřad Ruské federace v Praze vrátil dotazníky částečně zodpovězené v letech 1994–1996 a jako důvod odsouzení je vždy uvedena „příslušnost k německé rozvědce“ nebo „špionáž pro německou rozvědku“, ale zároveň je konstatováno, že usnesením pléna Nejvyššího soudu SSSR z 3. 8. 1966 byly všechny tyto osoby rehabilitovány.

Dotazníky na dalších zjištěných 11 osob, rovněž ve stejné době ve Slezsku zadržených sovětskými bezpečnostními orgány, byly vráceny nevyplněné s ústním vysvětlením, že nikdo tohoto jména není v příslušných archivech Ruské federace evidován. Z rukopisné poznámky na jednom z ostatních dotazníků vyplývá, že podklady pro odpovědi byly vyhledávány v Ústředním archivu Federální služby bezpečnosti Ruské federace (rus. Centralnyj archiv Federalnoj služby bezopasnosti nebo zkr. CAFSB – býv. Ústřední archiv NKVD). Proto je možné předpokládat, že údaje o osobách zadržených sovětskými bezpečnostními orgány ve Slezsku zřejmě budou uloženy ve vojenských archivech. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 243/02, č. 254/02, č. 270/02, č. 290/02, č. 301/02 a č. 276/02.

³ Ib.

⁴ *Tzv. lublinská vláda* byla vytvořena z Polského výboru národního osvobo-

zení (pol. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego nebo zkr. PKWN), založeného v létě 1944 v Lublině, jako protiváha polské exilové vlády v Londýně a byla Sovětským svazem uznávána jako jediný zákonný představitel Polska.

⁵ Patrně více svědectví obsahují polské archivy. Ale dá se předpokládat, že eventuální v Polsku dochované dokumenty vypovídají především o osudech Poláků a polských občanů ve Slezsku, zatímco osudy tamních Čechů a československých občanů jsou zaznamenány pouze marginálně. Zároveň je třeba mít na zřeteli, že složité předválečné, válečné i konec konců poválečné politické a národnostní vztahy Poláků k Sovětskému svazu a Rusům pochopitelně vedou k odlišné kvalifikaci toho, za co tehdejší sovětské bezpečnostní orgány na Rudou armádou dobytém území Slezska tamní obyvatele stíhaly. Viz rovněž pozn. 1.

⁶ Označení „*ruská*“ nebo „*ruská a ukrajinská*“ emigrace používáme ve shodě s nepřesnější přesnou praxí, která pod tímto označením má na mysli všechny emigranty z bývalé Ruské říše po roce 1917, bez ohledu na jejich národnost. Podrobněji o ruské emigraci v Československu viz kupříkladu:

Zdeněk Sládek, Ruská emigrace v Československu, in Slovanský přehled 1993, č. 1, s. 4–13; Elena Chinyaeva, Ruská emigrace v Československu: vývoj ruské pomocné akce, ib., s. 14–24; Václav Veber a kol., Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945 (sborník studií – I.), Praha 1993, ib. (sborník studií – II.), Praha 1994; ib. (sborník studií – III.), Praha 1995; Václav Veber – Zdeněk Sládek – Miluša Bubeníková – Lubica Harbuřová, Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945, Praha 1996; Vladimír Bystrov, Z Prahy do GULAGu aneb překáželi, Praha 1999.

⁷ Anastásie Kopřivová, Analýza dotazníků k československým občanům a dalším zjištěným osobám, které Výbor „Oni byli první“ společně se Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti ČR zaslal 31. 10. 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu RF se žádostí o doplnění údajů o jejich zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represí v SSSR, in Vladimír Bystrov, cit. op., příloha, s. 323–329.

^{7a} Peter Juščák rovněž považuje vedle masových deportací obyvatel Slovenska za tehdejší hlavní politický cíl sovětských bezpečnostních orgánů likvidaci bývalé ruské emigrace v Československu: „Prvý úder NKVD bol namierený proti príslušníkom ruskej emigrácie. Títo boli už dlho pod kontrolou špiclov Moskvy a 9. mája 1945 sa objavili vo dverách prominentných ruských emigrantov zatýkajúce skupiny (...). Boli podrobeni krutým výsluchom, niektorí boli popravováni hneď (...), iní boli odvedení do ZSSR bez ohľadu na to, že boli občania ČSR.“ In Peter Juščák, Odvlečení, Bratislava 2001, s. 91–93 a n.

⁸ Viz dopis Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Moravské Ostravě, čís. jedn. ZT – 132/46, z 38. 6. 1946, ministerstvu vnitra, odboru pro politické zpravodajství, AMV, fond neuv., a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 24.

⁹ Policejně přihlášené osoby nebyly evidovány podle národnosti a zvlášť byly vedeny pouze osoby jiné než československé státní příslušnosti, respektive státní příslušnosti Protektorátu Čechy a Morava a osoby bez státní příslušnosti.

Osoby bez státní příslušnosti se často vyskytovaly ve venkovských a dělnických komunitách nebo na sociálním okraji společnosti. Nic je nenutilo k hlubší integraci, protože v Československé republice mezi dvěma světovými válkami požívali cizinci naprosto stejných základních práv jako českoslovenští státní občané – kromě práv politických. A po pravdě řečeno ne každý měl tak naléhavý zájem angažovat se v politickém životě; navíc nebýt v trvalém právním svazku se zemí pobytu znamenalo pro muže také výhodu nepodléhat eventuální branné povinnosti.

¹⁰ Podle československých zákonů provdáním žena nabývala státní příslušnosti manžela a tedy podle okolností také stavu „bez státní příslušnosti“. Ve stejném postavení byly rovněž děti vzešlé z takového manželství.

¹¹ Zatím nebyly nalezeny ani žádné doklady o perzekuci sovětskými bezpečnostními orgány po druhé světové válce v Československu eventuálních jiných Rusů či Ukrajinců z této sociální skupiny. Je však třeba si uvědomit, že volat o pomoc úřady nebylo u této sociální skupiny příliš populární.

¹² - *Kibalov, Viktor (1900–?)*.

AVOBP, fond přihlášky členů, Hejnišová roz. Kibalovová, Nina, a fond kartotéka Olgy Hulínové: Kibalov, Viktor Petrovič.

- *Popov, Sergej (1900–?)*.

¹³ *Ruská (Dobrovolnická) armáda* Dobrovolnická armáda byla nejstarší a pro svůj demokratický charakter nejnámějitší – i když ne vždycky nejsilnější – ze tří desítek seskupení ruských vojenských sil bojujících tehdy proti bolševikům a obecně souhrnně označovaných za „bílou armádu“. Vznikla již 15. 11. 1917 a byla tvořená původně především mladými důstojníky, příslušníky gardového námořnictva, junkery, kadety, posluchači vysokých škol, studenty posledních ročníků gymnázií a seminářů. Tedy vesměs mladou vlastenecky orientovanou ruskou inteligencí, která vkládala naději do nového demokratického Ruska, zbaveného v březnu 1917 feudální krutovlády. V květnu 1920 se přejmenovala na Ruskou armádu. Vytrvala po celou dobu tragického zápasu a její boj s komunistickou alternativou moci trval tisíc devadesát dva dny. 16. listopadu 1920 poslední jednotky spolu s ostatními opustily Krym a zaměřily do Turecka do emigrace.

^{13a} *Skugarevskij, Nikolaj (1895–1980)*.

¹⁴ Působením sovětských agentů mezi ruskými emigranty se zabývala již řada publicistů v Rusku i jiných zemích. Agenti samozřejmě měli nejrůznější krytí jako diplomaté, novináři nebo obchodníci, ale zejména pronikali mezi emigranty spolu s tzv. „zbavenci“ a „nenavrátilci“.

Šlo o druhou vlnu emigrace, kterou tvořili ruští intelektuálové, původně odmítající opustit Rusko a snažící se sžít s bolševickým režimem, ale „neulahodivší“ mu, a proto v roce 1922 vypovězení čili tzv. „zbavenci“ (rus. lišenci) – podle sovětské formulky byli „zbavení práv, která využívali k tomu, aby škodili socialistické revoluci“. A následně ve druhé polovině dvacátých let

třetí vlnu tzv. „nenavrátilců“ (rus. něvozvraščenci) neboli občanů sovětského Ruska, kteří vycestovali už legálně a teprve potom se rozhodli nevrátit do vlasti. Těsně před sovětskou anexí východního Polska a pobaltských států v roce 1939 přibyla ještě čtvrtá vlna ruských a ukrajinských i běloruských uprchlíků, na níž navazovali za druhé světové války v letech 1941–1944 uprchlíci z Němci okupovaných území SSSR.

A právě tato druhá i třetí a čtvrtá vlna vlastně již sovětských emigrantů přivedla mezi původní ruskou emigraci mnoho agentů NKVD. Kromě jiného to nepřímou potvrzuje rovněž skutečnost, že pozornost směršovců byla soustředěna viditelně především na příslušníky první autentické vlny emigrantů a pouze výjimečně byl mezi zadrženými a odvezenými také některý tzv. „zbavenec“ nebo „nenavrátilce“. Většina z nich naopak získala statut sovětského občana trvale žijícího v zahraničí a žili pokojně dál v Československu – pokud se nenechali zlákat k vystěhování zpátky do SSSR a stejné místo v otevřené náručí milované vlasti skončili buď někde v táboře, nebo alespoň ve vyhnanství.

^{14a} - Viz Dotazník osoby, repatriovanéj do ČSR, Popov, Sergej, AMV, fond neuv., s. 286n., a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 96.

- Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Sergeje Popova sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 166/01.

^{14b} Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 196/01, a Dotazník osoby podléhající evidování, Skugarevský, Nikolaj, AMV, fond neuv., 2804, s. 331n., kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 [s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998], dok. 72.

¹⁵ - Na společný pobyt s Kibalovem v Ozerlagu vzpomíná ve svých pamětech Konstantin Čcheidze, který se po desetiletém pobytu v sovětských koncentračních táborech vrátil v roce 1955 znovu do Československa. Viz Konstantin Čcheidze, Události, setkání, úvahy. Český překlad Jiřího Vacka. Rukopis 1967–1970, IX. kap.: Válka – „Rub“ Sovětského svazu – Návrat, s. 127, nebo Zírající do slunce, Literárněvědný sborník o životě a díle gruzínského knížete Konstantina Čcheidzeho, spisovatele v Čechách. Praha 2002, s. 342.

- Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Rus-

ké federace se žádostí o doplnění údajů k Viktoru Kibalovovi, zadrženému sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie, AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 087/01.

- O *Ozerlagu* podrobněji viz příloha.

¹⁶ - *Horník, Bedřich (1908–?)*.

Podle dochovaných materiálů byl důstojníkem v záloze a zřejmě plnil vojenské úkoly. AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 34.

- V dochovaných materiálech je zaznamenán rovněž další důstojník kapitán *Pavel Petr (1893–?)*, zadržený údajně již někdy během května 1945. Jeho další osud není znám, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 36.

- Dotazníky, zaslané v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Bedřicha Horníka a Petra Pavla sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jejich osobám, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 249/02; č. 277/02.

- O zrušení tábora v *Ratiboři* viz dále v kap. VIII.

¹⁷ Československo tehdy nabídlo mladým ruským emigrantům široký program odborného a vysokoškolského vzdělání na všech domácích i dalších speciálně zřízených školách. Jen do roku 1928 ukončilo studium na československých vysokých školách 1946 ruských emigrantů. 300 získalo titul MUDr., 170 titul JUDr., 92 titul PhDr., 70 titul RNDr., 23 titul MVDr. a 1391 titul inženýr. Aby usnadnilo mladým ruským emigrantům studium, pozvalo Československo také ruské vysokoškolské pedagogy a vědecké pracovníky, kteří emigrovali do jiných evropských zemí. Jen do roku 1926 to bylo 130 vysokoškolských profesorů a pedagogů; později se řada z nich pro svou mimořádnou odbornou erudici etablovala na československých vysokých školách trvale.

¹⁸ *Matusevič, Andrej (1887–1960)*.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 122.

¹⁹ *Kirjunčev, Vasilij (1906–1986)*.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 088/01.

^{19a} *Polupanov, Alexej (1900–?)*.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti

České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 165/01.

²⁰ *NTSNP* (zkr. z rus. Nacionalno-trudovoj sojuz novogo pokolenija neboli čes. Lidový svaz práce nové generace); militantní antibolševická organizace mladších příslušníků ruské emigrace.

²¹ O *Stěplagu a Karlagu* podrobněji viz příloha.

^{21a} - Dotazník osoby podléhající evidování, Matusevič, Andrej, AMV, fond neuv., 2768, s. 218n., a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 62.

- Dotazník osoby, repatriovanéj do ČSR, Kirjunčev, Vasil, AMV, fond neuv., s. 164n., a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 90.

- Dotazník osoby podléhající evidování, Polupanov, Alexej, AMV, fond neuv., 2789, s. 164n., a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 [s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998], dok. 69.

²² - Viz kupříkladu „žádost skupiny manželek ruských emigrantů v Brně o osvobození jejich manželů ze Sovětského svazu“ zaslanou 8. 5. 1947 ministerstvu zahraničních věcí, podepsanou – kromě manželek shora v textu zmíněných osob – dále Marií Gavrilenkovou, Marií Krajněvovou, Helenou Petrynskou a Viktorií Tepenkovou, AMZV, fond TO SSSR 1945–1949, kr. 36.

- Dotazníky, zaslané v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení (?) *Gavrilenska* a (?) *Petrynského* sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jejich osobám, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 059/01 a č. 151/01.

- Dotazník k zadržení (?) *Krajněva* Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie, AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represí v SSSR, akt č. 101/01.

- O *Tepenkovi* viz dále v textu a pozn. 24.

²³ *Tzv. Nansenův pas* bylo všeobecně užívané označení průkazu totožnosti (franc. Certificat d'identité), zřízeného pro běžence z Ruska usnesením mezivládní konference v Ženevě z 5. 7. 1922. Byl nazván podle svolavatele konference, vysokého komisaře Společnosti národů pro ruské uprchlíky

F. Nansena (1861–1930), proslulého polárního badatele. Průkaz vydávala policie v jednotlivých zemích – v Československu byly vydávány od roku 1930 – a nebyla striktně dodržována jednotná forma. Pouze text na průkazu musel být zároveň v některém z oficiálních jazyků Společnosti národů – francouzštině nebo angličtině.

Průkaz neměl charakter pobytového víza a běžencům pouze garantoval „právo na jméno“ a „návrat do země, která jej vydala v době jeho platnosti“. Zároveň obsahoval upozornění, že „pobude platnosti, vstoupí-li jeho majitel v kterékoli době do Svazu sovětských socialistických republik“ – v průkazech vydávaných policejním ředitelstvím v Praze navíc bylo uvedeno „Turcko“ – a že držitelem je „Rus původem nenabývší žádné jiné státní příslušnosti“ – v průkazech vydávaných v Československu stálo přesně podle doplňující dohody z roku 1928 „Rus (Armén)“.

²⁴ *Tepenkov, Sergej (1900–?)*.

Viz „žádost skupiny manželek ruských emigrantů v Brně o osvobození jejich manželů ze Sovětského svazu“ zaslou 8. 5. 1947 ministerstvu zahraničních věcí, podepsanou – kromě manželek shora v textu zmíněných osob – dále Marií Gavrilenkovou, Marií Krajněvovou, Helenou Petrynskou a Viktorií Tepenkovou, AMZV, fond TO SSSR 1945–1949, kr. 36.

Dotazník, zasláný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Sergeje Tepenka sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 216/01.

²⁵ - *Heger, Josef (1905–?)*.

Podle údajů rodiny byl odvečen do Jalty na Krymu. Ruské prameny se však nezmiňují o žádném penitenciárním zařízení umístěném v tomto proslulém přímořském letovisku, a proto nejpravděpodobnějším místem Hegerova uvěznění byl zřejmě Gagarlag v nedaleké Simferopoli, AMZV, fond TO SSSR 1945–1955, kr. 47/5.

O *Gagarlagu* podrobněji viz příloha.

Dotazník, zasláný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Josefa Hegera sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 246/02.

- Dalším zjištěným Čechem z Brna, odvečeným směršovci, byl také *Rudolf Horák (1902–1967)*.

Viz žádost Růženy Heitmarové, zaslanou v roce 1991 generálnímu prokurátorovi České a Slovenské Federativní republiky na jeho tehdejší výzvu v tisku, spis. GP ČSFR, 5247/91.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Rudolfa Horáka sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 248/02.

²⁶ Hlavní správy kontrarozvědky SMĚŘŠ působily v rámci všech tří ukrajinských frontů (front bylo v sovětské armádě označení vyššího operačního svazu složeného z několika armád různého druhu zbraní a týlu) a směršovské oddíly byly zařazeny do řady nižších armádních útvarů.

V necelé stovce dotazníků, zaslaných v roce 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, které ruské orgány v letech 1955 a 1956 vrátily alespoň částečně vyplněné, jsou v bodu „3. jaký orgán provedl zadržení“ střídavě uvedeny názvy oddílů SMĚŘŠ působících při 25 různých bojových útvarech a kolem desítky dalších formací NKVD.

Mezi uvedenými bojovými útvary Sovětské armády jsou mj. 3. a 4. gardová tanková armáda, 7. a 8. gardová armáda, 18., 43., 53. a 60. armáda, 2. gardový střelecký sbor, 1. gardová výsadeková divize, 7. gardová tanková divize, 227. střelecká divize, 63. motostřelecká brigáda, 20. gardová tanková brigáda, 150. samostatný tankový pluk a další.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR.

²⁷ *Teš, Georgij (1897–1971), ing., továrník.*

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 217/01.

Ve skutečnosti k Tešovu zadržení došlo již 9. června 1945. Údaje z ruských archivů, uváděné do dotazníků, se bohužel velice často rozcházejí s československými záznamy. Na první pohled by se dalo usuzovat, že hlavním úkolem bylo určení osoby zadržet a administrativní formality šly stranou, takže pozdější záznamy potom obsahovaly řadu nepřesností. Tomu však odporuje skutečnost, že naopak existují dokumenty, dokazující striktní dodržování formálních postupů při předávání zadrženého do internace nebo do

věznice, i když poznamenané polními podmínkami a tradiční sovětskou nepečlivostí.

Závěr proto může být jediný: údaje z ruských archivů nemusí být vždy spolehlivé.

- ²⁸ - Proto se stávalo, že směršovské oddíly mnohdy odvelekly také osoby, které nikdy nesouvisely s hlavním proudem bývalé ruské emigrace a nebyly vymezeny nijak výrazně protisovětsky. Šlo zejména o příslušníky mladé generace, kteří opustili Rusko následující rodiče, nebo se dokonce narodili už emigrantům, a o některé další jednotlivce, které do emigrace přivedly různé osobní důvody. Ale posléze, protože na ně nebyly připraveny obviňující materiály, zřejmě se příliš nespěchalo ani s jejich odsouzením nebo deportací do SSSR. Zatím byli takto „navíc“ zadržené osoby umísťovány do internačních táborů Rudé armády v Polsku nebo v sovětském okupačním pásmu v Německu. A odtud se Československu ještě na podzim roku 1945 přece jen podařilo několik desítek z nich spolu s dalšími odvelečenými československými občany vyreklamovat.

Kupříkladu k takto zadržným a odvelečeným patřil pětapadesátiletý profesor olomoucké obchodní akademie *Konstantin Machonin*. Z Ruska odešel za svou českou manželkou a od roku 1919 žil v Československu v Prostějově a později v Olomouci. Byl učitelem ruštiny a propagátorem ruské kultury. Zůstával však stranou ruských emigrantských organizací působících zejména ve velkých centrech. Směršovci ho zadrželi 28. května 1945. Byl vězněn v sovětském internačním táboře v Ratiboři a již v říjnu 1945 se vrátil domů. Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Konstantina Machonina sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 114/01.

- O táboře v *Ratiboři* viz dále v kap. VII a VIII a v příloze

- ²⁹ V sovětské represivní praxi od dvacátých do padesátých let působila řada orgánů státní bezpečnosti s trestní pravomocí a jednající bez účasti obžalovaného.

Označovány byly v různých letech jako *dvojky* (rus. *dvojka*), *zvláštní dvojky* (rus. *osobaja dvojka*), *trojky* (rus. *trojka*), *soudní trojky* (rus. *suděbnaja trojka*), *zvláštní trojky* (rus. *osobaja trojka*), *senáty* (rus. *senat*) a *zvláštní porady* (rus. *osoboje sověščanije nebo zkr. OSO*). Jejich jednání probíhalo většinou bez přítomnosti obžalovaného a odsouzenému byl rozsudek pouze doručen do vazební věznice nebo až do tábora. Rozsudek mu byl obvykle přečten ve formě výpisu z protokolu o jednání a pokud o to požádal, mohl si ho ještě sám přečíst. Na rubu se pak musel podepsat; jestliže odmítl, stačilo napsat, že byl „s usnesením zvláštní porady seznámen“ a podepsal se službu konající dozorce.

Formulář „výpisu z protokolu“ nebyl o moc větší než korespondenční lístek – nahoře byla předtištěna hlavička „Zvláštní porada při lidovém komisaři vnitra“ nebo od roku 1946 „ministři vnitra“ a pod tím vlevo „Projednááno“ a vpravo „Usneseno“. Pod „Projednááno“ se na psacím stroji vpisovalo příjmení, patronymum a rodné jméno odsouzeného, rok jeho narození, národnost, stranická příslušnost, zaměstnavatel a povolání, a pod „Usneseno“ se pak uvádělo „za kontrarevoluční činnost“ a kódové označení druhu trestu. Výnosem Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 16. 1. 1989 o doplňujících opatřeních k rehabilitaci obětí represí v období 30. – 40. a počátkem 50. let byli všichni občané odsouzení *trojkami*, *senáty* a *zvláštními poradami*, jejichž rozsudky nad nimi dosud nebyly zrušeny, rehabilitováni; a ještě o rok později dekret prezidenta SSSR z 13. 8. 1990 o rehabilitaci všech obětí politických represí 20. až 50. let označil „*zvláštní porady*, *senáty*, *trojky* a *dvojky*“ za hlavní zdroj masových represí.

Podrobněji Jacques Rossi, Encyklopedie GULAGu, Praha 1999.

Kapitola V.

Na Prahu!

Jediným známým přímým svědectvím o působení SMĚŘŠ v Československu jsou vzpomínky Michaila Mondiče, agenta NTS, kterému se podařilo ještě koncem roku 1944 na Podkarpatské Rusi proniknout do SMĚŘŠ. Svůj deník, zachycující období od podzimu 1944 až do konce léta 1945, kdy přešel do amerického okupačního pásma v Německu, vydal v roce 1948.¹

*

Mondič uvádí, že směršovci 4. ukrajinského frontu dorazili do Prahy hned 9. května 1945 večer. Zpočátku se usídlili v hotelu Central a následujícího dne se nastěhovali do gestapem opuštěné vily v Dělostřelecké ulici 11 v Praze-Střešovicích².

*

Z dochovaných dokumentů o činnosti sovětských bezpečnostních orgánů po příchodu Rudé armády do Prahy vyplývají ještě výrazněji než předtím hlavní cíle SMĚŘŠ v Československu: zamezit jakémukoliv dalšímu možnému vlivu na československou společnost významných osobností z řad bývalé ruské emigrace a ukrajinoфильské rusínské politické reprezentace.

*

O pronásledování Čechů je dochováno jen málo svědectví. Což znamená nejen to, že odvečených bývalých ruských emigrantů bylo nepochybně skutečně více než obětí z řad Čechů. Zřejmě to také odráží rozpaky, které sovětská zvěle mezi českým obyvatelstvem vyvolávala.

Rodiny odvečených Čechů byly zaskočeny, protože vyznat se v chaosu poválečného vyřizování účtů, často zdaleka nikoliv jen válečných, ale pouze latentně kvasících obyčejných mezilidských, kdy někteří lidé prostě využívali příležitosti někomu se pomstít,

nebylo nijak snadné. A bránit se zpupnosti oslavovaných vítězů vyžadovalo velkou odvahu – a hlavně opravdu čisté svědomí.

*

Naopak rodinám bývalých ruských emigrantů bylo zcela jasné, proč sovětská bezpečnost odvádí jejich otce nebo manžely a přijímaly to jako jednoznačné narušení integrity svého občanského postavení – zvlášť těžce si tuto křivdu uvědomovaly rodiny již s československým státním občanstvím a české manželky. Neboť sovětské operativní orgány zpravidla nijak nepředstíraly, že jim jde o stíhání nějakých kriminálních deliktů, ani náznakem nevznášely nějaká obvinění ze spolupráce s Němci³, ale orientačními dotazy při zadržení a okruhem zabavovaných „důkazních materiálů“ zcela otevřeně dávaly najevo zájem o jediné: o politickou nebo alespoň veřejnou činnost zadrženého po dobu jeho života v emigraci.

Pro rodiny bývalých ruských emigrantů představovalo odvěčení jejich příslušníků sovětskou bezpečností flagrantní porušení zásadních jistot, které jim poskytlo meziválečné Masarykovo a Benešovo Československo, když nabídlo a umožnilo bývalým emigrantům nejen získat dlouhodobé útočiště a doplnit si podle potřeby vzdělání, ale také natrvalo plnoprávně integrovat do československé společnosti. Poválečné zatýkání emigrantů sovětskými bezpečnostními orgány chápaly jejich rodiny jako do očí bijící porušení dosavadního demokratického konsensu – vždyť přece podle všeobecného úzu šlo opět o Benešovo Československo – a odtud jejich odvaha domáhat se pomoci a záštity u československých orgánů a úřadů všech stupňů. Šlo o spontánní principiální odpor proti očividně systémově vedenému politickému aktu neslučitelnému s demokratickými tradicemi Československé republiky.

*

Proto v dochovaných archivech nalézáme zcela jednoznačně nejvíce svědectví především o pronásledování ruských emigrantů. A jenom velice ojediněle záznamy o perzekuci sovětskou

bezpečností také ostatních příslušníků tehdejší československé společnosti⁴.

*

V Praze jednou z prvních obětí směršovců byl poslední diplomatický zástupce demokratického Ruska v Československu a chargé d'affaires Prozatímní ruské vlády v Praze Vladimír Rafalskij. Devětapadesátiletý Rafalskij byl profesionálním diplomatem, po říjnovém převratu v roce 1917 odmítl poslušnost bolševické vládě a nevrátil se do Ruska. V roce 1919 byl pověřen vedením stálého zastupitelství Prozatímní ruské vlády v Praze. Zastupitelství působilo až do počátku třicátých let a po celou dobu bylo terčem protestů sovětské vlády. Svoji činnost definitivně ukončilo teprve po navázání oficiálních diplomatických styků mezi ČSR a SSSR. Charismatický polyglot Vladimír Rafalskij se těšil velké úctě a popularitě mezi emigranty, kteří ho nazývali „otcem ruské emigrace v Československu“, a využívali jeho pomoci i po uzavření mise, kdy působil jako soudní tlumočnick z více než desítky jazyků.

I když si stále zachovával statut běžence z Ruska a měl pouze tzv. Nansenův pas, žil se svou rodinou v Československu v roce 1945 již dvacet šest let.

Rafalskij byl odvečen 11. května 1945 ze svého bytu v Pštrosově ulici a podle Mondiče (Siněvského) ještě téhož nebo následujícího dne v sídle SMĚŘŠ v Dělostřelecké ulici spáchal sebevraždu.⁵

Téhož dne byl ve svém bytě v Terronské ulici v Praze-Dejvicích zatčen rovněž ing. arch. Michail Kovalevskij. Do Československa přišel v roce 1922 jako demobilizovaný příslušník bývalé Ruské (Dobrovolnické) armády a po studiích na Českém vysokém učení technickém v Praze se stal vyhledávaným projektantem. Například se spolupodílel na projektu pražského Jiráskova mostu architekta Vlastislava Hofmana a spolupracoval s Hofmanem a architektem Otakarem Šircem na projektovém zabezpečení nového Štefáníkova mostu mezi Novým Městem pražským a Letnou; v době zahájení stavby v roce 1949 byl však Kovalevskij již čtyři roky nezvěstný. Patrně v sovětském táboře zahynul. Od roku 1935 byl československým státním občanem.⁶

*

Z dosud zjištěných dochovaných dokumentů a dalších svědectví vyplývá, že během prvního úderu ve dnech od 11. do 31. května 1945 směršovci v Praze zadrželi a následně odvěkli nejméně 100 osob.

Jen v jediném známém případě šlo o osobu české národnosti⁷.

Všichni ostatní odvěčení byli bývalí ruští emigranti. Naprostá většina z nich – 75 – byla však již od třicátých let československými občany. A zbytek byli sice jen držitelé mezinárodního průkazu totožnosti běžence z Ruska (tzv. Nansenova pasu)⁸, vydaného československými úřady, ale většinou již také měli příslib domovského práva v některé československé obci, což bylo hlavním předpokladem pro udělení občanství⁹; jenže zánik Československé republiky byl bohužel rychlejší.

Zpravidla jsou známa konkrétní data zadržení; jen výjimečně je uveden pouze měsíc květen¹⁰. Směršovci vyráželi na „hon“ každý den včetně nedělí.

*

12. května 1945 byl ve svém bytě v Konviktské ulici v Praze na Starém Městě zadržen československý armádní generál Sergej Vojcechovskij. Původně ruský důstojník, působící od srpna 1917 do prosince 1918 ve velitelských funkcích v československém vojsku (legiích) na Rusi. Potom se připojil k ruským vojenským silám bojujícím s bolševiky a s nimi pokračoval v zápase s Rudými gardami. V roce 1921 odešel do emigrace.

Vzápětí mu bylo uděleno československé občanství a ještě téhož roku v květnu byl přijat do branných sil Československé republiky v hodnosti generála.

V roce 1927 byl jmenován velitelem Zemského vojenského velitelství Brno a 30. prosince 1929 mu byla udělena hodnost armádního generála. V roce 1935 převzal funkci velitele Zemského vojenského velitelství Praha. Za všeobecné mobilizace v roce 1938 byl velitelem 1. armády bránící prostor Čech. Po německé okupaci a zřízení Protektorátu Čechy a Morava byl přeložen do výslužby a podílel se na vypracování struktury vojenské složky domácího protifašistického odboje Obrany národa.

Byl jedním z nejvýznamnějších představitelů tehdejší československé armády a aktivně se podílel na její reorganizaci a modernizaci ve druhé polovině dvacátých let. V Československu žil již skoro čtvrtstoletí.¹¹

V osudný den „byl z bytu odveden neznámým kapitánem Rudé armády a od té doby se do bytu nevrátil“ a „kam byl ruskými důstojníky odveden“ nebylo „možno zjistiti“¹². Po odtransportování, zřejmě nejprve do sběrného tábora SMĚŘŠ v polské Ratiboři¹³, byl ještě v květnu 1945 převezen do butyrské věznice v Moskvě¹⁴. Nejpozději v roce 1947 byl podle očitých svědků již vězněn v jednom z táborů Unžlagu. Na jaře 1949 byl převezen do Ozerlagu¹⁵. Ale údajně teprve v září tohoto roku byl odsouzen na deset let.

V Ozerlagu v roce 1951 zemřel¹⁶.

Dotazník, zaslaný v říjnu 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o zadržení Sergeje Vojcechovského sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR, Ruská federace prostě nevrátila¹⁷.

*

Téhož dne byl zadržen sovětským komandem ve svém bytě na pražském Smíchově štábní kapitán československé armády Nikolaj Petrov. Za první světové války byl kapitánem v letectvu tehdejší ruské armády. V listopadu 1917 vstoupil do Ruské (Dobrovolnické) armády.

Po ovládnutí Ruska bolševiky odešel do emigrace a od počátku dvacátých let žil v Československu.

Bylo mu uděleno československé občanství a v roce 1924 vstoupil do československé armády v hodnosti poručíka.

V roce 1928 byl povýšen na nadporučíka a následujícího roku byl jmenován pilotem letcem. V roce 1930 byl povýšen na kapitána a o dva roky později byl ustanoven velitelem stíhací letky. V roce 1937 byl už jako štábní kapitán jmenován velitelem těžké bombardovací letky. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byl převeden do výslužby a žil v Praze.¹⁸

Petrovova manželka v dopise ministerstvu národní obrany popsalala jeho zadržení takto: „V sobotu odpoledne, asi o 16 hod. přišli k nám do bytu 3 ruští vojáci a přivedl je 1 Čech a přáli si, aby manžel s nimi šel k výslechu. (...) Vešla jsem do pokoje, přivítala je a ptala se, co se vlastně stalo a kdo oni jsou československými úřady na to ten Čech (mladík asi 25 let) jen ukázal na Rusy a řekl, že tito páni potřebují nějaký výslech a hned sám podotknul, že však to není žádné zatčení. Avšak na mou přímou otázku, kdo vlastně jsou, mně nic neodpověděl. (...) Ptala jsem se, mám-li dáti mužovi něco s sebou a kdy se vrátí. Ten Rus mně řekl, že nic nepotřebuje, že se vrátí ještě segodňa ili zavtra (dnes nebo zítra)“¹⁹

Další Petrovův osud po odchodu z bytu v doprovodu sovětského komanda neznáme. Pokus pátrat po něm ve sběrném táboře NKVD v Ratiboři byl neúspěšný^{19a}. Patrně zahynul v některém sovětském táboře.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represí v SSSR Nikolaje Petrova, vrátila Ruská federace v roce 1995 nevyplněný²⁰.

*

Žádný z obou československých důstojníků – ani další, o nichž se ještě zmíníme, – se během služebního poměru nezúčastnil politické činnosti a nebyl členem žádné ruské emigrantské ani jiné politické organizace²¹. A žádný nebyl ani obviněn z nějaké činnosti proti československým zájmům v době okupace a druhé světové války²².

*

Dalším odvečeným v sobotu 12. května 1945 byl osmašedesátiletý bývalý admirál ruského válečného námořnictva Jakov Podgorný. Za první světové války byl velitelem ponorky.

Po odchodu do emigrace žil od roku 1922 v Československu a ve třicátých letech mu bylo uděleno československé občanství.

Byl zadržen ve svém bytě v Praze-Nuslích.

Potom stopy po něm zcela mizí.

Teprve z údajů, které ruské úřady předaly v roce 1996 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, se dovídáme, že byl odveden směršovci 2. ukrajinského frontu a obviněn z „účasti v kontrarevoluční organizaci“. O čtyři měsíce později 15. září 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR²³ odsouzen „za účast v běloemigrantské teroristické organizaci do vězení na 4 roky“²⁴. Ale rozsudek „nebyl vykonán vzhledem k neznámému místu pobytu“ odsouzeného.²⁵

Tato poslední věta znamená, že také tento československý občan byl sovětskými bezpečnostními orgány odsouzen „na dálku“, jak bylo tehdy v Sovětském svazu obvyklé, a ještě než k němu dorazil „rozsudek“, zřejmě již někde v sovětském vězení zahynul²⁶.

*

Ve stejnou dobu byl ve svém bytě v Praze-Jinonicích zadržen sovětským komandem ing. Vladimír Chýlecký. V Československu žil od roku 1921 a po ukončení studia na Českém vysokém učení technickém v Praze pracoval jako konstruktér strojů ve vedoucích funkcích řady soukromých firem.

Od poloviny třicátých let byl československým občanem.

Právě před týdnem opustil pankráckou věznici, kam byl uvržen gestapem „pro nepřátelský postoj proti Říši“²⁷. Vzápětí nato se zapojil s dalšími osvobozenými vězni do Pražského povstání proti německým okupantům a zúčastnil se bojů v okolí pankrácké vozovny²⁸.

Po odvezení směršovci byl v následujících týdnech odtransportován do Sovětského svazu a více než rok vězněn v Kyjevě²⁹. 2. srpna 1946 byl zvláštní poradou Ministerstva vnitra SSSR odsouzen k „svobodnému vyhnanství“ na pět let³⁰. Byl poslán do Donbasu a od roku 1948 pracoval v Rutčenkovském báňském opravárenském závodě uhelného kombinátu Stalinugol³¹. Po uplynutí trestu marně usiloval o návrat do Československa a musel strávit v sovětských šachtách ještě další tři roky. Vrátil se až v květnu 1955.

Dotazník, zasláný v roce 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represí v SSSR Vladimíra Chýleckého, Ruská federace vrátila v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, podepsanou nečitelnou šifrou, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě³².

*

Podle dokladů uložených v archivu ministerstva zahraničních věcí byli ve stejný den odvezeni ještě další bývalí ruští emigranti. Pro ing. Mykolu Rossiněvyče směřovci zamířili do jeho bytu v Praze-Nuslích³³. Pro prof. Valentyna Sadovského naopak na opačnou stranu do Prahy-Dejvic³⁴. Nikolaje Puchljakova odveklí z jeho bytu nedaleko Staroměstského náměstí³⁵. A prof. Mykolu Dobrylovského zadrželi v jeho bytě v Žitné ulici na Novém Městě pražském³⁶.

Všichni rovněž žili v Československu od počátku dvacátých let, tedy již téměř čtvrtstoletí.

Mykola Rossiněvyč, absolvent Českého vysokého učení technického v Praze a již od třicátých let československý občan, byl údajně ubit ve věznici v Kyjevě³⁷.

Nikolaj Puchljakov, kterému rovněž bylo československé občanství uděleno v roce 1936, zahynul ještě koncem čtyřicátých let patrně v Těmlagu³⁸.

O osudech Valentyna Sadovského, také již dlouholetého československého občana, nic nevíme³⁹.

Dobrylovskij, národohospodářský odborník a hospodář Ukrajinského muzea v Praze, byl držitelem tzv. Nansenova pasu. V SSSR byl údajně odsouzen na deset let, když byl propuštěn z tábora, bylo mu již šedesát sedm let a protože neměl v Československu žádnou rodinu, zůstal žít v Sovětském svazu u svých sester⁴⁰.

Dotazníky, zasláné v roce 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému

kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o zadržení v roce 1945 v Československu a represí v SSSR Rossiněviče, Sadovského a Dobrylovského, Ruská federace vrátila v roce 1995 každý s rukopisnou poznámkou „nět“, podepsanou nečitelnou šifrou, tzn., že údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k těmto osobám⁴¹.

Obdobný dotazník se žádostí o doplnění údajů o zadržení v roce 1945 v Československu a represí v SSSR Nikolaje Puchljakova Ruská federace vůbec nevrátila⁴².

*

I během první mírové neděle směršovci „pracovali“.

13. května 1945 kupříkladu zadrželi a odvěkli z jeho bytu v centru Prahy ing. arch. Jurije Prokopenka⁴³. Do Československa přišel v roce 1921 a po vystudování Českého vysokého učení technického v Praze byl ve třicátých letech spoluprojektantem mnoha významných staveb⁴⁴.

Od roku 1932 byl československým občanem.

Podle očitých svědků zemřel v roce 1953 v sovětském táboře⁴⁵.

Počátkem padesátých let bylo vězňům v sovětských táborech dovoleno ukládat si „mzdu“ za práci do spořitelny. V Prokopenkově spořitelní knížce, kterou sovětské úřady poslaly v roce 1969 Prokopenkově vdově do Prahy, zbylo po peněžní reformě z počátku šedesátých let 21 rublů 18 kopějek⁴⁶.

Dotazník se žádostí o doplnění údajů o Prokopenkově zadržení v roce 1945 v Československu a jeho represí v SSSR, zasláný 31. 10. 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, byl však vrácen s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn., že údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě⁴⁷.

*

Během neděle byli odvěčeni také Viktor Vasněcov⁴⁸ a Dmitrij Bělavskij⁴⁹. Oba byli dětmi ruských emigrantů a když přišli počátkem dvacátých let s rodiči do Československa byly Vasněcovovi teprve čtyři roky a Bělavskému pět let.

Většinu svého života již byli československými občany.

*

Náleželi do tzv. „půldruhé“ emigrace, která už nepatřila k první emigrační vlně většinou autentických účastníků aktivního protibolševického odporu, ale snažila se kráčet v jejích stopách. Příslušníci této mladé generace se nehodlali vzdát úmyslu svrhnout sovětskou moc v Rusku a sdružovali se proto v militantních nacionalistických organizacích ruské emigrantské mládeže⁵⁰.

Někteří ve druhé polovině třicátých let spekulovali o zničení SSSR pomocí Německa; tyto spekulace nevycházely však z ideové podpory záměrů německého nacionálního socialismu, naopak počítaly s následným vystoupením osvobozeného Ruska proti nacismu. Postupně však, jak stále více emigrantských rodin získávalo československé občanství, tyto zpočátku poměrně populární spekulace vyprchávaly.

Za německé okupace Československa zachovávali příslušníci organizací mladých ruských emigrantů loajalitu ke své nové vlasti a důsledně se distancovali od všech domácích proněmeckých aktivistických organizací⁵¹.

*

Vasněcov a Bělavskij byli souzeni zřejmě společně 6. července 1945 stejným Vojenským tribunálem 7. gardové armády⁵².

Vasněcov byl obviněn jako většina jiných jen obecně „z účasti v kontrarevoluční organizaci“ a byl odsouzen k deseti letům v nápravněpracovním táboře. Podle informací, uvedených ruskými orgány do dotazníku, zaslaného v roce 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o Vasněcovově zadržení v roce 1945 v Československu a jeho represí v SSSR, byl mu na základě Vojenského tribunálu VÚ 52065 z 24. 7. 1958 původní trest snížen na pět let a vzápětí nato na základě amnestie z 27. 3. 1953 zcela zahrazen s tím, že nadále je na něj pohlíženo, jako kdyby nikdy nebyl souzen⁵³.

Bělavskij byl podle informací stejných ruských orgánů odsouzen naopak na patnáct let „za příslušnost k NTSNP⁵⁴, službu

v německé rozvědce Abwehr-Nord⁵⁵, účast na získávání německých špiónů a jejich vysazení do týla Rudé armády, podle čl. 58², 58⁶ odst. 1 a 58¹¹ trestního zákoníku RSFSR⁵⁶.

Kromě patrně nepochybné příslušnosti k NTSNP šlo však o obvinění zcela zjevně vymyšlené.

Jeho „horkou jehlou šitá“ vykonstruovanost je zřejmá už z toho, že rozsudek sice uváděl činnost nepochybně zakládající důvod, aby ji tehdejší vítězové přísně potrestali, ale zároveň na ni vztahoval články trestního zákoníku nemající s ní příliš společného⁵⁷.

Vasněcov byl poslán nejprve do tábora Gornyj na severní Sibiři až za polárním kruhem a později do tisíce kilometrů vzdáleného Ozerlagu ve východní Sibiři⁵⁸. Po propuštění v roce 1955 zůstal v SSSR⁵⁹. Dmitrij Bělavskij strávil deset let ve zvláštním táboře č. 1 u polárního kruhu a v roce 1955 se naopak vrátil do Československa⁶⁰.

*

Následující týden SMĚŘŠ rovněž nezhálel.

Začali být zatýkáni představitelé někdejší autonomní vlády Podkarpatské Rusi, kteří po krachu „jednodenní“ Republiky Karpatská Ukrajina uprchli hned v březnu 1939 před maďarskou okupací do Prahy⁶¹.

Nejprve směšovci 14. května 1945 odvěkli Stepana Kločuraka, publicistu a předního podkarpatoruského ukrajinského činitele, politického tajemníka předsedy autonomní vlády Podkarpatské Rusi a později ministra hospodářství této vlády; za druhé světové války zřídil v Praze pro uprchlíky z Maďary anektované Podkarpatské Rusi Likvidační kancelář úřadu Karpatské republiky (ukr. Likvidacijna kanceljaryja urjadu Karpatskoj Ukrajinjy)⁶².

Podle očitých svědků tvořily zatýkající oddíl téměř dvě desítky po zuby ozbrojených důstojníků a poddůstojníků⁶³.

Následujícího dne 15. května 1945 byl odvěčen ze svého bytu na pražském Smíchově jednasedmdesátiletý bývalý československý politik ThDr. Avgustyn Vološyn. Původně rusínský kněz byl v letech 1924–1929 poslancem Národního shromáždění Republiky Československé za Křesťansko-národní stranu. Na podzim

1938 byl jmenován ministrem a později předsedou zemské vlády autonomní Podkarpatské Rusi. 14. března 1939 byl zvolen prezidentem Republiky Karpatská Ukrajina. Po maďarském záboru žil v Praze a působil jako profesor a později rektor UVU (zkr. z Ukrainskyj Vylnyj Universytet neboli Ukrajinská svobodná univerzita).⁶⁴

Téhož dne směršovci „ulovili“ také bývalého státního tajemníka a ministra vnitra někdejší podkarpatoruské autonomní vlády Jurije Perevuznyka⁶⁵.

Postupně byl zadržen také bývalý ministr zdravotnictví a sociální péče podkarpatoruské vlády Mykola Dolynay a další podkarpatoruští politici⁶⁶.

Přestože smlouva Československé republiky se Svazem sovětských socialistických republik o připojení Zakarpatské Ukrajiny k Ukrajinské sovětské socialistické republice ještě nebyla podepsána ani jednou ze smluvních stran a všichni bývalí podkarpatoruští státní činitelé byli stále československými občany⁶⁷.

Vzápětí všichni zadržení byli převezeni letecky do tábora SMERŠ v polské Ratiboři a hned následujícího dne přímo do Moskvy do Lefortovské věznice; tam každého umístili do jiné cely⁶⁸.

Monsignora Avgustyna Vološyna převedli po několika týdnech do Butyrek a tam o dva měsíce později zemřel na zástavu srdce⁶⁹.

Ministr Dolynay se vrátil do Československa v roce 1953.

Ministr Perevuznyk strávil v sovětských táborech deset let a do Československa se vrátil v roce 1955.

Stepana Kločuraka zvláštní porada NKVD SSSR odsoudila k osmi letům v nápravněpracovním táboře a následnému pobytu na příkázaném místě. Trest vykonával v Unžlagu a později v koncentračních táborech za severním polárním kruhem. Do Československa se vrátil v roce 1957.⁷⁰

Dotazník, zaslaný Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení a následnému věznění v SSSR Mykoly Dolynaye, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1996 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě.

Dotazníky se žádostí o doplnění údajů k zadržení a následnému

věznění v SSSR Vološyna, Kločuraka a Perevuznyka, Ruská federace bez jakéhokoliv vysvětlení vůbec nevrátila⁷¹.

*

Pro všechny své oběti si komanda SMĚŘŠ přicházela do jejich domovů⁷².

Sovětská bezpečnost měla činnost bývalých ruských a ukrajinských emigrantů zřejmě velice podrobně zdokumentovanou. Po celá dvacátá a třicátá léta soustavně analyzovala působení všech jejích organizací⁷³. Tyto organizace působily samozřejmě veřejně a většinou vydávaly řadu oficiálně šířených tiskovin⁷⁴. Neméně důležitým zdrojem informací byli agenti sovětské rozvědky, kteří po celé meziválečné období systematicky pronikali mezi emigraci⁷⁵. Sovětské bezpečnostní orgány rozhodně nepodceňovaly politickou autoritu bývalých ruských a ukrajinských emigrantů ve svobodném světě.

*

Zvláštní roli sehrála Ruská právně-sociální stanice v Protektorátě Čechy a Morava v Praze (něm. Russische Vertrauensstelle im Protektorate Böhmen u. Mähren, Stützpunkt Prag) neboli tzv. Ruská ústředna, zřízená koncem roku 1939, která měla za německé okupace sloužit „k podchycení a opatrování všech v býv. protektorátu žijících ruských emigrantů“ a aby bylo „zaručeno [jejich] bezvadné pozorování“⁷⁶. Pořízené seznamy se zřejmě sice netýkaly bývalých ruských emigrantů, kteří již byli československými státními občany a stali se rozhodnutím německých okupantů, stejně jako všichni občané bývalé Československé republiky, státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava, ale přesto vznikl neocenitelný průvodce tehdejší ruskou emigrantskou komunitou v Čechách.

V konečném výsledku však víc než německým zájmům posloužila činnost této ústředny spíš sovětské rozvědce.

Například se dochoval seznam zpráv, čerpajících z výsledků činnosti ústředny a poskytovaných na přelomu let 1940 a 1941 československou exilovou rozvědkou v Londýně tamním sovětským agentům⁷⁷. Českoslovenští zpravodajci patrně asi chtěli

poukazem na zájem Němců o antisovětské emigranty napomoci znejistění tehdejších sovětsko-německých „přátelských“ vztahů, a proto se snažili lustraci ruské a ukrajinské emigrace okupačními úřady vydávat za vzájemné námluvy Němců s emigranty.

Není však vyloučeno, že Ruská ústředna a později obdobná ústředna ukrajinská vznikly původně přímo v sovětské „režii“. Doba jejich zřízení sice zdánlivě souvisela s okupací Československa, ale zároveň šlo o období demonstrativní spolupráce nacistického Německa se Sovětským svazem⁷⁸, a proto není vyloučeno, že zřízení těchto stanic opravdu zpočátku bylo především „přátelskou službou“ sovětské rozvědky⁷⁹. Tuto úvahu podporuje výpověď bývalého úředníka gestapa Antonína Jarosche, který byl kurátorem ústředny v Praze; v lednu 1946 vypověděl, že „z německé strany se jim [ruským emigrantům] nedůvěřovalo“, a proto „nebyl učiněn pokus získat je pro německou věc“. Podle Jarosche „snahou směřodatných německých úřadů bylo [pouze], aby nevznikla jednota v řadách tzv. ruské emigrace“.⁸⁰

Tomu by také odpovídalo jmenování do čela Ruské ústředny v Praze z Berlína dovezeného a pražské ruské emigrantské komunity zcela neznámého tzv. „nenavrátilce“⁸¹. Na konci války sice včas uprchl se svými nejbližšími spolupracovníky do amerického okupačního pásma v Německu, ale zřejmě vůbec nic nečinil pro likvidaci ústředny a všechny kartotéky a další materiály „přenechal“ směřovcům⁸².

*

Podle Mondiče (Siněvirského) pražskou operaci měly zajišťovat hlavní správy kontrarozvědky SMĚŘŠ 1. ukrajinského frontu maršála Koněva⁸³ a 2. ukrajinského frontu maršála Malinovského⁸⁴.

Směřovské oddíly 4. ukrajinského frontu, kterému tehdy velel generál armády Jeremenko⁸⁵, neměly v Praze co dělat. Přesto působilo v Praze kolem sta důstojníků jeremenkovského SMĚŘŠ, které doprovázelo početné obslužné mužstvo; podle Mondiče (Siněvirského) disponovali rozsáhlým vozovým parkem více než čtyřiceti osobními auty a četnými nákladními vozy⁸⁶. Opustili Prahu teprve 20. května a přesunuli se do Pardubic⁸⁷.

Počty směršovců ostatních frontů neznáme. Odhadem jich však bylo téměř tisíc.

---

¹ - *Mondič, Michail* (1923–1968).

Rusín původem z Nankova nedaleko Chustu. V roce 1939 po obsazení Podkarpatské Rusi Maďarskem odešel studovat na ruské gymnázium v Praze. V Praze navázal spojení s ruskou radikální emigrantskou organizací NTS a využívaje nově získaného maďarského státního občanství odjel do Budapešti. Absolvování maďarské vysoké školy a následně krátké působení mezi podkarpatoruskými partyzány mu umožnily zahladit stopy pražské minulosti, takže v prosinci 1944 po vstupu sovětských vojsk na území Podkarpatské Rusi byl mobilizován do Rudé armády. Vzápětí nato byl převeden jako překladatel a tlumočnick do hlavní správy kontrarozvědky SMĚŘŠ 4. ukrajinského frontu.

Své vzpomínky nazvané SMĚŘŠ, Rok v táboře nepřítel (rus. Směrš, God v staně vraga) vydal pod pseudonymem Nikolaj Siněvirkij (podle kraje kolem města a jezera Siněvir n. Sinovir na severovýchodě Podkarpatské Rusi) v roce 1948 v americkém okupačním pásmu Německa.

Počátkem padesátých let se v Mnichově podílel na založení ruské redakce Rozhlasové stanice Svobodná Evropa (angl. Radio Free Europe nebo zkr. RFE), původně nazvané Rádio Osvození (rus. Radio Osvoždenije) a později přejmenované na proslulé Rádio Svoboda (rus. Radio Svoboda), kde potom působil až do své smrti jako programový pracovník.

- O NTS podrobněji pozn. 20 ke kap. IV a Vladimír Bystrov, Rusko – Rusko. Dialog v Praze, in Reflex, r. II., č. 15, 9. 4. 1991, s. 26n.

² Podle Petra Juščáka směršovci tehdy na zahradě této vilky popravovali některé zadržené bývalé ruské emigranty. Později se tyto popravy údajně konaly v cihelně na Julisce v pražské Šárce. Autor ale bohužel neuvádí pramen tohoto zjištění. Viz Peter Juščák, *Odvlečení*, Bratislava 2001, s. 92.

Pamětníci uvádějí další sídla SMĚŘŠ v Praze ve Vrtbovském paláci v Karmelitské 25 na Malé Straně, na pražském Novém Městě ve škole v Černé ulici číslo 13 a v protější budově tělovýchovného ústavu Marathon a v centru Prahy v budově autoklubu v dnešní Opletalově ulici, viz Vladimír Bystrov, *Z Prahy do GULAGu aneb překáželi*. Praha 1999, s. 147;

Někteří zadržení byli umístěni zřejmě také ve věznicí Zemského trestního soudu na Karlově náměstí; viz Konstantin Čheidze, *Události, setkání, úvahy*. Český překlad Jiřího Vacka. Rukopis 1967–1970, IX. kap.: *Válka – „Rub“ Sovětského svazu – Návrat*, s.34, nebo *Zírající do slunce*, s. 312.

Nikolaj Andrejev připomíná sídlo na Karlově náměstí 25 a na Barrandově nedaleko filmových ateliérů ve vile, jejichž majitelé buď ještě před německou okupací Československa emigrovali, nebo byli uvrženi do německých koncentračních táborů, kde za války bydleli vysocí němečtí důstojníci, kteří však před příchodem sovětské armády uprchli. Nikolaj Andrejev, *To, čto vspominajetsja*, Tallin 1996, II., s. 217.

A konečně jsou známa sídla SMĚŘŠ v Němci opuštěných vilách v Hradešínské ulici a v Dykově 14 na pražských Vinohradech a ve škole nedaleko odtud ve Slezské 60, viz AMV, fond neuv., 310–88–22.

³ Z dotazníků, které byly v roce 1994 zaslány Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k osobám zadrženým

sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a které byly vráceny prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze částečně zodpovězené, vyplývá, že nikdo bývalých ruských emigrantů, žijících v Československu a po skončení války odvečených do SSSR nebyl sovětskými orgány obviněn a odsouzen za eventuální činnost ve prospěch nacistického Německa.

Na rozdíl od většiny tehdy zadržených a odvečených Čechů.

O vztahu bývalé ruské emigrace v Československu k nacistickému Německu a německé okupaci Československa podrobněji viz Vladimír Bystrov, *Z Prahy do GULAGu aneb překáželi*, Praha 1999, s. 93–117.

- ⁴ V dotaznících, které byly v roce 1994 zaslány Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k Čechům zadrženým sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a které byly vráceny prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze částečně zodpovězené, jsou kromě již zmíněných obvinění ze „spolupráce se zahraniční rozvědkou“ nebo „špionáže“ bohužel často uvedeny rovněž explicitní kriminální přečiny, o nichž nevíme, zda se jich zadržená osoba opravdu dopustila, nebo si je sovětské bezpečnostní a následně justiční orgány vymyslely; poznatky z historie fungování Sovětského svazu a ostatních socialistických států samozřejmě znají mnoho případů účelové kriminalizace obětí.

Zřejmě již není možné prověřit například případ rolníka *Jana Dobroslávka (1891–1945) z Hrušek na Hodonínsku*, kterého směršovci zatkl 4. července 1945 a jehož manželka ještě počátkem padesátých let žádala o jeho propuštění, uvádějíc jako jeho poslední adresu tábor 256/3 v Krasnoluči v Donbasu. Údaje, které v devadesátých letech byly nalezeny zřejmě v Ústředním archivu Federální služby bezpečnosti Ruské federace staví však všechno na hlavu a jsou šokující: podle nich Dobroslávek byl po zatčení oddílem kontrarozvědky SMĚŘŠ 7. gardové armády obviněn vojenským prokurátorem této armády z „otrávení vojenských osob metylalkoholem“, 20. srpna 1945 odsouzen k trestu smrti zastřelením a 17. září 1945 popraven; údaj o výkonu trestu se opakuje ještě v odpovědi na otázku o eventuálním úmrtí zadržené osoby v SSSR, kde je škrtnuto „SSSR“ a znovu uvedeno „zastřelen podle rozsudku vojenského tribunálu“. Potvrdit nebo vyvrátit důvody Dobroslávka zatčení směršovci je po téměř půlstoletí bohužel již vyloučeno – stejně jako se zřejmě již nikdy nedozvíme pravdu o jeho tehdejším dalším osudu, viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 38; kr. 46/12, a AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 240/02.

O *Donbasu* viz pozn. 2c ke kap. III.

- ⁵ *Rafalskij, Vladimír (1896–?1945)*.

Nikolaj Siněvskij, *Směrš. (God v staně vraga.) Grani*, Edition November 1948, Mönchehof/Kassel 1948, s.93–94; 96.

Smrt Rafalského žádný československý nebo později český, ani sovětský a následně ruský oficiální orgán nikdy nepotvrdil. Jeho pražský hrob se nepodařilo nalézt.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Vladimíra Rafalského sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 172/01.

⁶ *Kovalevskij, Michail (1897–?)*.

Ve druhé polovině roku 1945 byl vězněn ve Lvově a později patrně v Karlagu, AMZV, fond TO SSSR 1945–1955, kr. 37 a 38.

O *Karlagu* podrobněji viz příloha.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k Michailu Kovalevskému, zadrženému sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 098/01.

⁷ *Šesták, Ladislav (1907–?)*, *ing.*

Z intervence Prezidia ministerstva výživy vyplývá, že šlo o úředníka tohoto ministerstva, který byl předvolán k podání svědecké výpovědi a potom zařazen do sovětského transportu. Obvinění ze spolupráce s Němci zřejmě nepřicházelo v úvahu, a proto ho nadřízení začali hledat. Jeho další osud jsme pro naše účely neprovořovali. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 36, a AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Šesták, Ladislav.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Ladislava Šestáka sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 291/02.

⁸ Viz pozn. 23 ke kap. IV.

⁹ *Domovské právo nebo domovská příslušnost* znamenalo osobní právní poměr určité osoby k určité obci, jehož obsahem byl nárok na nerušený pobyt v obci a na chudinské zaopatření, a bylo nerozlučně spojeno se státním občanstvím a nebylo možné, aby byl někdo naším státním občanem a neměl současně i práva domovského v některé obci naší republiky. U cizinců se postupovalo tak, že napřed museli získat v některé obci příslib, že budou přijati do jejího svazku, ale toto přijetí stalo se účinným, teprve až když opravdu nabylí státního občanství.

¹⁰ Pro účely této práce užíváme především údaje zjištěné v českých archivech,

i když se nejednou různě liší od údajů získaných z archivů Ruské federace; viz pozn. 27 ke kap. IV.

- ¹¹ *Vojcechovskij, Sergej (1883–1951), ruský a československý generál.*
O Sergeji Vojcechovském rovněž viz Pavel Šrámek, K důstojníkům československé armády odvláčeným v roce 1945 do SSSR, příspěvek na konferenci 1945–1955. Likvidace ruské a ukrajinské antibolševické emigrace v Československu. Únosy bývalých ruských a ukrajinských emigrantů a dalších československých občanů do Sovětského svazu. Fakta a poučení, Praha 19. 2. 1997, in Vladimír Bystrov, Z Prahy do GULAGu aneb překáželi, Praha 1999, s. 330–331, nebo Jiří Fidler, Generálové legionáři, Brno 1999, s. 329–349.
- ¹² Dopis Ředitelství národní bezpečnosti v Praze – Státně bezpečnostního oddělení, č. j. 4584/Stb., z 30. 9. 1945, ministerstvu zahraničních věcí, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 36, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 363.
- ¹³ Telegram náčelníka štábu 1. čs. sam. tank. brig. mjr. L. Perla, č. j. 742/dův., z 24. 8. 1945, ministerstvu národní obrany, hlavnímu štábu, přednostovi odd. pro styk se spojeneckými armádami plk. jezd. R. Kokrdovi, VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 66, č. 788, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 398.
Podrobněji o *táboře v Ratiboři* viz dále v kap. VII a VIII a v příloze.
- ¹⁴ Podle P. A. Novikov, Části Československého korpusu v Vostočnoj Sibiri, in Bělaja Armija. Běloje dělo. Almanach, Jekatěrinburg 2000, č. 7, s. 17; Konstantin Čcheidze, cit. op., s. 49, nebo Zírající do slunce, s. 320.
O *Butyrc* podrobněji viz příloha.
- ¹⁵ O Vojcechovského pobytu v Unžlagu viz František Polák, Jak žili a umřeli sovětská otroci, New York 1962, s. 244.
O *Unžlagu* a *Ozerlagu* podrobněji viz příloha..
- ¹⁶ Odsouzení až po více než čtyřech letech od zadržení včetně již nejméně dvou let věznění v sibiřském táboře nebylo v sovětské penitenciární praxi ničím neobvyklým. Irkutský historik P. A. Novikov získal však z archivu Správy nápravněpracovních táborů v Irkutské oblasti vězeňský spis Sergeje Vojcechovského, podle něhož k odsouzení došlo již 15. října 1945 ještě v Moskvě, viz P. A. Novikov, cit. op., s. 17.
O smrti Vojcechovského píše ve svých pamětech Konstantin Čcheidze, viz Konstantin Čcheidze, cit. op., s. 49, nebo Zírající do slunce, s. 320.
Zprávu o smrti Sergeje Vojcechovského v sovětském táboře zaznamenal v rukopisu svých vzpomínek také ing. Boris Popov, in Boris Popov, Iz Pragi v Pragu. Rukopis. V majetku Evy Herrmannové.
Potvrdil ji rovněž jeho spoluvězeň z Ozerlagu dr. Nikolaj Bystrov, otec autora této práce.
P. A. Novikov dokonce uvádí přesné datum 7. 4. 1951 a místo pohřbení

nedaleko osady Ševčenko asi 35 kilometrů od Tajsetu, viz P. A. Novikov, cit. stať., s. 17.

Hrob byl 1,5 m hluboký a byl označen „4–36“.

¹⁷ Kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 226/01.

¹⁸ *Petrov, Nikolaj (1895–?)*, štábní kapitán.

O Nikolaji Petrovovi rovněž viz Pavel Šrámek, cit. stať, in Vladimír Bystrov, cit. op., s. 332–333

¹⁹ Dopis Bohuslavy Petrovové z 4. 8. 1945 ministerstvu národní obrany; VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 68, č. 12.027, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 404.

^{19a} Dopis Úřadu předsednictva vlády, č.: Kab. 774/45 I./Dr., z 4. 10. 1945, ministerstvu národní obrany, hlavnímu štábu, oddělení pro styk se spojeneckými armádami, VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 70, č. 14.798, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 413.

Telegram č. 297 náčelníka generálního štábu divizního generála Bočka B. vrchnímu veliteli SVV maršálu Sovětského svazu p. Žukovovi, 10. 10. 1945, VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 68, č. 12.027, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 415.

²⁰ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 156/01.

²¹ V československé armádě měli vojáci z povolání a vojáci konající základní prezenční službu zakázáno být členy politických stran, sdružení, spolků nebo jiných organizací a jakkoliv se účastnit jejich politické činnosti (agitace, schůzí a podobně).

²² - Z osvědčení o národní spolehlivosti Sergeje Vojcechovského: „Místní národní výbor pro Prahu I. – VII. osvědčuje tímto podle [...] potvrzení [...] 6 svědků ze dne 17. VIII. 1945, že p. Sergej Vojcechovský, narozený 29. X. 1883 [...] jest národně spolehlivý.“

Viz Osvědčení o národní spolehlivosti S. Vojcechovského z 20. 8. 1945, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 36, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolše-

vické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 413.

- Z dopisu Úřadu předsednictva vlády (kabinetu náměstka předsedy vlády Mons. Jana Šrámka) ministerstvu národní obrany, hlavnímu štábu, oddělení pro styk se spojeneckými armádami, z 4. 10. 1945: „Pokud jde o československého štábního kapitána letectva Mikuláše Petrova, dovoluji si Vám sdělit, že je československý státní příslušník a že má potvrzení o národní spolehlivosti od místního národního výboru na Smíchově ze dne 28. 6. 1945.“ Viz cit. dop. v pozn. 19a.

²³ Viz pozn. 30 ke kap. IV.

²⁴ *Podgorný, Jakov (1877–?), ruský námořní důstojník.*

Šlo zřejmě o *Ruský vševojskový svaz* (rus. Russkij obščevoinskij sojuz nebo zkr. ROVS); Podgorný byl dlouholetým čelným funkcionářem této nesmlouvavě antibolševické střechové organizace emigrantských spolků bývalých příslušníků vojenských sil bojujících s bolševiky, se sídlem v Paříži.

²⁵ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 161/01.

²⁶ Viz pozn. 30 ke IV. kapitole.

²⁷ *Chýlecký, Vladimír (1899–1973), ing., konstruktér.*

Potvrzení ředitele věznice krajského soudu trestního v Praze z 19. 5. 1945, v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 346.

²⁸ Potvrzení velitele „úseku vozovny Pankrác v době pražského povstání“ plk. E. Válka z 28. 2. 1947, v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 322.

Potvrzení A. Jiříkovského z 8. 3. 1947, v majetku O. Hulínové, a kopie, AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 325.

²⁹ Dopis velvyslanectví Československé socialistické republiky v Moskvě, č. 5861/64 Tu-B1, z 20. 7. 1964, V. Chýleckému, v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 321.

Údaj o věznění Chýleckého v Kyjevu uvádí jeho dcera Olga Hulínová, AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Chýlecký, Vladimír.

Údaj potvrzuje Vasyl Prochoda, Zapysky nepokyrlyvoho, Knyha II., Na čužyny, Neu-Ulm/Do. 1972, s. 321–461.

³⁰ - Telegram velvyslanectví Československé republiky v Moskvě, č. 11333/46–

5998/48, z 24. 6. 1948, Ministerstvu vnitra ČSR, v majetku O. Hulínové, a potvrzení Nejvyššího soudu SSSR, č. 02 – DSP – 6477-56, z 14. 9. 1956; v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 318.

- Nelogické sousloví „svobodné vyhnanství“ (rus. voľnaja ssylka) znamenalo formálně svobodný pobyt na určeném místě; ve skutečnosti šlo však o nucený pobyt ve stanoveném okrese na základě pokynu lidového komisariátu vnitra nebo později ministerstva vnitra. Příkázání k nucenému pobytu byli na určené místo dopravováni za ozbrojeného doprovodu. Oficiálně nebyl tento trest sovětskou legislativou nijak upraven a nebyl obsažen v žádném zákoníku; byl udělován orgány státní bezpečnosti s trestní pravomocí prostě „zvykově“.

³¹ O *Donbasu* viz pozn. 2c v kap. III.

Potvrzení Ministerstva uhelného průmyslu Ukrajinské SSSR, kombinátu Stalinogol, Státního svazové republikového Rutčenkovského báňského opravárenského závodu N. S. Chruščeva, č. 10/OK, z 23. 4. 1955, v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 320.

³² AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 071/01.

³³ *Rossiněvyč, Mykola n. Rosiněvič, Nikolaj (1893–1945), ing.*
AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

³⁴ *Sadovskij, Valentyn n. Sadovskij, Valentin (1886–?), prof.*
AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

³⁵ *Puchljakov, Nikolaj (1881–?1949).*
AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; spis. GP ČSFR, 5274/91; 2035/93.

³⁶ *Dobrylovskij, Mykola n. Dobrilovskij, Mikuláš (1888–?), prof., ing.*
AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; 46.

³⁷ AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Rosiněvič, Mikuláš.
Podle očitého svědka byl ubit v polovině května v kyjevské Lukjanovce, viz Vasyl Prochoda, cit. op., s. 324.

³⁸ Tato úvaha vychází z poslední Puchljakovovy známé adresy v SSSR: Mordovskaja ASSR, stancija žel. dor. Poľma, počt. ot. JAVAS, p. ja. 241/18.
AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Puchljakov, Nikolaj.
O *Těmlagu* podrobněji viz příloha.

Citovaná adresa byla však také jednou z poštovních přepážek pro zásilky, přicházející ze zahraničí pro cizí státní příslušníky vězněné v různých dalších táborech; proto můžeme místo Puchljakovova skonu pouze předpokládat.

- ³⁹ Podle některých svědectví byl v květnu 1945 vězněn v kyjevské Lukjanovce a později v sovětském táboře zahynul. Viz Vasyľ Prochoda, cit. op., s. 354.
- ⁴⁰ AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Dobrylovskij, Mikuláš.
Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny (ukr. Muzej vyzvolnoji borofby Ukrajiny); bylo založeno v roce 1925 a záhy se stalo institucí celoukrajinského významu s bohatými sbírkami a archivem. Na jaře 1945 bylo přejmenováno na méně provokativní Ukrajinské muzeum. Bylo zrušeno okamžitě po nástupu komunistického režimu v Československu v roce 1948 a jeho sbírky byly zajištěny Ředitelstvím národní bezpečnosti v Praze. Později byly rozptýleny; největší část je uložena v SÚA Praha a knihovna byla včleněna do Slovanské knihovny v Praze; některé archivní materiály byly podle nepotvrzených zpráv vyvezeny v šedesátých letech do SSSR.
 Podle očitého svědka byl Mykola Dobrylovskij v květnu 1945 vězněn v kyjevské Lukjanovce. Na rozdíl od informace, že po propuštění z tábora zůstal v SSSR, svědek však naopak uvádí, že Dobrylovskij v sovětském táboře zahynul. Viz Vasyľ Prochoda, cit. op., s. 354.
- ⁴¹ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 178/01, 184/01 a 042/01.
- ⁴² AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt 171/01.
- ⁴³ *Prokopenko, Georgij n. Prokopenko, Jiří (1896–?1953), ing. arch.*
 AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38, a spis. GP ČSFR, 5079/71.
- ⁴⁴ Například budovy dnešního Domu odborových svazů od architektů J. Havlíčka a K. Honzika v Praze na Žižkově nebo jižní tribuny Strahovského stadionu od architektů F. M. Balcárka a K. Koppa v Praze-Břevnově.
- ⁴⁵ Podle údajů neteře Eleny Tumanovové-Nedzvedské.
- ⁴⁶ V majetku neteře Elena Tumanovové-Nedzvedské.
- ⁴⁷ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 170/01.
- ⁴⁸ *Vasněcov, Viktor (1918–1991).*
 AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.
- ⁴⁹ *Bělavskij, Dmitrij (1917–1965), JUDr.*
 AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38, a AMV, fond neuv., 305-582-2, 2. sv., s. 32.
- ⁵⁰ - Označení „*půldruhá*“ (rus. polutornaja) emigrace používá ruský emigrantský historik Nikolaj Andrejev. Nikolaj Andrejev, cit. op., I., s. 4.
 - K militantním organizacím ruské emigrantské mládeže v Československu patřilo zejména v roce 1929 založené *Sdružení ruské národní mládeže v ČSR* (rus. Objediněnije ruskov nacionalnoj molodoži v Č. S. R.), které se počátkem třicátých let spojilo s *NSRM* (zkr. z rus. Nacionalnyj sojuz ruskov

molodžoži neboli čes. Národní svaz ruské mládeže), později přejmenovaným na *NSNP* (zkr. z rus. Nacionalnĭj sojuz novogo pokolenija neboli čes. Národní svaz nové generace). V roce 1936 jeho činnost československé úřady zakázaly; organizace však působila dál pod názvy *NSNP – NTS* (zkr. z rus. Nacionalnĭj sojuz novogo pokolenija – Nacionalno-trudovoj sojuz neboli čes. Národní svaz nové generace – Národní svaz práce) a *NTSNP* (zkr. z rus. Nacionalno-trudovoj sojuz novogo pokolenija neboli čes. Národní svaz práce nové generace) až do konce druhé světové války. O *NTS* podrobněji viz pozn. 20 ke kap. IV a Vladimír Bystrov, *Rusko – Rusko*, cit. stať, s. 26n.

- V roce 1931 vznikl nacionalistický spolek mladých příslušníků ruské emigrace blízky křesťanským skautům *Vítěz* (rus. Vitějaz).

⁵¹ „Není znám ani jediný v Československu žijící bývalý emigrant z Ruska, který by působil v československých proněmeckých aktivistických organizacích Vlajkou počínaje a českými fašisty konče, stejně jako není znám ani jediný případ vystoupení bývalého emigranta z Ruska ve prospěch německých zájmů a cílů na stránkách českého tisku.“ Viz Vladimír Bystrov, cit. op., s. 42–43 a ib., s. 93–117.

⁵² *Vojenské tribunály neboli tzv. číslové vojenské tribunály* (rus. nomernoj vojennyj tribunal) působily v letech 1922–1958. V době míru projednávaly trestné činy vojáků z povolání, za které nemohl být uložen trest smrti. Po druhé světové válce byla činnost vojenských tribunálů, působících v rámci vyšších vojenských jednotek, které byly rozmístěny v zemích východní Evropy (zejména v Německu), „rozšířena“ o stíhání občanů těchto států nebo jiných „nepřátel“, zejména obviněných podle hlavy první trestního zákoníku RSFSR o trestných činech proti státu a čl. 58 o kontrarevolučních trestných činech.

Rovněž kap. IV a dále tam pozn. 30.

⁵³ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 224/01.

⁵⁴ Viz pozn. 20 ke kap. IV.

⁵⁵ *Abwehr* (čes. Obrana) bylo od roku 1925 označení německé vojenské rozvědky a kontrarozvědky. *Abwehr-Nord* (čes. Obrana – Sever) bylo označení rozvědky skupiny německých armád Sever, působící za druhé světové války na severním úseku východní fronty.

⁵⁶ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 009/01.

⁵⁷ - *Z trestního zákoníku RSFSR z roku 1926. Zvláštní část. Hlava I. Trestné činy proti státu. I. Kontrarevoluční trestné činy:*

„[...] 58². Ozbrojené povstání nebo vpád s kontrarevolučním cílem a zejména s cílem násilného odtržení od Svazu SSR a jednotlivé republiky kterékoli části jejich území nebo zrušení smlouvy uzavřené Svazem SSR s cizími státy. [...] 58⁶. Vyzvědačství tj. předání, zcizení, nebo sbírání informací, obsahující

zvlášť chráněné státní tajemství, s cílem předat je cizímu státu, kontrarevolučním organizacím nebo soukromým osobám.

[...] 58¹¹. Veškerá organizační činnost zaměřená na přípravu nebo spáchání trestných činů, uvedených v této hlavě, a taktéž členství v organizaci, vytvořené pro přípravu nebo spáchání některého z trestných činů, uvedených v této hlavě.“

Viz Uголовnyj kodeks RSFSR, 1926 g., Moskva 1956.

- Nesporné bylo patrně pouze členství Bělavského v NTSNP.

⁵⁸ O *Gorném* a *Ozerlagu* podrobněji viz příloha.

⁵⁹ - Po Stalinově smrti si jeho dědicové uvědomili nutnost uvolnit napětí v sovětské společnosti a 27. 3. 1953 byla vyhlášena rozsáhlá amnestie. Podle sovětské tradice se však týkala jen osob, které byly odsouzeny za kriminální trestné činy, i když to nebylo výslovně uvedeno; ale promíjel se trest jen odsouzeným do pěti let odnětí svobody, zatímco převážná většina odsouzených pro politické trestné činy měla tresty minimálně deset let. V další části bylo sice stanoveno, že tresty vyšší než pět let se zkracují na polovinu, ale tady už byla uvedena výjimka: kromě politických vězňů a nebezpečných recidivistů.

- Odtud složitá procedura Vasněčovovy rehabilitace. Cit. dok. v pozn. 53. Záznam o usídlení v SSSR in AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Vasněcov, Viktor.

⁶⁰ Podle ruských údajů byl Bělavskij propuštěn před uplynutím doby trestu na základě „amnestie pro sovětské občany, spolupracující s okupanty za Velké vlastenecké války 1941–1945“ z 19. 9. 1955.

Propuštění tehdy byli všichni odsouzení k trestům do deseti let odnětí svobody za vlastizrady, vyzvědačství, výzvy ke svržení sovětské moci a neoznámení takových trestných činů (respektive jejichž rozsudky byly takto formulovány) a odsouzeným za tytéž trestné činy k trestům odnětí svobody na více než deset let byl trest zkrácen na polovinu. Bez ohledu na výši trestu byli propuštěni také všichni odsouzení za službu v německé armádě, policii a jiných zvláštních uskupeních. Cit. dok. v pozn. 56.

Záznam o návratu in AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Bělavskij, Dmitrij.

⁶¹ Viz pozn. 4 ke kap. II.

⁶² *Kločurak, Stepan n. Kločurak, Stefan* (1895–1980).

AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38, a Mykola Mušynka, Lycar voli, Užhorod 1995, s. 112.

⁶³ Bohdan Zilynskij, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945* (1994). Praha 1995, s. 41–42.

⁶⁴ *Vološin, Avgustyn n. Vološin, Augustin* (1874–1945), *ThDr.*

Spis. GP ČSFR, 5205/91; Protokol zaděržanja (čes. Protokol o zadržení) z 15. 5. 1945, a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 150, dále Petr Čuka, *Deportace Augustina Vološina*,

in *Securitas imperii* 1., Praha 1994, s. 128–139, Nikolaj Siněvirkij, cit. op., s. 95, a Mykola Mušynka, cit. op., s. 113.

⁶⁵ *Perevuznyk, Jurij (1900–?)*.

AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; Mykola Mušynka, cit. op., s. 113.

⁶⁶ - *Dolynay, Mykola (1894–1970), MUDr.*

V prvních letech po odvezení byl patrně vězněn v nižnětagilské koloně Bobrovlagu, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; Mykola Mušynka, cit. op., s. 113.

O *Bobrovlagu* podrobněji viz příloha.

- Kromě toho například František Polák zaznamenal svědectví jednoho spoluvězně o tom, že kdysi v sovětském táboře „se nachází bývalý český tajemník agrární strany na Podkarpatské Rusi“. In František Polák, *Jak žili a umírali sovětský otroci*, New York 1962, s. 244.

- O cíleném stíhání dalších bývalých podkarpatoruských politiků se zmiňuje rovněž ve své knize *Mondič* (Siněvirkij). Viz Nikolaj Siněvirkij, cit. op., s. 74; 82; 84.

⁶⁷ Viz pozn. 1 ke kap. II.

⁶⁸ Mykola Mušynka, cit. op., s. 113.

⁶⁹ Akt (čes. Záznam), patrně z 11. 7. 1945, kopija (čes. kopie), a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 152.

Postanovenije (čes. Usnesení), avgusta „4“ dňa 1945 goda, kopie ib., dok. 153.

Dále viz Mykola Mušynka, cit. op., s. 113.

O *Butyrkách* podrobněji viz příloha.

O *Unžlugu* podrobněji viz příloha.

⁷⁰ AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Dolynay, Mykola; Kločurak, Stepan; Perevuznyk, Jurij; a Mykola Mušynka, cit. op., s. 117–119.

⁷¹ AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 046/01; 227/01; 090/01; 155/01.

⁷² Komanda SMĚŘŠ zřejmě byla vybavena přesnými adresami a plány. Například v Praze vyjžděla za svými oběťmi do všech čtvrtí – na pravém břehu Vltavy na Staré Město, na Nové Město, do Holešovic a na Letnou, do Libně, do Vysočan a do Hloubětína, na Žižkov, do Strašnic na Vinohrady a do Vršovic, do Nuslí a do Michle, do Krče, do Bráníka a do Podolí, do Modřan, a na levém břehu na Smíchov a do Jinonic, do Bubence, do Dejvic, na Hanspaulku, do Střešovic a do Břevnova; pro některé bývalé ruské a ukrajinské emigranty si zajela až do Dubče nebo na druhé straně města až do Davle, a neunikli jim ani někteří emigranti žijící ve Staré nebo Mladé Boleslavi a v Benátkách nad Jizerou.

Vybavenost SMĚŘŠ přesnými údaji o těch, které měli být zadrženi,

potvrzuje výrok směršovského majora Popova večer 9. května 1945 cestou do Prahy, zaznamenaný Michaiilem Mondičem (Siněvirským): „I já mám hodně adres.“ Viz Nikolaj Siněvirskij, cit. op., s. 81.

Rovněž Nikolaj Andrejev upozorňuje, jak směršovci velmi dobře věděli, koho a proč mají zadržet. Vzpomíná na to, jak se krátce po odvezení setkal ve středisku SMĚŘŠ v jednom z domů na pražském Karlově náměstí s ruským emigrantským spisovatelem a novinářem Konstantinem Čcheidzem: „Trpce si stěžoval: Víte, co mi udělali? Přijeli ke mně domů a zeptali se: vy patříte k eurasijskému hnutí? – Ano, k eurasijskému hnutí. – A jestli se nemýlíme, jste šéfredaktorem eurasijského tiskového orgánu? – Ano. – Máte jej? – Mám. – My bychom se chtěli na něj podívat. Ukázal jim celý ročník. Sebrali časopis i Čcheidzeho, odvezli do bytu, kde sídlila příslušná skupina SMĚŘŠ, a řekli mu: A teď si tady laskavě sedněte, nechcete čaj? Přinesli mu čekistický čaj a řekli: Tady si teď vezměte tužku a podtrhejte v časopisu vaše úvodníky. – Tady jsou. Aha, tady jsou vaše články, podepsané vašim jménem – a všechny antisovětské věty.“ Viz Nikolaj Andrejev, cit. op., II., s. 218.

⁷³ Ve Zprávě o činnosti ruské a ukrajinské emigrace v ČSR za minulé republiky, vypracované počátkem padesátých let archivním a studijním ústavem ministerstva vnitra, byly v letech 1918–1939 československým policejním informačním systémem zpracovány svodky a pořízeny referáty a hlášení o poznacích a jiných informacích týkajících se 322 ruských a ukrajinských emigrantských organizací. Viz Zpráva o činnosti ruské a ukrajinské emigrace v ČSR za minulé republiky, I. zvláštní odbor ministerstva vnitra, Archivní a studijní ústav, č. j. A/9–0357/600–54, 9. ledna 1954, AMV, fond MNB, 6 247–1; 2.

⁷⁴ Podle Tatjany Podhájecké „v letech 1929–1940 vycházelo v Praze v ruštině celkem kolem stovky časopiseckých titulů a asi 20 titulů novin“. Viz Tatjana Podhájecká, Ruský periodický tisk vycházející v meziválečném období, in Slovanský přehled 1993, č. 1, s. 75.

Další desítky periodik a časopiseckých titulů vydávali ukrajinští emigranti. V Československu rovněž působila řada ruských a ukrajinských nakladatelství s bohatou knižní produkcí. Bohdan Zilynskyj například připomíná, jak „důležitou pomůckou se pro [sovětské] represivní orgány mohl teoreticky stát první díl rozsáhlé publikace Symona Naryžného Ukrajinska emigracija“. Byl „vybaven stovkami fotografií a pečlivě zpracovanými osobními rejstříky“ a „mohl proto posloužit nejen jako vědecká pomůcka“. Viz Bohdan Zilynskyj, cit. op., s. 55.

⁷⁵ Viz rovněž pozn. 13 ke kap. IV.

Například Bohuslava Petrovová v dopisu ministerstvu národní obrany z 4. 8. 1945 se zmiňuje o ruský mluvčím agentovi a blíže jí neznámých snad rovněž bývalých ruských emigrantech pomáhajících sovětské rozvědce hledat jejího manžela, kterého však už předtím odvěkla zřejmě jiná směršovská jednotka. Viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 68, č. 12.027, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické

emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první,“ 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 404.

Rovněž Michail Mondič (Nikolaj Siněvirkij) se zmiňuje o údajných konspiračních bytech rezidentů sovětské rozvědky v Bubenči a v Bendově ulici. Takto byla v době německé okupace pojmenována bývalá Husova (dnes Drtinova) ulice na pražském Smíchově. A v této ulici opravdu bydlel se svou českou manželkou ruský emigrant JUDr. Michail Rovinskij; do Československa přišel hned po skončení první světové války v roce 1918. Potíž je však v tom, že o několik řádek dál Mondič (Siněvirkij) zaznamenává: „Kapitán Šapiro nadává. Ze Smíchova se nedá dostat do Bendovy ulice.“ Jméno ulice je tedy zřejmě zkomoleno. Viz Nikolaj Siněvirkij, cit. op., s. 95; 99.

Ale v Bubenči až do roku 1940 byla Bendlova ulice (dnes Raisova). A tam tehdy bydlel Ing. *Nikolaj Jerofejev*, bývalý sovětský občan, který v roce 1927 legálně vycestoval na služební cestu a přidal se k tzv. „nenavrátílčům“. Žil v Německu a během druhé světové války přesídlil do Prahy; po skončení války jako kdyby se neobával sovětské bezpečnosti a proto neuprchl.

Přesto byl směršovci koncem května zadržen. Postaven před soud byl však teprve v roce 1951 a podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl za „velezradu spáchanou odchodem do emigrace a spoluprací se zahraniční rozvědkou“ odsouzen k trestu smrti zastřelením; popraven byl 20. března 1952. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 078/01.

Potvrdit nebo vyloučit spojitost Jerofejeva s pražskou rezidenturou sovětské rozvědky se již patrně nikdy nepodaří.

⁷⁶ Výpověď úředníka gestapa Antonína Jarosche z 29. 1. 1946, AMV, fond neuv., 52–48–16.

⁷⁷ Kopie záznamu štkp. Tauera z 5. 1. 1941 a kopie seznamu předaných zpráv (francouzsky) z 1. 1. 1941, AMV, fond neuv., 302–73–6.

Tato „služba“ československých zpravodajců sovětské rozvědky navazovala na obdobnou tragickou kalkulaci z roku 1936, kdy některé československé kruhy byly odhodlány pod tlakem hrozby agrese nacistického Německa učinit zřejmě cokoliv pro získání důvěry sovětského vedení, a proto neváhaly podílet se transferu informací o údajném proněmeckém spiknutí velitelského sboru Rudé armády; následkem bylo rozpoutání krvavé čistky a de facto zdecimování celého tehdejšího velitelského sboru sovětských ozbrojených sil v čele s náčelníkem generálního štábu maršálem Tuchačevským.

Podrobněji k tomu Vladimír Bystrov, cit. op., s. 105.

⁷⁸ „Přátelství“ nacistického Německa se Sovětským svazem na konci třicátých a počátkem čtyřicátých let zcela paralyzovalo všechna tehdejší úsilí o kolektivní bezpečnost v Evropě. Společné zájmy obou totalitních režimů byly stvrzeny nejprve sovětsko-německou smlouvou o nenapadení (rus. dogovor o nenapadení) neboli tzv. Molotovovým a Ribbentropovým paktem z 23. 8. 1939. Součástí smlouvy byl také tajný protokol o vymezení „zájmových sfér“

obou zemí, který zabezpečoval nárok Sovětského svazu na budoucí obsazení pobaltských republik, východního Polska, Finska, Bessarabie a Severní Bukoviny.

Po přepadení Polska 1. 9. 1939 Německem byla tato území skutečně Sovětským svazem okamžitě obsazena a obě země spolu uzavřely 28. 9. 1939 ještě smlouvu o hranicích a přátelství (rus. o družbě i granice) a další tři smlouvy byly podepsány v Moskvě 10. 1. 1941.

Spolupráce měla mnoho podob včetně likvidace židovského obyvatelstva v sovětizovaném Pobaltí a vzájemných studijních návštěv policejních odborníků v koncentračních táborech obou zemí. O těchto návštěvách Jacques Rossi, Encyklopedie GULAGu, Praha 1999, s. 131.

„Líbánky“ skončily německým útokem na Sovětský svaz 21. června 1941.

⁷⁹ Obdobné ústředny (stanice) byly totiž zřízeny zřejmě také přímo v Německu; a nejen pro ruské a ukrajinské emigranty. Například Konstantin Čcheidze ve svých pamětech píše: „Ruští emigranti v převážné většině zaujali k německé okupaci záporný postoj. I když přesto se naši jednotlivci, kteří neváhali a dali se do služeb nových ‚pánů‘. Bylo zřízeno Ruské středisko, kde měli být registrováni všichni emigranti.

A tak jsem znovu rychle učinil nezbytná opatření, abych se vyhnul registraci u těchto chlapíků. Prostřednictvím známého Gruzince [...] jsem se nechal zaregistrovat v Gruzinském národním centru v Berlíně a obdržel jsem odamtud velmi ‚dobré‘, velmi spolehlivé potvrzení. Ruské středisko v Praze na mne tedy nemohlo a Berlín – ten byl daleko.“ Viz Konstantin Čcheidze, cit. op., s. 11, nebo Zírající do slunce, s. 305.

⁸⁰ Výpověď Antonína Jarosche cit. v pozn. 77.

⁸¹ Šlo o tehdy šestačtyřicetiletého *Konstantina Jefremova*.

Jeho byt a kancelář ústředny byly na pražském Starém Městě v Haštalské ulici 27. Bývalý obvodní inspektor policie Jaroslav Panenka, působící „od roku 1938 (...) v kruzích ruské a ukrajinské emigrace nalézající se v Praze“, uvedl při výslechu počátkem roku 1946, že Jefremov „asi v polovině dubna 1945 odjel s rodinou neznámo kam“ a pouze „manželka Věra Jefremovová (...) se asi za dva měsíce vrátila do Prahy a byla zajištěna ruskou policií v hotelu Central“. Viz výpověď obvodního inspektora Jaroslava Panenky z 29. 1. 1946, AMV, fond neuv., 52–48–16.

Za pozornost stojí, že podle Michaila Mondiče (Siněvirského) právě v hotelu Central byli v květnu 1945 ubytováni důstojníci jeho směršovské skupiny; šla se tam Věra Jefremovová ubytovat opravdu jen náhodou? Viz Nikolaj Siněvirskij, cit. op., s. 84.

⁸² O tom, že směršovci šli patrně najisto vypovídá rovněž shora zmíněný Panenka, který byl při jejich příchodu osobně přítomen: „Hned po příchodu RA [Rudé armády] byl byt a kancelář prohledány NKVD – kpt. Orlovem – a veškerý písemný a jiný materiál zabaven; potom ještě několik prohlídek ruskou policií a byt a kancelář zabrala RA.“ Viz Výpověď Jaroslava Panenky cit. v pozn. 82, a rovněž Nikolaj Siněvirskij, cit. op., s. 100.

⁸³ O *Ivanu Koněvovi* viz pozn. 21 ke kap. III.

⁸⁴ *Malinovskij, Rodion (1898–1967), ruský sovětský maršál.*

Za druhé světové války v letech 1944–1945 velitel 2. ukrajinského frontu.

⁸⁵ *Jeremenko, Andrej (1892–1970), ruský sovětský generál armády.*

Od roku 1955 maršál. Za druhé světové války od března 1945 velitel 4. ukrajinského frontu.

⁸⁶ Nikolaj Siněvirkij, cit. op., s. 84 a 86.

⁸⁷ Nikolaj Siněvirkij, cit. op., s. 100.

Kapitola VI.

Další únosy

Mondič (Siněvirskij) ve své knize píše:

„Dnes je 14. května.

[...] NKVD. Češi se bojí čekistů víc než ve své době gestapa...

Během tří dnů se jejich vztah k Rusům změnil o celých sto procent. Už nevolají nazdar.“¹

*

Československá prosovětská státní a veřejná politika nepripouštěla však připomínání této skutečnosti. Státní propaganda prosazovala ničím „nezkalený“ obraz příchodu sovětské armády do Československa na konci druhé světové války a vytvářela atmosféru málo nakloněnou zveřejňování skutečného ohlasu občanů na dobovatelské chování „osvoboditelů“. Nástup komunistického režimu v roce 1948 toto účelové zkreslení obrazu tehdejší doby pak ještě utvrdil. „Nepřístojnosti a přečiny“ sovětských vojsk a „množství problémů“, které se vynořily v souvislosti s pobytem Rudé armády na československém území, jak to poněkud eufemisticky nazývá historik Vladislav Moulis², o tom všem se mohlo začít psát v domácí politické a historické literatuře až skoro o půl století později.

*

Právě Vladislav Moulis se zmiňuje kromě jiného o informaci člena České národní rady Václava Černého, že „NKVD vyslychalo ihned po příchodu do Prahy i vůdčí představitel ČNR – prof. Pražáka, Smrkovského, dr. Kotrlého“³.

Ani Václav Černý, vážený profesor Univerzity Karlovy, později všemi uznávaná a ctěná přední osobnost českého duchovního odporu proti marxismu, vášnivý kritik socialistické destrukce společenské mravnosti a humanismu, neměl tehdy však zřejmě odvahu upozornit na tuto „nepřístojnost“ veřejně. Ještě počátkem sedmdesátých let ve svých pamětech napsal, že to byli

jen „tajemní hosté, zástupci sovětských politických i vojenských autorit“⁴.

Zároveň o několik stránek dále píše:

„Bylo opravdu proč se třást, nebyl to dobrý pohled. [...] Kam zmizel bývalý zemský velitel v Brně generál Vojcechovský, kdysi generál ruské armády, příšlý přes Sibiř s legiemi? Lektor naší filozofické fakulty, rusista slušných zásluh, někdejší bibliotekář carské knihovny v Carském Selu, Bém, politicky i lidsky anima candida, idealistický slavjanofil, zatčený podle těchže seznamů ruské emigrace, dávno kdesi připravených, zašel bídně v koncentračním vagoně v Rakousku.“⁵

*

Již jsme řekli, že československá společnost byla zásahy sovětských bezpečnostních orgánů zaskočena a obecně nebyla schopna představit si jiné důvody, než obvykle mají vítězové: že jde o stíhání pomocníků nebo spolupracovníků nepřítele. Obtížně rozeznatelná hranice mezi aktivním a pasivním přežíváním pod okupací nacistického Německa zabraňovala řadě Čechům výrazněji se domáhat ochrany obnovené Československé republiky před směršovskými zásahy.

A tak raději mlčeli.

Ale současně jsme řekli, že bývalí ruští a ukrajinští emigranti naopak přesně věděli, o co jde: uvědomovali si bolševický zájem využít příležitosti a likvidovat všechna potenciální ohniska odporu proti připravované sovětizaci zájmového geopolitického prostoru. A že důvodem jejich pronásledování sovětskou bezpečností je především jejich odmítnutí ideálů a praxe bolševického režimu projevené odchodem do emigrace a nalezením nové existence v jiném demokratickém státě; a odtud také menší strach jejich příbuzných a jiných blízkých upozorňovat na bezpráví na nich sovětskými „osvoboditeli“ činěné.

A ti proto – jak jsme již rovněž řekli – naopak nemlčeli.

*

Navíc zásah SMĚŘŠ proti bývalým ruským a ukrajinským emigrantům měl všechny znaky precizně naprogramované akce.

Samozřejmě nemohli být odvečeni všichni; proto hlavním cílem bylo postihnout především všeobecně známé osobnosti a reprezentanty stěžejních názorových proudů mezi emigrací. Zvláštní pozornost byla zřejmě „věnována“ osobnostem, které úspěšně integrovaly do československé společnosti a představovaly odborné a intelektuální autority požívající obecné vážnosti. Nikoliv náhodou většina odvečených byla již československými občany⁶ a téměř všichni měli vysokoškolské vzdělání⁷.

*

Mezi dalšími odvečenými proto byli například bývalí ředitelé ruského gymnázia v Praze Vladimír Svetozarov a Pjotr Savickij⁸, ukrajinského gymnázia Hryhorij Omelčenko⁹ a Ruského institutu pro zemědělské družstevnictví Sergej Marakujev¹⁰. Nebo náměstek předsedy někdejší 1. státní dумы Ruska kníže Pjotr Dolgorukov¹¹ a přední představitelé Asociace funkcionářů zemských a městských samospráv v Ruské říši, žijících v Československu, Prokopij Klimuškin a Ivan Nestěrov¹². Následovali bývalý ukrajinský vyslanec v Praze Maxym Slavinskij¹³, dlouholetý předseda Ukrajinské obce v Československu Mykola Hala-han¹⁴, poslední předseda Muzea osvobozovacího boje Ukrajiny Volodymir Birčak¹⁵ a vydavatel a redaktor pražského časopisu Ukrajinskij týždeň Petro Zlenko¹⁶. Byl odvečen také předseda (ataman) pražské Obce kubanců Timofej Meževikin¹⁷. Nebyli opominuti ani bývalí vysocí důstojníci někdejší ruské armády: kromě jiných jeden z nejmladších generálů Dmitrij Dolgopjatov a plukovníci Alexandr Friedman a Dmitrij Čerkes¹⁸.

Odvečen byl českým čtenářům velice dobře známý spisovatel Konstantin Čcheidze¹⁹. Směršovcům neunikli ani bývalý předseda Svazu ruských spisovatelů a novinářů v Československu Sergej Varšavskij²⁰ a správce knihovny Ruského zahraničního historického archivu v Praze Sergej Postnikov²¹. Odvečen byli také ředitel proslulého Institutu N. P. Kondakova v Praze Nikolaj Andrejev²² a dlouholetý předseda Sdružení ruských absolventů vysokých škol v Československu Viktor Bělyj²³.

Z politických hnutí se směršovci soustředili především na představitele pražského ústředí Rolnické strany práce – Rolnické Rusko (Sergej Maslov, Boris Sedakov, Nikolaj Bystrov, Nikolaj

Antipov, Vadim Michajlov, Alexej Ovsjannikov, Alexandr Juvenickij, Ivan Vereščagin)²⁴ a pražského křídla eurasijského hnutí²⁵.

Odvlečení byli také další bývalí ruští vysocí důstojníci, kteří od dvacátých let působili v československé armádě, Antonín Škelenko a Konstantin Kapnin²⁶, lékaři Boris Janda, Alexej Morozov, Miron Semec, Konstantin Stanislavskij²⁷, továrník Michail Batrakov²⁸, majitel a ředitel pražské filmové půjčovny a výrobní Merkurfilm Borys Suchoručko-Choslovskij²⁹, vysocí úředníci československé státní správy Volodymir Pasičnyk a Mychajlo Kočerhan³⁰, projektanti a architekti Leonid Lada-Jakuševič, Venedikt Ostrouchov, Nikolaj Paškovskij a Daniel Pochitonov³¹, odborní geometři Fedor Skripnik a Nikolaj Jerjomin³², významný zemědělský odborník Vladimír Klonov³³ i představitelé církvi Roman Metelskyj a Ivan Vinogradov³⁴.

*

A mnoho desítek dalších.

---

¹ Nikolaj Siněvskij, SMĚŘŠ (God v staně vrağa.), Grani, Edition November 1948, Mönchehof/Kassel 1948, s. 97.

² Vladislav Moulis, Předmluva, in ČSR a SSSR. Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 10.

³ - Vladislav Moulis, Podivné spojení, Praha 1996, s. 17.

- ČNR (zkr. z Česká národní rada) – vrcholná organizace domácího protiněmeckého odboje za druhé světové války ve dnech 29. 4. 1945 až 10. 5. 1945. Po vypuknutí Pražského povstání 5. 5. 1945 převzala vládní a výkonnou moc v českých zemích a 10. 5. 1945 ji předala první poválečné československé vládě.

- Pražák, Albert (1880–1956), český literární historik, profesor Univerzity Karlovy v Praze.

V květnu 1945 předseda České národní rady.

- Smrkovský, Josef (1911–1974), český komunistický politik.

V květnu 1945 místopředseda České národní rady. V letech 1945–1951 člen předsednictva ÚV KSČ. Od roku 1951 do roku 1955 vězněn. Po roce 1955 různé státní funkce. V roce 1970 vyloučen z komunistické strany.

- Kotrlý, Josef (1903–1973), JUDr., advokát a sociálně demokratický politik.

V květnu 1945 místopředseda České národní rady. V letech 1945–1948 generální konzul ČSR v Kanadě. Po komunistickém převratu v roce 1948 emigroval do USA.

⁴ - Václav Černý, Paměti 1945–1972, Brno 1992, s. 31.

- Černý, Václav (1905–1987), PhDr., český literární historik a překladatel.

Od roku 1938 mimořádný a v letech 1945–1948 a 1968–1969 řádný profesor Univerzity Karlovy v Praze.

⁵ - Václav Černý, cit. op., s. 54–55.

Podrobněji o Vojcechovském viz v kapitole V.

- Bém, Alfréd (1886–?), PhDr., prof., ruský filolog a literární historik.

Po bolševickém převratu opustil Rusko a od roku 1922 žil v Československu. Od roku 1937 byl československým občanem. Byl lektorem ruského jazyka na Univerzitě Karlově v Praze.

16. 5. 1945 byl ze svého bytu v Praze-Dejvicích odvezen směršovci a podle nepotvrzených zpráv ještě téhož roku v sovětském vězení zemřel. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR, Ruská federace vrátila nevyplněný, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 014/01.

O Bémovi rovněž viz Miluša Bubeníková, A. L. Bém za okupace, příspěvek na konferenci „1945–1955. Likvidace ruské a ukrajinské antibolševické emigrace v Československu. Únosy bývalých ruských a ukrajinských emigrantů a dalších československých občanů do Sovětského svazu. Fakta a poučení“,

Praha 19. 2. 1997, in Vladimír Bystrov, *Z Prahy do GULAGu aneb překáželi*, Praha 1999, s. 317–322.

⁶ Těsně před druhou světovou válkou trvale žilo v tehdejší Čkoslovensku téměř dvanáct tisíc bývalých ruských a ukrajinských emigrantů; z nich více než třem tisícům již bylo uděleno čkoslovenské státní občanství. Podle Vladimír Bystrov, cit. op., s. 34.

⁷ Anastasie Kopřivová-Vukolová, *Osudy ruské emigrace po r. 1945*, in Václav Veber a kol., *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945* (sborník studií – 1.), Praha 1993, s. 89–90.

⁸ - *Svetozarov, Vladimír (1883–1946), prof., ruský pedagog.*

V Československu žil od počátku dvacátých let. V letech 1927–1934 byl ředitelem ruského gymnázia v Moravské Třebové a v letech 1934–1937 ředitelem ruského gymnázia v Praze.

Podle výpovědí pamětníků byl SMĚŘŠ zadržen v květnu 1945 a deportován do sběrného tábora NKVD v polské Ratiboři; po několika měsících byl však propuštěn a vrátil se do Československa.

Podrobněji o tábore v *Ratiboři* viz dále v kap. VII a VIII a v příloze.

- *Savickij, Pjotr (1895–1968), PhDr., prof., ruský ekonom a historik.*

V Praze žil od roku 1921. Patřil mezi zakladatele a přední představitele hnutí eurasijců. Byl redaktorem eurasijských periodik a autorem četných článků a publikací. Ředitelem ruského gymnázia v Praze byl v letech 1940–1944.

Směršovci ho odvěkli z jeho pražského bytu 21. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl obviněn „z antisovětské činnosti spočívající v založení eurasijského hnutí“ a 25. 10. 1945 zvláštní poradou NKVD SSSR „za příslušnost ke kontrarevoluční organizaci odsouzen na 10 let do nápravněpracovního tábora“.

Trest vykonával v *Těmlagu*.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 014/01.

O *Těmlagu* podrobněji viz příloha.

V roce 1956 se Pjotr Savickij vrátil do Československa.

Viz Dotazník osoby repatriované do ČSR, vyplněný orgány Ministerstva vnitra ČSR při návratu Petra Savického do Československa, AMV, fond neuv., inv. č. neuv., s. 310.

- *Ruské reformované reálné gymnázium v Praze* (rus. Russkaja reformirovannaja realnaja gymnazija v Pragě) vzniklo v roce 1924. Již v roce 1920 bylo v tureckém Cañihradě (dnes Istanbul) zřízeno gymnázium (rus. Konstantinopolskaja gymnazija), jehož vyšší třídy byly určeny pro ruské emigranty, kteří vstoupili do Ruské (Dobrovolnické) armády ještě dříve, než ukončili své střední vzdělání, a nižší třídy pro děti emigrantů přicházejících s rodinami nebo se staršími sourozenci. Počátkem roku 1922 přesídlilo gymnázium do Československa do Moravské Třebové a vzápětí bylo zřízeno v Praze-Straš-

nicích druhé gymnázium; v roce 1935 byla obě gymnázia sloučena a nadále působilo pouze gymnázium v Praze. V roce 1939 se přestěhovalo do nové vlastní budovy v Praze-Nuslích. Bylo zrušeno rozhodnutím komunistického ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého z 9. 6. 1945.

⁹ - *Omelčenko, Hryhorij n. Omelčenko, Grigorij (1884 –?), PhDr., prof., ukrajinský historik.*

V Československu žil od roku 1920. Od první poloviny třicátých let byl československým občanem.

Byl docentem Ukrajinské vysoké pedagogické školy Mychajla Drahomanova (ukr. Ukrajinskij vysokij pedahohičnyj instytut im. M. Drahomanova) v Praze a v letech 1936–1940 ředitelem ukrajinského gymnázia v Praze-Modřanech. Byl zadržen směršovci 24. 5. 1945 v budově gymnázia. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 144/01.

- *Ukrajinské gymnázium* (rus. Ukrajinska reformirovana realna gymnazija v Čechoslovačyni) bylo zřízeno v roce 1925 v Praze-Ďáblicích. V roce 1927 se přestěhovalo do Řevnic a v roce 1937 do Prahy-Modřan. V roce 1945 bylo zrušeno.

¹⁰ - *Marakujev, Sergej (1873–1945), prof.*

V letech 1917–1918 ministr Donské vlády. V Československu žil od roku 1921. Byl zakladatelem a ředitelem Ruského institutu pro zemědělské družstevnictví v Praze.

Byl odvečen směršovci ze svého bytu v Praze-Nuslích 25. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanců Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl vojenským tribunálem Střední skupiny vojsk 16. 7. 1945 „za účast v bělogvardějských organizacích a antisovětskou činnost“ odsouzen podle čl. 58⁴ trestního zákoníku RSFSR na 8 let do nápravněpracovního tábora a ztrátě práv na 3 roky. Podle téhož materiálu vzápětí nato 19. 8. 1945 v sovětské věznici zemřel. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace.

- *Ruský institut zemědělského družstevnictví* (rus. Russkij institut seľskochozjajstvennoj kooperacii) v Praze byl založen v roce 1921. Poskytoval pomaturitní tříletou přípravu budoucím organizátorům družstevnictví; studovali v něm nejen ruští emigranti, ale také další posluchači z Bulharska a Jugoslávie a řada mladých odborníků z Finska a Pobaltí. Zanikl v roce 1935.

¹¹ - *Dolgorukov, Pjotr n. Dolgorukij, Pjotr (1866–?1945), ruský kníže. Historik a politik.*

Před bolševickým převratem v Rusku byl spoluzakladatelem ruské konstitučně-demokratické strany (tzv. kadeti). V Československu žil od roku 1922. Byl odvléčen ze svého bytu v centru Prahy 9. června 1945 a patrně již během transportu do sovětského koncentračního tábora zahynul. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 045/01.

Pjotr Dolgorukov byl zřejmě nejstarším známým odvléčeným.

- Peter Juščák uvádí jako nejstaršího tehdy odvléčeného obyvatele Slovenska šestašedesátiletého *Štefana Bornemiszu* ze Sabinova. Podle záznamů Anastasie Kopřivové bylo mezi zjištěnými odvléčenými bývalými ruskými emigranty sedm starších než 66 let. Viz Peter Juščák, *Odvlečení*, Bratislava 2001, s. 304, a Anastasie Kopřivová-Vukolová, cit. stať, s. 86.

- *Státní дума* (rus. Gosudarstvennaja дума) byla zřízena ruským císařem po revoluci v roce 1905 jako nejvyšší zastupitelský sbor v tehdejší Ruské říši.

¹² - *Klimuškin, Prokopij (1888–kol. 1960), ruský publicista a politik.*

V Československu žil od roku 1919.

Zadržen byl sovětskými bezpečnostními orgány 25. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslance Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl zadržen Pražskou operativní skupinou Hlavní správy rozvědky SMĚRŠ a obviněn „z antisovětské činnosti“ a 24. 9. 1945 odsouzen zvláštní poradou NKVD SSSR „za členství v kontrarevoluční organizaci k pětiletému vězení“; byl vězněn ve Vladimíru a po vypršení trestu poslán do vyhnanství do Krasnojarského kraje na Sibiři. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 089/01.

- Podle rozkazu ministra vnitra SSSR, ministra státní bezpečnosti SSSR a generálního prokurátora SSSR z 16. 3. 1948 všichni „špióni, diverzanti, teroristé, trockisté, pravičáci, menševici, esei, anarchisté, nacionalisté, příslušníci bílé emigrace, příslušníci jiných protisovětských organizací a skupin, jakož i osoby představujících nebezpečí svými protisovětskými styky a nepřátelskou činností“ neměli být po vypršení trestu propouštěni, ale na základě Výnosu prezidia Nejvyššího sovětu SSSR odesláni s eskortou do vyhnanství do třech oblastí, mj. do okresů Krasnojarského kraje a Novosibirské oblasti, ležících 50 kilometrů severně od transsibiřské magistrály. Podle GULAG (Glavnoje upravlenije lagerej) 1918–1960, Moskva 2000, s. 140.

V polovině padesátých let se Prokopij Klimuškin vrátil do Československa.
- *Nestěrov, Ivan (1866–1960), ing., ruský politik.*

V Československu žil od roku 1923. V roce 1938 získal příslib domovského práva v Praze (předpoklad pro udělení československého občanství).

Byl čelným funkcionářem strany socialistů revolucionářů (tzv. eseri) v emigraci.

Odvlečen byl ze svého bytu v Praze-Nuslích 26. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl zadržen operační skupinou Hlavní správy kontrarozvědky SMĚŘŠ 1. ukrajinského frontu a obviněn „z členství ve straně eserů a účasti v antisovětské organizaci“; odsouzen byl zvláštní poradou NKVD SSSR 24. 9. 1945 „za členství v kontrarevoluční organizaci k pětiletému vězení“.

Zřejmě byl souzen v jednom „balíku“ s Prokopijem Klimuškinem; viz pozn. 12. A obdobně jako Klimuškin byl po vypršení trestu ještě poslán do vyhnanství do Krasnojarského kraje na Sibiři. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 136/01.

Do Československa se vrátil v květnu 1955.

- K vyhnanství podrobněji viz shora.

- *Asociace funkcionářů zemských a městských samospráv v Ruské říši, žijících v Československu* (rus. Objedíněnije Rossijskich zemskich i gorodskich dějatelěj v Čechoslovakii nebo zkr. Zemgor) vznikla v roce 1921 a sdružovala ruské emigranty, kteří se vahou své společenské autority a svých zkušeností s organizací veřejného života neformálně ujali role střežové organizace, zastupující materiální a duchovní zájmy celé ruské emigrantské obce v Československu. Zemgor působil až do roku 1935 a kromě zabezpečování materiální podpory pro emigranty zřídil řadu kulturních, vědeckých, školských a zdravotnických zařízení.

¹³ *Slavinskyj, Maxym (1868–?), PhDr., prof., ukrajinský básník a překladatel.*

V letech 1918–1919 vyslanec Ukrajinské lidové republiky (ukr. Ukrajinska narodna republika) v Praze a později vedoucí pražské diplomatické mise Západoukrajinské lidové republiky (ukr. Zachidna ukrajinska narodna republika).

Byl odvečen 27. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů rodiny byl vězněn ve Lvově. Nedatovaný (zřejmě z konce roku 1945) seznam 93 československých občanů ruské a ukrajinské národnosti odvečených v roce 1945 do SSSR, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 38. Vzápětí však očitý svědek zaznamenal ještě v říjnu 1945 jeho smrt v kyjevské Lukjanovce, viz Vasyl Prochoda, *Zapysky nepokyrlyvoho*, Knyha II., Na čužiny, Neu-Ulm/Do. 1972, s. 337.

O *Lukjanovce* viz pozn. 29 ke kap. V a v příloze.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské

federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Slavinského sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 198/01.

¹⁴ - *Halahan, Mykola n. Galagan, Nikolaj (1882–?), ing., ukrajinský politik.* Do Československa přišel na začátku dvacátých let. Byl dlouholetým funkcionářem ukrajinské strany socialistů revolucionářů (tzv. esěři) v emigraci a od roku 1927 až do počátku čtyřicátých let předsedou Ukrajinské obce v Československu. Zároveň stál v letech 1921–1932 v čele nejvýznamnějšího pražského ukrajinského nakladatelství (ukr. Ukrajinskij hromadskij vydavnyčnyj fond).

Směršovci ho odvěkli někdy v květnu 1945. Viz spis. GP ČSFR, čís. neuvedeno.

Podle očitého svědka v sovětském táboře zahynul, viz Vasyl Prochoda, cit. op., s. 354.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k Halahanovu zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 057/01.

- Kulturně osvětová ukrajinská nacionalistická organizace *Ukrajinská obec* (ukr. Ukrajinska hromada) v Československu byla založena v roce 1927 především bývalými vojáky Ukrajinské lidové republiky. Měla filiálky v řadě českých a slovenských měst a na Podkarpatské Rusi. Po celou dobu její existence byl jejím předsedou Mykola Halahan. V roce 1940 byla nahrazena proněmeckou organizací stejného jména.

¹⁵ - *Birčak, Volodymyr n. Birčak, Vladimír (1881–?), PhDr., prof., ukrajinský spisovatel a publicista.*

V Československu žil od počátku dvacátých let. Od poloviny třicátých let byl československým občanem.

V dubnu 1945 byl zvolen předsedou Muzea osvobozovacího boje Ukrajiny v Praze.

Podle neověřených svědectví byl odvečen někdy během léta 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Zmizel bez stop.

- O *Muzeu osvobozovacího boje Ukrajiny* viz pozn. 40 ke kap. V.

¹⁶ - *Zlenko, Petro n. Zlenko, Pjotr (1891–1954), PhDr., prof., ukrajinský bibliograf.*

V Československu žil od roku 1923. Po studiích na pražské Ukrajinské vysoké pedagogické školy Mychajla Drahomanova a Státní škole knihovnické v Praze pracoval ve Slovanské knihovně ministerstva zahraničních věcí (za německé okupace v letech 1939–1945 začleněné do Národní univerzitní knihovny v rezortu ministerstva školství a osvěty).

Od roku 1937 byl československým občanem.

Byl odvečen směršovci ze svého bytu na pražských Vinohradech 6. 7. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; Protokol obyska (Protokol o prohlídce) z 6. 7. 1945, in Ivan Brezina: Tajšet, Irkutská oblast, Revolver Revue 22/1993, s. 219.

V roce 1946 byl vězněn v tábore v Gorlovce v Donbasu na Ukrajině a pracoval v místních uhelných dolech. Nedatovaný (zřejmě z konce roku 1945) seznam 93 československých občanů ruské a ukrajinské národnosti odvečených v roce 1945 do SSSR, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 38, a dopis Petra Zlenka z 12. 5. 1946, zaslaný manželce Marii Zlenkové, přel. z ukr., in Ivan Brezina, ib., s. 236.

O *Donbasu* viz pozn. 2c ke kap. III.

Podle informace Ministerstva vnitra Ukrajiny z konce roku 1992, citované v Brezinově stati, byl vojenským tribunálem vojsk NKVD Kyjevské oblasti odsouzen 3. 12. 1945 „podle čl. 54² trestního zákoníku USSR k 10 letům odnětí svobody“ a během výkonu trestu v „internačním táboře Ozernoje“ (tajšetský rajón) zemřel na zástavu srdeční činnosti“. Viz Ivan Brezina, cit. op., s. 230.

Ze všech souvislostí je však zřejmé, že šlo o Ozerlag. Zlenkův pobyt v tomto táboře je potvrzen také svědectvím spoluvězně, který se však vrátil – nechvalně známého agenta gestapa Nachtmanna. Viz Paměti Nachtmanna – gestapáka z Prahy, který zde byl souzen, s. 25, AMV, fond neuv., sv. číslo 325–73–5, nebo Zírající do slunce, s. 377.

O *Gorlovce* a *Ozerlagu* podrobněji viz příloha.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace nevrátila, viz kopie, AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 232/01.

- *Ukrajinský týden* (ukr. Ukrajinskyj tyždeň), obvykle velice dobře informovaný týdeník, vycházel v letech 1933–1938.

¹⁷ - *Meževikin, Timofej (1909–1975)*, ing.

Rusko opustil společně s otcem v roce 1920 a od roku 1921 žil v Československu. Studoval na ruském gymnáziu v Moravské Třebové a absolvoval nástavbové pomaturitní studium na Ruské vyšší škole komunikační techniky (Russkoje vyššeje učilišče technikov putěj soobščeniija) v Praze. Pracoval jako komunikační technik a později jako pomocný zaměstnanec Československého Červeného kříže pro ruské emigranty.

Zadržen byl směršovci 24. 5. 1945; po dvou týdnech byl však propuštěn, aby byl znovu odvečen 27. 9. 1945.

Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 35; 37 a 38.

Zadržení provedl oddíl kontrarozvědky SMĚŘŠ 3. gardové tankové armády 1. ukrajinského frontu. Meževikin byl obviněn, že byl „vedoucím činitelem kontrarevoluční běloemigrantské organizace“ a 28. 1. 1946 byl vojenským tribunálem Střední skupiny vojsk odsouzen „na základě čl. 58² trestního zákoníku RSFSR“ na deset let do tábora.

Trest vykonával v Pesčanlagu.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 126/01.

O *Pesčanlagu* podrobněji viz příloha.

Timofej Meževikin byl propuštěn 20. 6. 1955 a do Československa se vrátil 17. srpna 1955.

Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 63.

- *Obec kubánců* (Hromada kubancyv) byla založena v roce 1921 kubánskými kozáky – bývalými příslušníky ruských vojenských antibolševických sil, kteří po ukončení boje s bolševiky a odchodu do emigrace byli internováni na řeckém ostrově Lemnos v severní části Egejského moře. Meževikin do organizace vstoupil v roce 1939 a do roku 1941 byl předsedou (atamanem) její pražské odbočky.

¹⁸ - *Dolgorpatov, Grigorij (1895–1966), ing., ruský generál.*

Po demobilizaci ruských vojenských sil žil od roku 1921 v Československu. Vystudoval České vysoké učení technické v Praze a pracoval jako úředník. Působil rovněž jako publicista.

V roce 1930 získal československé občanství.

Byl zadržen směršovci 14. 5. 1945. Viz AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Dolgorpatov, Grigorij.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanců Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl obviněn „z boje proti sovětské moci spojené s antisovětskou činností“ a 8. 9. 1945 zvláštní poradou NKVD SSSR „za příslušnost k antisovětské organizaci“ odsouzen na 10 let do nápravněpracovního tábora.

Trest vykonával v Karagandské oblasti. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 044/01. O *Karlagu* podrobněji viz příloha.

V roce 1955 se Dolgorpatov vrátil do Československa.

Viz AMV, fond neuv., 305–121–2, s. 54–55; ib., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové

antibolševické emigrace, shromážděně Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 57. - *Friedman, Alexandr (1876–1947), ruský plukovník.*

V Československu od roku 1924. Byl manželem majitelky proslulé ruské mateřské školy v Praze-Dejvicích.

Byl československým občanem.

Směršovci byl odvečen 17. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle očitých svědků byl ve druhé polovině roku 1945 vězněn ve Lvově.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl zadržen oddílem kontrarozvědky SMĚŘŠ 4. gardové armády [1. ukrajinského frontu] a obviněn „z příslušnosti k antisovětské organizaci“; 6. 9. 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR odsouzen na 5 let do nápravněpracovního tábora.

Po dvou letech v sovětském táboře zahynul. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace akt č. 055/01.

- *Čerkes, Dmitrij (1879–?), ing., ruský generál.*

V Československu žil od počátku dvacátých let. V letech 1929–1935 byl předsedou Ruského svazu veteránů Velké války (rus. Russkij sojuz učastnikov Velikoj vojny).

Od poloviny třicátých let byl československým občanem.

Podle svědectví manželky byl odvečen v květnu 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 034/01.

¹⁹ - *Čheidze, Konstantin (1897–1974), JUDr., publicista a spisovatel rusko-gruzínského původu.*

Po demobilizaci Kavkazské divize v rámci ruské armády bojující proti bolševikům žil od roku 1921 v Bulharsku a v roce 1923 trvale přesídlil do Prahy. Absolvoval Ruskou právníckou fakultu pod protektorátem Univerzity Karlovy (rus. Russkij juridičeskij fakultet v Prage sostojaščij pod protěktoratom Čěškogo Karlova Universitěta) v Praze. Od roku 1924 patřil k předním představitelům pražského křídla eurasijského hnutí. Byl přispěvatelem řady ruských emigrantských periodik a od počátku třicátých let pravidelně spolupracoval jako literární recenzent s předními českými listy a časopisy. Patřil mezi významné osobnosti českého kulturního a literárního života třicátých

let. Uveřejnil desítky povídek a vydal dobovou českou kritikou i čtenáři vřele přijaté čtyři romány; kromě prvního všechny vyšly pouze v českém překladu. V roce 1935 získal příslib domovského práva v Kouřimi (předpoklad pro udělení československého občanství).

Po napadení Sovětského svazu nacistickým Německem přerušil publikační činnost a podílel se na vzniku pražského emigrantského Výboru na obranu Ruska (rus. Komitēt zaščity Rossiji).

Byl odveden Směršem 1. 6. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslance Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl obviněn „z členství v antisovětské organizaci Eurasijské hnutí a z účasti v boji proti sovětské moci (v občanské válce na straně bílých)“ a 20. 10. 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR odsouzen na 10 let do nápravněpracovního tábora.

Trest vykonával v Siblagu v Mariinsku v Kemerovské oblasti. V roce 1953 byl převeden do Ozerlagu na východní Sibiři. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 038/01.

O *Siblagu* a o *Ozerlagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se Čcheidze vrátil 23. 5. 1955. Viz AMV 305–582–1–20; AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 55.

Podrobně o Čcheidzeho zadržení a věznění v sovětském táboře in Konstantin Čcheidze, Události, setkání, úvahy. Český překlad Jiřího Vacka. Rukopis 1967–1970, IX. kap.: Válka – „Rub“ Sovětského svazu – Návrat, s. 60–207, nebo Zírající do slunce, s. 304–382.

- O *domovském právu* viz pozn. 9 ke kap. V.

- O *eurasijském hnutí* viz pozn. 25.

²⁰ - *Varšavskij, Sergej (1879–?)*, *JUDr., publicista a novinář*.

V Československu žil od roku 1921. Přednášel na Ruské právnické fakultě v Praze a v letech 1934–1939 a 1940 byl předsedou Svazu ruských spisovatelů a novinářů v Československé republice.

Byl odveden během května 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Zmizel v sovětských táborech bez stop. Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 223/01.

- *Svaz ruských spisovatelů a novinářů v ČSR* (rus. Sojuz russkich pisateľej

i žurnalistov v Č. S. R.) působil v letech 1922–1942 a pořádal literární večery k různým výročím v ruském, ale i českém kulturním životě, veřejné disputy, veřejné četby z literární tvorby ruských emigrantských autorů a dalších kulturních a společenských akcí. Mezi čestnými členy byli také čeští spisovatelé Josef Holeček a Alois Jirásek.

²¹ *Postnikov, Sergej (1883–1965), ruský publicista a novinář.*

V Československu žil od roku 1823. Byl aktivním členem levého křídla strany socialistů revolucionářů (tzv. leví esefi) v emigraci a v letech 1923–1931 vydával a redigoval v Praze eserský časopis *Revolucionnaja Rossija* (rus. Revoluční Rusko). Byl spoluzakladatelem pražského Ruského zahraničního historického archivu (rus. *Russkij zagraničnyj istoričeskij archiv* nebo zkr. RZIA) a správcem jeho knihovny.

V první polovině třicátých let získal československé občanství.

Odvlečen byl 31. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; 49/1.

Patrně podle údajů rodiny se nalézal ve druhé polovině roku 1945 ve věznici ve Vladimíru. Nedatovaný (zřejmě z konce roku 1945) seznam 93 československých občanů ruské a ukrajinské národnosti odvečených v roce 1945 do SSSR, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 38

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslancev Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl zadržen Pražskou operativní skupinou SMĚŘ 1. ukrajinského frontu a obviněn „z členství v bělogvardějské organizaci“; 12. 11. 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR „za účast v antisovětské organizaci“ odsouzen na 5 let do nápravně-pracovního tábora.

Trest vykonával v Dubravlagu a postupně ještě v komplexech Kamurallagu a Sevrallagu.

Po uplynutí trestu byl mu změněn dodatkový trest vyhnanství vzhledem k věku a zdraví na pobyt pod dozorem u sestry v SSSR v ukrajinské Nikopoli. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 168/01.

O *Dubravlagu* a táborových komplexech *Kamurallagu* a *Sevrallagu* podrobněji viz příloha.

O *vyhnanství* podrobněji v pozn. 12.

V roce 1957 se Sergej Postnikov vrátil do Československa.

²² - *Andrejev, Nikolaj (1908–1982), PhDr., ing., prof., ruský historik.*

V Československu žil od roku 1927. V letech 1939–1945 stál v čele Institutu N. P. Kondakova.

Byl zadržen směršovci 23. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Byl převezen do sběrného tábora NKVD v sovětském okupačním pásmu Německa.

V roce 1947 uprchl a marně se pokoušel legálně vrátit do Československa. Od roku 1948 žil ve Velké Británii a později byl profesorem slavistiky na

druhé nejstarší anglické univerzity v Cambridge (angl. University of Cambridge). Viz Nikolaj Andrejev, To, čo vspominajetsja, Tallin 1996, I.; II. Dotazník, zaslaný Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR, Ruská federace vrátila nevyplněný, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 003/01.

- *Institut N. P. Kondakova* (rus. Institut im. N. P. Kondakova) zahrnoval vědecký ústav a sbírky navazující na někdejší Seminarium Kondakovianum a usilující o rozvíjení tradice zkoumání dějin a kultury Ruska započatého archeologem a historikem umění a profesorem Karlovy univerzity N. P. Kondakovem (později v roce 1952 institut převzala Československá akademie věd a nyní jsou jeho sbírky spolu s knihovnou umístěny jako samostatný fond v Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky).

²³ - *Bělyj, Viktor (1894–?)*, *JUDr. Publicista a spisovatel*.

V Československu žil od počátku dvacátých let. Byl absolventem Ruské právnické fakulty v Praze a dlouhá léta působil jako předseda Sdružení ruských absolventů vysokých škol v Československu

Směršovci si ho „vzvedli“ 26. 5. 1945 údajně přímo v zaměstnání kdesi v Kladně. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 34.

Podle neověřených svědectví po propuštění ze sovětského tábora v padesátých letech zůstal v SSSR, viz AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Bělyj, Viktor.

Dotazník, zaslaný Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR, Ruská federace vrátila nevyplněný, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 012/01.

- *Sdružení ruských absolventů vysokých škol v Československu* (rus. Objednání ruských ukončených vyšší učebyne zavedení v ČR nebo zkr. OROVUZ) bylo založeno v roce 1925. Pomáhalo bývalým ruským emigrantům po dokončení studií na československých vysokých školách při uplatnění na trhu práce v Československu i v zahraničí. V době celosvětové hospodářské krize na přelomu dvacátých a třicátých let organizovalo pro obtížnější uplatnitelné absolventy humanitních směrů rekvalifikační technické a řemeslnické kurzy.

²⁴ - *Původně Rolnické Rusko* (rus. Kresťanskaja Rossija) byla organizace ilegálně založená v Moskvě v roce 1929. Jejím politickým cílem bylo vytvořit na území bývalé Ruské říše demokratický federativní stát s rozvinutou místní samosprávou a silným zemědělským družstevním podnikáním. Pražská skupina (klub), založená ruskými emigrantskými liberálními ekonomy, vznikla v roce 1923 a na sjezdu v prosinci 1927 přejmenovala organizaci na politickou

stranu Rolnická strana práce (rus. Krest'anskaja Rossija-Trudovaja krest'anskaja partija).

Strana měla působit – samozřejmě ilegálně – především uvnitř Sovětského svazu a podle osobních svědectví některých pamětníků se skutečně snažila zejména ve třicátých letech vytvářet paralelní – stínové – struktury bolševické moci na všech úrovních. V emigraci působily pouze ústřední orgány strany a tzv. zahraniční skupiny. Ústředním tiskovým orgánem strany byl časopis *Znamja Rossiji* (rus. Prapor Ruska).

- *Maslov, Sergej (1887 – ?1945), prof., ruský ekonom.*

V roce 1917 ministr zemědělství Prozatímní vlády Ruska.

V Československu žil od roku 1921 a od poloviny třicátých let byl československým občanem.

Byl členem Asociace funkcionářů zemských a městských samospráv v Ruské říši žijících v Československu a spoluzakladatelem a předsedou strany. Koncem první poloviny čtyřicátých let byl Němci internován v Malé pevnosti v Terezíně.

Po návratu v roce 1945 byl s těžkým tyfovým onemocněním 16. 5. 1945 ze svého pražského bytu odvezen zdravotníky sovětské armády neznámo kam. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Zřejmě zahynul krátce po transportu do SSSR. Konstantin Čcheidze, cit. op., s. 34., nebo Zírající do slunce, s. 313.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 121/01.

- *Sedakov, Boris (1890–1958), JUDr.*

Bývalý moskevský advokát a pražský ruský emigrantský novinář.

V Československu žil od roku 1922.

Byl místopředsedou strany. Po neúspěšném pokusu 19. 5. 1945 překročit demarkační linii mezi sovětskými a americkými vojsky a uchýlit se pod ochranu Američanů byl 20. 5. 1945 zadržen příslušníky SMĚŘŠ. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 35.

Průběh jeho věznění neznáme.

Pouze v souvislosti se sdělením okolností zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represí v SSSR Nikolaje Bystrova se ruské úřady zmínily, že obžaloba předložila kromě jiného výpověď „Sedakova B. V. a Antipova N. N.“, kteří byli zatčeni „v jiné věci“. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 027/01.

Očítý svědek spatřil Borise Sedakova počátkem padesátých let v Ozerlagu. Konstantin Čheidze, cit. op., s. 162.

O Ozerlagu podrobněji v příloze.

Podle sdělení rodiny byl při propuštění v roce 1956 těžce nemocen a záhy zemřel u příbuzných v Sovětském svazu; do Prahy se vrátila jen urna s jeho popelem.

Dotazník, zasláný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 186/01.

- *Bystrov, Nikolaj (1899–1967), JUDr., publicista a novinář.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády v roce 1920 žil od roku 1921 v Československu. Absolvoval Ruskou právnickou fakultu v Praze. V letech 1923–1929 byl redaktorem řady ruských emigrantských periodik. Až do konce dvacátých let byl funkcionářem pražské skupiny Rolnické strany práce a redaktorem jejího ústředního orgánu Prapor Ruska. V letech 1929–1939 pracoval na československém ministerstvu zahraničních věcí a publikoval v českých odborných společenskopolitických a národohodopodářských časopisech. V roce 1931 byl spoluzakladatelem diskusního klubu Druhá generace (rus. Vtoroje pokolenije) a stejnojmenného týdeníku; klub sdružoval zejména někdejší mladé příslušníky Ruské (Dobrovolnické) armády, kteří po nabytí vzdělání v Československu pozvolna existenčně integrovali do československé společnosti.

V roce 1936 mu bylo uděleno československé občanství.

V období německé okupace byl převeden do ministerstva školství a osvěty a pracoval ve Slovanské knihovně v Praze.

Po neúspěšném pokusu 19. 5. 1945 překročit demarkační linii mezi sovětskými a americkými vojsky a uchýlit se pod ochranu Američanů byl 20. 5. 1945 zadržen příslušníky SMĚŘŠ. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; spis. GP ČSFR, 5413/91; ev. list 3270; 2049/93.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanců Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl po zadržení umístěn v polní transportní věznici a v červnu 1945 převezen do vnitřní věznice NKVD v Moskvě, kde byl obviněn, že „v období občanské války bojoval proti sovětské moci, uprchl do zahraničí, byl předsedou pražské skupiny antisovětské organizace Rolnická strana práce, vytvořené ke svržení sovětského zřízení, a zabýval se antisovětskou propagandou mezi ruskými emigranty (čl. 58⁴, 58⁸ a 58¹¹ trestního zákoníku)“.

Souzen byl společně s pěti dalšími stejně obviněnými (Vadim Michajlov, Alexandr Juvenický, Ivan Vereščagin a patrně Nikolaj Antipov a Alexandr Cerazov; o všech viz dále). Žalobce „nenavrhl soudu žádné svědky“ a žaloba „nepředložila žádné materiály z ČSR“. Obhájce a žalobce se soudního pojednávání před vojenským tribunálem Moskevského vojenského okruhu „ne-

zúčastnili“ a 19. 11. 1945 byl Bystrov odsouzen na 10 let do nápravněpracovního tábora.

Trest vykonával do března roku 1948 v Gorkijské (dnes Nižegorodské) oblasti a od května 1948 do ledna 1955 v Tajsetu. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 027/01.

V Gorkijské oblasti byl vězněn zřejmě v Unžlagu. Viz František Polák, Jak žili a umírali sovětsští otroci, New York 1962, s. 244.

V komplexu Tajšetských nápravněpracovních táborů byl umístěn v Ozerlagu. Viz Konstantin Čheidze, cit. op., s. 151–153, nebo Zírající do slunce, s. 346–347, a dále Paměti Nachtmanna – gestapáka z Prahy, který zde byl souzen, s. 25.

O *Unžlagu* a *Ozerlagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se Nikolaj Bystrov vrátil v srpnu 1955. Viz AMV fond neuv., 305–582–2, a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 53.

- *Antipov, Nikolaj (1889 – ?), ing., ruský publicista a básník.*

V Československu žil od roku 1921. Byl dlouholetým funkcionářem pražské skupiny strany.

Byl odvečen v květnu 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

V souvislosti se sdělením okolností zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR Nikolaje Bystrova zmínily se ruské úřady, že obžaloba předložila kromě jiného výpověď „Sedakova B. V. a Antipova N. N.“, kteří byli zatčeni „v jiné věci“. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 027/01. Další osud Antipova je neznámý. Patrně v sovětském táboře zahynul.

Dotazník, zaslaný Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR, Ruská federace však vrátila nevyplněný, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 005/01.

- *Michajlov, Vadim (1908–1997).*

Do Československa přišel s rodiči počátkem dvacátých let. Byl funkcionářem pražské skupiny Rolnické strany práce.

Odvečen byl v květnu 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvy-

slanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první,“ byl po zadržení umístěn v polní transportní věznici a v červnu 1945 převezen do věznice NKVD v Moskvě, kde byl obviněn, že „během pobytu v Československu byl vedoucím činitelem antisovětské organizace Rolnická strana práce, vytvořené ke svržení sovětského zřízení cestou povstání a spácháním teroristických činů proti vedoucím představitelům VKS(b) a sovětské vlády (čl. 58⁴, 58⁸ a 58¹¹ trestního zákoníku)“.

Souzen byl společně s pěti dalšími stejně obviněnými (Nikolaj Bystrov, Alexandr Juvenický, Ivan Vereščagin a patrně Nikolaj Antipov a Alexandr Cerašov; o všech viz shora a dále). Žalobce „nenavrhl soudu žádné svědky“ a „nebyly předloženy žádné materiály z ČSR“. Obhájce a žalobce se soudního projednávání před vojenským tribunálem Moskevského vojenského okruhu „nezúčastnili“ a 19. 11. 1945 byl Michajlov odsouzen k deseti letům pobytu v nápravněpracovním táboře.

Trest vykonával v na Sibiři v Omské oblasti (patrně v Omlagu).

Po propuštění v roce 1954 zůstal v SSSR a v roce 1958 mu bylo uděleno sovětské občanství. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 127/01.

O *Omlagu* podrobněji viz příloha.

- *Ovsjannikov, Alexej (1884–1946)*.

V Československu žil od roku 1922 a od poloviny třicátých let československý občan.

Byl funkcionářem pražské skupiny Rolnické strany práce.

Byl odvléčen ze svého bytu v Praze-Strašnicích 21. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen Pražskou operační skupinou SMĚŘŠ 1. ukrajinského frontu a obviněn 2. správou NKGB „z příslušnosti ke kontrarevoluční organizaci“; 24. 9. 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR odsouzen „podle čl. 58⁴ a 58¹¹ trestního zákoníku RSFSR“ na pět let do vězení.

Trest vykonával ve Vladimířské věznici NKVD.

12. 10. 1946 ve věznicí zemřel. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 148/01.

O *NKGB* viz pozn. 6b k úvodu.

O *Vladimířské věznici* podrobněji viz příloha.

- *Juvenickij, Alexandr (1888–1961)*, *JUDr.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Československu. Absolvoval studia na Ruské právnické fakultě v Praze a pracoval v Národní a univerzitní knihovně v Praze jako knihovník. V letech 1931–1939 byl předsedou pražské skupiny Rolnické strany práce.

Od poloviny třicátých let byl československým občanem.

Odvlečen byl 30. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslancev Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl po zadržení umístěn v transportní věznici a v červnu 1945 převezen do věznice NKGB v Moskvě, kde byl obviněn, že „dobrovolně vstoupil do bílé armády, vedl ozbrojený boj proti sovětské moci a v roce 1920 uprchl do zahraničí“ a „během pobytu v Československu vstoupil do antisovětské organizace Rolnická strana práce a vedl pražskou skupinu jejích členů (čl. 58⁴, 58⁸ a 58¹¹ trestního zákoníku)“.

Souzen byl společně s pěti dalšími stejně obviněnými (Nikolaj Bystrov, Václav Michajlov; Ivan Vereščagin a patrně Nikolaj Antipov a Alexandr Ceračov; o všech viz shora a dále). Žalobce „nenavrhl soudu žádné svědky“ a „ve spisu nejsou žádné materiály z ČSR“. Obhájce a žalobce se soudního pojednávání před vojenským tribunálem Moskevského vojenského okruhu „nezúčastnili“.

19. 11. 1945 byl Juvenickij odsouzen za to, že „dobrovolně vstoupil do bílé armády, v roce 1920 uprchl do zahraničí“ a „během pobytu v Československu vstoupil do antisovětské teroristické organizace Rolnická strana práce, která si kladla za cíl svrhnout sovětské zřízení a provést teroristické činy proti vedoucím představitelům VKS(b) a sovětské vlády, prováděl aktivní nepřátelskou činnost proti SSSR a šířil pomluvy o SSSR (čl. 58⁴, 58⁸ a 58¹¹ trestního zákoníku)“, odsouzen „k deseti letům odnětí svobody“.

Trest vykonával v Rečlagu ve Vorkutě AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 080/01.

O *Rečlagu* podrobněji viz příloha.

V roce 1955 se Alexandr Juvenickij vrátil do Československa. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie, AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 57.

- *Vereščagin, Ivan (1896–1974), ing.*

Bývalý důstojník ruské armády. V Československu žil od roku 1924. Absolvoval postgraduální studium na Ruském pedagogickém institutu Jana Ámose Komenského (rus. Russkij pedagogičeskij institut imeni Jana Amosa Komenskogo) v Praze. Od roku 1932 byl členem a v letech 1930–1931 předsedou pražské skupiny Rolnické strany práce. V roce 1932 ze strany vystoupil.

Ve druhé polovině třicátých let získal příslib domovského práva v Praze (předpoklad pro udělení československého občanství).

Byl zadržen komandem SMĚŘŠ 23. 5 1945 ve svém bytě v Praze na Letné. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; spis. GP ČSFR, 5028/91. Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl po zadržení umístěn v transportní věznici a v červnu 1945 převezen do Moskvy a obviněn, že „v řadách bílé armády se účastnil ozbrojeného boje proti sovětské moci a v roce 1920 uprchl do zahraničí, kde se stal jedním z vedoucích činitelů antisovětské organizace Rolnická strana práce, vytvořeně

pro boj za svržení sovětské moci a provádění teroristických činů proti vedoucím představitelům VKS(b) a sovětské vlády“.

Souzen byl společně s pěti dalšími stejně obviněnými (Nikolaj Bystrov, Vadim Michajlov; Alexandr Juvenickij a patrně Nikolaj Antipov a Alexandr Cerazov; o všech viz shora). Žalobce „nenavrlh soudu žádné svědky“ a „ve spisu nejsou žádné materiály z ČSR“. Obhájce a žalobce se soudního pojednávání před vojenským tribunálem Moskevského vojenského okruhu „nezúčastnili“.

19. 11. 1945 byl Vereščagin za to, že „v době občanské války dobrovolně vstoupil do bílé armády a aktivně se účastnil ozbrojeného boje proti sovětské moci, v roce 1920 uprchl do zahraničí“ a „během pobytu v Československu vstoupil do esery založené antisovětské teroristické organizace Rolnická strana práce, která si kladla za cíl svrhnout sovětské zřízení, byl členem jejího výboru a prováděl aktivní nepřátelskou činnost proti SSSR“, odsouzen „podle čl. 58⁴, 58⁸ a 58¹¹“ trestního zákoníku k deseti letům odnětí svobody.

Po uplynutí trestu byl poslán do vyhnanství do Krasnojarského kraje. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 225/01.

K vyhnanství podrobněji viz v pozn. 12.

Do Československa se vrátil v roce 1956. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 75.

- O domovském právu viz pozn. 9 ke kap. V.

²⁵ *Eurasijské hnutí* (rus. Jevrazijskoje dviženije n. jevrazijstvo) vzniklo v první polovině dvacátých let. Jeho hlavními centry byla Paříž a Praha. Hledalo budoucnost Ruska v jeho výjimečném postavení mezi tradicemi kultur a zkušenostmi ze sociálního vývoje západu a východu. Snažilo se spojit ruský nacionalismus a údajnou sociální zákonitost bolševického převratu s všeobjímajícím pravoslavím a bylo mezi částí ruské emigrace velmi populární. Koncem dvacátých let došlo v hnutí k roztržce; pařížské křídlo se snažilo přetvořit na politickou stranu a pronikat dovnitř Sovětského svazu a pražské křídlo si zachovalo charakter především diskusního klubu. Sovětská bezpečnost si uvědomovala nebezpečnou přitažlivost naivně idealistických tezí eurasijců a výrazně infiltrovala hnutí svými agenty. V Praze byl sledován zřejmě především okruh kolem jednoho ze zakladatelů a předního teoretika eurasijství Pjotra Savického a spisovatele a novináře Konstantina Čcheidzeho; podrobněji o Savickém v pozn. 8 a o Čcheidzem v pozn. 19.

²⁶ - *Škelenko, Antonín n. Škelenko, Anton (1889–?), ruský a československý důstojník.*

V první světové válce v ruské armádě a od roku 1918 v ruských vojenských silách bojujících s bolševiky působil v různých štábních funkcích. V Česko-

slovensku žil od roku 1921. Absolvoval studia na Českém vysokém učením technickém v Praze a v roce 1923 vstoupil do československé armády.

V roce 1923 získal československé občanství.

V roce 1932 byl jmenován velitelem triangulačního oddělení Vojenského zeměpisného ústavu v Praze. V roce 1937 byl povýšen na podplukovníka. Odvlečen byl v květnu 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Zmizel bez stop.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 213/01.

- *Kapnin, Konstantin (1890–?)*, ruský a československý důstojník.

Za první světové války v ruské armádě a od prosince 1917 v ruských vojenských silách bojujících s bolševiky. V Československu žil od počátku dvacátých let.

V roce 1923 získal československé občanství.

Téhož roku byl přijat do československé armády a v hodnosti kapitána působil jako velitel dělostřelecké baterie. V roce 1937 byl povýšen na podplukovníka a ustanoven velitelem III. oddílu dělostřeleckého pluku 12.

Byl odvečen ze svého pražského bytu 25. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly v roce 1996 Výboru „Oni byli první“, byl zadržen oddílem kontrarozvědky SMĚŘŠ 63. mechanizované brigády a obviněn „z kontrarevoluční činnosti“; 4. 6. 1945 byl vojenským tribunálem 7. mechanizovaného sboru „za kontrarevoluční činnost podle čl. 58² trestního zákoníku RSFSR“ odsouzen „na 10 let do nápravněpracovního tábora“. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 096/01.

Potom stopy po Konstantinu Kapninovi mizí.

Podrobněji o Škelenkovi a Kapninovi viz Pavel Šrámek, cit. stať, in Vladimír Bystrov, cit. op., s. 331–332.

²⁷ - *Janda, Boris (1920–?1999)*. MUDr.

Syn českých usídlenců na Ukrajině reemigroval do Československa s rodiči počátkem dvacátých let. Studoval lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Praze a po uzavření českých vysokých škol Němci dokončil studia na německé univerzitě.

Byl odvečen 25. 5. 1945. Viz spis. GP ČSFR, čís. neuvedeno.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen oddílem kontrarozvědky SMĚŘŠ 7. gardové armády [2. ukrajinského frontu] a obviněn „ze špionáže“ a 23. 7. 1945 byl vojenským tribunálem této armády

„za špionážní činnost podle čl. 58⁶ odst. 1 trestního zákoníku RSFSR“ odsouzen „na 15 let do nápravněpracovního tábora“.

Trest vykonával v Osoblagu č. 5.

Během výkonu trestu byl kromě toho zvláštním soudem nápravněpracovních táborů a kolonií ministerstva vnitra USSR ve dnech 4. – 5. 7. 1946 odsouzen „podle čl. 18⁵⁴⁻⁴ trestního zákoníku USSR“ k pěti letům vězení. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 074/01.

O *Osoblagu* č. 5 podrobněji viz příloha..

Do Československa se vrátil v roce 1955. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 92.

V šedesátých letech se vystěhoval do SRN.

- *Morozov, Alexej (1899–?)*, MUDr.

V Československu žil od dvacátých let. Absolvoval lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Praze.

Počátkem třicátých let získal československé občanství.

Odvlečen byl 15. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Do Československa se vrátil v roce 1953. AMV, fond neuv., 319–10–9

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 130/01.

- *Semec, Miron (1899–1973)*, MUDr.

Do Československa přijel počátkem dvacátých let. Absolvoval lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Praze a působil jako šéflékař nemocenské pojišťovny soukromých zaměstnanců.

Počátkem třicátých let se stal československým občanem.

Byl odvečen počátkem června 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; spis. GP ČSFR, 5122/91.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen operační skupinou kontrarozvědky SMĚRŠ Střední skupiny vojsk v Praze a obviněn „z účasti v kontrarevoluční organizaci“. Teprve však 22. 4. 1946 byl zvláštní poradou při Ministerstvu vnitra SSSR odsouzen „na 10 let odnětí svobody do nápravněpracovního tábora“.

Trest vykonával v Osoblagu č. 7 v Tajšetě a od roku 1954 v Angarlagu. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České

republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 188/01.

O *Osoblagu* č. 7 a o *Angarlagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se Semec vrátil v roce 1957.

V roce 1968 emigroval do Kanady.

- *Stanislavskij, Konstantin (1892–?)*, MUC.

Do Československa přišel v roce 1921. Studoval na lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze; v roce 1930 studium přerušil z finančních důvodů a pracoval jako překladatel. V letech 1939–1945 pracoval v pojišťovně svazu kovodělníků a nakonec jako závodní lékař.

Byl odvléčen počátkem června 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; AMV, fond neuv., 305–121–2, s. 48; 49.

Zmizel bez stop.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 205/01.

²⁸ *Batrakov, Michail (1898 – v šedesátých letech)*, ing., majitel strojírenské továrny.

V Československu žil od roku 1920. Absolvoval studia na Českém vysokém učení technickém a později se stal majitelem strojírenské výroby v Praze a na Moravě.

V roce 1938 získal československé občanství.

Odvlečen byl 22. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38. Byl vězněn bez odsouzení v sběrném táboře NKVD v sovětském okupačním táboře v Německu a po zrušení tábora v roce 1950 se mu podařilo vrátit do Československa. Viz AVOBP, korespondence, dopis Alexandry Faitové ze 17. 2. 1993.

Dotazník, zaslaný Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů o jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represi v SSSR, Ruská federace vrátila nevyplněný, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 008/01.

²⁹ *Suchoručko-Choslovskij, Borys n. Suchoručko-Choslovskij, Boris (1893–?)*, JUDr.

Krátkce působil v diplomatických službách Ukrajinské lidové republiky (ukr. Ukrajinska narodna respublika) ve Vídni a od roku 1923 žil v Československu. Absolvoval právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze se specializací na konzulární diplomatickou službu.

V roce 1932 mu bylo uděleno československé občanství.

Byl majitelem a ředitelem filmové společnosti Merkurfilm v Praze.

Odvlečen byl 19. 5. 1945.

První rok po odvezení se nalézal ve vězeňské nemocnici kdesi v Charkovské oblasti na Ukrajině. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; AMV, fond neuv., 305–12–5.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen oddílem kontrarozvědky SMĚRS 53. armády [2. ukrajinského frontu] a obviněn „z účasti v antisovětské nacionalistické organizaci“. Byl převezen do Kyjeva do vyšetřovací vazby NKGB USSR; odsouzen byl však až 1. 7. 1946 vojenským tribunálem vojsk Ministerstva vnitra Kyjevské oblasti „podle čl. 54¹ a 54¹³ trestního zákoníku USSR k odnětí svobody v nápravněpracovním táboře na 10 let“.

Trest vykonával v Minlagu Ministerstva vnitra SSSR v Komijské ASSR. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 208/01.

Do Československa se vrátil v roce 1955. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 81.

O *Minlagu* podrobněji viz příloha.

³⁰ - *Pasičnyk, Volodymyr n. Pasičnyk, Vladimír (1897–?1945), ing.*

Bývalý důstojník ruské armády a v letech 1918–1919 armády Ukrajinské lidové republiky. V Československu žil od roku 1924. Absolvoval Ukrajinskou hospodářskou akademii (ukr. Ukrajinska hospodarska akademija) v Poděbradech a od první poloviny třicátých let pracoval jako vrchní komisař Zemského úřadu v Praze.

Byl československým občanem.

Odvlečen byl 25. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; spis. GP ČSFR, 2136/93.

Podle očitých svědků zemřel 15. 10. 1945 ve věznicí ve Lvově, viz AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Pasičnyk, Vladimír.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 151/01.

- *Kočerhan, Mychajlo nebo Kočergan Michail (1886–?), JUDr.*

V Československu žil od počátku dvacátých let. Absolvoval Ruskou právnickou fakultu v Praze.

Ve třicátých letech získal československé občanství.

Byl vrchním radou Zemského národního výboru v Praze.

Odvlečen byl počátkem června 1945.

V roce 1948 se údajně nacházel v táboře nedaleko Akmalinska v Kazachstánu (patrně v Karlagu). Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

O *Karlagu* podrobněji viz příloha.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 092/01.

³¹ - *Lada-Jakuševič, Leonid (1898–1981), ing. arch. a sochař.*

V Československu žil od roku 1924. Byl absolventem Českého vysokého učení technického v Praze a ve třicátých letech byl předsedou Spolku ruských inženýrů a techniků v ČSR (rus. Obščestvo russkich inženěrov i tehnikov v Č. S. R.) – samostatné sekce Spolku českých inženýrů a architektů (zkr. SIA).

V roce 1933 mu bylo uděleno československé občanství.

Byl odvečen 15. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38. Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen směršovci 4. ukrajinského frontu a obviněn „z boje proti sovětské moci a účasti v kontrarevoluční organizaci“. 8. 9. 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR „podle čl. 58^d a 58¹¹ trestního zákoníku RSFSR odsouzen na 10 let do nápravněpracovního tábora“.

Během výkonu trestu byl navíc 8. 4. 1947 zvláštním táborovým soudem Uzbecké SSR „podle čl. 66, odst. 1, trestního zákoníku Uzbecké SSR odsouzen k [dalším] 10 letům odnětí svobody“. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 106/01.

Do Československa se vrátil 20. září 1955. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2. Společně s ním se vrátila skupina dalších třinácti bývalých vězňů sovětských táborů a všichni byli okamžitě znovu zatčeni a umístěni ve věznicí v Praze-Ruzyni. Propuštění na svobodu byli až na základě rozhodnutí politického byra ÚV KSČ z 18. května 1956 a teprve potom se mohli vrátit domů. Viz AÚDVPČR, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 532.

Obdobné okolnosti provázely návrat do Československa ing. Alexandra Kaloši a JUDr. Ivana Kováče; viz kap. IX.

- *Ostrouchov, Venedikt (1893–?1945), ing. arch.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Československu. Byl absolventem Českého vysokého učení technického v Praze. Pracoval jako architekt a stavitel v řadě soukromých firem.

Od roku 1937 byl československým občanem.

Byl odvléčen ze svého bytu v Praze-Strašnicích 16. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle mínění rodiny zahynul hned v květnu 1945 v některém z pražských sídel Směrše. Viz Vladimír Bystrov, cit. op., s. 157.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě., viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 147/01.

- *Paškovskij, Nikolaj (1897–1970), ing. arch. a výtvarník.*

V Československu žil od roku 1921. Absolvoval studia na Českém vysokém učení technickém v Praze. Byl dlouholetým tajemníkem Spolku ruských inženýrů a techniků v ČSR a aktivním členem NTSNP.

Odvlečen byl 14. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38. V roce 1955 se vrátil do Prahy, viz AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Paškovský, Nikolaj.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 153/01.

- O NTSNP viz pozn. 20 ke kap. IV., dále pozn. 50 ke kap. V. a Vladimír Bystrov, Rusko – Rusko, cit. stať, s. 26n.

- *Pochitonov, Daniil nebo Daniel (1900–?), ing. arch.*

V Československu žil od počátku dvacátých let. Byl absolventem Českého vysokého učení technického v Praze.

Odvlečen byl 18. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 35; 37 a 38.

Zmizel bez stop. Patrně v sovětském táboře zahynul.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 163/01.

³² - *Skripnik, Fedor (1899–1953), ing., úř. aut. civ. geometr.*

Od roku 1924 žil v Československu. Absolvoval Vysokou školu speciálních nauk na Českém vysokém učení technickém v Praze. Pracoval v řadě soukromých firem.

Od roku 1934 byl československým občanem.

Odvlečen byl v létě 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 35; 37 a 38; spis. GP ČSFR, 2143/93; 2114/93.

23. 11. 1955 oznámil sovětský konzulát v Praze Skripnikově manželce, že její manžel před dvěma lety v Sovětském svazu zemřel. O několik měsíců později dostala jeho úmrtní list, vystavený 27. ledna 1956 a potvrzující, že „Skripnik Fedor Filippovič zemřel 17. XI. 1953 [...] ve věku 54 let“ v důsledku „ochabnutí srdeční činnosti“. Zápis o jeho smrti byl proveden 22. prosince 1953 v knize zemřelých Magadanského městského matričního úřadu. Viz Svidětélstvo o smrti (čes. Doklad o úmrtí), JeČ č. 101754, z 27. 1. 1956, v majetku V. Skripnika, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 29.

Za „vyřízení žádosti“ o zaslání úmrtního listu předepsalo československé ministerstvo zahraničních věcí paní Skripnikové „správný poplatek za vyřízení v částce 30 Kčs“. Ib., příloha.

Dotazník, zasláný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 195/01.

O *Magadanu* podrobněji viz příloha.

- *Jerjomin n. Jerjomyn, Nikolaj n. Jaremýn, Mikuláš (1899 – v šedesátých letech), ing., úř. aut. civ. geometr.*

Od roku 1923 žil v Československu. Absolvoval Vysokou školu speciálních nauk na Českém vysokém učení technickém v Praze. Pracoval v řadě soukromých firem.

Od počátku třicátých let byl československým občanem.

Odvlečen byl 14. 5. 1945.

Koncem roku 1947 byl vězněn zřejmě v Usoflagu. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 35; 37 a 38.

O *Usoflagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se vrátil v prosinci 1953. Viz AMV, fond neu., 319-10-9, kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 140.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 073/01.

³³ *Klonov, Vladimír (1890–?1945), ing. agr.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Československu. Absolvoval studia na Vysoké škole zemědělského a lesního inženýrství při Českém vysokém učení technickém v Praze.

Od roku 1933 byl československým občanem.

Pracoval jako vědecký pracovník Zemědělského ústavu účetnicko-zprávo-
vědného v Praze.

Byl odvečen v červnu 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 34; 37 a 38.

Podle neověřených zpráv zahynul během transportu z ČSR do SSSR, viz AVOBP, fond kartotéka Olgy Hulínové: Klonov, Vladimír.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archívech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 091/01.

³⁴ - *Metelskij, Roman n. Metelský, Roman (1896–?).*

V Československu žil od první poloviny dvacátých let. Byl tajemníkem Evangelické církve metodistické v Praze.

Od třicátých let byl československým občanem.

Byl odvečen ze svého bytu v červnu 1945.

V SSSR byl vězněn zřejmě v Siblagu. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38; AMV, fond neuv., 305–624–3.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen „na základě usnesení vyšetřovacího odboru NKGB USSR“ a „předán do Kyjeva do vnitřní věznice NKGB USSR“. 6. 9. 1945 byl obviněn, že „byl členem antisovětských nacionalistických organizací“ a 21. 2. 1946 byl vojenským tribunálem vojsk NKVD Kyjevské oblasti odsouzen „podle čl. 54² a 54¹¹ trestního zákoníku USSR k osmi letům v nápravněpracovním táboře“. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 125/01.

Jeho pobyt v Siblagu je potvrzen také svědectvím spoluvězně, který se však vrátil – nechvalně známého agenta gestapa Nachtmanna. Viz Paměti Nachtmanna – gestapáka z Prahy, který zde byl souzen, s. 25, nebo Zírající do slunce, s. 377.

O *Siblagu* podrobněji viz příloha.

Podle záznamů československé Státní bezpečnosti z roku 1965 se zřejmě vrátil v polovině padesátých let do Československa, viz Seznam [281 osob, které se zřejmě v roce 1955 vrátily z internace v SSSR], vypracovaný 2. odd. I. zvl. odb. MV jako podklad pro lustraci „v evidenci obyvatel“, AMV, fond neuv., kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské říjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 25.

- *Vinogradov, Ivan (1899–1981), pravoslavný archimandrita; církevním jménem Isaakij.*

Po říjnovém převratu v roce 1917 sloužil v ruském vojsku v divizi legendárního velitele generála Drozdovského a od dvacátých let působil v pražské ruské farnosti pravoslavné církve. Byl dlouholetým předsedou Pohřebního sdružení (rus. Uspenskoje bratstvo) v Praze.

V květnu 1945 byl odvezen do Sovětského svazu.

Protože jako kněz neměl žádnou rodinu, nebyly československé úřady nikým uvědoměny o jeho únosu.

Po intervenci Moskevské patriarchie pravoslavné církve byl propuštěn z tábora a „pouze“ přikázán k pobytu na určeném místě v Kazachstánu. Tam působil v místní farnosti a zprostředkoval pražským přátelům, vězňům ve zdejších koncentračních táborech a pracujícím mimo zónu, písemný styk s jejich rodinami v Československu.

Kapitola VII.

Zaskočení (1945)

Reakci československé společnosti na únosy občanů sovětskými bezpečnostními orgány je možné nahlížet ze tří různých úhlů.

Buď vyjdeme z přesvědčení, že svévolné jednání sovětských orgánů všechny zaskočilo. Že nikdo nechápal, o co vlastně jde. Že československá společnost nebyla připravena na sovětskou aroganci, neohlížející se na mezinárodního právo a na nedotknutelnou suverenitu jiné země, která navíc byla smluvně stvrzeným spojencem v boji se společným nepřítelem. Že nikdo netušil, jaké důsledky pro československé obyvatele kromě porážky tohoto společného nepřítele bude mít příchod sovětské armády do Československa. Že nikdo nečekal, jak toho Sovětský svaz okamžitě začne využívat pro své další politické zájmy. Že československá politická reprezentace byla překvapena tímto střetem s podstatou sovětské skutečnosti.

A že po procitnutí z této politické slepoty se už nedalo nic dělat.

Nebo můžeme pohlížet na chování Československé republiky jako na bezmocné přihlížení *fait accompli*. Že vnímala sovětskou svévoli jako součást excesů provázejících konec války a jako bezprostřední snahu vítězů o co největší politické zhodnocení válečného úspěchu. Že pociťovala únosy československých občanů sovětskými bezpečnostními orgány jako problém, který však nepovažovala za možné řešit vzepřením se Sovětskému svazu, protože tím by mohly být ohroženy další dobré vztahy s mocným spojencem. A že se proto odvažovala pouze pragmaticky poukázat na to, aby se únosy nestaly překážkou pro oportunistické prosovětské zájmy naší politické reprezentace.

A tedy shledávala jako menší zlo unesené obětovat.

A konečně nelze přehlédnout, že určitým skupinám v Československé republice akce sovětských bezpečnostních orgánů vyhovovala. Neboť přispívala k likvidaci ideových odpůrců po-

stupně se prosazující celospolečenské levicové orientace a následné sovětizace poválečné československé společnosti. Takže některé politické síly zneužívající svůj mocenský vliv dokonce při únosech našich občanů do Sovětského svazu asistovaly nebo z nich těžily pro upevnování svých pozic.

A tak si na své přišel také politický hyenismus.

*

Výsledkem pak bylo, že:

- nebylo přijato žádné rozhodnutí, které by mělo bránit svévolnému postupu sovětských bezpečnostních orgánů, narušujícímu výsostné území Československé republiky a zájmy a integritu jejích občanů,

- nebylo vysloveno žádné zásadní odmítnutí tohoto porušení mezinárodního práva a suverenity Československé republiky,

- namísto protestu bylo Sovětskému svazu pouze poukazováno na netaktičnost akce pro jeho obraz a pro prosazování jeho dlouhodobých záměrů v Československu,

- veškerá problematika únosů československých občanů sovětskými orgány byla tak svedena na úroveň pouze formálně administrativního zúřadování, které navíc bylo stále více torpedováno přitakáním některých československých politických sil sovětské represi,

- a pokusy o získání informací od sovětských orgánů o osudech některých odvečených a žádosti o jejich propuštění byly vesměs neúspěšné pro neskrývané obstrukce ze strany Sovětského svazu.

*

O tragické dezorientaci a prosovětské devótnosti tehdejší československé státní reprezentace tváří v tvář sovětské zvlí výmluvně vypovídá řada dochovaných dokumentů a svědectví.

*

Ještě když 23. května 1945 státní tajemník ministerstva zahraničních věcí Vlado Clementis upozorňoval sovětského velvyslance Valeriana Zorina, že se „stavia otázka vydania všetkých

československých občanov zaistených NKVD na Slovensku“, šlo československému diplomatovi pouze o osoby podezírané ze spolupráce s Němci a na základě rozhodnutí Slovenské národní rady „o potrestání kolaborantov atd. stíhatelné ‚vlastními silami‘“¹.

*

Osud jiných odvečených osob komunistického státního tajemníka zpočátku zřejmě příliš nezneklidňoval.

Záznam z jednání zástupce ministerstva zahraničních věcí na ministerstvu vnitra 30. května 1945 sice konstatoval, že „ministerstvu zahraničních věcí byly hlášeny případy zatčení [sovětskými orgány] osob čsl. státní příslušnosti i cizinců s prosbou o vyšetření, kde se postižené osoby nalézají“ a podle názoru ministerstva vnitra „jedině kompetentním v těchto věcech jest ministerstvo zahraničních věcí, které se může obracet na sovětský zastupitelský úřad ve formě verbálních not a podobně“, ale pak „pan státní tajemník dr. V. Clementis rozhodl dne 5. června 1945, že se v dané věci nemá prozatím v ministerstvu zahraničních věcí nic podnikat; ad acta 14. VII. 1945“².

Nóta zaslaná ministerstvem zahraničních věcí 6. června 1945 sovětskému velvyslanci a zabývající se otázkou zavlčených československých občanů bohužel zatím nebyla nalezena. Patrně však obsahovala pouze překlad nařízení Slovenské národní rady zmíněné na předcházející schůzce se Zorinem.^{2a}

*

Současně se na ministerstvo zahraničních věcí obrátil náčelník hlavního štábu československé branné moci div. gen. Bohumil Boček:

„Stále se opakují případy, že na území republiky jsou orgány R. A. zatýkáni a deportováni za hranice českoslovenští státní občané. Prosím o zakročení u velvyslance SSSR, aby ve smyslu 7. článku dohody mezi SSSR a ČSR bylo zajišťování a zatýkáni čs. státních občanů zastaveno, a dále, aby ti, kdož dosud byli zajištěni nebo deportováni, byli bez odkladu vydáni čs. bezpečnostním orgánům.“³

Ani toto upozornění se však zřejmě nedočkalo žádné viditelné odezvy.

*

Až 24. července 1945 připomíná Clementis sovětskému velvyslanci Zorinovi „zнову a naliehavо (...) vec slovenských občanov, zaistených NKVD“⁴.

Tedy stále však pouze Slováků.

*

Únosy ostatních občanů představitelé Československé republiky zpočátku registrovali pouze okrajově.

A teprve záznam „pro p. státního tajemníka dr. V. Clementise“ ze 6. srpna 1945 obsahuje „přehled československých státních příslušníků zadržených orgány NKVD na území ČSR, z nichž někteří jsou ruské resp. ukrajinské národnosti“ se čtrnácti jmény. Záznam uzavírá doporučení vedoucího oddělení II/1:

„Ve všech uvedených případech nebyly dosud odeslány žádosti na velvyslanectví SSSR v Praze a považoval bych pane státního tajemníka váš rozhovor s panem velvyslancem Zorinem v těchto případech za nezbytný.“⁵

U všech osob na seznamu přitom byly uvedeny skutečnosti jednoznačně vyvracející eventuální podezření z činů spáchaných v souvislosti s druhou světovou válkou a německou okupací Československa; byla přitom citována prohlášení sousedů nebo spolupracovníků přes vyjádření jednotlivých národních výborů až po potvrzení Zemského velitelství SNB nebo výsledky šetření samotným ministerstvem vnitra.

Memorandum, které ministerstvo zahraničních věcí 11. srpna 1945 zaslalo sovětskému velvyslanectví v Praze, se však o těchto garancích nezmiňovalo a opět jen opatrně žádalo:

„Ministerstvo zahraničních věcí dovoluje si v příloze zaslati seznam čs. občanů, zajištěných orgány Rudé armády, nebo orgány NKVD na území ČSR a dovoluje si požádati velvyslanectví Svazu sovětských socialistických republik laskavě zaříditi u příslušných sovětských vojenských orgánů, aby v seznamu uvedené osoby byly vydány čs. soudním orgánům – a nebude-li ná-

mitek ze strany sovětských příslušných voj. orgánů – též spolu s obviňujícím materiálem, který se případně nalézá v dispozici sovětských orgánů.

Zajištění čs. občané budou předáni k potrestání čs. národním soudům, příslušným ve věci válečných zločinců, nepřátel, škůdců a kolaborantů.“⁶

*

Jako kdyby se diplomacie Československé republiky rozhodla alibisticky předstírat, že nepochybuje o nutnosti „zajištěné“ stíhat, jenom by bylo lepší učinit tak vlastními československými soudy. Snad chtěla vytvořit dojem, že nabízí sovětským orgánům možnost vycouvat ze vzniklé situace, třebaže samozřejmě byla dobře informována o tom, že důvody, kvůli nimž sovětské orgány „zadržely“ československé občany, jsou zcela jiné.

*

Českoslovenští představitelé totiž zřejmě již začínali tušit, že Sovětský svaz vůbec není ochoten vzniklou situaci jakkoliv vysvětlovat, či dokonce napravovat, čemuž nasvědčuje výčitka v závěrečném odstavci memoranda:

„V souvislosti s výše uvedeným dovoluje si ministerstvo zahraničních věcí připomenout velvyslanectví SSSR, že v době pobytu čs. vládní delegace v Moskvě, v červnu t. r., měl o této otázce rozhovor p. J. Ursíny, náměstek předsedy vlády ČSR, s p. J. [správně má být A.] Vyšinským, zástupcem národního komisaře zahraničních věcí SSSR, při němž bylo řečeno, že rozhodnutí sovětských kompetentních orgánů bude v dohledné době sděleno vládě ČSR.“⁷

*

Na schůzce s velvyslancem Zorinem 13. srpna 1945 Clementis problém odvěčených československých občanů skutečně otevřel. Do záznamu potom nadiktoval:

„Ukazuju mu záznam a pamjatnuju zapisku, týkající sa čs. občanov, zatknutých orgánmi NKVD, resp. ČA a odvezených

mimo hranice ČSR. Ukazujem mu telegramy, žiadosti, potvrdenia od orgánov komunistickej strany, národných výborov atď. a upozorňujem, že vec je už veľmi naliehavá a vyvoláva nepokoje najmä na Slovensku, tým viacej, že v mnohých prípadoch sa skutočne jedná o zatknutie na základe falošných údajov apod.

Odpoveď: Ako som už bol niekoľko razy povedal, nemá zmysel robiť intervencie v jednotlivých prípadoch. Vec musí byť generálne riešená a urgoval som ju niekoľko razy.

Poukazujem na to, že chválabohu zo Sanoku boli už mnohí oslobodení, a to na základe individuálnych intervencií jednotlivých rodinných príslušníkov u veliteľa sanockého tábora. Nehovorím preto, aby som tuto prax zastavoval, naopak som rád, že aspoň v niektorých prípadoch boli nesprávnosti korigované. Ale vec môže byť likvidovaná len generálnym vydaním všetkých zatknutých čs. občanov.“⁸

*

Postoj Clementise tak zůstával nezměněný a pod pojmem „českoslovenští občané“ měl na zřeteli stále především masu na práci do Sovětského svazu deportovaných Slováků.

Sovětský svaz sice postupně propustil nevelký počet odvěčených obyvatel Slovenska. Ale přitom se stále snažil vytvářet zdání, že jejich zadržení bylo jen zcela přirozenou součástí válečných opatření, protože bylo motivováno podezřením ze spolupráce za druhé světové války s Němci nebo Maďary, nebo protisovětských sabotáží⁹. Tato kauzalita byla ještě zdůrazňována spojováním řešení jejich osudů s osudy zajatých Slováků, kteří sloužili ve slovenské, maďarské, rumunské nebo německé armádě.

Ze sovětského zajateckého tábora v Sanoku v Polsku byli tehdy propuštěni právě především zajatí bývalí příslušníci slovenské armády.

*

Na další schůzku 22. srpna 1945 přišel sovětský velvyslanec s „těšínským jablíčkem“. Clementis o tom uvedl v záznamu:

„Vo veci zatknutých Čechov a Slovákov ako i Ukrajincov bolo už v Moskve urobené zásadné rozhodnutie o ich prepustení,

respektive odovzdaní našim orgánom. Sú ale nejasné určité body a vyžiadal si [Zorin] presnejšiu informáciu o kategóriach tých, ktorí majú byť prepustení, čo mi po dojení oznámí.“¹⁰

O niekoľik dní poďejši sovětské velvyslanectví pak sdělilo nótou ministerstvu zahraničních věcí, že budou propuštěni všichni slovenští zajatci^{10a}. Tento slib nikdy však nebyl splněn a zajatí vojáci bývalé Slovenské republiky se vraceli domů ještě řadu let, nebo dokonce navždy někde v sovětských táborech zmizeli.

Žádné „zásadní rozhodnutí“ Moskvy s největší pravděpodobností tehdy vůbec neexistovalo a velvyslanec pouze blufoval.

*

Únosy, které byly viditelně motivovány politickými zájmy Sovětského svazu, ponechávali českoslovenští představitelé zpočátku zcela bez komentáře. Některé politické síly tyto sovětské zájmy zjevně sdílely a nebyly příliš nakloněny intervenování ve prospěch odvečených. Snažily se, aby k intervencím bylo přistupováno selektivně až podle politického úsudku ministerstva vnitra¹¹.

*

Například byl „společnými silami“ ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany zamítnuto intervenovat ve prospěch armádního generála Sergeje Vojcechovského¹².

*

Sovětský svaz se však stejně nehodlal zabývat žádnými intervencemi.

*

18. září 1945 uložil Clementis radiogramem československému chargé d'affaires v Moskvě Jaroslavu Hnízdovi:

„Intervenuje dľa možnosti u Vyšinského za okamžité prepustenie všetkých našich občanov, Slovákov i Čechov, zaistených orgánmi NKVD a odvedených mimo územia republiky. V tejto

záležitosti intervenoval už Ursíny u Vyšinského za nášho pobytu v Moskve, predtým a odvtedy aspoň raz týždenne som urgoval vybavenie u Zorina. Pred niekoľkými týždňami informoval ma Zorin, že už bolo rozhodnuté zaistených prepustiť. Napriek tomu sa dodnes tak nestalo (...). Vysvetli Vyšinskému, že situácia je politicky neudržateľná, nakoľko sa na Slovensku vie, že veľká časť týchto zaistených sú osoby nevinné, ba sú medzi nimi osvedčení komunisti, partyzáni, vojaci (...). Tato situácia sa na Slovensku zneužíva podvratnými živlami pre znevažovanie autority vlády (...). Agituje sa tiež vôči mne osobne rozširovaním správ, že zadržujem prepustenie zaistených, lebo je medzi nimi aj mnoho príslušníkov strany demokratickej.“¹³

23. září 1945 oznámilo velvyslanectví v depeši do Prahy:

„(...) Hnízdo provedl intervenci u zást. kom. zahraničí Vyšinského ve věci propuštění na svobodu zatčených svého času čs. občanů. Vyšinskij slíbil zakročit o okamžité propuštění, ale žádal jmenný seznam. Velvyslanectví žádá okamžité zaslání tohoto seznamu s příslušnými osobními daty.“¹⁴

Seznamy předané sovětskému velvyslanci Zorinovi před více než měsícem jako kdyby nikdy neexistovaly.

*

26. září 1945 Clementis o rozhovoru československého chargé d'affaires s Vyšinským informoval Zorina.

*

A protože byl zřejmě tísněn Slovák, okamžitě 29. září 1945 tlumočil Zorinovy a Vyšinského sliby sboru pověřenců v Bratislavě.

Napřed se ohradil, že již od Košic se neustále snaží urgovat propuštění „všech československých občanů, zajištěných orgány NKVD“, a pak sděloval, že „asi před měsícem byl informován Zorinem, že došlo k zásadnímu rozhodnutí o propuštění všech zajištěných československých občanů. Když ale nedošly konkrétní zprávy, ani Zorin je neobdržel v podrobnostech, chargé d'affaires v Moskvě osobně intervenoval u Vyšinského. Ten se opět kladně vyjádřil k této samozřejmě žádosti, ale vyžádal si od

nás seznam zajištěných. Pověřil jsem proto příslušné oddělení, aby ze seznamů zaslaných mi ze Slovenska a obsahujících přibližně 6000 jmen, byli vybráni občané slovenské a české národnosti a tento seznam v nejbližších dnech odešlu národnímu komisari Vyšinskému.“¹⁵

Všechno však nasvědčuje tomu, že první seznamy byly lidovému komisariátu zahraničních věcí SSSR předány nikoliv v „nejbližších dnech“, ale až mnohem později.

*

Jednostranný přístup komunistického státního tajemníka k řešení vzniklé situace, preferující oběti sovětské zvláště ze Slovenska před ostatními odvečenými československými občany, se pokusil obejít lidovecký náměstek předsedy vlády mons. Jan Šrámek.

Opakovaně se obrátil na ministerstvo národní obrany, oddělení hlavního štábu pro styk se spojeneckými armádami, se žádostí o propuštění bývalého československého předsedy zemské vlády autonomní Podkarpatské Rusi Avgustyna Vološyna a štábního kapitán československé armády Nikolaje Petrova, o nichž se dověděl, že jsou spolu s dalšími československými občany zadržováni ve věznicích v polské Ratiboři.

*

Ve Vojenském historickém archivu je dochován dopis Šrámkova sekretariátu z 4. října 1945¹⁶ se zjevně přiloženým seznamem, obsahujícím kromě jmen štábního kapitána Nikolaje Petrova a o kousek níž Avgustyna Vološyna údaje o dalších 55 osobách, převážně zřejmě Rusech a Ukrajincích a jen několika málo Čechů a Slovácích, vesměs s bydlištěm v různých městech Československé republiky, o nichž se podle všeho předpokládalo, že jsou rovněž vězněni v Ratiboři¹⁷.

Seznam byl tehdy pravděpodobně pořízen podle informací získaných od několika desítek v Ratiboři vězněných československých občanů, kterým se koncem léta 1945 podařilo vrátit domů¹⁸.

*

Náčelník hlavního štábu divizní generál Boček sice okamžitě 10. října 1945 poslal sovětskému maršálovi Žukovovi telegram, že „podle dostupných informací v Ratiboři (Slezsko) je vězněno Rudou armádou asi 50 československých občanů, mezi nimiž jsou například dr. Vološyn Avgustyn, štábní kapitán Petrov Nikolaj, prof. Kopeckij Platon a další osoby, které jako českoslovenští občané podléhají československé jurisdikci“ a žádal o „provedení opatření k urychlenému předání těchto osob československým úřadům“¹⁹.

Tehdejší nejvyšší sovětský vojenský představitel v Evropě však podle všeho ani neodpověděl.²⁰

*

12. října 1945 se tragédií odvečených zabývala vláda²¹. Opět však zjevně především na naléhání slovenských politiků. Zápis z jednání je příliš výmluvný:

„I.

Propuštění osob zajištěných sovětskými orgány

Náměstek J. Ursíny poukazuje na to, že podle docházejících zpráv propouštějí sovětská místa maďarské a polské zajatce a zajištěné osoby ve větších počtech, kdežto o Čechách a Slovácích nelze tvrdit totéž. Jde hlavně o osoby slovenské národnosti, které byly zajaty nebo zajištěny. Ministerstvo zahraničních věcí by mělo toto propuštění urgovatí naléhavě, neboť dosud nezískalo žádných konkrétních zpráv. Státní tajemník dr. V. Clementis konstatuje, že je nutno rozlišovatí mezi civilními osobami a válečnými zajatci. Pokud jde o civilní osoby, intervenuje se již od košické doby a již tam odevzdal velvyslanci Zorinovi seznam asi 5300 osob, z nichž asi 2500 byli Slováci. Od té doby se urguje odpověď někdy až čtyřikrát týdně. Náměstek J. Ursíny sám přednesl věc také kdysi lidovému komisaři Vyšinskému²² a od té doby došlo nejméně k 20 urgencím. Sověty daly zásadní souhlas k uvolnění a žádaly předložení seznamů. Ministerstvo zahraničních věcí předložilo tyto seznamy, které dostalo jednak od různých

ných delegací, jednak od Státní bezpečnosti. Sověty přislíbily nyní, že z jednotlivých táborů vyberou Čechy a Slováky a že je uvolní. Při svých intervencích poukazuje MZV na to, že není dán právní podklad pro zajištění. Pokud jde o vojenské osoby, dostal státní tajemník asi před 6 týdnů od velvyslance Zorina zprávu, že se z válečných zajateckých táborů vybírají Češi a Slováci, kteří sloužili v maďarské nebo rumunské armádě, pokud jsou československými občany, a uvolňují se. (...)

Ministerský předseda Zd. Fierlinger souhlasí s tím, že se tato věc musí urychlit. Pokud ovšem jde o osoby internované v Sovětském svazu, zavinily tento stav samy potud, že při čistce, která byla kdysi provedena ještě před ustavením vlády v Košicích, buď neobstály při zkoušce, nebo samy z různých důvodů nechťely být zařazeny do československé armády.²³ Státní tajemník J. Lichner zdůrazňuje, že nejde o tyto osoby, nýbrž o civilní obyvatelstvo, které bylo zajištěno a odvezeno za bojů na Slovensku, a zejména o celé pracovní skupiny Slováků z maďarských pracovních táborů. Vláda činí poté toto

I. Usnesení: Vláda ukládá ministru zahraničních věcí a státnímu tajemníku v MZV^{23a}, aby všemožně působili k brzkému propuštění Slováků a Čechů, kteří jsou dosud internováni v sovětských internačních táborech, zejména pokud jde o osoby civilní, internované za bojů na Slovensku, a o Slováky, kteří tvořili pracovní skupiny v různých maďarských pracovních táborech. O výsledku svých intervencí nechť ministr a státní tajemník podají vládě co nejdříve zprávu.²⁴

Clementisovo tvrzení, že již za „košické doby“ předal sovětskému velvyslanci seznam více než pět tisíc odvláčených, nevyhlíží příliš pravděpodobně. Československá vláda tehdy působila v Košicích jen měsíc²⁵ a neměla ani potřebné administrativní prostředky a ani čas na vypracování takto obšírného dokumentu. Ostatně žádný takový seznam z této doby dosud nebyl nalezen a vypadá to spíš na Clementisovo blufování mající uklidnit slovenské nekomunistické členy vlády.²⁶

Clementis informoval sovětského velvyslance Zorina o unesení vlády až po deseti dnech. Do záznamu o schůzce 23. října 1945 potom uvedl:

„III. Informujem, že sa vláda i formálne usnesla znovu

a naliehavo urgovať prepustenie zatknutých Čechov a Slovákov, a znovu poukazujem na politické pozadie vecí.

Z. hovorí, že napriek jeho depešiam a odoslaniu soznamov nedostáva odpoveď.“²⁷

V duchu usnesení vlády dal Clementis 2. listopadu 1945 ještě pokyn poslat československému velvyslanci v Moskvě Jiřímu Horákovi telegram, aby v lidovém komisariátu zahraničních věcí SSSR „urgoval 1) propuštění internovaných Čechů a Slováků a 2) přestěhování [do Československa] volyňských Čechů“^{27a}.

Usnesení vlády bylo pravděpodobně sděleno sovětskému velvyslanci 3. listopadu 1945 rovněž nótou²⁸.

*

Vzápětí nato se na ministerstvu zahraničních věcí zrodil návrh nóty shrnující situaci a požadující od Sovětského svazu urychlené zásadní řešení.

Závěr návrhu nóty byl skličující:

„Není dále pochybností, že neřešením této vážné otázky, hluboce zasahující do života velkého počtu čs. rodin, dostává se vítaného materiálu skrytým reakčním, protidemokratickým a protisovětským žvlům, které, využívající pochopitelného roztrpčení občanů k zatčeným blízkých, pokoušejí se rozvíjeti skrytou propagandu jak proti Rudé armádě a sov. státu, tak proti demokratické linii politiky čs. vlády, poukazující na její zdanlivou neschopnost přesvědčiti sovětskou vládu o nutnosti uspokojivého řešení této otázky. Čs. úřady mohou jen těžko čeliti trvalému účinku této propagandy poukazem na to, že se sovětskými úřady o věci jednájí a doufají ve zdárný výsledek jednání.

Vzhledem k všemu, co bylo řešeno výše, ministerstvo zahraničních věcí prosí snažně velvyslanectví, aby znovu vyložilo své vládě závažnost této otázky pro čs. vládu a jejího brzkého a uspokojivého řešení.“

Málokterý dokument vypovídá tak výmluvně o tragické bezvýchodnosti prosovětské orientace Československa po druhé světové válce. Nezbyvalo než Sovětský svaz „snažně prosit“.

Clementis však návrh nóty neschválil a rukou ministerského úředníka je na konceptu připsáno: „Vzhledem k rozhodnutí p. stát. tajemníka (...) zatím AA“.²⁹

*

Poukazování na možné ohrožení sovětských politických zájmů v Československu v důsledku nepříznivého ohlasu, který zvuile sovětských bezpečnostních orgánů vzbuzovala v československé veřejnosti, na představitele Sovětského svazu nijak však nepůsobilo. Sovětská totalitní politika si nikdy nelámala hlavu negativním dopadem svých silových rozhodnutí a odpor překonávala jednoduše ještě většími represemi. Sovětský svaz vždy chtěl být především obávaným a celý systém sovětské společnosti se udržoval právě neustálým zastrašováním a potíráním nepřátel všude kolem, bez ohledu na veřejné mínění. Nářek československých komunistů nad ohrožením jejich plánů příliš necitlivými sovětskými represemi proto nepochybně vyvolával u sovětských politiků jen pobavený úsměv.

*

12. listopadu 1945 předal československý velvyslanec náměstkovi sovětského lidového komisaře zahraničních věcí Vyšinskému aide-mémoire s připojenými seznamy „čs. občanů, internovaných sovětskými orgány na území ČSR“, obsahujícími 1967 jmen „z východního a středního Slovenska,“ dále seznam osob z českých zemí, a konečně seznam 29 Rusů, zřejmě rovněž československých občanů³⁰.

Počty občanů jednotlivých národností samozřejmě nezahrnovaly všechny odvečené, ale patrně šlo pouze o osoby, které si ministerstvo vnitra zatím stačilo prověřit a nenašlo proti nim nic, čím by mohlo intervencím v jejich prospěch zamezit³¹.

Vyšinskij přijal československé aide-mémoire a opět se nic nedělo.

-
- ¹ ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 35–36.
- ² AMZV, inv. čís. nev., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 26.
- ^{2a} Naše úvaha o pravděpodobném obsahu nóty vychází jednak z časové souvislosti a jednak ze skutečnosti, že žádné následující jednání ani dokument se o nótu nezmiňuje, a proto nejspíš měla pouze technický charakter a nebyla důležitá. Jedinou zmínku o ní obsahuje návrh nóty z 5. listopadu 1945; o té podrobněji viz dále v textu.
- ³ AMZV, TO SSSR 1945–1959, obyč. kr. 37 sl., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 1.
- ⁴ ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 100. O několik dnů později ministerstvo zahraničních věcí ještě požádalo o přešetření zadržení sovětskou armádou asi 1000 obyvatel Hlučínska, internovaných v Osvětimi a Ratiboři, avšak kvůli tehdejšímu specificky problematickému politickému postavení obyvatel Slezska se dál o tom zřejmě nejednalo. AMZV, fond GS-A 1945–1954, kr. 187, fasc. 149, cit. in ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 101.
- ⁵ AMZV, inv. čís. nev., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 3.
- ⁶ Memorandum ministerstva zahraničních věcí Československé republiky z 11. 8. 1945, zaslané velvyslanectví Svazu sovětských socialistických republik v Praze, AMZV, inv. čís. nev., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 4.
- ⁷ Ib.
- ⁸ AMZV, fond GS-A 1945–1954, kr. 187, verbální noty. Rovněž Záznam o rozhovoru státního tajemníka V. Clementise se sovětským velvyslancem V. Zorinem z 13. 8. 1945, in ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 109. O *Sanoku* podrobněji viz příloha.
- ⁹ Například podle Petra Juščáka zájem sovětských bezpečnostních orgánů o izolování „protagonistov, spolupracovníkov a pomahačov fašistického režimu,“ ačkoliv měl „vojenskú logiku, postupujúca armáda potrebovala mať krytá chrbát,“ způsob, jak to dělala, překračoval však „všetky hranice zdravého rozumu“. Protože logika NKVD zněla „štátný zamestnanec rovná sa fašistický predstaviteľ“, a „to už bol dostatočný dôvod na zatknutie a odvedenie“, bez ohledu na to, zda „šlo o colníka, žandára, sudcu, železničiara ... či

dotyčný práve vykonával svoju službu v zamestnaní alebo odpočíval doma“. Viz Peter Juščák, *Odvlečení*, Bratislava 2001, s. 69.

Pozoruhodný je názor Ladislava Boroně, podle něhož byly deportace Slováků do Sovětského svazu dohodnuty Smlouvou o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR z 12. 12. 1943:

„Nik na Slovensku vtedy nevedel a dodnes mnohí pochybujú, lebo záznam z rokovania a tajná doložka Dohody oficiálne zverejnené neboli, že Dohoda, na požiadavku Eduarda Beneša vyslovenú voči partnerovi rokovania Vjačeslavovi Molotovovi, vtedajšiemu ministrovi zahraničných vecí ZSSR, s tichým súhlasom komunistických emigrantov žijúcich v Moskve, mala aj tajnú doložku o potrestaní Slovákov! Za to, že sa Slováci zbavili aspoň na pár rokov pražskej vlády, zato, že 6. novembra 1938 v Žiline vyhlásili autonómiu Slovenska a zato, že 14. marca 1939 odhlasoval Slovenský snem vznik Slovenskej republiky.

Možno len zopakovať, že určité pochybnosti o tomto tajnom dohovore Beneša s Molotovom pretrvávajú. Ale je neodškriepiteľnou skutočnosťou, že po prechode frontu začali na území Slovenska bezpečnostné orgány politickej polície ZSSR zatýkať rôzne osoby a deportovať ich do gulagov ZSSR. Nie je doposiaľ známe, kto vydal bezpečnostným orgánom ZSSR rozkaz na takúto činnosť a, samozrejme, nie je známe ani to, aký bol obsah tohoto rozkazu. Ale NKVD nemohla na Slovensku, súčasťi obnoveného v podstate unitárneho Československa, uskutočňovať akciu deportácií bez príslušného rozkazu, a rozkaz nemohol byť vydaný bez predchádzajúceho dohovoru vysokých zmluvných strán, t. j. zástupcov ČSR a ZSSR. Tobôž, keď suverenita obnoveného Československa bola garantovaná všetkými víťaznými mocnosťami.“

Podle Boroně důkazem tajné dohody Beneše a Molotova o „potrestaní Slovákov“ deportacemi je kromě jiného rovněž skutečnost, že „v Česku sa akcia deportácií do gulagov ZSSR neuskutočnila“.

Tento krajně spekulativní nacionalistický názor postrádající elementární pochopení tehdy probíhajících mezinárodních i národních politických procesů by nestál za povšimnutí, kdyby nebyl uveřejněn v roce 2001 v autoritativním sborníku *Zločiny komunizmu na Slovensku* a kdyby navíc jeho autor nebyl v letech 1991–1998 ředitelem sekce rehabilitace a odškodňování Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky. Viz Ladislav Boroň, cit. op., s. 339–340 a 350–360.

Juščák naopak tento názor odmieta:

„Výklad o ‚Benešovej pomste‘ by veľmi zjednodušoval vzťah Stalina k oslobodeným štátom. A nielen to. Takýto výklad by s neveriteľnou ľahkosťou zmenšoval vinu komunistického režimu importovaného zo ZSSR za výdatnej pomoci Gottwalda a jeho komunistickej strany. (...) Odvlečenie se netýkalo vyslovene Slovákov, ako by to radi videli protičesky naladení publicisti.“ Viz Peter Juščák, cit. op., s. 287–289.

¹⁰ ČSR a SSSR 1945–1948, *Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 114–115.

^{10a} Nóta zatím nebyla nalezena. Je však zmíněna v záznamu československé

delegace pro likvidaci válečných škod z konce ledna nebo začátku února 1946 o dosavadních jednáních o zadržování československých občanů v internačních táborech nebo na jiných místech v SSSR. Viz AMZV, fond GS-A 1945–1954, obal 6238 – Zajatci, čj. sine, kr. 207, kopie, a cit. in ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 188.

¹¹ Ministrem vnitra byl komunista Václav Nosek a většina vedoucích funkcionářů ministerstva byli rovněž komunisté nebo agenti sovětské bezpečnosti.

¹² 17. 9. 1945 se ministerstvo zahraničních věcí dotázalo ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany: „K ministerstvu zahraničních věcí obrátila se pí. Sofie Navarovová, družka býv. generála čs. armády Sergeje N. Vojcechovského, zatčeného dne 12. května t. r. a deportovaného na neznámé místo orgány Rudé armády, se žádostí o intervenci u sovětských úřadů o jeho propuštění. Vzhledem k významnosti osoby gen. Vojcechovského, ministerstvo zahraničních věcí prosí o sdělení, jeví-li se podobná intervence z hlediska tamního ministerstva žádoucí.“ Viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945 k. 68 č. 12.027, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 411. Odpověď ministerstva vnitra z 9. 10. 1945 byla stručná: „(...) ministerstvo vnitra (...) nepokládá intervenci ve věci zatčení býv. gen. S. N. Vojcechovského za žádoucí.“ Viz AMZV, TO SSSR 1945–1959, kr. 22, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 366. Průběh projednávání žádosti ministerstva zahraničních věcí na ministerstvu národní obrany můžeme sledovat v dochovaném spisu „věc: gen. S. N. Vojcechovský, zatčený RA – intervence“. Jsou v něm obsažena stanoviska jednotlivých odborů.

„Hl. spr. OBZ: (...) Sděluji, že intervence ze strany HS OBZ u sovětských úřadů o jeho propuštění není žádoucí.“ Podepsán „Náč. HS OBZ: pplk. Reicin.

„Kancelář ministra národní obrany: Pkm nemá zájmu na intervenci.“ Podepsán „Přednosta politického kabinetu ministra“ a nečitelný podpis.

Viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945 k. 70, č. 14.570, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 410.

„Vyjádření hl. št./1. oddělení (...): Souhlasím plně se stanoviskem náčelníka HSOBZ, posuzuje-li se otázka zákroku přísně z hlediska politického. Nicméně prosím, aby při konečném rozhodování bylo panu náčelníku hl. štábu dáno na uvážení i stanovisko lidské a morálního závazku, pak-li přihlížíme ke spojitosti s našim životem předmnichovským a k závazkům z toho vyplývajícím. (...) Chápu, že politické stanovisko gen. Vojcechovského – pokud jde o věci ruské – je vážnou překážkou pro to, aby na intervenční zákrok byla

položena politická váha. Avšak z hlediska lidského a všeobecně našeho dala by se snad věc řešit formou přímluvy a vysvětlení našeho hlediska. Konečně jde již o starého muže, jenž již nebude veřejně činný (konečně i to by bylo lze zajistit) a snad i určitá generóznost v tomto případě by měla vliv jak na jmenovaného, tak i na mnohé.“ Podepsán „Přednosta 1. oddělení hlav. štábu plk. gšt. Václav Vlček“.

Viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945 k. 68, č. 12.027, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 412.

Nakonec ministerstvo národní obrany 16. 11. 1945 odpovědělo na dopis ministerstva zahraničních věcí doslova třemi větami: „Věc: Gen. S. N. Vojtechovský, zatčený R. A. – intervence. Na Vaše čj. 30.118 / II – 1/45 ze 17. IX. 1945: MNO neshledává dnešní dobu vhodnou k intervenci. Z rozkazu náčelníka hl. štábu: Přednosta oddělení pro styk se spoj. armádami plk. R. Kokrda.“

Viz AMZV, TO SSSR 1945–1959, kr. 36, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 366.

Podrobněji o *Vojtechovském* viz v kapitole V.

¹³ AMZV, fond GS/67, inv. č. neuv., č. j. Kb/676/45, a opis AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 5.

¹⁴ AMZV, fond GS/67, inv. č. neuv., č. j. 1694/45, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 264.

¹⁵ AMZV, fond GS/67, inv. č. neuv., č. j. Kb/783/45, a opis AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 6.

¹⁶ VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 70, č. 14.798, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 413.

¹⁷ VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami MNO/1945, k. 68, č. 12.027, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 414.

O *táboře v Ratiboři* rovněž viz v kap. VIII a v příloze.

¹⁸ - Vracely se vesměs osoby, které podle všeho byly zadrženy sovětskou bez-

pečností neplánovaně a nejspíš z popudu nějakého domácího udavače. A protože k zadržení nedošlo na základě patrně tehdy obligatorního konkrétního rozhodnutí vyšších funkcionářů SMĚŘŠ, vznikaly komplikace, neboť bez příslušného „spisu“ nemohl být zadržený zařazen do transportu do Sovětského svazu. Takže vyšetřovatel nejspíš byl ochoten někdy mávnout rukou a raději volil propuštění.

Ovšem rozhodnutí vyšetřovatele ještě neznamenalo okamžitý návrat. *Olga Kelčevská* (?-?) a její bratr *Georgij* (?-?), děti bývalých ruských emigrantů, byli oddílem kontrarozvědky SMĚŘŠ 4. ukrajinského frontu zadrženi 26. května 1945. Po odvezení z Prahy do Ratiboře již za týden 2. června 1945 vyšetřovatel správy Směrše téhož frontu jejich „věc odložil“. Ale do Československa se oba mladí lidé spolu s ostatními propuštěnými z Ratiboře vrátili až teprve počátkem září.

Viz AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 085/01 a akt č. 086/01.

Údaj o době návratu sourozenců Kelčevských sdělili Výboru „Oni byli první“ pamětníci.

Repatriaci propuštěných zpátky do Československa „prováděl orgán Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Mor. Ostravě, a to jen na základě osobní intervence s příslušnými veliteli internačních táborů, se kterými byl ve styku“.

Viz AMZV, inv. č. neuv. , MV č. Z/I-3651-15/4-46-10, MZV 71719/II-1/46, došlo 25.4.1946, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 549.

Domněnky o propouštění zadržených z Ratiboře za jejich slib budoucí spolupráce se sovětskou bezpečností nebo naší již tehdy prosovětskými a komunistickými silami ovládané Státní bezpečností zatím nebyly zkoumány, a proto ani potvrzeny, nebo vyvráceny.

Zřejmě ze zpráv těchto navrátilců sestavený seznam 57 osob, údajně vězňů v Ratiboři, byl však nepochybně cílenou sovětskou dezinformací.

Většina v seznamu uvedených osob byla totiž v Ratiboři vězněna jen krátce a již dávno byla odtransportována do Sovětského svazu. Někteří odvezení byli dokonce již odsouzeni a přemístěni k výkonu trestu do určeného koncentračního tábora; například ing. Ivan Mochnačov byl odsouzen hned v červenci 1945 a už dávno odtransportován do Norillagu.

- *Mochnačov, Ivan (1897–1960), ing.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Bulharsku a v roce 1923 trvale přesídlil do Prahy. Absolvoval studium na Českém vysokém učení technickém v Praze a od roku 1939 byl majitelem konstrukční kanceláře.

Od roku 1933 byl československým občanem.

Odvlečen byl ze svého bytu v Průhonících u Prahy 24. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle již shora zmíněných údajů, které ruské úřady předaly v roce 1995 prostřednictvím velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“, byl obviněn „z boje proti Rudé armádě v letech 1918–1920 a z členství v kontrarevoluční organizaci“ a již 22. 7. 1945 odsouzen vojenským tribunálem 1. gardové výsadkové divize na 10 let do nápravněpracovního tábora. Trest vykonával v Osoblagu č. 2 a v Angarlagu. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 129/01.

O *Osoblagu* č. 2 a *Angarlagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se Mochnačov vrátil v roce 1955. Viz AMV, inv. č. neuv., 2772–242–244, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 58.

- Jiní ze seznamu zase čekali na svůj osud již v Lefortovské věznici v Moskvě; například bývalí podkarpatoruští politici Mykola Dolynay, Stepan Kločurak nebo Jurij Pervuznyk.

Podrobněji viz kap. VI a tam rovněž pozn. 68.

- Bývalý předseda zemské vlády autonomní Podkarpatské Rusi Augustyn Vološyn byl tehdy dokonce již čtvrt roku mrtev.

Podrobněji viz kap. VI a tam rovněž pozn. 64 a 69.

¹⁹ - VHA: MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945, kr. 68, č. 12.027, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 [s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998], dok. 415.

- O *Augustynu Vološynovi* podrobněji viz kap. IV.

- O *Mikuláši Petrovovi* podrobněji viz kap. V.

- *Kopeckij, Platon (1892–1982), historik a filolog.*

V Československu žil od počátku dvacátých let.

Byl československým občanem.

Odvlečen byl v květnu 1945. Viz Spis. GP ČSFR, čís. neuv.

Do Prahy se vrátil údajně po deseti letech. Pamětníci však uvádějí již rok 1947.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Platona Kopeckého sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České

republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 093/01.

²⁰ - Nebyl to první Bočkův pokus využít služebních kontaktů se sovětskými armádními představiteli pro intervenci ve prospěch zadržených.

Například 21. srpna 1945 na základě ministerstvem vnitra tlumočené žádosti Presidia ministerstva dopravy poslal tehdejšímu náčelníkovi štábu 5. [sovětské] armády generálporučíkovi Malandinovi telegram se žádostí o urychlené vyšetření ve věci Nikolaje Zeleného, viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945, k. 68, č. 12.027. Intervence bohužel zůstala bez ohlasu.

- *Zelený, Nikolaj (1898 – poč. 60. let), ing., dr., doc.*

Český reemigrant z Ruska po roce 1917.

Byl vrchním ministerským komisařem na ministerstvu dopravy. Patřil mezi významné československé odborníky mostního stavitelství.

Odvlečen byl 20. května 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Do Československa se vrátil po deseti letech. Viz AMV, 305–582–2, inv. čís. neuv., a spis. GP ČSFR, 2147/9.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Nikolaje Zeleného sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 131/01.

- 24. srpna 1945 zjevně rovněž z Bočkovy iniciativy náčelník štábu 1. československé samostatné tankové brigády vyslal do Ratiboře styčného důstojníka, který měl zprostředkovat osvobození a převezení zpátky do Československa armádního generála Vojcechovského. Důstojník navštívil velitele sovětské posádky a velitele polní věznice, kteří mu však samozřejmě sdělili, že generál „se tam nenachází“. Náčelník štábu brigády proto navrhol, že „bylo by záhodno vyšetřiti, u kterého frontu byl [generál] zajištěn a pak přes styčného důstojníka RA při MNO vyříditi záležitost“.

Patrně však, aby Boček ještě dál neusiloval o záchranu Vojcechovského, zůstal telegram náčelníka štábu brigády se zprávou o neúspěchu vyslaného důstojníka ukryt v psacím stole přednosta oddělení pro styk se spojeneckými armádami, kde byl nalezen až při likvidaci oddělení 15. července 1946. Viz cit. dok. v pozn. 13 ke kap. V.

- Tentýž přednosta později podepsal sdělení ministerstva národní obrany ministerstvu zahraničních věcí, že „MNO neshledává dnešní dobu vhodnou k intervenci [ve prospěch Vojcechovského]“. Viz cit. dok. v pozn. 12

- 4. září 1945 intervenoval generál Boček u Malandina, tehdy již náčelníka štábu Střední skupiny [sovětských] vojsk, za štábního kapitána českosloven-

ské armády Nikolaje Petrova, viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945, k. 68, č. 12.027.

Ani tato intervence nebyla však úspěšná.

- O *Nikolaji Petrovovi* podrobněji viz kap. V.

- 4. října 1945 se Boček na žádost Velitelstva letecké oblasti 4 a Úřadu předsednictva Slovenské národní rady obrátil opět na Malandina, nyní již generálplukovníka, s intervencí ve prospěch ing. Konstantina Stopljanského. Současně požádal vojenského prokurátora 5. gardové [sovětské] armády o urychlení vyšetřování Stopljanského, viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945, k. 66, č. 788, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 401 a 402.

- *Konstantin Stopljanskij (?-?)*, ing.

V Československu žil od dvacátých let. Měl československé občanství.

Byl odborníkem na stavbu letišť a naposledy pracoval jako odborový rada a přednosta stavebního oddělení Pověřenectva Slovenské národní rady pro dopravu a veřejné práce, odbor VII. – letectvo v Bratislavě.

V době Slovenského národního povstání odešel do Banské Bystrice a bojoval proti německé armádě.

Zadržen sovětskými bezpečnostními orgány byl opakovaně: poprvé v červnu 1945 a po několika dnech propuštěn a podruhé 21. srpna 1945. Viz VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945, k. 67, č. 1050, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 399, a VHA, fond MNO – hlavní štáb – oddělení pro styk se spojeneckými armádami, MNO/1945, k. 66, č. 788, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 400.

Výsledek této intervence neznáme.

²¹ Vláda na situaci vzniklou svěvolným postupem sovětských bezpečnostních orgánů reagovala již na svém zasedání 5. září 1945, kdy pověřila ministra národní obrany Ludvíka Svobodu a Clementise, aby na nadcházejícím jednání s maršálem Koněvem projednali i propuštění zadržených československých občanů. V záznamu ze schůzky, konané 10. září 1945 v Koněvově štábu v rakouském Badenu, není však o projednávání této otázky žádná zmínka. Viz ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 129–131.

²² Viz pozn. 7.

²³ - Fierlingerova poznámka připomínala osudy mnoha bývalých příslušníků československé armády a dalších československých občanů, kteří koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let po německé okupaci Československa

uprchli do SSSR a ocitli se v sovětských „filtračních“ táborech. Protože se však odmítali připojit ke vznikající československé jednotce tehdejšího plukovníka Svobody nebo nesouhlasili s některými veliteli-komunisty, byli předáváni sovětským orgánům a posíláni do běžných táborů nucených prací. O osobním podílu vždy prosovětsky orientovaného Zdeňka Fierlingera na likvidaci „nepohodlných“ krajanů vydal podrobné svědectví ve svých vzpomínkách František Polák.

- Polák, František (1889–1971), JUDr.

Již za 1. světové války příslušník Československého vojska na Rusi stejně jako Fierlinger a Svoboda. V roce 1939 po německé okupaci Československa odešel do Polska a vstoupil do československé vojenské jednotky v Krakově. Po rozdělení Polska mezi Německo a Sovětský svaz upadl do sovětského zajetí a vzápětí na to byl zatčen NKVD a odsouzen za údajné pronásledování československých komunistů v zajateckém táboře a za protisovětskou činnost na osm let do nápravněpracovního tábora. V roce 1942 byl propuštěn a poslán k formující se československé vojenské jednotce v SSSR. Byl ustanoven předsedou jejího vojenského soudu. Koncem téhož roku byl však z iniciativy plukovníka Svobody a Fierlingera znovu zatčen a odsouzen za boj proti bolševikům v době svého působení v Československém vojsku na Rusi a za protisovětskou činnost na dalších pět let v nápravněpracovním táboře. Do Československa se vrátil v roce 1948 a téhož roku odešel do exilu. Od roku 1951 žil v USA. Viz František Polák, *Cestou ze sovětského koncentráku*, New York 1959, a *ib.*, *Jak žili a umírali sovětští otroci*, New York, 1962.

^{23a} MZV je tradiční zkr. ministerstva zahraničních věcí.

²⁴ ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 136–137.

²⁵ „Košickou dobou“ je míněno období, kdy se vláda, vzniklá 28. března 1945 v Moskvě na základě dohody zástupců londýnského a moskevského československé exilu, přemístila 4. dubna 1945 již na osvobozené území východního Slovenska do Košic. Následujícího dne byl v Košicích vyhlášen program první vlády Národní fronty (známý jako „košický [vládní] program“) a východoslovenská metropole se stala dočasným sídlem prezidenta a vlády. 10. května 1945 vláda přesídlila do Prahy.

²⁶ Ján Ursíny a Ján Lichner byli představiteli Demokratické strany.

Ze shora citovaného Clementisova telegramu z 29. září 1945 Sboru pověřenců v Bratislavě navíc vyplývá, že ministerstvo zahraničních věcí mělo sice od různých slovenských orgánů seznamy, obsahující přibližně uvážený počet odvečených, ale centrální seznam měl být teprve zpracován.

²⁷ ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 142.

^{27a} AMZV, inv. čís. neuv., č. j. Kb 1133/45.

²⁸ Nóta zatím nebyla nalezena a jedinou zmínku o ní obsahuje návrh note z 5. listopadu 1945; o té podrobněji viz dále v textu. Naše úvaha o pravděpodobném obsahu note vychází jednak z časové souvislosti a jednak ze skutečnosti, že žádné následující jednání ani dokument se o note nezmiňuje, a proto nejspíš měla pouze technický charakter a nebyla důležitá.

²⁹ Návrh note je datován 5. 11. 1945. Záznam o rozhodnutí státního tajemníka

dr. V. Clementise je ze 14. 11. 1946. Viz AMZV, TO SSSR 1945–1955, kr. 36, fasc. 43, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 7.

³⁰ Podle sdělení V. Moulise v dopisu redakci týdeníku Reflex z 28. 2. 1991 uloženo v AMZV SSSR; v ČR zatím nenalezeno.

³¹ Předání seznamů se odrazilo rovněž v odpovědích ústředních úřadů na žádosti rodin o pátrání po odvěčených. Ještě před koncem roku 1945 se v těchto odpovědích začalo objevovat v různých obměnách ujištění, že odvěčený „byl ministerstvem zahraničních věcí pojat do seznamu čs. občanů, o jejichž propuštění bylo již zakročeno u sovětského velvyslanectví a u zahraničního komisariátu v Moskvě“. Cit. podle dopisu ministerstva vnitra Heleně Ostrouchovové z 15. 12. 1945. V majetku rodiny, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 342, a dalších dopisů.

Pochybnosti o účinnosti intervence si úřady samozřejmě ponechávaly pro sebe.

Kapitola VIII.

Bezradnost a předstírání (1946–1948)

Bohužel Československo se nikdy neodhodlalo přímo poukázat na rozpor sovětských bezpečnostních akcí s mezinárodním právem a zásadou nezávislosti a suverenity států. Jen výjimečně se pokoušelo upozorňovat na kolizi sovětského počínání s dohodou z 8. dubna 1944.

Všichni jako kdyby se úzkostlivě bránili otevřeně označit postup sovětských komand za nepřípustné pošlapání lidských a občanských práv československých občanů, o nehumánnosti ani nemluvě.

V citovaných jednáních a dokumentech namísto toho, aby chránilo zájmy svých občanů před sovětskou zvrůlí, se Československo naopak snažilo servilně poukazovat pouze na ohrožení, které by činnost sovětských bezpečnostních orgánů mohla představovat pro pozice československých prosovětských politických sil. Vrcholem tohoto oportunistu bylo pak tvrzení, že odvláčením mužů – živitelů rodin údajně vznikl „sociální problém“.¹

Rovněž telegram, který 4. ledna 1946 poslal ministr zahraničních věcí Jan Masaryk československému velvyslanci v Moskvě, ukládal našemu zástupci, aby argumentoval obdobně:

„Urguj definitivní odpověď ve věci propuštění zatčených čs. občanů a válečných zajatců české a slovenské národnosti. Zdůrazni při tom, že mezi zatčenými je mnoho demokratických a pokrokových občanů, kteří se zúčastnili odboje, podporovali partyzány atd. a byli zatčeni buď omylem, nebo na základě falešného udání z osobních nebo zjištěných důvodů. Faktu, že několik tisíc občanů ze všech vrstev obyvatelstva bylo Rudou armádou zatčeno a vyvezeno za hranice a že opětovné intervence u sovětských úřadů zůstaly bez účinku, je zneužíváno politickou reakcí k protisovětské a protivládní propagandě. Současně vznikl nový sociální problém, ježto několik tisíc rodin zůstalo bez živitele. Podej zprávu. Masaryk.“²

*

Masaryk problém československých občanů odvečených do Sovětského svazu dosud zřejmě ponechával na starosti Clementisovi, možná bláhově spoléhaje na to, že komunistovi bude sovětská strana spíš ochotna naslouchat^{2a}. Rozhodnutí poslat telegram velvyslanci do Moskvy bylo proto patrně reakcí na novou vlnu dopisů, v nichž rodiny odvečených, využívající atmosféry prvních mírových vánočních svátků a nástupu prvního nového roku po válce, opětovně připomínaly tragické osudy svých blízkých a prosily vrcholné státní instituce a jejich představitele, aby jim je pomohli nalézt a vrátit domů. Ale protože některé věty v telegramu očividně vycházely často až doslova z návrhu nóty, který před několika týdny státní tajemník odmítl, je také možné, že šlo o iniciativu pouze pracovníků ministerstva zahraničních věcí, kteří považovali dosavadní Clementisův postup za málo energický.³

*

Opakující se naléhání československých diplomatů donutilo Sovětský svaz vyprodukovat vlastní „inventuru“ československých občanů v sovětských táborech. Počty uváděné v jednotlivých hlášeníích byly však nesourodé a neposkytovaly naprosto žádný souhrnný přehled.

Například zpráva o stavu válečných zajatců – československých občanů, nacházejících se v táborech NKVD a zvláštních nemocnicích k 14. 1. 1946, vypracovaná zřejmě pro domo sovětských orgánů, uváděla 13 575 osob. Z toho 9520 Čechů a kromě nich 2945 Slováků a 1110 Rusínů. Z toho mělo být již určeno pro odjezd od vlasti 7112 Čechů spolu s 2744 Slováků a 1386 Rusínů a 2333 osob mělo zůstat v táborech k další prověrce národnosti.⁴

V nótě zaslané následně československému ministerstvu zahraničních věcí byly však uvedeny úplně jiné počty. V internačních táborech bylo prý zjištěno 1232 osob české a slovenské národnosti, z nichž 492 bylo již údajně propuštěno, 237 mělo být propuštěno v dohledné době a 513 mělo být postaveno před sovětské soudy.⁵

Vzájemná nesrovnalost údajů a očividné rozpory se skutečným

stavem nás však nesmí zmást. Neboť šlo pouze o dílčí – a ještě navíc neúplné – přehledy výhradně z táborů válečných zajatců a internačních táborů a tím pádem zcela chyběly počty ze sovětských věznic a nápravněpracovních táborů GULAG.

Podle údajů z roku 1947 byly tehdy v Sovětském svazu 203 zajateckých a internačních táborů a 127 zvláštních nemocnic, které spadaly pod Hlavní správu pro záležitosti válečných zajatců a internovaných. Síť GULAG byla samostatná a zahrnovala tehdy vlastních 69 nápravněpracovních táborů (táborových komplexů), 7 zvláštních táborů se zostřeným režimem, 518 nápravněpracovních kolonií a 55 tranzitních věznic. Kromě toho existovaly stovky dalších nápravněpracovních táborů řízených osmi specializovanými hlavními správami. Jiná zvláštní správa řídila 495 věznic a káznic⁶.

„Zjištění“ sovětských úřadů z roku 1946 se však o československých občanech v táborech a věznicích GULAG a v dalších táborových strukturách očividně nezmiňovala. A dokumentovala tím pramalou ochotu Sovětského svazu seriózně vyhovět československým žádostem.

*

Leč komunističtí úředníci z Clementisova okolí sovětská tvrzení ochotně přijali za svá. Dokladem toho byl například dopis Clementisova osobního tajemníka Miloše Krna odpovídající 18. ledna 1946 ministrovi Němcovi na jeho zřejmě opakovanou žádost o zakročení u sovětských orgánů ve prospěch odvedeného ing. Fedora Skripnika:

„Ohľadom ing. F. Skripnika, ktorý bol zaistený ruskými orgánmi, oznamujem Vám, že je dohoda so sovietskými úradmi o prepustení všetkých československých štátných prislušníkov zo zajateckých táborov v Rusku. Skutočne sa tieto aj vracajú do vlasti. Avšak pre nedostatok dopravných prostriedkov sa všetci dosiaľ ešte nemohli vrátiť.“⁷

Z dopisu jasně vyplývá, že Krno věděl, za jakých okolností byl ing. Skripnik odvečen do Sovětského svazu a že se proto nedalo očekávat jeho osvobození společně s propuštěním válečných zajatců, přesto však beze studu papouškoval sovětské „sliby“ a předstíral blízké řešení. O půl století později se to snažil

vysvětlit autorovi knihy *Odvlečení tím*, že prý tehdy „čs. orgány vedeli o pracovních táborech iba ako o zajateckých“⁸.

V roce 2001 Krno zároveň tvrdil: „Rokovanie v otázke internovaných sa niesli v duchu rovnoprávneho postavenia partnerov. Keď sa naše veľvyslanectvo dozvedelo o niekom, obrátilo sa na MZV ZSSSR, väčšinou bola jeho žiadosť prijatá.“⁹

Prijatá neznamenalo však vyslyšená¹⁰.

*

V záznamu československé delegace pro likvidaci válečných škod z konce ledna nebo spíš ze začátku února 1946 byl stav jednání o odvečených popsán realističtěji:

„Na území SSSR je až dosud značný počet československých občanů, zejména slovenské národnosti, a to buď v internačních táborech, anebo jinde [sic!], bez možnosti volného návratu do Československé republiky. Tyto občany lze zhruba dělit do 2 kategorií:

1. Váleční zajatci, tj. Slováci, kteří padli do zajetí Rudé armády jako příslušníci bývalé slovenské nebo maďarské armády. K nim byla připojena řada československých příslušníků mobilizovaných Němci nebo Maďary do pracovních oddílů na frontu, kteří byli při postupu Rudé armády rovněž zajati.

2. Osoby civilní, zatčené po osvobození Slovenska na území Československé republiky a odsunuté Rudou armádou do SSSR.

Československá vláda zakročovala od léta minulého roku opětovně o propuštění obou těchto kategorií československých příslušníků, a to jak prostřednictvím československého velvyslanectví v Moskvě, tak prostřednictvím sovětského velvyslanectví v Praze. Ač sovětské velvyslanectví v Praze sdělilo nótou již v srpnu minulého roku, že všichni slovenští zajatci budou propuštěni, repatriace dosud skončena nebyla a po delší přestávce teprve v posledních měsících přibylo do Československé republiky několik větších transportů. (...) Pomalá repatriace slovenských zajatců působí československé vládě značné obtíže, zvláště uvážíme-li, že sovětské úřady oznámily již před delší dobou, že repatriace maďarských, resp. rakouských zajatců, byla již skončena. Zvláště nutno poukázat na osoby civilní, ve skutečnosti oběti německého a maďarského násilí, které byly internovány

z největší části v Donbasu za podmínek značně nepříznivých [naopak Miloš Krno ještě v roce 2001 arogantně předstírá, že československé orgány „o strašných podmienkách“ v táborech „zrejme nevedeli“¹¹]. Pokud jde o osoby civilní (kategorie 2), československé velvyslanectví v Moskvě odevzdalo ministerstvu zahraničních věcí takřka úplné seznamy těchto osob. Poukázalo přitom na to, že mezi zatčenými byl velmi značný počet spolehlivých občanů, kteří byli zatčeni v prvních hodinách po osvobození místa na základě nepravdivých udání, často přímo takových občanů, kteří se proti Československé republice nebo Rudé armádě nejen nijak neprohřešili, nýbrž naopak účastnili se slovenského povstání, podporovali partyzány apod. Podlé nóty sovětského ministerstva zahraničních věcí z 30. ledna t. r. bylo v té době v sovětských internačních táborech zjištěno 1232 osob české a slovenské národnosti, z nichž 582 bylo již propuštěno, 237 mělo být propuštěno v nejbližší době a 512 mělo být postaveno před sovětský soud¹². Ježto z československého materiálu vyplývá, že počet internovaných byl v té době značně vyšší, československé úřady mají za to, že řada československých příslušníků nebyla do evidence sovětských úřadů pojata omylem, např. nesprávným zapsáním národnosti, nebo proto, že nebyli v té době ještě na území SSSR.

Podle posledního hlášení československých úřadů je na území SSSR dosud internováno nejméně 1462 občanů slovenské a české národnosti, 2366 Maďarů a 1300 Němců obou kategorií.

Československá delegace navrhuje, aby

1. všichni českoslovenští státní příslušníci národnosti slovenské a české, kteří jsou dosud v sovětských internačních táborech, ať již jako váleční zajatci, anebo jako osoby civilní, zatčené orgány Rudé armády na základě čl. 8¹³ dohody z 8. května 1944, byli v nejbližší době propuštěni, odesláni do Československé republiky a odevzdáni československým úřadům.

2. Pokud jde o ty československé příslušníky, kteří podle citované nóty mají být postaveni před sovětské soudy, československá vláda předpokládá, že ze skutků spáchaných na území Československé republiky podléhají pravomoci sovětských soudů pouze činy proti Rudé armádě spáchané za války v pásmu válečných operací podle zmíněného již čl. 8¹⁴ úmluvy z 8. května 1944 o správě osvobozeného území. Československá delegace

navrhuje, aby sovětské úřady uvědomily československé velvyslanectví v Moskvě pokaždé, kdy bude zavedeno takové řízení proti československým státním příslušníkům, daly mu možnost nahlédnout do spisů, umožnily obžalovanému opatřovati si prostřednictvím velvyslanectví z Československé republiky potřebný průkazní materiál apod.

Československá delegace přitom uvádí, že sovětské velvyslanectví v Praze žádalo československé úřady, aby jim byly oznamovány případy, kdy sovětský občan byl odsouzen československým soudem k trestu na svobodě, a navrhlo také, aby sovětská příslušníci, kteří odpykávají trest v československých věznicích, byli propuštěni za účelem repatriace do SSSR.¹⁵

Záznam byl patrně koncipován opět „neclementisovskými“ pracovníky ministerstva zahraničních věcí a měl pravděpodobně sloužit pro další jednání se sovětskou vládou. Ale podle všeho skončil pouze pro domo jako informace pro československého velvyslance v Moskvě. Velvyslanec ho potom využil při březnovém setkání se sovětským náměstkem ministra zahraničí Vyšinským¹⁶. V telegramu odeslaném z Moskvy 26. března 1946 v 17. 40 hodin sděloval totiž do Prahy:

„Jednal jsem s Vyšinským o našich občanech internovaných v SSSR. Uvedl jsem, že jsme v té věci podali MZV SSSR až dosud tři nóty, podrobnou zapisku [memorandum] a že jsem kromě toho sám ústně podnikl 7 intervencí, v nichž jsem zdůraznil nesnáze, které vznikají naší vládě. Vyšinskij odpověděl, že podle údajů sovětských úřadů zůstává v SSSR jen 513 osob, tj. číslo uvedené v sovětské nótě z 30. ledna t. r.^{16a} Naproti tomu jsem uvedl, že naše vláda dostává stále nové seznamy našich internovaných občanů a snažně jsem žádal, aby sovětská vláda řešila celou věc způsobem zásadním a velkorysým, tj., aby propustila všechny naše internované občany. Ti, kdož se jakýmkoliv způsobem provinili, budou se odpovídat až před čs. soudy. Vyšinskij namítl, že je téměř nemožné zjistit místa pobytu osob, rozptýlených po obrovském území SSSR [sic!]. Upozornil jsem, že podle našich zpráv je v Donbasu ve Stalinových táborech¹⁷ 234 až 241 (?) několik set osob internovaných čs. občanů. Vyšinskij slíbil, že dá věc vyšetřit a že dostaneme zprávu. Pokud jde o řešení zásadní, řekl, že o této věci bude lze rozhodovati až po dohodě s příslušnými úřady. Pokládám za jeden z nejdůležitějších

úkolů velvyslanectví, aby celou věc sledovalo s největším úsilím. Budu podávat zprávy o postupu jednání. V souvislosti s internovanými jsem se zmínil též o Čatlošovi, Turiancovi, Sokolovi a Mičurovi. Uvedl jsem, jak je důležité, aby byli dopraveni do Československa.¹⁸ Vyšinskij slíbil v této věci podporu.“¹⁹

*

Mezitím se ministerstvo zahraničních věcí snažilo zjistit podrobnosti o zásazích Státní bezpečnosti²⁰ ve prospěch československých občanů údajně vězněných v sovětských polních internačních táborech v Polsku a Německu.

Dopis z 9. února 1946 označený „Tajné!“ a „Pilné!“ a pro jistotu zasláný v kopii také Úřadu předsednictva vlády začínal rekapitulací rozporu mezi počtem odvečených československých občanů uvedených v našich seznamech a počtem udávaným sovětskými úřady.

Tuto „disparitu mezi počtem uvedeným v zdejším seznamu a počtem uvedeným v seznamu NKID²¹“, soudilo ministerstvo zahraničních věcí, „lze“ však „snad objasniti tím, že zbývající počet čs. občanů byl orgány Rudé armády zajištěn ne soudně, ale administrativně zadržen²², často na základě pouhého podezření, a že se tito nacházejí nyní převážnou většinou v sovětských soustředovacích táborech v Německu a v Polsku, tedy ne na území SSSR, v důsledku čehož nejsou vedeni v příslušných seznamech sovětských soudních a bezpečnostních orgánů, neboť spadají pod kompetenci sovětských vojenských okupačních orgánů v Německu (CGV²³). Z okolností, že štáb CGV nemá, jak lze z různých okolností usuzovati, plnou – pokud se čs. občanů české a slovenské národnosti týče, snad ani částečnou – evidenci těchto, lze míti za to, že se jedná o případy, kdy čs. občané byli příslušnými sovětskými vojenskými orgány zadrženi na neurčito, původně snad do doby, kdy sovětské vojenské jednotky budou z území ČSR odsunuty. Jelikož se to již stalo,²⁴ je pravděpodobné, že návratu čs. občanů ze soustředovacích táborů ve správě Rudé armády v Německu a v Polsku bylo by lze dosáhnout rychleji přímým zákrokem provedeným zástupci čs. úřadů (snad repatriačními důstojníky) u velitelů jednotlivých

táborů (event. po předběžné dohodě se štábem CGV) – než obvyklou cestou diplomatické demarše [sic!].“

Až teprve po tomto úvodu odhodlalo se ministerstvo zahraničních věcí ke konkrétní žádosti:

„Podle zdejších informací provádí již orgány SNB v Moravské Ostravě na základě příslušných vysvědčení o národní a politické spolehlivosti osob zajištěných v táborech v Ratiboři a jiných, úspěšné zákroky u sovětských velitelů táborů. Jelikož se podařily také již hromadné intervence provedené tamním SNB, ministerstvo zahraničních věcí bylo by povděčno ministerstvu vnitra za laskavé sdělení postupu orgánů SNB při provádění intervence, jakož i zkušeností nabytých úředníky vedoucích akcí, zejména pokud se týká stanoviska velitelů příslušných táborů a jimi snad vyjádřených názorů co do počtu čs. občanů v soustřeďovacích táborech pod správou Rudé armády v Německu a v Polsku.“²⁵

Odpověď přišla až po více než dvou měsících 19. dubna 1946 a byla strohá:

„K Vašemu dotazu ze dne 9. února 1946 (...) ve věci pátrání po zajištěných čsl. občanech R. A. sděluje Vám ministerstvo vnitra postup orgánů sboru národní bezpečnosti v Mor. Ostravě při intervenci u sovětských velitelů táborů. Od začátku července do konce roku 1945 bylo repatriováno asi 360–380 čsl. příslušníků z ruských internačních táborů v Hor. Slezsku, a to ponejvíce z tábora v Ratiboři. Repatriaci prováděl orgán oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Mor. Ostravě, a to jen na základě osobní intervence s příslušnými veliteli internačních táborů, se kterými byl ve styku.²⁶ Tábor v Ratiboři byl však rozpuštěn a internovaní byli odvezeni do jiných táborů jako Katovice, Lvov, Krakov aj. a současně byli též přemístěni i velitelé, a to neznámo kam. Tím bylo spojení přerušeno a nemohlo býti znovu navázáno.“²⁷

*

Oba dopisy stejně jako ostatní zmíněná korespondence ministerstva zahraničních věcí s ministerstvem vnitra a ministerstvem národní obrany i další dochované dokumenty opět svědčí o tragické bezradnosti Československa a o nekoordinovanosti reakce československých orgánů tváří v tvář aroganci sovětského státního terorismu.

Představa ministerstva zahraničních věcí, že místo diplomatických kroků by bylo vhodnější více využít komunisty ovládanou Státní bezpečnost a jejich předpokládané vazby na sovětské orgány, byla vlastně příznáním nevíry v jakoukoliv úspěšnost normálního diplomatického jednání se Sovětským svazem.

*

Sovětské ignorování žádostí Československa o vysvětlení důvodů odvezení našich občanů do Sovětského svazu samozřejmě vyvolávalo v československém ministerstvu zahraničních věcí různé závěry.

Například v dopise politickému kabinetu ministerstva národní obrany z 19. dubna 1946 byla informace ze sovětské nóty z 30. ledna 1945²⁸ o 513 československých občanech, kteří údajně měli být postaveni před sovětské soudy „za svou činnost proti SSSR“²⁹, doplněna ještě komentující větou, že „jedná se patrně o činy takového rázu, na které se nevztahuje ustanovení československo-sovětské smlouvy z 8. 5. 1944“³⁰.

Takto se ministerstvo zahraničních věcí v této meziministerské korespondenci zřejmě oklikou pokoušelo vyjádřit, že stíhání a zadržování těchto československých občanů Sovětským svazem bylo uskutečněno de facto ex lege a bylo tedy zjevně bezprávné a svévolné. V oficiálních dokumentech adresovaných sovětské straně však tento nepochybně správný závěr bohužel nezazněl.

*

Předpoklad, že odchodem Sovětské armády z Československa a nadále pouze občasným využíváním československého území pro tranzit jednotek rozmístěných v sovětských okupačních zónách v Rakousku a v Německu ustanou únosy československých občanů sovětskými bezpečnostními orgány, se samozřejmě nevyplnil.

Naopak například ještě v březnu 1946 byly zaznamenány výjezdy orgánů NKVD k demobilizovaným příslušníkům bývalého československého armádního sboru v SSSR, pocházejícím z území bývalé Volyňské gubernie v Sovětském svazu a z Podkarpatské Rusi a osidlujícím dosavadním německým obyvatelstvem

opuštěné československé pohraničí³¹. Tito osídlenci, za nimiž podle ujednání Československa se Sovětským svazem měly být repatriovány z SSSR také jejich rodiny, byli příslušníky NKVD zpravidla s pomocí místních orgánů SNB a správních komisí^{31a} zastrášováni a svoláváni k odsunu do sběrných sovětských táborů v Praze a v dalších městech³² a odtud zpět do SSSR.

Na tuto aktivitu sovětských bezpečnostních orgánů upozornili až styční důstojníci československé armády dohlížející na osidlování demobilizovaných. Styčný důstojník u IX. odboru ministerstva zemědělství tehdy hlásil:

„Při služební cestě konané dne 28. 3. 1946 k vojenské skupině Žatec ve věcech osídlení vol. Čechů bylo mi hlášeno následující: Mezi 24. až 28. březnem 1946 dostavili se již k osídleným vol. Čechům na okres Podbořany (vol. Čech, vojín Stránský, který má přidělenou živnost hostinskou v Podbořanech) příslušníci NKVD pravděpodobně z Prahy na jízdních kolech v hodnosti starší lajtnant, kteří se tázali jmenovaného, proč se dosud nevrátil zpět do SSSR. Na odpověď vojína Stránského, že je Čech a příslušník prvního sboru z Východu³³, že optoval a čeká pouze na návrat své rodiny z Volyně, jmenovaní důstojníci počali mu spílati a vyjádřili se, že „po prvním dubnu půjdete všichni domů do SSSR a uvidíte Sibir“³⁴. Tentýž případ udál se i jiným volyňským Čechům, osídleným na okresech Žatec a Podbořany. (...) Obdobný případ udál se i na okrese Kadaň, kde byli všichni volyňští Češi a Ukrajinci³⁵ vyzváni oběžníkem SNB, okresní velitelství II. Kadaň (...) a okresní správní komise tamtéž (...), aby z příkazu ruského repatriačního důstojníka dostavili se na nádraží Prunéřov (...) odkud budou odsunuti do Prahy k repatriaci do SSSR.“³⁶

Reakce československých orgánů nebyla však příliš uspokojivá. Zahraničnímu ústavu koordinujícímu repatriaci volyňských Čechů do Československa se dostalo pouze uklidňujícího vysvětlení:

„MNO³⁷ sděluje, že telefonickým dotazem u plk. Dějeva, velitele sovět. repatriační stanice³⁸, bylo zjištěno, že žádná podobná akce, jaká je vylicena v přípisu (...) se na Podbořansku ani jinde nekoná a nesmí prováděti, protože se jedná o volyňské Čechy. Jestliže by k tomu nicméně došlo, musí se členové NKVD vykázáti potvrzením, které obsahuje cestovní rozkaz, v němž je uvedeno, že v dohodě s ministerstvem vnitra je okresní národní

výbor (okresní správní komise) žádán, aby byl majiteli cestovního příkazu nápomocen při provádění repatriace.“³⁹

Ani tentokrát tedy nebylo působení sovětských bezpečnostních orgánů v Československu označeno za neoprávněné a zásadně nepřipustné a naopak příslušníci NKVD se vždy měli odvolávat na dohodu s československým ministerstvem vnitra. Tato bezpříkladná praxe umožňující sovětským bezpečnostním orgánům dál likvidovat nepohodlné československé občany, a dokonce si brát k tomu asistenci pracovníků československé bezpečnosti, přetrvala podle některých svědectví dokonce až do počátku padesátých let⁴⁰.

*

Ustavičně opakované žádosti o záchranu odvěčených bývalých ruských emigrantů, adresované všem relevantním ústavním a veřejným činitelům, kteří je následně předávali především ministerstvu zahraničních věcí, donutily sovětský odbor tohoto ministerstva „kousnout do kyselého jablka“ a upozornit Clementise, že únosy představitelů někdejší ruské emigrace⁴¹ by měly být posuzovány odděleně od masových deportací Slováků.

Rovněž zřejmě nezůstaly nepovšimnuty stále častější zprávy a komentáře v západoevropském a americkém tisku o pronásledování sovětskými bezpečnostními orgány ruské emigrantské komunity v Československu⁴². Do Československa docházely také protesty ruských emigrantských organizací z celého světa⁴³.

Proto sovětský odbor ministerstva v záznamu pro Clementise z 10. května 1946 konstatoval:

„V květnu, červnu a červenci m. r. zatkly a deportovaly mimo území ČSR orgány RA resp. NKVD v Praze asi 100 čs. občanů ruské národnosti a asi přibližně stejný počet osob ruské národnosti, bez čs. občanství, ale nacházejících se na území ČSR již více než 20 let.

Všichni čs. občané byli zaneseni do seznamů zaslaných do Moskvy, na podkladě kterých provádělo pak velvyslanectví ČSR v Moskvě intervence na příslušných místech. Za ty, kdo neměli čs. občanství, ministerstvo zahraničních věcí bez zvláštních důvodů neintervenovalo.

Sovětské úřady zastávají vůči nim zřejmě jiné stanovisko než

k ostatním čs. příslušníkům české a slovenské národnosti, což již plyne z toho, že zatím co tito jsou nyní hromadně propuštěni, ze skupiny býv. emigrantů se doposud až na 2–3 případy nikdo z SSSR nevrátil. Bude třeba rozhodnouti 1) zda má být v jejich věci provedena zvláštní intervence, 2) a zda se má tato intervence týkati také těch, kteří sice nejsou čs. příslušníky, nicméně žijí na čs. území již více než 20 let a mají většinou za manželky Češky a jichž děti jsou česky vychovány.“⁴⁴

Koncept ještě pokračoval třetím námětem k úvaze „zda v některých zvláště zřetele hodných případech má pro jednotlivé příslušníky obou skupin býti provedena intervence zvl. důrazná (eventuálně s poukazem na činnost v odboji, resp. činnost vědeckou)“⁴⁵.

Clementis však odmítl cokoliv rozhodnout. Na dochovaném záznamu je připsáno: „Pán štátný tajomník žiada zatiaľ s vecou počkať, kým nebude skončená záležitosť čsl. občanov českej a slovenskej národnosti. Dr. Rumpeld. 13. V. 1946.“⁴⁶

Sovětskému odboru nezbylo tedy než se podřídit a v tomto duchu kulantně odpovídat intervenujícím institucím.

*

Příkladem je dochovaný spis s následujícím záznamem:

„Politický kabinet ministra národní obrany č. 5.654 ze dne 25. května t. r. [1946] požádal o informaci ve věci čs. občanů ruské národnosti zatčených svého času na území ČSR orgány R. A. resp. NKVD a odvečených mimo území ČSR^{46a}. Jedná se zejména o Ing. Vladimíra CHÝLECKÉHO, Ing. Konstantina DOROŠENKA, Ing. Mikuláše JAREMÝNA, Borise KAPNINA, Romana METELSKÉHO, Dr. Borise SUCHORUČKO a Dr. Petra ZLENKO⁴⁷.

Oddělení II/1 zaslalo kabinetu ministra národní obrany tuto informaci:

Tajné.

Informace pro politický kabinet ministra národní obrany.

K tamnímu dotazu ministerstvo zahraničních věcí sděluje, že v předmětné věci podniklo rámcový [sic!] zákrok u sovětských úřadů a opětovně urgovalo jeho vyřízení. Sovětským úřadům byly zaslány seznamy čs. příslušníků internovaných svého času

na území ČSR orgány R. A. resp. NKVD. V tyto seznamy byli zaneseni také čs. občané ruské národnosti, pokud MZV bylo o jejich zatčení informováno. V tomto seznamu jsou uvedeni také Ing. Konstantin DOROŠENKO, Ing. Mikuláš JAREMÝN, Boris KAPNIN, Roman METELSKÝ, Ing. Vladimír PASYČNYK, Nikolaj PETROV^{47a}, Dr. Boris SUCHORUČKO, Petr ZLENKO a inženýr Vladimír CHÝLECKÝ.

O průběhu intervence lze říci, že se setkala s úspěchem, neboť velký počet internovaných české a slovenské národnosti byl již propuštěn a navrátil se do ČSR [sic!]. Kromě toho obdrželo MZV zprávu, že v dohledné době má se navrátit do ČSR transport asi 1500 internovaných v SSSR. Pokud se týče internovaných národnosti ruské jest možno, že tu sovětské úřady zastávají stanovisko odlišné (vzhledem k tomu, že z celkového počtu asi 220 se doposud až na několik výjimečných případů nikdo nevrátil). Z tohoto důvodu hodlá MZV podniknouti v jejich věci intervenci zvláštní – po likvidování otázky internovaných národnosti české a slovenské a po jejich návratu a zvláště pak po příjezdu zmíněného shora transportu do ČSR.

MZV současně upozorňuje, že sovětské úřady podle dosavadní praxe neposkytují informace o pobytu osob internovaných v SSSR. Z tohoto důvodu nepokládá MZV intervenci v tomto smyslu za účelnou.“⁴⁸

*

Českoslovenští diplomaté zřejmě nedokázali uvěřit tomu, že „sovětské úřady“, s nimiž jednali, čili sovětské ministerstvo zahraničních věcí nebo vojenské orgány neposkytují informace o místech internování či věznění odvezených opravdu proto, že to ani samy nevědí. Vyšinského slova československému velvyslanci, že je „téměř nemožné zjistit místa pobytu osob, rozptýlených po obrovském území SSSR“⁴⁹, považovali jen za výmluvu.

*

Ve skutečnosti však v gigantické struktuře NKVD, v několika tisících různých táborů a táborových středisek a několika desítkách tisíců věznicích, rozestých po celém Sovětském svazu, mezi

statisíci internovaných a zajatců a několika miliony vězňů, opravdu nebylo snadné najít hledanou osobu.

Ještě krátce před druhou světovou válkou neexistoval žádný jednotný systém evidence vězňů v táborech a teprve na přelomu let 1940 a 1941 byl podniknut pokus soustředit základní údaje o vězních ve speciálních odděleních jednotlivých správ NKVD^{49a}. Válka a obrovský nárůst stále méně přehledné sítě táborů však uskutečnění tohoto záměru znemožnily a kartotéky a archivy zvláštních oddělení byly stále více neúplné a chaotické.

Většina cizinců v sovětských táborech navíc neměla žádné osobní doklady. Při masových deportacích si je zpravidla ani nestačili vzít a ostatním je směršovci samozřejmě při nejbližší osobní prohlídce zabavovali^{49b}. Po příchodu do polního tábora NKVD, nebo když byl zřejmě z vyššího rozhodnutí přetransportován do některé centrální vazební věznice v SSSR, měl být na každého odvečeného založen osobní spis^{49c}. Ten však obsahoval pouze stručné osobní údaje zaznamenané původním směršovským vyšetřovatelem a doplněné o neméně stručné odůvodnění zadržení a později se ještě připisoval „rozsudek“^{49d}. Tento osobní spis byl jen v jediném exempláři a při převedení vězně k výkonu „trestu“ do další věznice nebo tábora putoval společně s ním^{49e}.

Tím ani GUPVI a GULAG stejně jako ostatní hlavní správy neměly žádnou vlastní evidenci a jediné údaje o jednotlivých vězních nebo zajatcích, přičemž nikoliv vždy správně a přesně interpretované a zaznamenané nejednou velice nepečlivě, byly uloženy pouze u příslušných táborových správ⁵⁰. Pokud se však během neustálého přemísťování z jednoho tábora do druhého osobní spis neztratil. Navíc mnoho osob bylo uvrženo do táborů ještě před mimosoudním administrativním rozhodnutím o jejich odsouzení a spis je už nedostihl⁵¹, a další byly poslány do tábora dokonce bez jakéhokoliv soudu, zpravidla v rámci nějaké masové čistky, a nikdy žádný spis neměly^{51a}.

Přítom tato nepřehlednost sovětského represivního impéria zdaleka nebyla jen důsledkem nezvládnuté přebujelé byrokracie. Ve značné míře naopak šlo o zcela promyšlený záměr panujícího komunistického režimu udržovat systém široce institucionalizované mocenské likvidace ať již skutečných či domnělých nepřátel režimu neustále tak, aby byl co možná nejméně průhledný.

*

Slibovaná „zvláštní“ intervence ve prospěch odvečených bývalých ruských emigrantů se nikdy neuskutečnila. Každá žádost manželek nebo rodin odvečeného nadále byla osloveným úřadem nebo institucí sice vždy rutinně postoupena dalšímu zvolenému kompetentnímu úřednímu stupni, až doputovala na ministerstvo zahraničních věcí, ale maximálním výsledkem bylo stále jen rovněž rutinní sdělení, že jméno hledaného bylo pojata do seznamu, který byl zaslán našemu velvyslanectví v Moskvě.

*

O tom, že o zanesení jména do tohoto seznamu muselo předtím rozhodnout ministerstvo vnitra se samozřejmě odpovědi už nezmiňovaly.

Přitom ministerstvo vnitra spatřovalo v pronásledování bývalých ruských emigrantů sovětskými bezpečnostními orgány pouze zcela přirozený výkon bolševického práva a svou pozornost soustřeďovalo jen na nalezení formálně přijatelného vysvětlení porušení suverenity Československa a základních občanských práv jeho obyvatel Sovětským svazem.

Například o tom vypovídá postup při vyřizování žádosti ministerstva zahraničních věcí z 10. května 1946 o stanovisko k možnosti intervence ve prospěch ing. Timofeje Meževikina, kterého sovětské bezpečnostní orgány zadržely 24. května 1945 a po čtrnácti dnech propustili, ale 27. září 1945 si pro něj přišly znovu a tentokrát ho odvedli „natrvalo“⁵².

V hlášení státobezpečnostního oddělení Ředitelství Národní bezpečnosti v Praze z 12. července 1946 o provedeném šetření bylo popsáno první zadržení jmenovaného a jak byl „po výslechu na ruském vojenském velitelství v Praze II., Černá ul. 13“⁵³ (...) dopraven společně s ostatními zajištěnými osobami ruským vojen. velitelstvím do Vlašimi a zde 3. 6. 1945 bez jakéhokoliv výslechu propuštěn“. Dále Státní bezpečnost sdělovala, že „proti Ing. T. Meževikinovi není u zdejšího úřadu známo nic závadného, rovněž ve zdejší kartotéce není žádný záznam,“ ale vzápětí dodávala, že „to ovšem ještě není plnou zárukou, že jmenovaný nespolupracoval s Němci a nedopustil se trestných činů, jelikož

podle zdej. praxe ovládali ruští emigranti dokonale zákony konspirace“.

Proto podle Státní bezpečnosti „k otázce zda není námitek proti intervenci“ dalo „se těžko vyjádřiti“. Neboť „všichni ruští emigranti byli za okupace organizováni v t. zv. Vertrauensstelle⁵⁴, UNO⁵⁵ a pod., někteří proto, že to německé úřady nařizovaly, někteří dobrovolně. Tyto organizace byly reservem, z něhož se rekrutovali tlumočníci pro východní frontu, policejní úředníci, kteří vyslyšali zajatce, špiclové, kteří byli nasazováni do zajateckých táborů a t. zv. kontrarozvědčící, kteří operovali přímo na frontě anebo konečně instruktoři, kteří prováděli v Praze nebo v jiných místech býv. Reichu školení těchto agentů.“

Hlášení uzavírala pozoruhodná úvaha, že „i když se valná část těchto osob neprohřešila přímo proti občanům ČSR, poškozovali rozhodně však spojenecké zájmy a tím i nepřímou prodlužovali naši okupaci.“ Zároveň hlášení připomínalo, že „sovětské orgány, které přišly s Rudou armádou do Prahy“ prováděly zadržování „těchto agentů“ podle „přesných seznamů“ [sic!] a podle „policejních úředníků, kteří byli tehdy sovětským zpravodajským orgánům služebně přiděleni“ [sic!] byly sovětské „informace o zdejších ruských emigrantech kolaborantech dosti přesné a ve většině případů měly za následek přiznání ke spolupráci s Němci [sic!]“⁵⁶.

Na základě tohoto hlášení oznámilo ministerstvo vnitra dopisem z 22. července 1946 ministerstvu zahraničních věcí:

„Věc: Meževikinov Timofej – intervence. Proti jmenovanému nebylo ze strany čs. úřadů zjištěno nic závadného, což však zcela nezaručuje, že nespolupracoval s Němci. Ruští emigranti byli totiž za okupace organizováni v tzv. Vertrauensstelle, UNO apod., ať již dobrovolně či nuceně a z těchto organizací byli vybírání tlumočníci pro východní frontu, policejní úředníci, kteří vyslyšali zajatce, agenti, kteří byli nasazováni do zajateckých táborů a instruktoři, kteří prováděli v Praze nebo na jiných místech školení těchto agentů. Pokud jest ministerstvu vnitra známo, měly ruské úřady dosti přesné informace o činnosti emigrantů a ve většině případů zatčení doznali spolupráci s Němci.“

A verdikt zněl: „Vzhledem k shora uvedenému ministerstvo nepokládá provedení intervence za žádoucí.“⁵⁷

Ministerstvo zahraničních věcí zřejmě bylo takto přímočarou

dogmatickou „argumentací“ ministerstva vnitra zaskočeno, a proto v dopise z 22. srpna 1946 požádalo o přece jen zásadnější vyjádření:

„Vo Vašom prípise (...) je vyjadrené stanovisko, ktoré sa môže vzťahovať na všetkých ruských emigrantov t. č. internovaných v SSSR. Ministerstvo zahraničných vecí doposiaľ stálo na stanovisku, že tí ruskí emigranti, ktorí nadobudli čs. štátne občianstvo, spadajú pod ochranu čs. štátných orgánov a z toho dôvodu pojalो ich svojho času do zoznamu čs. občanov – internovaných v SSSR, o prepustenie ktorých intervenovalo u sovietských úradov. Vzhľadom k stanovisku, vyjadrenému vo Vašom výšecitovanom prípise, ministerstvo zahraničných vecí žiada o vyjadrenie, či toto stanovisko má sa aplikovať na všetkých ruských emigrantov, internovaných v SSSR – bez ohľadu na to, či sú čs. štátnymi príslušníkmi, alebo nie.“⁵⁸

Přesnou odpověď neznáme, ale na rubu dopisu ministerstva zahraničí se dochovalo rukou psané vyjádření příslušného vedoucího odboru ministerstva vnitra z 13. září 1946:

„Ochrana a tedy diplomatická intervence může se vztahovat jedině na československé státní příslušníky, nikoli tedy na cizí státní občany ani na bezdomovce, leda že by k ní zavdal nějaký podnět právní zájem čsl. státního příslušníka. Ochrana se poskytuje i tomu čsl. občanu, který je podezřelý z trestného činu, protože náš trestní řád je ovládán zásadou teritoriality, tj. stíhá trestné činy spáchané na našem území, ať se jich dopustili tuzemci nebo cizinci. V tomto směru tedy by byla přípustná intervence a žádost o extradici i stran cizích státních příslušníků a bezdomovců. Sovětské právo je však založeno na zásadě univerzality, tj. stíhá trestný čin ať byl spáchán kdekoli, kýmkoliv a proti komukoliv, pokud se viník ocitl v dosahu jeho moci. Z toho vzniká určitá nesrovnalost, která je tuším vyřešena buď nějakou úmluvou (o tom by muselo vědět MZV) nebo via facti tj. že RA mocí svého vojenského obsazení dobytých území prováděla opatření podle vlastních předpisů.“⁵⁹

Závěrečný odstavec tohoto „vyjádření k dotazu MZV“ vlastně shrnoval podstatu tehdejšího stanoviska ministerstva vnitra: když mu to okolnosti dovolí, považuje se Sovětský svaz za oprávněna dělat si co chce a není našim zájmem mu v tom jakýmkoliv způsobem bránit.

Ministerstvo zahraničních věcí se však zřejmě přece jen nehodlalo jen tak podrobit takovému nepokrytě ideologicky motivovanému paušálnímu hodnocení situace a dál důsledně požadovalo ona vyjádření ministerstva vnitra k možnosti intervence ve prospěch jednotlivých odvečených bývalých ruských emigrantů. A jestliže bylo toto vyjádření souhlasné, okamžitě sdělovalo příslušné jméno našemu velvyslanectví do Moskvy, aby mohlo být bez průtahů předáno sovětskému ministerstvu zahraničních věcí.

Sdělovalo se jméno odvečeného, datum a místo jeho narození, datum a místo jeho zadržení sovětskými bezpečnostními orgány a eventuálně jeho předpokládaná adresa v SSSR. Šlo však pouze o adresy, uváděné na dopisech nebo korespondenčních lístcích, které se občas někomu podařilo poslat rodině do Československa, zpravidla však pouze v prvních měsících po odvečení ještě z rozřaďovacích věznic nebo táborů. Po druhé polovině roku 1946 proto většina těchto adres již dávno neplatila.

Soudě podle odpovědí rodinám nebo různým intervenujícím institucím postupovalo ministerstvo zahraničních věcí takto průběžně po celý rok 1946 i během následujícího roku 1947. Sovětský svaz však tuto československou diplomatickou iniciativu vytrvale ignoroval a úsilí velvyslanectví bylo bezvýsledné. Pokusy poslat odvečeným na udané adresy oficiální dopisy a československé cestovní pasy rovněž selhaly a nikdy „nedošla žádná odpověď“ a ani dopisy nebyly vráceny⁶⁰. Úřad předsednictva vlády konstatoval, že výsledky zákroků „zůstávají zatím neuspokojivé“⁶¹.

Až těsně před koncem roku 1947 se Clementis rozhodl zmínit sovětskému velvyslanci v Československu také o odvečených bývalých ruských emigrantech⁶². Zorin se však jako obvykle vymluvil na nezbytnost projednání s příslušnými sovětskými orgány a opět požadoval seznamy. Proto 3. ledna 1948 zaslalo ministerstvo zahraničních věcí našemu velvyslanectví v Moskvě zvláštní „seznam československých občanů ruské národnosti, kteří byli v květnu až v srpnu v roce 1945 [to znamenalo již před dvěma a půl lety!] zatčeni sovětskými vojenskými orgány v Československu a deportováni do SSSR, kde jsou doposud internováni,“ obsahující 19 jmen těch, jimž „byl již povolen návrat do ČSR“ a 56

jmen „ostatních,“ o jejichž „prověření“ ministerstvem vnitra bylo teprve požádáno. Závěrem „pan státní tajemník“ žádal, aby „v předmětné věci byla u sovětského ministerstva zahraničních věcí provedena zásadní intervence za účelem repatriace prověřených (str. 1–2) a dalších pokud ministerstvo vnitra dá souhlas k jich repatriaci“⁶³.

*

Mezi 56 „ostatními“ bylo také několik jmen těch, jejichž repatriaci ministerstvo vnitra již jednou nedoporučilo, ale ministerstvo zahraničních věcí zjevně zkoušelo, patrně na základě „úředním kolečkem“ postoupených mu opakujících se žádostí, zda by od něj nezískalo přesto lepší vyjádření⁶⁴. Podle poznámek, vepsaných rukou do dochovaného konceptu zřejmě už po odeslání dopisu do Moskvy, u někoho se ministerstvo vnitra opravdu jakoby „slitovalo“ a napodruhé s provedením intervence přece jen souhlasilo⁶⁵.

Šlo však očividně jen o politický kalkul určený pro domo. Kdo totiž jiný než komunistické ministerstvo si nejlépe uvědomovalo zbytečnost naléhání na Sovětský svaz, aby propustil odvlčené bývalé ruské emigranty. Přisvojením si klíčové role při rozhodování o eventuálních intervencích sledovalo však ministerstvo vnitra především upevnění svých mocenských pozic v poválečné československé společnosti.

Zároveň přísňým utajováním celého průběhu a „výsledku“ tohoto rozhodování, zejména před oběťmi a jejich blízkými, a tedy bez možnosti jakéhokoliv jejich protestu nebo odvolání, nepokrytě vnášelo do československého politického života bolševické metody předurčování výsledků justičních procesů a připravovalo i u nás budoucí nástup komunistické fémy. Sovětskému svazu sice pramálo záleželo na názoru nějakého československého ministerstva, ale pro domo jeho rozhodování zda provést, nebo neprovést intervenci představovalo signál, že tento oficiální československý státní orgán *via facti* přebírá praxi sovětského systému mimosoudních rozhodnutí.

Neboť každé rozhodnutí bylo vlastně fémovým nezvratným administrativním rozsudkem, který v negativním případě zname-

nal pro odvečeného jen jedině: že jeho likvidace sovětskou bezpečností Československé republiky vyhovuje.⁶⁶

*

O několik týdnů později po odeslání do Moskvy seznamu se jmény odvečených bývalých ruských emigrantů došlo však v Československu k otevřenému nastolení komunistické diktatury a Sovětský svaz se rozhodl „odhodit masku“. Patrně aby byla konečně učiněna přítrž setrvačně ještě pokračujícím aktivitám československé diplomacie, dostalo sovětské ministerstvo zahraničních věcí zřejmě pokyn nadále neskrývat politický zájem Sovětského svazu na stíhání těchto československých občanů a dát nyní již otevřeně vazalskému režimu v Československu jasně najevo „zbytečnost“ pokusů změnit toto rozhodnutí. Proto dostalo československé velvyslanectví poprvé, a pokud víme také naposledy, konkrétní odpověď.

*

O tomto historicky ojedinělém kroku tehdejších sovětských orgánů se dochoval záznam na pražském ministerstvu zahraničních věcí:

„Podle depeše z Moskvy č. 7339 Kašpárek (...) byli podle sdělení MID^{66a} odsouzeni k různým délkám trestů za činnost proti SSSR tito občané ruské národnosti:

1. Birjulin Boris,
2. Hupalovský Michal,
3. Jevdokým Alexander,
4. Jaremýn Mikuláš,
5. Kovalevský Michal,
6. Kirjunčev Vasil,
7. Kločurak Stefan,
8. Lupandin Nikolaj,
9. Metelský Roman,
10. Nikolajev Sergej,
11. Krjukovský Nikolaj,
12. Lipský Oleg,
13. Makarov Anatol,

14. Perec Ivan,
15. Tvrдый Nikolaj,
a o těchto občanech, za něž bylo též intervenováno, nemají kompet. sovět. úřady žádné zprávy:
16. Boehm Alfred,
17. Džaparidze Salik,
18. Kušnirenko Maxim,
19. Ostrouchov Benedikt,
20. Prokopenko Jiří,
21. Zelený Nikolaj.

Ve prospěch dalších občanů, kteří obdrželi souhlas k repatriaci (...) bude v nejbližší době podniknuta intervence.“⁶⁷

*

Patrně již nelze zjistit odkud sovětské ministerstvo zahraničních věcí pro tuto zdánlivě dosud nejkonkrétnější odpověď na tehdejší intervence našeho zastupitelského úřadu v Moskvě ve prospěch odvečených československých občanů čerpalo podklady.

Zdrojem byly však nejspíš pouze výchozí operativní seznamy, podle nichž sovětské bezpečnostní orgány vybrané bývalé ruské emigranty, kteří potom měli být deportováni zpět do Sovětského svazu a tam postaveni před soud, původně zatýkaly. Jak jsme již shora řekli, neexistovala žádná ústřední evidence odsouzených mimosoudními verdikty zvláštní porady NKVD SSSR (později ministerstva vnitra SSSR) a vojenských tribunálů různých vyšších jednotek Rudé armády (později Sovětské armády)^{67a} a eventuální osobní spisy odsouzených putovaly vždy s nimi do příslušných táborů^{67b}. Hledat někoho více než dva roky po jeho násilném odvečení do SSSR mezi miliony vězňů v některém ze stovek táborů bylo tedy velice nesnadné až nemožné a časově náročné a sovětské úřady by se tím kvůli jedné československé intervenci nepochybně nezabývaly⁶⁸. Podle později získaných údajů se totiž dvě desítky osob uvedených v depeši z Moskvy tehdy již nalézaly v nejméně půltuctu různých táborů po celém Sovětském svazu⁶⁹.

„Sdělení MID“ proto spíš než odpovědí bylo „vyložením karet“: k odvečení z Československa bývalých ruských emigrantů

došlo z rozhodnutí Sovětského svazu a jakékoliv intervence v jejich prospěch jsou bezpředmětné.

*

Aktivita československé diplomacie přesto zřejmě ještě nějaký čas setrvačností pokračovala. A tak v následujících týdnech dostalo naše velvyslanectví v Moskvě patrně obdobné sovětské vyjádření ještě k dalším jménům na československém seznamu z počátku ledna 1948⁷⁰. V říjnu 1948 však došla Sovětskému svazu trpělivost a rozhodl se definitivně skoncovat s předstíráním.

5. října 1948 oznámil československý chargé d'affaires v Moskvě ministerstvu zahraničí v Praze v telegramu o třech větách:

„Při poslední intervenci ve prospěch čs. občanů ruské národnosti bylo mi sděleno, že osoby ruské národnosti zajištěné po válce na území ČSR, se dopustily těžkých deliktů proti SSSR a proto příslušné sovětské úřady nepovažují jejich předčasné propuštění na svobodu za odůvodněné. Bylo mi neoficiálně naznačeno, že tuto odpověď můžeme považovat za zásadní. Další intervence v jejich prospěch považují proto za politicky nevhodné a navrhuji, aby se od nich upustilo.“⁷¹

A pro ty, kdo odmítali chápat, o čtvrt roku později nový moskevský velvyslanec komunistického Československa Bohuslav Lašfovička sovětské „přání“ ještě jednou připomenul.

Jeho telegram do Prahy v předvečer Štědrého dne 1948 sestával už jenom z jediné věty:

„Intervence ve prospěch bývalých ruských a ukrajinských emigrantů, zajištěných v SSSR pro činnost nepřátelskou SSSR, je zcela nežádoucí, i když formálně jde o naše občany.“⁷²

*

V obdobné sovětské režii zároveň po celou dobu probíhala jednání o odvečených obyvatelích Slovenska.

Clementis se stále pokoušel přesvědčit Zorina o společném politickém zájmu na osvobození tisíců deportovaných a Zorin se stále odvolával na nezbytnost předložit seznamy. Znovu zasáhl Masaryk a připomenul požadavek na propuštění v Sovětském svazu zadržovaných Čechů a Slováků při návštěvě česko-

slovenské vládní delegace ve druhé polovině července 1946 v Moskvě. Oficiální komuniké o průběhu jednání se o tom nezmiňovalo, a proto známe jen Clementisův krátký záznam pro domo. Podle něj tehdejší člen kolegia sovětského ministerstva zahraničních věcí Pavlov opět opakoval, že v SSSR se „nalézají [jen] 513 našich občanů“ a po československém poukázání „na nesprávnost tohoto výpočtu“ Molotov s Vyšinským vyzvali československé diplomaty, aby znovu předložili seznamy“.⁷³

Formálnost sovětského přístupu k požadavku představitelů spojeneckého a spřáteleného Československa ukazuje později našimi historiky získaný dokument.

Pavlov si totiž tehdy vyžádal bleskově zprávu zástupce náčelníka GUPVI generálporučíka Petrova. Podle ní bylo v té době „v táborech [sovětského] ministerstva vnitra a zvláštních nemocnicích 3296 československých občanů (1793 válečných zajatců a 1503 internovaných)“. Jenže pak zpráva pokračovala sdělením, že těchto „1503 internovaných jsou [však] Němci [sic!] a proto nepodléhají osvobození“.⁷⁴ Takže vlastně jako kdyby tehdy v sovětských internačních táborech nebyl vůbec žádný Slovák ani žádný Čech. O získání přehledu o Čechách a Slovácích v táborech GULAG a dalších hlavních správ ministerstva vnitra se Pavlov zřejmě ani nepokoušel.

Raději se znovu uchýlil k již poněkolikrát opakovanému sovětskému tvrzení o údajně jen 513 československých občanech držených v sovětských táborech.

*

Neochota Sovětského svazu přiměla československé ministerstvo zahraničních věcí pokusit se dosud jednotlivě nebo skupinově nahlášené případy odvěčení doplnit podrobnou domácí „inventurou“. Původní seznamy, pořizované hned v září 1945 všemi slovenskými stanicemi Sboru národní bezpečnosti⁷⁵ a na jaře příštího roku na příkaz pověřenectva vnitra znovu sestavované všemi okresními národními výbory a správními komisemi na Slovensku⁷⁶, byly příliš poznamenány spěchem a nebyly přehledné. Zjistit všechny československé státní příslušníky údajně internované nebo vězněné v SSSR proto podle rozkazu minister-

stva vnitra měly pro tentokrát zemské úřadovny Státní bezpečnosti^{76a}.

Úplný seznam všech československých občanů odvečených do Sovětského svazu se však opět nepodařilo sestavit.

Na Slovensko totiž začaly přijíždět první transporty s částí propuštěných zajatců a mezi nimi se občas podařilo ukrýt rovněž nejednomu civilistovi. Řada dalších využila anexe části Slovenska za druhé světové války Maďarskem a při propouštění maďarských zajatců, k němuž docházelo již záhy po skončení války, předstírali maďarskou národnost, aby potom ilegálně přecházeli maďarské hranice a mířili do svých slovenských domovů. Nikdo proto nepovažoval za vhodné upozorňovat na dosud nezvěstné a tím ohrožovat jejich eventuální šanci na návrat touto cestou. Ve Slezsku se zase podařilo shromáždit pouze informace o zdejších obyvatelích, kteří po připojení k Německu koncem třicátých let byli odvedeni k německé armádě a později za druhé světové války upadli do sovětského zajetí.

Neúspěch soupisu spočíval také v konfidenciálnosti celého zjišťování. Při předávání ministerstvu zahraničních věcí dosud došlých seznamů ministerstvo vnitra přiznalo: „Poněvadž vzhledem k povaze věci nebylo lze informovat veřejnost o pořizování těchto seznamů vyhláškami, případně v denním tisku a šetření se dále důvěrně, nejsou tyto seznamy úplné.“⁷⁷

*

Počátkem listopadu 1946 předal Clementis sovětskému velvyslanci v Praze opět další memorandum⁷⁸. Ale ještě po čtrnácti dnech tvrdil náměstek sovětského ministra zahraničních věcí Děkanozov našemu velvyslanci v Moskvě, že zatím nic nedošlo, takže mu československý diplomat musel všechno zopakovat. V následném radiogramu do Prahy velvyslanec Horák sděloval:

„Ukázal jsem na vážnost situace. Žádal jsem generální rozhodnutí, neboť předkládání seznamů věc zdržuje. Připomněl jsem také, že při návštěvě ministerského předsedy Gottwalda [zřejmě byla míněna jednání československé a sovětské vládní delegace v létě] se nám dostalo slibu, že celá otázka bude řešena všeobecným opatřením. Přesto ovšem posílám dále seznamy, které dojdou a zejména naléhám na propuštění tam, kde je zjištěna

adresa. Žádal jsem také Děkanozova o vydání generála Čatloše, Turanici, Sokola a Mičury. Připomněl jsem také Spišiaka. Děkanozov velmi pozorně [sic] vyslechl zprávu o obtížích, které vznikají naší vládě tím, že internovaní nejsou propuštěni a slíbil, že se osobně [sic] postará o brzké řešení celé otázky. Nepřijde-li vyřízení včas, budu intervenovati znovu.“⁷⁹

Podle později našimi historiky získaného dokumentu víme, že Děkanozov se tehdy opravdu obrátil na sovětské ministerstvo vnitra a požádal o sdělení aktuálního počtu zadržovaných československých občanů.

Od ministra Kruglova dostal odpověď, že v táborech ministerstva vnitra SSSR pro internované v Severoosetské autonomní SSR a v oblastech Kemerovské, Sverdlovské a Stalinské (což byla samozřejmě pouze nepatrná část ze všech 125 tehdejších sovětských zajateckých a internačních táborů) se nachází 330 Čechoslováků. Údajně to však bylo 51 agentů německé rozvědky a policejních orgánů a 279 členů fašistické strany a vojenských oddílů Hlinkovy strany⁸⁰. Zástupce náčelníka GUPVI generál Petrov naopak hlásil k 1. říjnu 1946 v táborech ministerstva vnitra a zvláštních nemocnicích celkem 1388 válečných zajatců Čechoslováků (z toho 548 důstojníků) a 457 internovaných – zatčených⁸¹.

Sovětskému ministerstvu zahraničních věcí se však oba uvedené údaje patrně zdály natolik křiklavě nedůvěryhodné, že je zřejmě raději ani československým diplomatům nesdělilo.

*

Pro doplnění představy o nedůvěryhodnosti sovětských údajů uvedme, že o půl roku později v červnu 1947 podle další zprávy GUPVI bylo mezi válečnými zajatci a internovanými „nově nalezeno“ dalších 294 Čechů a Slováků, a proto nyní celkový počet Čechoslováků vycházel na 1130 osob⁸².

Když však začátkem podzimu zástupce našeho velvyslanectví přijel do tábora v Lujsdorfu u Oděsy, kam Sovětský svaz začal soustřeďovat zajatce a internované deklarující se jako českoslovenští občané a přicházející v úvahu pro repatriaci, našel jich tam opět jen 487⁸³.

*

Němci a Maďaři v prvních transportech ze zajetí se vracejících Slováků způsobili, že ministerstvo vnitra začalo požadovat, aby obdobně jako intervence ve prospěch bývalých ruských emigrantů schvalovalo rovněž repatriace i všech ostatních československých občanů ze Sovětského svazu a nemohlo být přitom zastoupeno žádným jiným orgánem ani slovenským pověřencem vnitra (!).

Ministerstvo zahraničních věcí se sice opět nejprve bránilo a zastávalo stanovisko, že je třeba „intervenovat za každého čs. občana“ a stačí „pokud je žádost opatřena potvrzením příslušného místního, ev. okresního národního výboru, o národnosti a politické spolehlivosti dotyčného“. Pokoušelo se ministerstvu vnitra vysvětlit, že jeho rozhodnutí není příliš „vhodné, neboť oslabuje obhajovanou námi vůči sovětům tezi, vycházející z čs.-sovětské dohody z 8. května 1944, čl. 7“ a rovněž vyslovalo „určité pochybnosti“ o „praktické proveditelnosti“. Nakonec však jako obvykle ustoupilo, aby „nedocházelo zbytečně k abstraktním debatám, které by okamžik návratu internovaných do ČSR ještě více oddálil, čímž by byl ztracen značný morální kapitál“⁸⁴.

Sovětský svaz ovšem neoplýval příliš velkou ochotou vůbec kohokoliv propouštět zpátky do Československa a stále se vracely pouze občas nevelké skupiny zajatců. Odvláčené civilní osoby se vracely pouze výjimečně.

*

Počátkem června 1947 při přípravě protokolu o výsledcích přesídlování československých občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti z Československa do SSSR, probíhajícího reciprocně za přesídlení volyňských Čechů ze Sovětského svazu do Československa⁸⁵, napadlo zřejmě sovětského velvyslance Zorina nabídnout Clementisovi jiný cíl československých intervencí než dosud.

Výsledkem byla Masarykova depeše našemu velvyslanectví v Moskvě, že „k urychlení provedení odsunu internovaných do ČSR by nepochybně prospělo, kdyby MID intervenovalo přímo u Goluběva s poukazem na vnitropolitický i zahraničně-politický dosah věci“⁸⁶.

Zmíněný generálmajor Goluběv byl generálem vojsk sovětského ministerstva vnitra vykonávajícím funkci zplnomocněnce rady ministrů SSSR pro repatriaci. Řídil sovětská střediska v zahraničí, zajišťující většinou nedobrovolný návrat do Sovětského svazu těch jeho občanů, kteří se v důsledku války ocitli mimo sovětské území, a zároveň měl na starosti repatriaci do různých zemí propouštěných válečných zajatců a dalších v SSSR internovaných osob.⁸⁷

Masaryk rovněž přiměl Gottwalda postěžovat si přímo Stalinovi. Využili moskevského jednání vládních delegací obou zemí o sovětském požadavku zrušit předpokládanou účast Československa na pařížské konferenci o Marshallově plánu a úplně v závěru, patrně na Stalinovu výzvu „co má kdo ještě do různého“, se Gottwald zmínil o „internovaných a o rodinách Svobodových vojáků“. Načež podle dochovaného záznamu ze schůzky „generalissimus Stalin řekl, že je třeba, aby se zapiskou upozornilo na tyto věci“.⁸⁸ Masarykem připravený Gottwald hned následujícího dne opravdu předal sovětskému ministrovi zahraničních věcí Molotovovi memorandum tohoto znění:

„V době od listopadu 1944 do května 1945, tj. v době osvobozování Československa, zatkly sovětské vojenské orgány na československém území řadu československých občanů, kteří byli odvezeni do vnitrozemí SSSR, kde se většinou dosud nacházejí.

Jedná se celkem asi o dva tisíce [sic] osob, převážně slovenské národnosti, a kromě toho o menší počet československých občanů české a ruské národnosti, jakož i určité množství osob ruské národnosti bez státního občanství, kteří však již více než dvacet let žijí na území Československé republiky a jsou s místním obyvatelstvem spojeni rodinnými svazky.

Skutečnost, že se tyto osoby ještě nevrátily, byla a stále je zneužívána nejen ve vnitřní politice, zejména na Slovensku, ale stala se také předmětem komentářů a útoků proti Československé republice ze zahraničí.

Odsun do Československa, který už byl zahájen, by mohl být urychlen tím, že by bylo přikročeno k evakuaci čtyř hlavních táborů, v nichž se v současné době tito českoslovenští občané nalézají v internaci. Jedná se o tyto tábory:

1. zajatecký tábor Jenakijevo ve Stalinské oblasti – Donbas,

2. Severoosetská oblast – tábor Nuzal,

3. Mordovská ASSR – Poľma,

4. Sverdlovská oblast – Jegoršino – tábor Altanaj.

Poté by bylo možné přistoupit k evakuaci menších táborů.

Kromě toho se dosud na území SSSR nalézají skupiny válečných zajatců z bývalé slovenské armády.“⁸⁹

Sovětský svaz se zřejmě rozhodl za československé odmítnutí účasti se konference o Marshallově plánu a upřednostnění zájmů československo-sovětského spojení Gottwalda odměnit a počátkem září velvyslanec Zorin předal Clementisovi na Gottwaldovu demarši odpověď, která sdělovala, že sovětská vláda se rozhodla všechny v Sovětském svazu internované osoby československé státní příslušnosti propustit.

*

Část především Slováků byla mezitím soustředěna již od jara v sběrném táboře Lujsdorfu u Oděsy⁹⁰ a úřad zplnomocněnce rady ministrů SSSR pro repatriaci umožnil zástupcům československého velvyslanectví v Moskvě jejich návštěvu. Podle československých představ měli diplomaté prověřovat k repatriaci připravené civilisty, zatímco návraty do Československa válečných zajatců – Čechů a Slováků sloužících v bývalých armádách Německa a Maďarska nebo Slovenské republiky měly být předem schvalovány pražským ministerstvem vnitra.

Na společné poradě zástupců ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany s ministerstvem zahraničních věcí 21. listopadu 1947 došlo však k zásadní změně.

V záznamu z porady se uvádí:

„Zástupci ministerstva vnútra, podporovaní zástupcom ministerstva národnej obrany, uviedli, že doterajší spôsob organizácie návratu čs. príslušníkov v SSSR, nevyhovuje. Úradník čs. veľvyslanectva v Moskve, ktorý preveruje čs. príslušníkov vo sbernom tábore v Odese pre odchod do vlasti, nemá po ruke možnosti, podľa ktorých by mohol túto úlohu úspešne plniť. Predvídalo sa, že pri tomto všeobecnom a povrchnom preverovaní úradníkom veľvyslanectva v Moskve dojde k chybám, ktoré však vzhľadom na to, že celá repatričná akcia najmä z osôb slovenskej národ-

nosti, internovaných v SSSR, sa dá do pohybu, vyváži aj prípadné zlo, že menšie percento bude repatriovaných aj osôb nežiadúcich.

Toto očakávanie sa nesplnilo. Pri poslednom transporte sa stalo, uviedol zástupca ministerstva vnútra, že zo 106 osôb, ktoré boli v transporte, 101 osôb bolo národnosti nemeckej a takto osôb neželateľných.

Zástupcovia ministerstva vnútra v dohode so zástupcom MNO trvali na tom, aby inštrukcie na prevádzanie návratu čs. príslušníkov z SSSR, dané úradníkovi čs. veľvyslanectva v Moskve, boli zmenené.“

Naopak zástupce ministerstva zahraničných vecí upozornil, že z predpokladaného celkového počtu asi 1500 internovaných se „v rámci doterajšej organizácie“ vrátilo už přes 900 Slováků a tedy stále zůstává v internaci ještě 500 až 600 dalších „osôb slovenskej národnosti“. Zdůrazňoval, že jejich návrat z SSSR „má pre Slovensko veľký politický význam“ a prípadná zmena organizace jejich návratu by mohla „ohroziť celú akciu“. Zároveň odmítl zodpovednosť za transport údajne sestávajúcí predovšetkým z Nemcov a prohlásil, že o něčem takovém vůbec neví.⁹¹

Jen několik dnů předtím totiž došla do Prahy zpráva druhého tajemníka našeho moskevského velvyslanectví o jeho již námi zmíněné návštěvě tábora Lujsdorfu 19. října 1947. Československý diplomat sděloval optimisticky:

„Během prověřování jsem zjistil, že výběr osob, které jsou v Oděse shromažďovány za tím účelem, aby byly repatriovány do ČSR, je prováděn se strany sovětské mnohem důkladněji, než se dělo při shromažďování prvních transportů. Procento Němců je mnohem menší, než jak jsem zjistil při své první návštěvě v květnu t. r., zato počet internovaných Slováků se zvětšil.“

Zároveň však zpráva varovala:

„V mnohých případech, kdy jsem repatriaci nechtěl povolit, mne sovět. důstojníci žádali, abych návrat do ČSR přece jen povolil, že oni zmíněnou osobu znají a že odmítnutí repatriace bude znamenat, že ona osoba bude znovu prověřována orgány ministerstva vnitra SSSR a pak znovu poslána do Oděsy s tím, aby byla repatriována. (...) Velitel tábora během mé práce mne několikrát žádal, abych počet zadržených k prověřování snížil na co nejmenší počet.“⁹²

Přesto pražská ministerská porada nakonec rozhodla změnit

instrukce pro postup československých diplomatů v Lujsdordu a napříště je vybavit pouze negativní pravomocí podle vlastního úsudku vylučovat z repatriace osoby, jejichž „neželateľnosť je zřejmá“. Jinak směli povolovat repatriaci pouze osobám schváleným pražským ministerstvem vnitra a u zbývajících sepisovat jejich údaje a posílat je k prověření do Prahy. Zástupce ministerstva vnitra přislíbil, že předložené seznamy „urýchlene preverí, pri čom (...) prehlásil, že ministerstvo vnútra má dosiaľ preverených asi 4000 [srovnej se shora citovaným počtem uvedeným zástupcem ministerstva zahraničních věcí] osob, ktoré sa dosiaľ nevrátili. Porovnaním soznamov, zaslaných veľvyslanectvu v Moskve s ich vlastnou kartotékou, bude im možné zaslať už na druhý – tretí deň späť min. zahr. vecí svoje vyjadrenie vo väčšine prípadov. U ostatných prípadov prevedie preverenie urýchlene behom jedného mesiaca.“⁹³

*

Ministerstvo vnitra prohlašovalo, že takový postup je v zájmu bezpečnosti státu⁹⁴. Při povolování návratů odvečených zpátky do Československa rozhodoval však očividně především voluntarismus komunisty ovládaného ministerstva. Do jisté míry je sice možné pochopit snahu bránit návratu do původních československých domovů osobám německé a maďarské národnosti, jejichž rodiny byly mezitím vysídleny do Německa nebo Maďarska, ale zdá se být zcela nepochopitelný odpor proti návratu evidentně civilního obyvatelstva, ocitnuvšího se v sovětských táborech bez jakékoliv vlastní viny⁹⁵.

Odpověď patrně nalezneme mezi řádky záznamu ze shora citované porady: proti Clementisovým obavám z poškození obrazu Sovětského svazu na Slovensku a zkomplikování vztahu slovenské veřejnosti ke komunistům chtělo Noskovo ministerstvo vnitra naopak demonstrovat shodu politických zájmů Československa a Sovětského svazu a dát najevo plnou podporu sovětskému postupu. Možná rovněž mělo oprávněný strach z možných anti-sovětských nálad navrátilců a jejich negativního vlivu na právě probíhající pokus o „slovenský únor“ a o již tehdy nastolení mocenského monopolu komunistů ve slovenském vnitropolitickém životě.

*

Podle hlášení okresních stanic Sboru národní bezpečnosti ze 73 slovenských okresů podařilo se k 31. lednu 1949 vrátit do Československa ze sovětských táborů 8156 bývalým zajatcům a 1644 civilním osobám. Z toho však Slováků bylo jen 2699 a Češi v hlášeních vůbec nebyli zmíněni. Přitom asi pouze jedna třetina navrátilců přijela řádným transportem. Ostatní se vrátili pravděpodobně nelegálně přes Maďarsko a sovětskou okupační zónu v Německu, kam se dostali společně s již dříve propouštěnými Maďary a Němci.⁹⁷

Oficiálně totiž sovětské bezpečnostní orgány předaly československým zástupcům na československo-sovětské hranici v Čierné nad Tisou jen 3426 repatriantů bez uvedení národnosti – z toho 931 do 14. září 1948 a potom do konce roku 1948 v sedmi dalších transportech ještě 2495⁹⁸.

*

Jenže zplnomocněnec rady ministrů SSSR pro repatriaci generál Goluběv sdělil v srpnu 1948 československému velvyslanectví v Moskvě poněkud jiný počet navrátilců. Podle něj bylo od konce druhé světové války do léta 1948 ze Sovětského svazu po propuštění ze zajateckých a internačních táborů repatriováno do Československa 55 517 Čechů a Slováků (!).⁹⁹ Absurdnost tohoto tvrzení byla natolik zřejmá, že československé ministerstvo zahraničních věcí v dopise našemu velvyslanectví v Moskvě už ani nedoporučovalo naléhat na poskytnutí nějakých jiných opravených údajů o počtu repatriovaných. V konceptu dopisu byla dokonce původně ještě slova: „Tyto údaje několikrát již oznámené nebudou patrně opět přesné“¹⁰⁰.

*

Ministerstvo zahraničních věcí se ještě pokusilo iniciovat, aby prostřednictvím okresních národních výborů byly zjištěny „alespoň osoby, které se ze SSSR dosud nevrátily (zajatci a internovaní), a to aspoň z Čech a země Moravskoslezské (nejlépe ve

formě seznamů z každého okresu, s údaji o narození a poslední adresou v SSSR)¹⁰¹. Po návštěvě zástupců ministerstva vnitra bylo však rozhodnuto, „že od soupisové akce v Čechách a zemi Moravskoslezské Zamini [ministerstvo zahraničních věcí] upouští vzhledem k tomu, že soupis osob, které se dosud z SSSR nevrátily, by se musel dít vyhláškami v obcích (jak sdělil [zástupce ministerstva vnitra] dr. Kadlec), což vzhledem ke skončení repatriace ze SSSR by bylo nežádoucí“¹⁰².

*

2. května 1949 ministerstvo zahraničních věcí oznámilo ministerstvu vnitra a ministerstvu národní obrany, že „podle telegrafické zprávy velvyslanectví Československé republiky v Moskvě SSSR považuje repatriaci válečných zajatců a internovaných v zásadě za skončenu. Příslušná sovětská místa se nebudou dále zabývat hromadnými seznamy válečných zajatců a internovaných a jsou ochotna přihlížet jen k individuálním žádostem ve výjimečných případech.“¹⁰³

Přesto ministerstvo ještě zaslalo velvyslanectví odpověď, v níž „připomíná, že jest rozlišovati mezi osobami neznámými ještě z doby války (např. u nichž je známa jen adresa polní pošty ještě v nepřítel. armádě) a mezi zajatci nebo internovanými, kteří se ze SSSR ohlásili, avšak více příbuzným nepsali, nebo o nichž je jinak známo, že v SSSR vskutku jsou. Není-li adresa těchto osob Repatriáčnímu úřadu [úřad Zplnomocněnce rady ministrů SSSR pro repatriaci] známa nebo nemá-li o nich žádných zpráv, neznamená to, aby se ponechaly svému osudu a o jejich vypátrání a repatriaci se neusilovalo. Neboť dosavadní výsledky pátrání prostřednictvím Červených křížů (jak bylo svého času MIDem notifikováno) ukazují, že tato cesta vyhledávání je zcela neúčinná. Podle informace z Čs. Červ. kříže, který od konce listopadu 1948 byl touto agendou pověřen, nebyl z čs. st. příslušníků (při 15–20 dopisech denně Červ. kříži SSSR odeslaných) vypátrán v SSSR nikdo a odpovědi ze SSSR jsou negativní. V posledních třech měsících není odpovědi vůbec žádné.“¹⁰⁴

Tento jeden z posledních pokusů našich diplomatů o osvobození ještě dalších československých občanů, stále zadržovaných zřejmě v sovětských táborech, patrně naivně spoléhal na přece

jen větší vstřícnost Sovětského svazu k novému komunistickému režimu v Československu. Ale Sovětský svaz naopak nepovažoval nový vazalský režim už vůbec hodna jakéhokoliv dalšího jednání.

Proto v dopise z 10. března 1950 muselo ministerstvo zahraničních věcí ministerstvu vnitra potvrdit, že Sovětský svaz skutečně „považuje repatriaci (odsun) zajatých a internovaných čs. občanů do ČSR za skončenou“ a „ministerstvo zahraničních věcí SSSR zásadně odmítá v těchto případech přijímat jakékoliv další žádosti o repatriaci (odsun)“.

Dále bylo v dopise uvedeno, že „kromě toho bylo naše velvyslanectví v Moskvě upozorněno shora jmenovaným úřadem, že osoby, které v posledních měsících domů nepsaly se patrně na území SSSR nenacházejí, neboť všichni zajatí a internovaní čs. příslušníci mohou si dopisovati se svými příbuznými v ČSR.“¹⁰⁵

*

Toto poslední „upozornění“ byla cynická lež, neboť korespondence do zahraničí byla v sovětských táborech již od dvacátých let zakázána. V prvních letech po druhé světové válce se některým odvlčeným dařilo dopisy rodinám v Československu posílat z tranzitních středisek nebo během transportů z jednoho tábora do druhého. Později mohly být zpravidla už jenom propašovávané z táborů nebo pracovišť vězňů pomocí ochotných místních občanů. Každý vězněný cizí státní příslušník, na jehož jméno přišla poštovní zásilka ze zahraničí, byl potrestán a vyslýchán, jak se v zahraničí dozvěděli jeho adresu. Dopisy do zahraničí byly znovu povoleny až v roce 1952, ale nejprve pouze občanům bývalého hitlerovského Německa a Japonska, kteří byli odsouzeni sovětskými soudy za „zvlášť těžké trestné činy proti lid-skosti“, ale až jako poslední směli psát rodinám do zahraničí občané států, které SSSR přinutil stát se součástí jeho bloku.¹⁰⁶

-
- ¹ Podle Petera Juščáka „ČSR nemala záujem, aby sa jej občania dostavili späť do svojich domovov, k svojim rodinám. (...) Štát prejavil cynismus najhrubšieho zrna.“ In Peter Juščák, *Odvlečení*, Bratislava 2001, s. 286.
- ² AMZV, fond neuv., inv. č. neuv., č. j. 4.3554/II – 1/46, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové anti-bolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 10.
- ^{2a} Podle některých historiků Masaryk věnoval pozornost především našemu působení v Organizaci spojených národů a dalším různým zahraničním jednáním a průběžné řízení ministerstva zahraničních věcí převážně přenechával Clementisovi.
- ³ - O návrhu nóty viz kap. VIII.
- Dopisy se žádostmi o pomoc přicházely samozřejmě již předtím. Zmiňuje se o tom i uvedený návrh nóty: „Čs. úřadům dochází denně veliký počet žádostí a stížností, a to nejen od rodinných příslušníků zatčených, nýbrž také od mnohých veřejných úřadů a organizací.“
- ⁴ VHAT, soubor materiálů z CChIDK v Moskvě, fond 1/sv., inv. č. 12e, arch jedn. č. 19, l. 22.
CChIDK (zkr. z rus. Centr chraněnija istoriko-dokumental'nych kolekcij neboli čes. Ústředí archivování historicko-dokumentárních sbírek).
Vysvětlení uváděného vysokého počtu Čechů mezi zajatci viz pozn. 7 k úvodu.
- ⁵ Nóta zatím nebyla nalezena. Je však citována v záznamu československé delegace pro likvidaci válečných škod z konce ledna nebo začátku února 1946 o dosavadních jednáních o zadržování československých občanů v internačních táborech nebo na jiných místech v SSSR. V dopise ministerstva zahraničních věcí ministerstvu vnitra z 9. 2. 1946 se však o ní hovoří jen jako o memorandu. Naproti tomu československý velvyslanec v Moskvě v telegramu do Prahy z 26. 3. 1946 se opět zmiňuje o nótě. Některé další dochované dokumenty se odvolávají zase pouze na sdělení lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR z 30. 1. 1946.
Viz pozn. 15 a 19.
- ⁶ Struktura sovětských represivních a penitenciárních orgánů procházela během mnoha desetiletí neustálou reorganizací a stále více nepřehlednou diverzifikací.
Koncem třicátých let existovalo téměř 50 táborových komplexů s více než milionem vězňů. Řízením všech těchto táborů se zabýval GULAG. V roce 1939 přibýly zvláštní tábory pro Poláky z polských východních území, které tehdy na základě sovětsko-německého paktu připadly Sovětskému svazu, pro Rumuny z obsazené Bessarabie, pro Finy a pro příslušníky pobaltských států, násilně tehdy připojených k SSSR. Později byly zřízeny tábory také pro Čechy a Slováky, kteří uprchli z Němci okupovaného Československa a připojili se k vznikajícímu československému legionu v Polsku, s nímž se při ústupu před nastupujícími německými vojsky ocitli v sovětském zajetí. V závěrečných letech druhé světové války pak vznikly další tábory pro civilní obyvatelstvo, deportované ze zemí, s nimiž byl Sovětský svaz ve válečném

stavu a které obsadila sovětská armáda; především z Německa, Maďarska, Rumunska a bohužel také ze Slovenska.

Po válce byly tyto tábory z GULAG vyčleněny a společně se zajateckými tábory, v nichž byli soustředěni zajatí příslušníci německé armády a armád dalších vojenských satelitů Osy bojujících na východní frontě proti Sovětskému svazu a později také Japonci, podřízeny samostatné Hlavní správě pro záležitosti válečných zajatců a internovaných (rus. Glavnoje upravlenije po dělam voennoplennyh i internirovannyh nebo zkr. GUPVI). Zajatci a internovaní byli využíváni zejména pro práci v dolech nebo těžbu dřeva a později při poválečné rekonstrukci sovětského hospodářství. Životní podmínky v táborech GUPVI se samozřejmě nijak nelišily od podmínek v táborech řízených GULAG a dalšími specializovanými správami. Zajatci a internovaní nebyli však formálně odsouzeni („neboli oficiálně věznení ani súdení“, a tudíž naopak byli „neoficiální vězni“, Peter Juščák, cit. op., s. 129), a proto do jisté míry měli o něco větší šanci na propuštění domů.

Rovněž už od třicátých let existovala také síť táborů speciálního pracovního nebo výrobního charakteru řízená obdobně vlastními hlavními správami. Byly to *GULLP* (zkr. z rusk. Glavnoje upravlenije lagerej lesnoj promyšlenosti neboli čes. Hlavní správa táborů lesního průmyslu), *GULGMP* (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskich predpriatij neboli čes. Hlavní správa táborů rudného a hutního průmyslu), *GULPS* (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije lagerej promyšlenogo stroitělstva neboli čes. Hlavní správa táborů průmyslové výstavby), *GULŽDS* (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije lagerej železnodorožnogo stroitělstva neboli čes. Hlavní správa táborů železničního stavitelství), *GUŠOSDOR* (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije stroitělstva šossejnych dorog neboli čes. Hlavní správa silničního stavitelství), *DAĽSTROJ* (zkr. slovo z rus. Glavnoje upravlenije stroitělstva na Daľněm severe neboli čes. Hlavní správa výstavby na Dálném severu), *GLAVSPECCVETMET* (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije promyšlenosti specialnych i cvetnych metallov neboli čes. Hlavní správa průmyslu vzácných a drahých kovů), *JENISEJSTROJ* (zkr. označení z rus. Glavnoje upravlenije „Jenisejstroj“ neboli čes. Hlavní správa „Jenisejstroj“ – těžební a zpracovatelský průmysl vzácných a drahých kovů v Krasnojarském kraji) a další. Věznice byly řízeny *Vězeňskou správou NKVD* (rus. Ťjurennoje upravlenije NKVD).

Podrobněji viz in *Sistěma izpravitělno-trudovyh lagerej v SSSR 1923–1960*. Spravočnik. Moskva 1998; *GULAG 1918–1960*. Dokumenty. Moskva 2000, a *Voennoplennyje v SSSR 1939–1956*. Dokumenty i matěrialy. Moskva 2000.

⁷ - Opis dopisu v soukromém archivu rodiny F. Skripnika, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové anti-bolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první,“ 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 285.

O ing. *Fedoru Skripnikovi* viz kap. VI a tam rovněž pozn. 32.

- *František Němec* byl za druhé světové války ministrem československé exilové vlády v Londýně. V říjnu 1944 byl jako vládní delegát pro osvobo-

zené území ČSR s titulem ministra vyslán na Slovensko. Komunisty ovládaná Slovenská národní rada mu však odmítla předat moc. Proto přesídlil na Podkarpatskou Rus a marně se snažil čelit agresivnímu tlaku prosovětských sil připravujících anexi k Sovětskému svazu. Na Podkarpatské Rusi působil až do jejího předání SSSR v červnu 1945. O únosech československých občanů sovětskými bezpečnostními orgány měl nepochybně mnoho informací.

⁸ Peter Juščák, cit. op., s. 284.

⁹ *Ib.*, s. 293.

¹⁰ V dopisu, který ministerstvo zahraničních věcí zaslalo o několik týdnů později Skripnikově manželce, nebylo ani stopy po optimistickém tónu zaznívajícím v odpovědi ministru Němcovi: „Ministerstvo zahraničních věcí Vám dodatečně sděluje, že podle hlášení velvyslanectví v Moskvě byl Váš manžel zařazen do seznamu internovaných československých občanů, o jichž propuštění velvyslanectví žádalo. Intervence nebyla do dnešního dne sovětskými úřady vyřízena [sic!] a podle zkušeností si vyžádá ještě delší doby [sic!]. A po propuštění bude to jistě zase [sic!] nedostatek dopravních prostředků, který konečné uskutečnění repatriace také zdrží.“ Viz opis dopisu z 27. 2. 1946 v soukromém archivu rodiny F. Skripnika, a kopii AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 286.

¹¹ Peter Juščák, cit. op., s. 284.

¹² Viz pozn. 5.

¹³ Správně má být „čl. 7“.

¹⁴ *Id.*

¹⁵ Kopie AMZV, fond GS A 1945–1954, obal 6238 – Zajatci, čj. sine, kr. 207, a cit. in ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 188–189.

O *Donbasu* viz pozn. 2c ke kap. III.

¹⁶ 15. 3. 1946 bylo dosavadní oficiální označení sovětské vlády změněno z Rady lidových komisařů na Radu ministrů a dosavadní lidoví komisaři se stali obvyklými ministry. I Vyšinskij tedy změnil titul z náměstka lidového komisaře na náměstka ministra.

^{16a} Viz pozn. 5.

¹⁷ Zkreslená formulace. Šlo o internační tábory v městě Stalino v centru Donečké uhelné pánve (zkr. Donbas) ve Stalinské oblasti v jihovýchodní části Ukrajinské SSR. V roce 1961 došlo k přejmenování na Doněck a Doněckou oblast. Dnes v Ukrajinské republice.

O *Donbasu* viz pozn. 2c ke kap. III.

¹⁸ Šlo o přední představitele Slovenské republiky (tzv. Slovenského štátu) a Československo je chtělo samo soudně stíhat.

Čatloš, Ferdinand (1895–1972), generál, ministr národní obrany Slovenské republiky.

2. 9. 1944 přešel na území Slovenského národního povstání a 13. 9. 1944 byl zatčen a deportován do SSSR. Vydán zpátky do ČSR byl v roce 1947. Téhož

roku byl Národním soudem odsouzen za vlastizradu k pětiletému vězení. V roce 1948 byl propuštěn.

Turanec, Jozef (1892–1957), generál, velitel slovenské Rychlé divize bojující po boku německé armády proti SSSR a od 28. 8. 1944 hlavní velitel armády Slovenské republiky.

29. 8. 1944 byl zatčen a převezen do tábora sovětských partyzánů a později deportován do SSSR. Vydán zpátky do ČSR byl v roce 1947. Téhož roku byl Národním soudem odsouzen za vlastizradu k trestu smrti a v roce 1949 mu byl trest změněn na třicetileté vězení.

Sokol, Martin (1901–1957), v letech 1927–1929 ústřední tajemník a v letech 1929–1938 generální tajemník Hlinkovy slovenské lidové strany, v letech 1935–1938 poslanec Národního shromáždění Československé republiky, v letech 1939–1945 předseda Slovenského sněmu (Slovenské republiky).

V roce 1945 byl deportován do SSSR a vydán zpátky do ČSR v roce 1947. Téhož roku byl Národním soudem odsouzen k pětiletému vězení. V roce 1949 byl amnestován.

Mičura, Martin (1883–1946), JUDr., v letech 1920–1922 ministr vlády Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska, v letech 1925–1939 předseda Československé strany lidové na Slovensku a poslanec Národního shromáždění Československé republiky, v letech 1943–1945 místopředseda Státní rady Slovenské republiky.

V červenci 1945 odvečen sovětskými bezpečnostními orgány z Bratislavy do SSSR a tam zemřel.

¹⁹ AMZV, TO SSSR 1945–1959, kr. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 455.

²⁰ *Státobezpečnostní útvary* byly vytvářeny hned od května 1945 současně se strukturou Sboru národní bezpečnosti, nahrazujícího dosavadní bezpečnostní orgány (policii, četnictvo a obecní policii). Odbory Státní bezpečnosti působily v sídlech zemských a oblastních úřadoven SNB, ale jejich činnost byla řízena přímo ministerstvem vnitra a na Slovensku pověřenectvem vnitra.

²¹ *NKID* byla zkr. z rus. Narodnyj komissariat inostrannyh děl neboli čes. lidový komisariát zahraničních věcí.

Viz rovněž pozn. 1 ke kap. III.

²² Československé ministerstvo zahraničních věcí jako by se ve všech známých dokumentech vyhýbalo pojmenování sovětské skutečnosti pravými jmény. I když již od předválečných dob mělo dostatečné informace o rozlehlosti a spletitosti sovětských sítí táborů, přesto nijak neprotestovalo, když Sovětský svaz žádosti o osvobození odvečených československých občanů směřoval pouze do poválečných zajateckých a internačních táborů, a zrovna tak předstíralo, že neví o masové praxi mimosoudních administrativních rozhodnutí přijímaných sovětskými bezpečnostními orgány.

²³ *CGV* byla zkr. z rus. Centraľnaja gruppa vojsk neboli čes. Střední skupina vojsk. Šlo o seskupení jednotek Sovětské armády po skončení války a dislokovaných ve střední Evropě (v Rakousku, v Československu a v části

Německa); do stejného seskupení patřily také sovětské jednotky rozmístěné v Československu od roku 1968 do roku 1990.

²⁴ Část sovětských jednotek odešla z Československa již v červenci 1945 do Rakouska a další část se přesunula během listopadu 1945 do SSSR a do sovětského okupačního pásma v Německu. Odsun sovětských vojsk z Československa byl dokončen 1. prosince 1945.

²⁵ SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952 T, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 584.

²⁶ O propouštění odvečených ze sovětského polního tábora v Ratiboři podrobněji viz pozn. 1 ke kap. VII.

²⁷ AMZV, TO SSSR 1945–1959, kr. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 12.

²⁸ Viz pozn. 5.

²⁹ Patrně byla použita citace z uvedené note.

³⁰ VHA, fond neuv., inv. č. neuv., č. j. 2058/taj./Pkm/46, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 11.

³¹ Na základě ustanovení československo-sovětského protokolu ke smlouvě z 29. 6. 1945 o připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu v rámci práva osob slovenské a české národnosti, dosud žijících na podkarpatoruském území, optovat pro státní občanství Československé republiky a přenést své bydliště do Československa, bylo zároveň dohodnuto, že optovat mohou rovněž příslušníci 1. československého armádního sboru působícího v rámci Rudé armády, bez ohledu na jejich národnost. Šlo jednak o více než dvanáct tisíc Rusínů, z nichž většina byla mobilizována do československé vojenské jednotky po příchodu Rudé armády na Podkarpatskou Rus koncem roku 1944, a jednak o Čechy z Volyňské oblasti v SSSR, kteří bojovali v řadách československé vojenské jednotky již od jejího vzniku v roce 1943; toto právo opce se vztahovalo také na jejich rodiny.

Zároveň v listopadu 1945 zahájilo Československo jednání s SSSR, aby jako kompenzace za úbytek obyvatelstva, vzniklý postoupením Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu a odsunem osob německé národnosti z českého pohraničí, bylo umožněno přesídlení z SSSR do Československa dalším rodinám volyňských Čechů. Sovětský svaz zpočátku však nebyl příliš ochoten československé žádosti vyhovět a teprve 10. 7. 1946 se podařilo uzavřít příslušnou dohodu. Během následujících deseti měsíců se pak takto do Československa z SSSR vrátilo 33 tisíc našich krajanů.

Volyňští Češi měli za sebou mnoho tragických zkušeností ze života v sovětské totalitní společnosti a s represemi sovětského režimu zejména ve třicátých letech. Kolem tří tisíc našich krajanů bylo obviněno, jak bylo tehdy v Sovětském svazu obvyklé, ze špionáže a kontrarevoluce a po okázalých soudních

monstrprocesech nebo také ještě častěji pouhým administrativním rozhodnutím mimosoudních orgánů sovětské bezpečnosti deportováno do táborů GULAG. Proto ti, kteří tehdy přesídlili do Československa nejednou neskrývali obavy před úsilím komunistů o neustále prohlubování spolupráce se Sovětským svazem a postupnou sovětizaci československé společnosti. Což samozřejmě bylo s nelibostí sledováno Státní bezpečností a odtud nejspíš vyplynul nápad deportovat volyňské Čechy zpátky do Sovětského svazu.

Například ještě o rok později hlásil přednosta odbočky Státní bezpečnosti v Michalovicích pověřenectvu vnitř v Bratislavě:

„Hlásim, že pri rozhovore s robotníkmi prichádzajúcimi na dovolenky, alebo žatevné práce domov z pohraničia v Čechách, kde sú osídlení Volyňskí Češi, udávajú, že títo štvú a nadávajú na Sovietský sväz, Stalina a hovoria, že až tu budú pár rokov, nesmie v Čechách byť ani jedného komunistu. A komu vraj sa páčí komunizmus, nech ide do SSSR. Toto štvanie prichádzajúci robotníci odsuzujú a hovoria, že načo takýchto ľudí do ČSR prijímame, že vraj po čase budú horší, ako boli Nemci. Reakčné kruhy a ľudia zaujatí proti SSSR sa toho chytajú a poukazujú, že to musí byť pravda, ako je zle a aká veľká bieda je v SSSR, však to vraj aj presídlenci hovoria a títo sú radi, že odtiaľ mohli utiecť.“

Viz dopis Odbočky štátnej bezpečnosti Michalovce, číslo: 229 zprav./1947, z 10. 7. 1947, povereníctvu vnútra VII. odboru v Bratislavě, odpis, AMZV, TO SSSR 1945–1959, kr.22, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 507.

^{31a} *Správní komise* byly v roce 1945 orgány státní správy v obcích a okresech s většinou obyvatelstva německé nebo maďarské národnosti. Měly stejné postavení a kompetence jako národní výbory, nevznikaly však po dohodě politických stran, ale místní komise byly zřizovány okresními komisemi, které zase byly jmenovány ministerstvem vnitř nebo pověřenectvem vnitř. Po dosažení v obci nebo okrese většiny obyvatelstva české nebo slovenské národnosti byly správní komise nahrazovány opět národními výbory.

³² Okamžitě po příchodu Rudé armády ještě v květnu 1945 začal v Praze působit zplnomocněnec Rady lidových komisařů SSSR pro záležitosti repatriace v Československu (rus. Upolnomočennyj Sovětom narodnych komissarov SSSR po dělam repatriacii v Čechoslovakii) s úkolem zajistit návrat do Sovětského svazu těch jeho občanů, kteří se v důsledku války ocitli ať již nedobrovolně, nebo dobrovolně mimo sovětské území.

Teprve však oběžníkem z 9. 11. 1945 československé ministerstvo vnitř mohlo upřesnit, že „za sovětské občany, podléhající repatriaci jest dle vysvětlení daného příslušnými sovětskými orgány pokládati a) osoby sovětské státní příslušnosti, které před vypuknutím války s SSSR oficiálně s platným sovětským cestovním pasem z SSSR odcestovaly, třebaže cestovní pasy v době okupace nedávaly prodlužovati, b) osoby, které od počátku až do konce druhé světové války byly příslušníky SSSR a byly na zdejší území dopraveny jakýmkoliv způsobem, tj. vypuzeny nebo zavlčeny za jakýmkoliv

účelem, po případě dobrovolně uprchly před německým vojskem. Národnost sovětských občanů je nerozhodná. Osoby české neb slovenské národnosti a ženy ze smíšených manželství, zvláště ty osoby, které si zažádaly o přiznání čs. státního občanství, nebudtež (...) zahrnuty. (...) Těmto sovětským občanům, podléhajícím repatriaci, nebudtež vydávána žádná nová povolení k pobytu v ČSR [sic].“ Viz AMV, fond neuv., č. j. 11969–3.

Vzápětí nato byl v Praze na Letenské pláni zřízen ústřední sběrný tábor sovětských občanů před jejich odesláním do SSSR.

Postupně bylo ještě upřesněno, že mezi osoby podléhající repatriaci do SSSR „patří též příslušníci států, jichž území byla po ukončení války připojena k SSSR, tedy i příslušníci Podkarpatské Ukrajiny [Podkarpatské Rusi].“ Viz dopis ministerstva ochrany práce a sociální péče – repatričního odboru z 4. 1. 1946 ministerstvu vnitra, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 23, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 508.

Právě uprchlíci z bývalé Podkarpatské Rusi tvořili zejména v letech 1946–1947 většinu násilně repatriovaných. Některé horlivé národní výbory nebo služebny SNB se však snažily posílat do tábora na pražské Letné a později do jeho filiálek v Berouně, ve Vlašimi, v Jindřichově Hradci a v Brně vůbec všechny Rusy a Ukrajince, žijící v Československu nejednou už od dob Rakouska-Uherska a dávno mající české manželky a děti. Sovětský zplnomocněnec proto dokonce musel upozornit, že „repatriaci do SSSR nepodléhají osoby národnosti ruské, ukrajinské nebo jiné národnosti SSSR, které kdysi (myslí se před rokem 1939–1940) emigrovaly do ciziny“. Viz opis překladu dopisu Představitele zplnomocněnce rady ministrů pro repatriaci v ČSR ministru vnitra ČSR z 28. 5. 1946, SÚA Praha, fond MVN 10/881–46, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 508. Obdobné upozornění musel sovětský zplnomocněnec ještě několikrát opakovat. Viz dopis Představitele zplnomocněnce rady ministrů pro repatriaci v ČSR ministru vnitra ČSR z 4. 10. 1946, AMV, fond neuv., 305–29–1/233, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 183.

Naopak Sovětský svaz začal požadovat vydávání žen, které byly z Němci okupovaných území Sovětského svazu zavlečeny na práci do Německa nebo byly vězněny v německých koncentračních táborech a po skončení války nabyly provdáním za Čechy nebo Slováky československé státního občanství a žily se svými rodinami v Československu. Tentokrát však československé ministerstvo protestovalo a odmítalo „spolupůsobit“ při jejich repatriaci. Viz spis ministerstva vnitra č. 3495/210–30/9–47–9 ze 4. 10. 1947 a připojený koncept dopisu Úřadu představitele zplnomocněnce Rady ministrů SSSR

pro repatriaci v ČSR, AMV, fond neuv., inv. č. neuv., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové anti-bolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 513.

Všichni repatriovaní museli zanechat v Československu veškerý majetek a směli si vzít pouze zavazadla omezené váhy a poté byli speciálními vlakovými soupravami sestavenými z nákladních vozů pro přepravu dobytka odtransportováni do SSSR. Nečekal je však život na Podkarpatské Rusi – v Sovětském svazu nazývané Zakarpatská Ukrajina – či v centrální Ukrajině nebo Rusku, ale ženy s dětmi byly odváženy do vzdálených krajů ve Střední Asii a muži rovnou do táborů GULAG.

Po přijetí československo-sovětské dohody z 10. 7. 1946 o přesídlení volyňských Čechů ze Sovětského svazu do Československa a recipročním „dobrovolném“ přesídlení československých občanů ukrajinské, ruské a běloruské národnosti dosud žijících na území Československa naopak do SSSR byla zřízena, zejména na východním Slovensku, další sběrná střediska spadající pod samostatného hlavního zplnomocněnce vlády SSSR pro opci a přesídlení občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti z Československa do SSSR (rus. Glavnyj upolnomočennyj pravitel'stva SSSR po optacii i pereseleniju graždan ruskoj, ukraínskoj i bělorusskoj nacionalnostej iz Čechoslovakii v SSSR) a jeho okresní zástupce. V rámci této akce bylo tehdy do Sovětského svazu mnohdy podvodně a násilně vystěhováno přes dvanáct tisíc osob.

Podrobněji viz Stepan Kruško, Optanty, Prjašyv 1997.

Sběrná střediska působila ještě počátkem padesátých let. Podrobněji viz pozn. 40.

Činnost zplnomocněnce Rady lidových komisařů [později Rady ministrů] SSSR pro záležitosti repatriace v Československu doprovázel kuriózní incident. Hned v květnu 1945 se zplnomocněncův štáb bez souhlasu československých orgánů usídlil v německými okupanty opuštěné vile v Praze-Strašnicích. Vila byla však původně majetkem známé pražské židovské rodiny a byla jejím příslušníkům po jejich návratu z německého koncentračního tábora československými úřady vrácena. Sovětský zplnomocněnec nehodlal však vilu opustit či alespoň platit nájemné a majitelka se marně domáhala nápravy pomocí ministerstva zahraničních věcí. Ani diplomatická nota zřejmě neuspěla a zmocněnec nerušeně sídlil ve vile ještě koncem čtyřicátých let; osud vily po nástupu komunistického režimu v roce 1948 není obtížné si domyslet. Viz kopie noty ministerstva zahraničních věcí z 21. 7. 1947 velvyslanectví SSSR v Praze zaslaná na vědomí Úřadu předsednictva vlády, SÚA Praha, fond ÚPV 1945–1952, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové anti-bolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 570.

³³ *I. československý armádní sbor v SSSR* neboli tzv. „svobodovci“ podle jména velitele generála Ludvíka Svobody.

³⁴ Proč uváděli příslušníci NKVD termín „po prvému dubnu“ se nám nepodařilo zjistit.

- ³⁵ Ukrajinci byli patrně míněni buď ukrajinské ženy a děti volyňských Čechů, nebo Rusíni uprchnuvší z bývalé Podkarpatské Rusi.
- ³⁶ AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 23–15, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 373.
- ³⁷ MNO byla tradiční zkr. ministerstva národní obrany.
- ³⁸ Podle dochované korespondence zplnomocněnce Rady lidových komisařů [později Rady ministrů] SSSR pro záležitosti repatriace v ČSR s československými orgány byl náčelníkem zřejmě jakýsi podplukovník Panov. Na některých dopisech byli však podepsáni také podplukovník Dějev nebo gardový plukovník Kudyrykin.
- ³⁹ AMZV, fond TO -SSSR 1945–1959, kr. 23–15, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 374.
- ⁴⁰ Podrobněji viz kap. IX.
- ⁴¹ Viz pozn. 6 ke kap. IV.
- ⁴² Například článek *Das Schickfal der russischen Emigration in Prag*, *Neue Zürcher Zeitung*, 31. 1. 1946, nebo zprávy a články v newyorském ruském listě *Novoje russkoje slovo* a jinde.
- ⁴³ Například Výbor ukrajinského amerického kongresu (angl. *Ukrainian Congress Committee of America*) poslal 17. 4. 1946 československému prezidentovi telegram, v němž „jménem amerických státních příslušníků ukrajinského původu“ žádal, aby byla „zastavena nucená repatriace z ČSR do SSSR 30 000 ukrajinských a 1000 židovských válečných uprchlíků“ a „aby jim byla zaručena ochrana bezdomovců“. Výbor dále upozorňoval, že „nucená repatriace těchto uprchlíků sovětskými orgány jest v rozporu s usnesením schůze OSN z posledního února, podle něhož uprchlíci bona fide nebudou odsunováni do SSSR proti své vůli, ježto jsou posláni do pracovních táborů, kde jsou vystavováni perzekuci a dokonce i smrti z důvodu svého protitotalitárního cítění“. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 23.
- ⁴⁴ AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, obyč. sl. 2 83533 – II/1, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 14.
- ⁴⁵ AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 452.
- ⁴⁶ Viz pozn. 44.
- ^{46a} Poprvé a zřejmě naposledy „uklouzlo“ ministerským úředníkům slovo „odvlečených“. Ve všech jiných známých dokumentech se hovořilo diplomaticky vždy jen o „zajištěných“ či o „deportovaných“.
- ⁴⁷ - *Dorošenko, Konstantin (1901–?)*, *ing.*
V Československu žil od roku 1922. Byl absolventem Českého vysokého

učení technického v Praze. Pracoval jako disponent ve Škodových závodech v Praze.

Od roku 1937 byl československým občanem.

Byl odvečen ze svého bytu v Praze-Smíchově 16. května 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 048/01. - *Kapnin, Boris (1895-?)*.

V Československu žil od počátku dvacátých let. Od poloviny třicátých let byl československým občanem.

Byl odvečen z Prahy 8. června 1945.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 095/01.

- O *Mikuláši Jaremynovi* viz pozn. 32 ke kap. VI.

- O *Romanu Metelském* viz pozn. 34 ke kap. VI.

- O *Vladimírovi Pasičnykovi* viz pozn. 30 ke kap. VI.

- O *Borisovi Suchoručko-Choslovském* viz pozn. 29 ke kap. VI.

- O *Petrovi Zlenkovi* viz pozn. 16 ke kap. VI.

- O *Vladimírovi Chýleckém* viz kap. V.

^{47a} O *Nikolaji Petrovovi* viz kap. V.

⁴⁸ AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 454.

⁴⁹ Viz shora citovaný telegram československého velvyslance v Moskvě ministerstvu zahraničních věcí v Praze z 26. března 1946.

^{49a} Tato speciální oddělení zastřešoval pak 1-yj *specotděl UNKVD* (zkr. z rus. 1-yj specialnyj otděl Upravlenije NKVD neboli čes. 1. zvláštní oddělení správy, míněno zřejmě vedení úřadu NKVD).

^{49b} Kromě toho je nutné vzít v úvahu skutečnost, že ti, které v souvislosti s námi zkoumaným dějinným procesem považujeme za československé občany, v té době měli pouze válečné, a tudíž pro Sovětský svaz nepřítel přesvědčivé a relevantní průkazy občanů Protektorátu Čechy a Morava nebo Slovenské republiky.

^{49c} *Osobní spis* (rus. ličnoje dělo nebo zkr. ličdělo, či dokonce jen všeobecně používaný kód l/d) vězně byl zakládán správou vězeňského zařízení na základě rozsudku nebo ve vazební věznici na základě usnesení o vzetí do vazby. Ve věznici nebo v táboře měl pak být na každého veden ještě *vězeňský osobní spis* (rus. tjuremnoje ličnoje dělo nebo zkr. tjuremnoje l/d) nebo *táborový osobní spis* (rus. lagernoje ličnoje dělo nebo zkr. lagernoje l/d). Tentokrát ve dvou exemplářích, z nichž jeden měl být uložen v oddělení evidence a pracovního zařazení (rus. učotno-raspredělitel'nyj otděl) a druhý měl provázet vězně při jeho přemisťování v rámci daného táborového komplexu (táborové správy). Číslo tohoto táborového spisu sloužilo vězni pro prokazování totožnosti.

^{49d} Se strmým nárůstem mimosoudních rozhodnutí sovětských bezpečnostních orgánů začalo být obtížné – a zbytečné – neustálé opakování standardních formulací a místo nich byly zavedeny oficiální kódové zkratky nazývané *písmena* nebo *litery* (rus. bukvy nebo litěry).

Každý osobní spis vyšetřovaného nebo odsouzeného byl napřed označen například:

AS (z rus. antisověťčik nebo antisověťskij element neboli čes. antisověťčik nebo protisověťský živel);

C (z rus. cerkovník neboli čes. „církevník“ čili buď duchovní, nebo osoba stíhaná pro své náboženské přesvědčení či aktivitu)

P (z rus. povstaněc neboli čes. povstalec nebo vzbouřenec);

S (z rus. sektant neboli čes. sektář);

S. I. (z rus. svjaz s inostrancami neboli čes. styky s cizinci).

Potom následovalo kódové označení trestného činu. Jacques Rossi vyjmenovává 34 takových kódů:

ASA (z rus. antisověťskaja agitacija neboli čes. protisověťská agitace); všichni odsouzení podle čl. 58¹⁰ trestního zákoníku RSFSR, což znamenalo v letech 1934–1936 tři až pět let vyhnanství nebo pobytu v táboře, v letech 1936–1939 pět až osm let pobytu v táboře a od roku 1939 deset let pobytu v táboře;

ASE (z r. antisověťskij element nebo čes. protisověťský živel);

ASVZ (z rus. antisověťskij vojennyj zagovor neboli čes. protisověťské válečné spiknutí);

b/p (z rus. bělopoljak neboli čes. Bělopolák); označení Bělopolák vzniklo v době polsko-bolševické války v roce 1920 a znovu ožilo po sovětské anexi východního Polska v roce 1939 a znamenalo Poláka neloajálního k sovětské moci; takto označení odsouzení dostávali počátkem dvacátých let od tří do pěti let pobytu v táboře, od roku 1939 osm nebo deset let a po roce 1942 deset až pětadvacet let;

ČS (z rus. člen semji neboli čes. rodinný příslušník nebo člen rodiny); rovněž viz *ČSR*;

ČSIR (z rus. člen semji izmennika rodiny neboli čes. rodinný příslušník nebo člen rodiny vlastizrádce); v letech 1942–1943 to představovalo deset let pobytu v táboře, od 1943 deset až dvacet let v táboře zvláště těžkých nucených prací a od 1947 až do Stalinovy smrti v roce 1953 deset až pětadvacet let pobytu ve zvláštním táboře nebo káznici;

ČSR (z rus. člen semji repressirovanogo neboli rodinný příslušník nebo člen rodiny potrestaného); do poloviny třicátých let to znamenalo od jednoho do dvou let vyhnanství, ale později již tři až šest let vyhnanství a nakonec pět až osm let pobytu v táboře;

ČSVN (z rus. člen semji vraga naroda neboli čes. rodinný příslušník nebo člen rodiny nepřítel lidu); znamenalo to odsouzení v letech 1936–1940 na pět až osm let pobytu v táboře a od roku 1939 na deset let v táboře;

KRA (z rus. kontrrevoljucionnaja agitacija neboli čes. kontrarevoluční agitace); všichni odsouzení podle čl. 58¹⁰ trestního zákoníku RSFSR; ve čtyřicátých letech nahrazenou zkratkou *ASA*;

KRD (z rus. kontrrevoljucionnaja dějatělnost' neboli čes. kontrarevoluční činnost); totéž jako *KRA*;

KRG (z rus. kontrrevoljucionnaja gruppirovka neboli čes. kontrarevoluční spolčování se nebo spolčování se s cílem kontrarevoluce); všichni odsouzení podle čl. 58¹⁰ a 58¹¹ trestního zákoníku RSFSR; později rovněž nahrazeno zkratkou *ASA*;

KRTD (z rus. kontrrevoljucionno-trockistskaja dějatělnost' neboli čes. kontrarevolučně-trockistická činnost); odsouzení podle čl. 58⁸ trestního zákoníku RSFSR; *písmeno „t“ obžalovanému nebo odsouzenému podstatně přitěžovalo*;

KRTZD (z rus. kontrrevoljucionno-trockistsko-zinovjevskaja dějatělnost' neboli čes. kontrarevolučně-trockisticko-zinověvovská činnost); ve třicátých a čtyřicátých letech to znamenalo odsouzení podle čl. 58⁸ trestního zákoníku RSFSR zpočátku na tři až pět let a nakonec na deset let do tábora;

OOE (z rus. obščestvenno opasnyj element neboli čes. společensky nebezpečný živel); takto byli označováni především odsouzení za kriminální delikty;

o. o. r. (z rus. osobo opasnyj recidivist neboli zvlášť nebezpečný recidivista);

p. d. (z rus. prestupnaja dějatělnost' neboli trestná činnost); označení stíhaných nebo odsouzených pro kriminální trestní činy;

PLKRD (z rus. pravo-levackaja kontrrevoljucionnaja dějatělnost' neboli čes. pravičácko-levičácká kontrarevoluční činnost); osoby stíhané nebo odsouzené podle čl. 58⁸ trestního zákoníku RSFSR;

p. s. (z rus. promyšlennaja sabotaž neboli čes. průmyslová sabotáž); odsouzení podle čl. 58⁷ nebo 58¹⁴ trestního zákoníku RSFSR až k deseti letům pobytu v táboře;

p. š. (z rus. podozrenije v špionaže neboli čes. podezření z vyzvědačství); odsouzení podle čl. 58⁶⁻¹⁹ trestního zákoníku RSFSR;

p. z. (z rus. prekloněnije pered zapadom ili pered upadočnoj zapadnoj kulturoj neboli čes. obdivování západu nebo západní úpadkové kultury); v letech 1947–1953 to představovalo desetiletý pobyt v táboře;

r. s. (z rus. rasprostranitel' sluchov neboli čes. šířitel' šeptandy);

RVN (z rus. rodstvennik nebo rodstvennica vraga naroda neboli čes. příbuzný nebo příbuzná nepřítel lidu); obdobná zkratka jako čes. *ČSIR*, *ČSR* a *ČSVN*;

s. p. (z rus. sejatěl' paniki neboli čes. rozséváč paniky);

SChV (z rus. seľskochozjastvennoje vreditel'stvo nebo rovněž zkr. s/choz. vreditel' neboli čes. záškodnictví nebo sabotáž v zemědělství); ještě ve čtyřicátých letech to znamenalo deset let pobytu v táboře;

SOE (z rus. social'no-opasnyj element neboli čes. společensko nebezpečný živel); šlo o stíhané nebo odsouzené pro kriminální trestné činy;

s. p. b. f. (z rus. sdača v plen belofinam neboli čes. vzdání se do zajetí Bělofinů); označení Bělofin vzniklo v době pokusů o sovětskou anexi Finska v letech 1917–1919 a znovu ožilo po přepadení Finska Rudou armádou v roce 1939 a mělo zdůraznit nepřátelství Finů vůči SSSR; zkratka označovala příslušníky Rudé armády zajaté v době finsko-sovětské války v roce 1939 Finy; *SVE* (z rus. social'no-vrednyj element neboli čes. společensko škodlivý živel); totéž jako *SOE*;

šp. (z rus. špionaž neboli čes. vyzvědačství); obdobná zkratka jako *p. š.*;

t. n. (z rus. terrorističeskije namerenija neboli čes. teroristické úmysly nebo plány); odsouzení podle čl. 58⁸⁻¹⁹ trestního zákoníku RSFSR k osmi až deseti letům pobytu v táboře;

VAD (z rus. voschvalenije amerikanskoj demokratii neboli čes. vychvalování americké demokracie); tento „trestný“ čin byl stíhán zejména v letech 1948–1950; viz rovněž zkratku *p. z.*;

VAT (z rus. voschvalenije amerikanskoj tečniki neboli čes. vychvalování americké techniky); tento „trestný“ čin byl stíhán od počátku druhé světové války a prvních amerických dodávek v rámci smlouvy o půjčce a trestal se desetiletým až pětadvacetiletým pobytem v táboře;

VNT (z rus. voschvalenije německoj tečniki neboli vychvalování německé techniky); trest zejména z prvních let druhé světové války, kdy jakákoliv příznivá poznámka o německé technice byla trestána deseti lety pobytu v táboře;

ŽIR (z rus. žena izmennika rodiny neboli čes. manželka vlastizrádce);

ŽVN (z rus. žena vraga naroda neboli čes. manželka nepřítelů lidu); obdobně jako zkratka čs. *ČSIR*, *ČSR* a *ČSVN*.

Podle Jacques Rossi, Encyklopedie GULAGu, Praha 1999.

A konečně bylo uvedeno číslo příslušného článku trestního zákoníku RSFSR.

O shora citovaných v člancích zákoníku podrobněji viz pozn. 57 ke kap. V. Zkratkami se rovněž do osobního spisu zapisovaly postupně údaje o změněném zdravotním stavu a pracovním zařazení a další údaje o vězni.

^{49e} Při přemisťování na jiného táborového komplexu vězně provázela *transportní spis* (rus. etapnoje ličnoje dělo nebo zkr. etapnoje l/d).

⁵⁰ Ján Ursíny později vzpomínal, že když jako náměstek předsedy československé vlády v červenci 1945 v Moskvě žádal o vrácení odvedených československých občanů, Vyšinskij s Molotovem mu slíbili, že „sa tak stane, ale vraj nemají centrálny zoznam týchto osob“, protože „majú ich vraj len jednotlivé tábory, ktorým dajú inštrukcie“. In Ján Ursíny, Spomienky na Slovenské národné povstanie, Liptovský Mikuláš 1994, s. 197.

⁵¹ Viz například osud *Jakova Podgorného* v kap. V.

- ^{51a} Vězeň, proti němuž nebylo zahájeno trestní řízení, a proto neexistoval spis v jeho věci, byl v tábore veden jako neevidovaný (rus. bezučetčik).
- ⁵² O *Timofeji Meževikinovi* viz pozn. 17 ke kap. VI.
- ⁵³ Viz pozn. 2 ke kap. V.
- ⁵⁴ *Russische Vertrauensstelle im Protektorate Böhmen u. Mähren, Stützpunkt Prag* (čes. Ruská právně-sociální stanice v Protektorátě Čechy a Morava v Praze).
Podrobněji viz kap. V.
- ⁵⁵ UNO (zkr. z ukr. Ukrajinske nacionalne objednanňa neboli čes. Ukrajinské národní sjednocení) byla střechová jednotná organizace ukrajinských nacionalistických spolků působících na území spravovaných Velkoněmeckou říší v letech 1939–1945.
- ⁵⁶ AMV, fond neuv., inv. č. 305–121–2, č.j.73404/46 – StB 2/d., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březem 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 39.
- ⁵⁷ AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březem 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 369.
- ⁵⁸ AMV, fond neuv., 305–121–2, inv. č. neuv., 137.578/II – 1/46, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březem 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 21.
- ⁵⁹ Ib.
- ⁶⁰ Viz kopie dopisu ministerstva zahraničních věcí z 2. 1. 1947 Anežce Bystrovové, „Věc: Dr. Bystrov, Nikolaj, pátrání“, zaslaná na vědomí Úřadu předsednictva vlády, SÚA Praha, fond ÚPV 1500 II., „Věc: Bystrov, Nikolaj Dr.“, 9490.
O *Nikolaji Bystrovovi* viz pozn. 24 ke kap. VI.
- ⁶¹ Ib. Viz na rubu „Úřední záznam“ z 18. 1. 1947.
- ⁶² 26. 12. 1947.
- ⁶³ Koncept dopisu ministerstva zahraničních věcí ČSR velvyslanectví Československé republiky v Moskvě z 3. 1. 1948, AMZV, fond neuv., inv. č. neuv., č. 1.802/V – 3A/48, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březem 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 21.
- ⁶⁴ - Ib.
- Například mezi „ostatními“ jsou jmenováni také Sergej Vojcechovskij, přestože ministerstvo vnitra společně s ministerstvem národní obrany se již v roce 1945 shodla, že nepokládají „intervenci ve věci [jeho] zatčení za žádoucí“, a JUDr. Boris Suchoručko-Choslovskij, intervenci v jeho prospěch ministerstvo vnitra také původně přípisem ministerstvu zahraničních věcí z 24. 10. 1947 nedoporučilo.

K zamítnutí intervence ve prospěch Sergeje Vojcechovského podrobněji viz pozn. 12 ke kap. VII.

- O *JUDr. Borisi Suchoručko-Choslovském* viz pozn. 29 ke kap. VI.

⁶⁵ Ib.

Vepsaná poznámka u jména *JUDr. Borise Suchoručko-Choslovského* uvádí, že „repatriace [byla] povolena (...) 4. 2. 1948“.

⁶⁶ O napětí mezi ministerstvem zahraničních věcí, majícím vytvářet zdání maximální aktivity ve prospěch odvlčených, a snahou ministerstva vnitra zneužít Sovětským svazem vytvořenou situaci pro vlastní prosovětské politické zájmy, svědčí poněkud kuriózní korespondence mezi oběma ministerstvy z konce roku 1947.

V dopise z 25. listopadu 1945 ministerstvo vnitra psalo ministerstvu zahraničních věcí:

„Přípisem (...) ze dne 8. července 1947, obrátilo se ministerstvo zahraničních věcí na ministerstvo vnitra se žádostí o sdělení zdejšího stanoviska ve věci dr. Borise Suchoručka-Choslovského, který byl v květnu 1945 v Praze zatčen sovětskými vojenskými orgány a odvezen do SSSR.

Ministerstvo vnitra na tento dopis odpovědělo přípisem (...) ze dne 24. 10. 1947, v němž mimo jiné sdělilo, že v tomto případě nedoporučuje intervenci u sovětských úřadů ve prospěch jmenovaného.

Dne 12. září 1947 dostavila se na ministerstvo vnitra manželka jmenovaného Markéta Suchoručková a žádala o vysvětlení stanoviska ministerstva vnitra. Na dotaz, jak se o tomto stanovisku dověděla, protokolárně zde vypověděla, že když téhož dne urgovala vyřízení své věci na ministerstvu zahraničních věcí, sdělil jí referent dr. Danko, že ve věci jejího manžela přišel přípis od ministerstva vnitra, v němž na konci stojí, že intervence ve prospěch jejího manžela se nedoporučuje, že dopis je podepsán dr. Horou, jakož i číslo tohoto přípisu.

Vzhledem k tomu, že citovaný přípis ministerstva vnitra byl označen jako důvěrný, spatřuje ministerstvo vnitra v jednání referenta dr. Danka porušení úředního tajemství.

O tom dovoluji si zpravití prezidium ministerstva zahraničních věcí za účelem tamního dalšího úředního opatření a se žádostí o sdělení, co ve věci bylo zařízeno.

Za ministra: dr. Hora.“

Viz dopis ministerstva vnitra, č. VII/C-3419/331-21/7-47, z 25. 11. 1947, zaslaný prezidiu ministerstva zahraničních věcí, AMZV, fond GS-A 1945-1959. *Dr. Hora.*

Patrně šlo o vedoucího oddělení Státní bezpečnosti po Jindřichu Veselém dr. Václava (Josefa?) Horu.

Na ministerstvu zahraničních věcí však s kolegovým postupem podle všeho souhlasili. Sice se napřed uvažovalo na „sdílného“ úředníka „podati (...) disciplinární oznámení“, ale potom bylo rozhodnuto, aby mu pouze bylo „důrazně vytknuto (...) porušení služeb. povinností“ a „disciplinární oznámení nebude podáno“, s čímž „vyslovil p. stát. tajemník souhlas“, a nakonec

se všechno vyřídilo jen „udělením ústní výtky (...) a poučením o dodržování služebních předpisů“. Viz ib.

^{66a} MID je zkr. z rus. ministerstvo inostrannych děl neboli čes. ministerstvo zahraničních věcí.

⁶⁷ - AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 451.

- *Birjulin, Boris (1897–?)*, ing.

Od roku 1923 žil v Československu. Absolvoval studia na Vysoké škole technické v Brně. Od roku 1935 byl československým občanem.

Odvlečen byl ze Zlatých Moravců hned v den příchodu Rudé armády 29. 3. 1945.

Podle zpáteční adresy na zprávě odeslané do Československa byl v prvních letech po odvěčení vězněn zřejmě v Kamenlagu. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

O *Kamenlagu* podrobněji viz příloha.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen směršovci 227. střelecké divize a oddílem kontrarozvědky SMĚRŠ 53. armády [2. ukrajinského frontu] obviněn „z aktivní účasti v ozbrojeném boji proti Rudé armádě a účasti v antisovětských organizacích“. 15. 9. 1945 byl zvláštní poradou NKVD SSSR „podle čl. 58² a 58¹¹ trestního zákoníku RSFSR odsouzen na 8 let do nápravněpracovního tábora“. Viz AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 019/01.

11. 1. 1950 pověřenectvo vnitra zamítlo repatriaci ing. Borise Birjulina do Československa, viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 46.

O *pověřenectvech* viz pozn. 10 ke kap. III.

Další dokumentace dosud nebyla nalezena.

- *Hupalovskij, Mychajlo n. Hupalovskij, Michail (1900?)*, PhDr.

Od počátku dvacátých let žil v Československu. Absolvoval studia na Ukrajinské vysoké pedagogické školy Mychajla Drahomanova v Říčanech u Prahy. Od třicátých let byl československým občanem.

Odvlečen byl ze svého bytu v Mladé Boleslavi 2. 10. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen směršovci Střední skupiny vojsk v Berlíně a obviněn „z antisovětské činnosti“. 22. 4. 1946 byl zvláštní poradou MV SSSR „podle čl. 58² a 58¹¹ trestního zákoníku RSFSR odsouzen na 5 let do nápravněpracovního tábora“.

Trest vykonával v Osoblagu č. 3 v Mordovii. Po vykonání trestu byl poslán do vyhnanství do Krasnojarského kraje. Byl propuštěn 18. 5. 1954 na základě amnestií z 27. 3. 1953 (kdy kromě jiného byly prominuty tresty všem odsouzeným do 5 let odnětí svobody) a z 24. 4. 1954 (kdy byly promíjeny také

doplňkové tresty vyhnanství). Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 068/01.

O *Osoblagu* č. 3 podrobněji viz v příloze.

Mezitím Ministerstvo vnitra ČSR 6. 11. 1951 povolilo repatriaci Michaila Hupalovského „po odpykání trestu (...) podle všeobecných platných pasových a vízových předpisů“. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 38.

Další dokumentace dosud nenalezena. Protože není uveden v žádném dostupném seznamu osob, které se po nuceném pobytu v SSSR vrátily do Československa, patrně v sovětském táboře zahynul.

- *Jevdokimov, Alexander n. Jevdokým, Alexandr (1897–?)*, *ing.*

V Československu žil od počátku dvacátých let. Absolvoval nástavbové pomaturitní studium na Ruské vyšší škole spojové techniky v Praze (rus. Ruskoje vysšeje učilišče tehnikov putěj soobščeniija v Praze). V roce 1931 mu bylo uděleno československé občanství.

Odvlečen byl 9. 4. 1945 ze svého bytu v Bratislavě.

Podle zpáteční adresy na zprávě odeslané do Československa byl v prvních letech po odvezení vězněn zřejmě v Karlagu. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Byl obviněn sovětskými bezpečnostními orgány „z činnosti v protisovětské emigrantské organizaci a odsouzen vojenským tribunálem“ k 20 letům pobytu v nápravněpracovním táboře. Později mu byl trest snížen na 10 let.

Do Československa se vrátil 2. 4. 1955. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 70.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 079/01.

Sdělení ministerstva zahraničních věcí SSSR z roku 1948 je tedy jediným dosud známým oficiálním vyjádřením sovětských orgánů k Jevdokimovovu tehdejšímu osudu.

- O *Mikuláši Jaremýnovi* viz pozn. 32 ke kap. VI.

- O *Michailu Kovalevském* viz kap. V.

- O *Vasiliji Kirjunčevovi* viz kap. IV.

- O *Stepanu Kločurakovi* viz kap. V.

- *Lupandin, Nikolaj (1896/1959)*, *Dr.*, *ing.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Česko-

slovensku. Vystudoval České vysoké učení technické v Praze a od roku 1930 pracoval jako odborník pro stavbu mostů v bratislavské expozituře ministerstva veřejných prací. V roce 1931 mu bylo uděleno československé státní občanství.

V době Slovenského národního povstání působil ve stavební správě ČSD v Banské Bystrici. Po skončení druhé světové války byl zařazen do Ústřední stavební správy pověřenectva pro dopravu a veřejné práce.

Byl odvezen ze svého bratislavského bytu v noci na 31. 5. 1945. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Ve druhé polovině roku 1945 se podle očitých svědků nacházel ve věznici ve Lvově.

Podle údajů, které ruské úřady předaly Výboru „Oni byli první“, byl zadržen inspekcí [sovětského] vojenského útvaru 71383 a obviněn „z účasti na kontrarevoluční činnosti“. Vojenským tribunálem posádky sovětských vojsk ve Vídni byl „podle čl. 58², 58¹¹ a 58¹³ trestního zákoníku RSFSR odsouzen na 10 let do nápravněpracovního tábora“.

Ještě počátkem roku 1955 vykonával trest v nápravněpracovních táborech „v Krasnojarském kraji“ (v padesátých letech v tomto kraji byly komplexy Kraslagu, Norillagu, Poljanlagu, Tajožlagu a Černogorlagu). Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 110/01.

O *Kraslagu, Noril'lagu, Poljanlagu, Tajožlagu a Černogorlagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se vrátil 21. 9. 1955. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 86.

- O *Romanu Metelském* viz pozn. 34 ke kap. VI.

- *Nikolajev, Sergej (1894–1960)*, ing.

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Československu. V roce 1927 absolvoval studia na Vysoké škole technické v Brně a od téhož roku trvale žil v Bratislavě a pracoval v bratislavské expozituře ministerstva veřejných prací. V roce 1930 obdržel československé občanství. Byl odvezen z Bratislavy 23. 5. 1945.

Ve druhé polovině roku 1945 se podle očitých svědků nacházel ve věznici ve Lvově. Podle zpáteční adresy na zprávě odeslané do Československa byl v prvních letech po odvezení vězněn v Těmlagu. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

O *Těmlagu* podrobněji viz příloha.

Sovětským „vojenským tribunálem“ byl odsouzený „k 10 letům nucených prací za účast v intervenci, pro činnost v redakci emigrantského časopisu a protisov. články uveřejněné v Národních listech“.

Do Československa se vrátil 23. 5. 1955 spolu se skupinou dalších deseti

československých občanů propuštěných ze sovětských táborů. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 65; záznam MNB, Věc: převzetí 11 čl. občanů z SSSR, AMV, fond neuv., 305–582–1–20.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Sergeje Nikolajeva sovětskými orgány v roce 1945 v Československu a represí v SSSR, vrátila Ruská federace v roce 1995 nevyplněný, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 140/01.

- *Krjukovskij, Nikolaj n. Krukovský, Nikolaj (1893–1964), Ing. arch.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1921 v Československu. Absolvoval studia na Vysoké škole technické v Brně. Od třicátých let byl československým občanem.

Odvlečen byl 18. 6. 1945 ze svého bytu v Bratislavě.

Ve druhé polovině roku 1945 se podle očitých svědků nacházel ve věznici ve Lvově. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Byl „odsouzen [sovětským] vojenským tribunálem k 10 letům nucených prací“ za „účast v bílé armádě“.

Do Československa se vrátil v září 1955. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 89.

- *Lipskij, Oleg n. Lipský, Oleg (1898–?), ing. forest.*

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády žil od roku 1923 v Československu. Absolvoval studia na Vysoké škole technické v Brně. Od roku 1933 byl československým občanem.

Odvlečen byl 18. 6. 1945 ze svého bytu v Bratislavě. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Ve druhé polovině roku 1945 se podle očitých svědků nacházel ve věznici ve Lvově.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 108/01.

Později předali zástupci velvyslanectví Ruské federace v Praze Výboru „Oni byli první“ ještě doplněk k vráceným nevyplněným dotazníkům, v němž je uvedeno, že Oleg Lipskij byl odsouzen 28. 7. 1945 Vojenským tribunálem posádky sovětských vojsk ve Vídni „podle čl. 58⁴ trestního zákoníku RSFSR se započítáním doby výkonu trestu od 26. 7. 1945“ a trest vykonával do počátku roku 1947 ve věznici v Moskvě a potom v Uchtižemlagu a od roku 1952 ve Vorkutlagu, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, doplněk.

O *Uchtižemlagu* a *Vorkutlagu* podrobněji viz příloha.

Do Československa se vrátil v roce 1955.

Podle údajů v Dotazníku osoby repatriované do ČSR, sepsaném ve slovenštině pracovníky československého ministerstva vnitra s Olegem Lipským při jeho návratu z SSSR, byl „zatknutý sov. orgánny (Směržu) za protisovietskú kontrarozvednú činnosť a pre účasť v proti sov. združení“ a „odsúdený [sovětským] voj. tribunáлом na 10 rokov nútenej práce“.

Sic: je to jediná zmínka o SMĚRSZ zaznamenaná v dochovaných československých dokumentech z tehdejší doby. Viz AMV, fond neuv., 305–582–2, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 61.

- *Makarov, Anatol (1899–?)*.

V Československu žil patrně po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády od počátku dvacátých let. Byl československým občanem.

Byl odvečen 11. 5. 1945 z Bratislavy.

Ve druhé polovině roku 1945 se podle očitých svědků nacházel ve věznici ve Lvově. Podle zpáteční adresy na zprávě odeslané do Československa byl v prvních letech po odvečení vězněn v Těmlagu. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k Anatolovi Makarovovi zadrženému sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 117/01.

Další dokumentace dosud nenalezena. Protože není uveden v žádném dostupném seznamu osob, které se po nuceném pobytu v SSSR vrátily do Československa, patrně v sovětském táboře zahynul.

- *Perec, Ivan n. Peretc, Ivan (1897–?)*.

V Československu žil zřejmě rovněž od počátku dvacátých let. Přední funkcionář ukrajinských emigrantských odborů v Československu. Byl československým občanem.

Odvlečen byl 19. 5. 1945 ze svého bytu v Mělníku. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 154/01.

Další dokumentace dosud nenalezena. Protože není uveden v žádném dostupném seznamu osob, které se po nuceném pobytu v SSSR vrátily do Československa, patrně v sovětském táboře zahynul.

- *Tverdyj, Mykola n. Tvjordyj, Nikolaj n. Tvrký, Nikolaj (1897–?)*.

V Československu žil zřejmě rovněž od počátku dvacátých let. Byl československým občanem.

Odvlečen byl 9. 8. 1945 ze svého bytu v Praze. Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, Ruská federace vůbec nevrátila, viz kopie AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 220/01.

Další dokumentace dosud nenalezena.

- O *Alfrédu Bémovi* viz pozn. 5 ke kap. VI.

- *Džaparidze, Šolik n. Šalik (1897–?)*.

Do Československa přišel zřejmě po demobilizaci z ruských vojenských sil bojujících proti bolševikům armády počátkem dvacátých let. Byl československým občanem.

Odvlečen byl z Prahy 4. 6. 1945.

Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 050/01.

Další dokumentace dosud nebyla nalezena.

- *Kušnirenko, Maxim (1897–?)*.

V Československu patrně od počátku dvacátých let. Byl československým občanem.

Viz AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37 a 38.

Dochované dokumenty neuvádějí datum odvěčení.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k jeho zadržení sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 104/01.

Další dokumentace dosud nebyla nalezena.

- O *Venediktu Ostrouchovovi* viz pozn. 31 ke kap. VI.

- O *Georgiji Prokopenkovi* viz kap. V.

- O *Nikolaji Zeleném* viz pozn. 20 ke kap. VII.

⁶⁷ - O *zvláštní poradě* viz pozn. 29 ke kap. IV.

^{67a} - O *vojenských tribunálech* viz pozn. 52 ke kap. V.

^{67b} O *osobních spisech* viz pozn. 51.

⁶⁸ „Zdroje“ sovětského ministerstva zahraničních věcí například vůbec nevěděly o smrti, zřejmě již před třemi lety, Alfréda Béma a Venedikta Ostrouchova.

O *Alfrédu Bémovi* viz pozn. 5 ke kap. VI.

O *Venediktu Ostrouchovovi* viz pozn. 31 ke kap. VI.

⁶⁹ V Kamenlagu, Karlagu, Těmlagu, Uchtižemlagu, Usoflagu, Stěplagu, Unžlagu, Siblagu a dalších.

⁷⁰ Například 3. 4. 1945 sdělilo ministerstva zahraničních věcí manželce JUDr. Nikolaje Bystrova: „Sdělujeme Vám, že podle odpovědi min. zahr. věcí SSSR byl Váš manžel JUDr. Nikolaj Bystrov odsouzen ke ztrátě svobody na 10 let. Jeho přečiny jsou prý příliš těžké a proto sovětské úřady považují předčasně jeho propuštění za neodůvodněné. Velvyslanectví bude mít jeho věc stále na zřeteli a neopomene v jeho zájmu dále intervenovati.“ V majetku rodiny.

O *Nikolaji Bystrovovi* viz pozn. 24 ke kap. VI.

Obdobná sdělení tehdy obdržely rodiny rovněž některých dalších odvěčených uvedených v seznamu z 3. 1. 1948.

⁷¹ AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, obyč. sl. 2, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové anti-bolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 28.

⁷² AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr. 37, inv. č. 53/4, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové anti-bolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 38.

Laštovička, Bohuslav (1905–1981), novinář. Od roku 1931 člen komunistické strany a bývalý aktivista československé komunistické emigrace za 2. světové

války ve Velké Británii. V letech 1948–1950 byl československým velvyslancem v SSSR.

- ⁷³ Záznam rozhovoru předsedy vlády Klementa Gottwalda, ministra Jana Masaryka, státního tajemníka Vlado Clementise a velvyslance Horáka s Vjačeslavem Molotovem, Andrejem Vyšinským, Anastasem Mikojanem a Valentinem Zorinem 22. 7. 1946 v Moskvě, AMZV, fond GS-A 1945–1954, obal 149, čj. sine, k. 187, cit. in ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 250.

Pavlov, A. (?–?), sovětský diplomat.

V Ministerstvu zahraničních věcí SSSR spravoval kromě jiného také vztahy s Československem.

- ⁷⁴ Dopis zástupce náčelníka GUPVI Ministerstva vnitra SSSR generálporučíka Ivana Petrova členu kolegia Ministerstva zahraničních věcí SSSR A. Pavlovovi z 22. 6. 1946, VHAT, soubor materiálů z CChIDK v Moskvě, fond 1/n, inv. č. 15e, arch jedn. č. 23, list 2.

O CChIDK viz pozn. 4.

Petrov, Ivan (1905–1956), důstojník vojsk NKVD (později MVD) SSSR.

Člen komunistické strany od roku 1925 a od roku 1928 příslušník sovětských bezpečnostních orgánů. V letech 1943–1950 náčelník a později zástupce náčelníka Hlavní správy pro záležitosti válečných zajatců a internovaných (GUPVI). Od roku 1940 generál.

- ⁷⁵ Rozkaz Hlavního velitelství Národní bezpečnosti 2. odd. Bratislava č. 3621/2/34 z 3. 9. 1945, cit. in Ladislav Boroň, *Násilné odvěčení do Sovietskeho Zväzu*, in *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*, Bratislava 2001, s. 344.

- ⁷⁶ Rozkaz pověřenectva vnitra č. 4095/1-II/1-1946 z 21. 3. 1946, ib.

- ^{76a} Seznam čsl. státních příslušníků z obvodu Zemské úřadovny státní bezpečnosti expozitura v Ostravě, zajištěných v SSSR, AMV, fond neuv., inv. č. neuv. čj. Z/1-3419-1/10-46, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 37.

Seznam čsl. státních příslušníků, internovaných a vězňených v SSSR, a kteří podle dekretu čís.33/45 Sb. neztratili čsl. státní příslušnost, Zemská úřadovna Státní bezpečnosti v Čechách, 12. 10. 1946, AMV, fond neuv., inv. č. neuv., čj. Z/1-3419/153-15/10-46, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 40.

- ⁷⁷ Dopis ministerstva vnitra č. VII-C-2419/289-15/10-46-8 z 3. 1. 1947 zaslaný ministerstvu zahraničních věcí, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr.38.

- ⁷⁸ 2. 11. 1946.

Cit. in telegram československého velvyslance v Moskvě ministerstvu zahraničních věcí v Praze 16. 11. 1946, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr.37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli

první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 452.

⁷⁹ Ib.

O *Ferdinandu Čatlošovi, Jozefu Turancovi, Martinu Sokolovi a Martinu Mičurovi* viz pozn. 18.

Spišiak, Ján (1901–1981), slovenský právník a diplomat.

V letech 1939–1944 vyslanec Slovenské republiky v Maďarsku. Zadržen sovětskými bezpečnostními orgány a deportován do SSSR. Na Slovensko se vrátil v roce 1947. Později přední slovenský odborník v oblasti ekonomického práva a od roku 1967 profesor Univerzity Komenského v Bratislavě.

Děkanozov, Vladimír (1898–1953), sovětský politik.

Původem Armén. Člen komunistické strany od roku 1920. Byl blízkým důvěrníkem Stalinovým. V letech 1938–1939 zástupce náčelníka Hlavní správy státní bezpečnosti NKVD a od roku 1939 do roku 1947 náměstek lidového komisaře (později ministra) zahraničních věcí SSSR. V roce 1953 byl zatčen a popraven.

⁸⁰ Dopis ministra vnitra SSSR Sergeje Kruglova náměstkovi ministra zahraničních věcí SSSR V. Děkanozovovi z 22. 11. 1946, VHAT, soubor materiálů z CChIDK v Moskvě, fond 1/sv., inv. č. 12e, arch jedn. č. 19, list 51–52.

O CChIDK viz pozn. 4.

Kruglov, Sergej (1907–1977), důstojník vojsk NKVD (později MVD) SSSR.

V letech 1939–1941 náměstek a od roku 1941 první náměstek lidového komisaře vnitra SSSR. V letech 1946–1956 lidový komisař (později ministr) vnitra SSSR. Generálplukovník.

⁸¹ Dopis zástupce náčelníka GUPVI Ministerstva vnitra SSSR generálporučíka Ivana Petrova náměstkovi ministra zahraničních věcí SSSR V. Děkanozovovi z listopadu 1946.

VHAT, soubor materiálů z CChIDK v Moskvě, fond 1/sv., inv. č. 12e, arch jedn. č. 19, list 33–34.

O CChIDK viz pozn. 4.

O *Ivanu Petrovovi* viz pozn. 74.

⁸² Zpráva o vojenských zajatcích a internovaných Čechoslovácích k 1. červnu 1947, VHAT, soubor materiálů z CChIDK v Moskvě, fond 1/n, inv. č. 15e, arch jedn. č. 23, list 168–169.

O CChIDK viz pozn. 4.

⁸³ Zpráva druhého tajemníka velvyslanectví ČSR v Moskvě E. Šulce z 25. 10. 1947, in Ladislav Boroň, cit. op., s. 349.

Lujdsdorf patrně nebylo místní jméno a šlo zřejmě pouze o pojmenování dané tomuto táboru německými válečnými zajatci podle místního jména v Německu.

⁸⁴ Záznam pro státního tajemníka Vlado Clementise z 18. 3. 1947, cit. podle Milada Polišínská, Pohlčení GUPVI mašinérií stalinské moci, in Mezinárodní politika, r. 1, 1993.

⁸⁵ Protokol o celkovém výsledku opce a přesídlení občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti z Československa do SSSR byl podepsán 25. 6. 1947 v Praze.

O „dobrovolném“ přesídlování československých občanů ruské a zejména ukrajinské národnosti do SSSR viz pozn. 32 a podrobněji Štefan Kruško, cit. op.

⁸⁶ Depeše ministra zahraničních věcí Jana Masaryka velvyslanectví ČSR v Moskvě s informací o výsledcích jednání státního tajemníka Vlado Clementise se sovětským velvyslancem Zorinem v Praze, AMZV, fond ZÚ Moskva, telegramy 1946–1947, č.4.

⁸⁷ O *Nikolaji Goluběvovi* viz pozn. 12 ke kap. III:

O zkušenostech s úřadem zmocněnce rady ministrů SSSR pro repatriaci, které získal při svém návratu ze sovětského tábora do Československa, píše podrobně František Polák, Cestou ze sovětského koncentráku, New York 1959.

⁸⁸ Zápis o návštěvě u generalissima J. V. Stalina 8. července 1947, SÚA Praha, fond AÚV KSČ, f. 03/10, sv. 3, inv. j. 12, cit. in ČSR a SSSR 1945–1948, Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 366.

Jednání byli kromě J. V. Stalina a Klementa Gottwalda přítomni českoslovenští ministři Jan Masaryk a Prokop Drtina s diplomaty Arnoštem Heidrichem a Jiřím Horákem a za SSSR sovětský ministr zahraničních věcí Vjačeslav Molotov a chargé d'affaires v Praze Michail Bodrov.

Rus. výraz *zapiska* znamená v čes. diplomatické terminologii memorandum.

⁸⁹ AVP SSSR, fond Referentura po Čechoslovakii, opis 28, por.1, Ind. 012, papka 140.

Žádný z uvedených táborů nenáležel do sítě GULAG.

O *Donbasu* viz pozn. 2c ke kap. III.

⁹⁰ Ib. jako v pozn. 83.

⁹¹ Záznam. Zapsáno 22. 11. 1947. Kopie určená pro státního tajemníka Vlado Clementise, AMZV, fond. nev., inv. č. nev., vložka k č. 240893/II-1, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha března 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 15.

⁹² Ib. jako v pozn. 83.

⁹³ Ib. jako v pozn. 91.

⁹⁴ Ib.

⁹⁵ Ladislav Boroň jako příklad uvádí přípis ministerstva vnitra z 23. 10. 1947 pověřenectvu vnitra v Bratislavě, v němž ministerstvo oznamuje, že „souhlasí s repatriací“ jednoho muže z obce Abovce a jedné ženy z obce Štrkovec a „nesouhlasí“ s repatriací 20 žen a 35 mužů z Abovců a 4 mužů a jedné ženy z Hubova. Podle Boroňe šlo o obce na jihu Slovenska, které byly v roce 1939 okupovány Maďarskem a muži byli za druhé světové války mobilizováni do maďarské armády, proto bylo možné rozhodnutí pražského ministerstva „do stejné míry chápat“. Autor upozorňuje, že je však nepochopitelné, proč nebyl vydán souhlas s repatriací odvečených mladých žen, z nichž více než třetina nebylo v době odvečení ještě ani osmnáct let a jen jedna byla označena jako vdaná, takže jen těžko se dala předpokládat nějaká výraznější kolaborace s maďarskými okupanty. Po opakované selekci o tři týdny později

ministerstvo vnitra šesti původně odmítnutým ženám přece jen repatriaci povolilo. Podle Ladislav Boroň, cit. op. s. 351–352.

⁹⁶ O vnitropolitických zápasech na Slovensku v roce 1947 podrobněji viz Karel Kaplan, Pět kapitol o Únoru, Brno 1997, s. 220–266.

⁹⁷ Současný stav repatriace zajatců a internovaných v SSSR, 9. 2. 1949, příloha ke spisu ministerstva zahraničních věcí č. 28.844/V-3A/49, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, k. 37, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 572; SÚA Praha, fond MV, inv. č. neuv.

⁹⁸ Ib.

⁹⁹ Ib.

¹⁰⁰ Koncept dopisu ministerstva zahraničních věcí velvyslanectví ČSR v Moskvě z 21. 7. 1949, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, k. 38, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 430.

Autor konceptu zřejmě již měl se sovětskými „informacemi“ zkušenost. Stačí nahlédnout do Zprávy GUPVI NKVD SSSR o válečných zajatcích [z] bývalých evropských a japonské armády k 1. 1. 1949 a v kolonce „Čechoslováci“ je uvedeno:

„- zajato celkem	68889
- odjelo	68608
- repatriováno	55701
- na formování vojenské jednotky	7769
- předání do táborů GULAG [sic]	140
- propuštění občané SSSR	154
- předáno mezi internované [sic!]	805
- odsouzeno vojenským tribunálem	1
- jiné odchody	1
- zemřeli	4033
- stav l 1. 1. 1949	281“

Viz Vojennoplennyje SSSR 1939–1956. Dokumenty i matěrialy. Moskva 2000, s. 332.

¹⁰¹ Dopis ministerstva zahraničních věcí ministerstvu vnitra z 3. 6. 1949. Na rubu rukopisný záznam: „Po osobní dohodě v Zamini [ministerstva zahraničních věcí] (vysl. Hnízdo) dojednáno, že Zamini netrvá na svém přípisu a nežádá na něho odpověď ani projednání seznamu osob nacházejících se dosud v SSSR. Proto: ulož. Dne 24. června 1949.“ SÚA Praha, fond MV, inv. č. neuv., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 576.

Viz rovněž pozn. 102.

¹⁰² Spis ministerstva zahraničních věcí č. 115.244/49. Důvěrný záznam p. d. (pro domo) z 1. 7. 1949, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, k. 38, a kopie

AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 435.

¹⁰³ Sdělení ministerstva zahraničních věcí z 2. 5. 1949 ministerstvu vnitra, ministerstvu národní obrany a ministerstvu sociální péče, SÚA Praha, fond MV, inv. č. nev., a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 574.

¹⁰⁴ Ib. jako v pozn. 100.

¹⁰⁵ Dopis ministerstva zahraničních věcí ministerstvu vnitra z 10. 3. 1950, AMZV, fond nev., inv. č. nev., č. 112.467/50-A/I-1, , a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 10.

¹⁰⁶ Podle Jacques Rossi, cit. op.

Omezené možnosti psát a dostávat dopisy měli rovněž váleční zajatci a internovaní. Němci, Rakušané, Maďaři a Rumuni směli napsat a dostat jeden dopis měsíčně. Japonci a zajatci z Mandžuska a Koreje jeden dopis za tři měsíce. O příslušnících jiných národů se předpisy nezmiňovaly a patrně záleželo pouze na libovůli náčelníka tábora.

Pokud však byl válečný zajatec nebo internovaný odsouzen do nápravněpracovních táborů GULAG měl zakázáno psát a dostávat dopisy jako ostatní vězni. Podle Vojennoplennyje SSSR 1939–1956. Dokumenty i matérialy. Moskva 2000.

Kapitola IX.

Spolupráce

Rozpaky československé státní administrativy nad svévolnou aktivitou sovětských bezpečnostních orgánů v Československé republice a únosy československých občanů do Sovětského svazu byly po převzetí moci v Československu komunistickým režimem v únoru 1948 okamžitě vystřídány otevřenou spoluprací. Intenzita této spolupráce dosud nebyla zkoumána, a proto uvádíme pouze několik příkladů součinnosti bezpečnostních orgánů obou států při vstřícném vydávání československých občanů do moci sovětských represivních struktur. Uvedené získané poznatky ukazují však na vydávání do Sovětského svazu pravděpodobně celých okruhů vadících mu československých občanů.

*

Jedním z těchto okruhů byli Bělorusové, kteří do Československa přišli jednak ve dvacátých letech společně s ostatními emigranty z Ruska a jednak s uprchlíky z běloruských území v tehdejší východní Polsku, zejména po jeho anexi Sovětským svazem těsně před druhou světovou válkou.

Po vypuknutí války se však běloruští nacionalisté ocitli v tragickém postavení, neboť jejich principiální odpor vůči Sovětskému svazu a velkoruskému šovinismu (navíc s otevřenými úcty se šovinismem jak velkopolským tak i velkoukrajinským) je činil zdánlivě blízkými agresivním zájmům nacistického Německa. Němci umožnili na dobytém běloruském území působení místní samosprávy, vedené především některými vrátivšími se emigranty, a vytvoření samostatné běloruské ozbrojené síly v počtu téměř sto tisíc mužů¹. V představách Německa o budoucím uspořádání Evropy se však s Bělorusy počítalo stejně málo jako s Rusy či Ukrajinci nebo Poláky a německý generální komisař v Minsku jasně vymezil jejich úlohu slovy: „Bělorusové se mohou stát národem jen v rozsahu, který umožní vytvořit zeď proti moskovitům a lidem z východních stepí.“²

S blížícím se závěrem války byl sice v Minsku těsně před pří-

chodem Rudé armády ještě proveden pokus o vyhlášení nezávislého Běloruska³, ale vzápětí nato běloruští političtí představitelé znovu odešli do emigrace. Velmi mnoho jich přitom mířilo do Protektorátu Čechy a Morava, kde se Bělorusové cítili přece jen volněji než v německém prostředí.

Když dorazila Rudá armáda do Československa, podařilo se některým odejít do uprchlických táborů v americkém okupačním pásmu Německa. Jiní se zřejmě pokusili nalézt útočiště splnutím s běloruským obyvatelstvem zavátém předválečnou i válečnou migrací do západního Polska. Někteří však stejně jako mnozí Rusové a Ukrajinci z původní emigrace z bolševického Ruska naivně spoléhali na občanské jistoty obnovené Československé republiky a snažili se získat československé občanství.

*

Alexandr Kaloša přišel do Československa v roce 1930 ze západního Běloruska⁴. Tato část běloruského území tehdy byla součástí Polska, kterému ji přiřkla po první světové válce pařížská mírová smlouva v roce 1921, stejně jako Litvu a západní Ukrajinu. Protože Polsko nemělo příliš pochopení pro snahy Bělorusů o národní sebeurčení, odešel v roce 1930 do Československa, kde studoval na Vysoké škole zemědělského a lesnického inženýrství v Praze. Aktivně působil v pražských běloruských exilových organizacích. Po německo-sovětském rozdělení Polska v prvních dnech druhé světové války se stal obdobně jako mnoho jeho dalších krajanů „osobou bez státní příslušnosti“. Aby místo občana Polska nemusel být občanem Německa, vypravil se z pověření pražské rady Běloruské lidové republiky⁵ na sovětský konzulát v Praze zjistit, zda nemá nárok na občanství Sovětského svazu. A po odmítnutí požádal alespoň o státní občanství Protektorátu Čechy a Morava, které získal v roce 1941, a téhož roku jako dlouhodobě nezaměstnaný byl zařazen do jednoho z prvních tehdejších českých kontingentů nuceně nasažených na práci v Německu. V roce 1942 se oženil s dcerou v Praze žijícího významného běloruského exilového činitele⁶.

Po skončení války žil Kaloša s rodinou nejprve v Roztokách u Prahy a později na vlastním hospodářství v Chudeníně

u Klatov. V roce 1947 mu bylo uděleno československé občanství. Vstoupil do Československé strany národně-socialistické.

Někdy počátkem roku 1948 bylo československé ministerstvo zahraničních věcí dožádáno sovětským velvyslanectvím v Praze o zjištění, zda je Kaloša československým státním občanem a jak dlouho žije v Československu. O důvodu svého zájmu o Kalošu se Sovětský svaz zřejmě nezmiňoval. 12. února 1948 byl sovětský dotaz ministerstvem zahraničních věcí postoupen ústředně Státní bezpečnosti a odtud přišla kupodivu nepřilíš přesná zpráva, že ing. Kaloša „bydlí na zdejšího území od r. 1933“ a „jeho žádost o udělení čs. státního občanství se projednává u ZNV v Praze“.

O dva týdny později převzal moc v Československu komunistický režim a Sovětský svaz neztrácející čas hned v prvních hodinách požádal o Kalošovo vydání pro údajné „podezření z válečných zločinů z toho důvodu, že týž se činně zúčastnil běloruských protisovětských organizací ke škodě sovětské armády a partyzánských oddílů“. Ministerstvo zahraničních věcí, zasílajíc příslušnou sovětskou nótu ministerstvu vnitra, „současně požádalo o zajištění (...) jmenovaného a o přezkoumání možnosti zrušení československého občanství [sic], které, jak bylo dodatečně zjištěno, bylo jmenovanému uděleno výnosem Zemského národního výboru v Praze (...) ze dne 16. května 1947“.

4. března 1948 byl Kaloša na svém hospodářství v Chudeníně zatčen a předán do klatovské věznice. 1. dubna 1948 mu ministerstvo vnitra odňalo československé občanství.

Potom však spolupráci československé Státní bezpečnosti a justiční a ministerské byrokracie se sovětskými orgány začaly poznamenávat zmatky. Klatovskému prokurátorovi výnos o odnětí občanství zřejmě neposlali, a proto 7. dubna 1948 nařídil Kalošu až do vyřešení případu propustit z vazby. Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti ale propuštění zamezila s odvoláním na příkaz z Prahy. Na ministerstvu zahraničních věcí přitom nevěděli, jak dopadla „otázka prohlášení neplatnosti čl. občanství“ ještě ani po dvou měsících. A až 22. června 1948 vydala ústředna Státní bezpečnosti pokyn k odebrání zadrženému „jeho dokladů o čl. občanství“ a uložila předložit „ONV podle jeho bydliště návrh na vyhoštění ze zdejšího území“. Výměr o Kalošově vyhoštění z Československa a zákazu jeho návratu na československé území navždy byl vydán následně 3. července 1948.

Teprve po čtyřech měsících strávených v klatovské věznici byl Kaloša 8. srpna 1948 převezen do Prahy a předán úřadu zplnomocněnce Rady lidových komisařů SSSR pro záležitosti repatriace v Československu. Byl umístěn do sovětského ústředního sběrného tábora na pražské Letné a odtud ještě po dalším půl roce, 20. ledna 1949, převezen do Sovětského svazu.

9. dubna 1949 byl Nejvyšším soudem Běloruské sovětské socialistické republiky odsouzen k 25 letům pobytu v nápravněpracovním táboře. Byl pak vězněn v táborech Dal'stoje na Kolymě a pracoval ve zlatých dolech.

Do Československa se vrátil 20. září 1955 se skupinou dalších třinácti bývalých vězňů sovětských táborů a okamžitě byl společně s nimi znovu zatčen a umístěn ve věznici v Praze-Ruzyni. 27. září 1955 na něj prokurátor uvalil vazbu pro spolupráci s Němci. Na základě sovětského sdělení, že v Sovětském svazu byl amnestován a kdyby se nacházel na sovětském území, byl by okamžitě propuštěn na svobodu, po několikaměsíčním vyšetřování rozhodlo politické byro ÚV KSČ, aby Kalošovo trestní stíhání bylo zastaveno. 3. června 1956 se Alexandr Kaloša konečně mohl vrátit domů k troskám své rodiny.⁷

Na někdejší odnětí československého občanství a zákaz návratu na území Československa si zřejmě žádný příslušný československý orgán ani nevzpomněl. Komunistické represivní struktury podle všeho nebraly příliš vážně ani vlastní pseudoprávní formality.⁸

*

Zadržení a vydání do Sovětského svazu Alexandra Kaloši probíhalo paralelně se zadržením a vydáním běloruských manželů Henijušových. Dokonce v některých dokumentech byli zmiňováni všichni současně.

*

Ivan Henijuš přišel do Československa již v roce 1922 s první vlnou běloruské emigrace⁹. Byl Běloruskou školskou radou¹⁰, která po pádu Běloruské lidové republiky a rozdělení běloruského území mezi Polsko a bolševické Rusko našla útočiště

v litevském Vilniusu, vyslán na studia do Prahy; všichni takto vyslaní mladí Bělorusové tehdy museli zároveň podepsat závazek, že po úspěšném absolvování studia vydají v běloruštině odbornou publikaci ze svého oboru a uhradí vysokoškolské vzdělání dalšímu krajanovi. Koncem dvacátých let se při návštěvě rodné běloruské vesnice ve východním Polsku seznámil s Larysou Miklaševičovou. Ještě před dokončením studia se s ní oženil, ale Poláci mu odmítli povolit výjezd zpátky do Československa, aby mohl složit závěrečné zkoušky. Odpor polských úřadů, vyplývající jednak ze snahy nijak zvlášť nepodporovat intelektuální emancipaci běloruského obyvatelstva a jednak z tehdy aktuálně nepřilíš přátelských vztahů mezi tehdejším polským režimem a Československem, se však podařilo zlomit. V roce 1937 přijela do Prahy za mladým lékařem také jeho manželka s malým synem.

Larysa Henijušová se záhy zapojila do pražské běloruské emigrace¹¹. Začala publikovat fejetony a verše v běloruském týdeníku Jitřenka (běl. Ranica)^{11a} a v roce 1942 vydala v Praze svou první básnickou sbírku Z rodných luhů (běl. Ad radnich niu)^{11b}. Později byla jmenována generálním tajemníkem rady (exilové vlády) Běloruské lidové republiky^{11c} a společně s manželem působila v Běloruské národní svépomoci^{11d}. Na výzvu předsedy této organizace Ivana Jermačenka, kolegy ze studií na lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze¹², odjel Ivan Henijuš do Němci okupovaného Běloruska organizovat zdravotní péči pro místní obyvatelstvo. V roce 1944 byla Larysa Henijušová vyslána na Druhý všeběloruský kongres v Minsku; kongres sice potvrdil deklaraci nezávislosti Běloruska z 25. března 1918 a za jediného představitele Běloruska vyhlásil Běloruskou národní radu, ale vzápětí nato Minsk znovu padl do sovětských rukou¹³.

Po druhé světové válce žili Henijušovi v Praze. Náznaky možného únosu sovětskými bezpečnostními orgány přiměly Larysu Henijušovou požádat o ochranu prezidenta Beneše a amerického velvyslance v Československu Laurence Steinhardta, který zřejmě opravdu zasáhl a prý vzkázal mladé běloruské básnířce, že „mluvil s českými úřady“ a má „být klidná“¹⁴. Oba manželé odmítli nabídku přátel uchýlit se do bezpečí ve Francii a naopak požádali o udělení československého občanství. Bylo jim uděleno

27. června 1947. Později Ivan Henijuš dostal možnost zařídit si vlastní lékařskou praxi v jihočeském Vimperku.

Tam byli jen čtrnáct dnů po nastolení komunistického režimu v Československu 5. března 1948 na dožádání Sovětského svazu zatčeni a vězněni v Písku¹⁵.

1. dubna 1948 stejným výměrem jako bylo zrušeno československé občanství Alexandra Kaloši, odňalo ministerstvo vnitra toto občanství také manželům Henijušovým. I v tomto případě byrokracie komunistických represivních struktur zapoměla informovat ministerstvo zahraničních věcí a jeho dotaz ještě z června 1948, jak dopadla „otázka prohlášení neplatnosti čsl. občanství“ Kaloši, se tehdy týkal i Henijušových. Rovněž ve stejný den 22. června 1948 vydala ústředna Státní bezpečnosti pokyn k odebrání „jejich dokladů o čsl. občanství“ a uložila předložit „návrh na vyhoštění“.¹⁶

Výměr o vyhoštění Ivana Henijuše a jeho manželky z Československa vydal Okresní národní výbor v Prachaticích 7. července 1948:

„Pan

MUDr. Ivan Geniuš, nar. 24. 2. 1902

bez státní příslušnosti

t. č. Písek, věznice krajského soudu

Podle ustanovení § 2 zák. č. 86/1871 ř. z. vyhošťuji Vás navždy z celého území Československé republiky se současným zákazem návratu pod trestními následky ustanovení § 323 tr. z.

Toto vyhoštění vztahuje se i na Vaši manželku Laurisu roz. Miklaševičovou, nar. 27. 7. 1910.

Na čsl. státní hranice budete hnán nuceným postrkem.

Důvody:

Nemáte na československém státním území v žádné obci domovského práva, neboť čsl. státní občanství Vám bylo výnosem ministerstva vnitra č. A-3617-19/3-48-V/I ze dne 1. dubna 1948 odňato.

Konaným šetřením bylo zjištěno, že za okupace jste byl vy i Vaše manželka ilegálně [sic] činní v protisovětských nacionalistických organizacích.

Jest Vás tudíž z důvodů bezpečnosti státu [sic] vyhostiti.

Proti tomuto výměru můžete se odvolati do 15 dnů po jeho doručení k Zemskému národnímu výboru v Praze podáním učiněným u ONV – referátu národní bezpečnosti v Prachaticích. Odkladný účinek případného odvolání se však vylučuje, jelikož by Vaším dalším pobytem v Československu byla ohrožena bezpečnost státu, tudíž důležitý zájem veřejný [sic].

Proti rozhodnutí, kterým se vylučuje odkladný účinek případného odvolání, není odvolání přípustno [tedy rozuměj: deportaci do sovětského koncentračního tábora nic nemůže zastavit].

Bezpečnostní referent ONV [v Prachaticích].¹⁷

Místo postrkem na československou hranici byli manželé Henijušovi převezeni zeleným antonem do sovětského sběrného tábora v Praze na Letné a odtud vzápětí pod plachtou nákladního auta do sběrného tábora ve Vídni a potom do Lvova a dál do Sovětského svazu¹⁸.

Počátkem roku 1949 byli Larysa a Ivan Henijušovi vojenským tribunálem Nejvyššího soudu Běloruské sovětské socialistické republiky odsouzeni podle článku 58⁴ trestního zákoníku BSSR každý k 25 letům pobytu v nápravněpracovním táboře¹⁹.

*

Podle tohoto článku byly trestány „kontrarevoluční trestné činy“ napomáhání mezinárodní buržoazii, neuznávající „rovnoprávnost komunistického systému nastupujícího vystřídat kapitalistický systém“ a usilující „o jeho svržení“, nebo „společenským skupinám a organizacím“ nalézajícím se „pod vlivem“ buržoazie či touto buržoazii „bezprostředně organizovaným“ a zabývajícím se nepřátelskou činností „proti Svazu SSR“.

*

Vězněna byla Larysa Henijušová v ženském táboře Inta v severozápadní Sibiři²⁰.

Propuštěna byla v roce 1956 a až do své smrti v roce 1983 žila společně s manželem ve své rodné obci Zelva u Hrodna v Bělo-

ruské sovětské socialistické republice. Nikdy nepřijala občanství Sovětského svazu a odmítla převzít sovětský občanský průkaz^{20a}.

Ve své knize Zpověď jmenuje řadu dalších bývalých běloruských emigrantů odvlčených z Prahy, které potkala při transportu do Sovětského svazu, a zejména během svého sedmiletého věznění v koncentračním táboře na severu Ruska. Většinou však jde o jména neobsažená v žádném dosud zpracovaném přehledu obětí sovětské zvlá v poválečném Československu a teprve čekající na podrobnější prozkoumání.

*

Další českoslovenští občané, které komunistický režim vydal Sovětskému svazu, byli osobnostmi různým způsobem veřejně činnými v bývalé Podkarpatské Rusi a po jejím předání SSSR přesídlivší do Československé republiky.

*

Mladý rusínský advokát a politický činitel JUDr. Ivan Kováč byl v závěrečných týdnech druhé světové války mobilizován do maďarské armády²¹. Vzápětí však zorganizoval přechod celé jednotky ke slovenským partyzánům a později působil jako tlumočnick ve štábu velitele 2. ukrajinského frontu; obdobně působili jeho bratři: Štefan byl osobním tlumočnickem náčelníka Hlavního štábu partyzánského hnutí na Slovensku, Vasil byl tlumočnickem ve štábu velitele 4. ukrajinského frontu a Alexandr bojoval v řadách partyzánského oddílu ve slovenských horách.

Ivan Kováč byl zatčen přímo ve dnech komunistického puče v únoru 1948 v Jeníkově v severních Čechách²². Ale teprve po více než půlročním věznění v cele předběžného zadržení byla 4. září 1948 na něj uvalena vazba a byl přemístěn do věznice v Praze-Ruzyni a později převezen do věznice v Praze na Pančáci²³.

Počátkem roku 1949 trávil Kováč ve vězení již více než deset měsíců. Přesto Státní bezpečnost pojednou 10. ledna 1949 vydala následující příkaz:

„Sovětské úřady hledají svého státního občana [sic] Ivana Kováče, ukrajinské národnosti, narozeného r. 1912 v okrese Muka-

čevo, ukrajinské národnosti, který pracoval v době druhé světové války s Němci a Maďary. Kdyby byl kdekoliv zjištěn, budiž zatčen (...).“

Jiné vysvětlení tohoto poněkud překvapivého postupu než obecnou lidovou moudrost, že pravice neví, co dělá levice, opravdu nelze nalézt.

Po několika týdnech byl však Ivan Kováč přece jen „nalezen“ a 17. února 1949 předán ze „soudní vazby“ do „vazby bezpečnostní“ a převzat zástupcem sovětských bezpečnostních orgánů.

Ale v následujících dnech a týdnech tragická fraška pokračovala. Napřed sovětský představitel požádal československé orgány, aby Kováče zatím ponechaly v pražské věznici, protože „nemají v táboře pro repatrianty v Praze-Letné dostatečné střežení“. O týden později zástupce velitele tábora vůbec „odmítl dr. Kováče převzít a prohlásil, že repatriace nebyla uznána“²⁴. Nakonec však přece jen zadrženého převzal a po několika dnech odeslal se skupinou dalších „repatriantů“ do polního sběrného tábora ministerstva vnitra SSSR v Badenu v sovětském okupačním pásmu v Rakousku.

Následovalo převezení do věznice v Kyjevě a koncem roku 1950 do Moskvy. V roce 1951 byl Kováč rozhodnutím zvláštní porady Ministerstva státní bezpečnosti SSSR odsouzen k deseti letům odnětí svobody v nápravněpracovním táboře. Trest vykonával v různých táborech GULGMP a Daľstroje.²⁵

Do Československa se obdobně jako Bělorus Kaloša vrátil 20. září 1955 a rovněž byl okamžitě znovu zatčen a umístěn ve věznici v Praze-Ruzyni. A definitivně propuštěn na svobodu byl teprve 1. června 1956 na základě rozhodnutí politického byra ÚV KSČ²⁶.

*

Rusínský advokát JUDr. Simeon Jusliv byl zadržen československou Státní bezpečností 7. června 1949 v Medzilaborcích²⁷ a jeho syn Vladimír, posluchač právnické fakulty Univerzity Karlovy, téhož dne v Košicích²⁸. Po eskortování na cizinecké oddělení Krajské správy Státní bezpečnosti v Praze byli oba předáni do sovětského sběrného tábora v Praze na Letné²⁹. Podle dobových záznamů údajně byli stíháni pro aktivní účast v polovo-

jenské organizaci rusínských separatistických vlastenců Karpat-
ská Sič³⁰ ve třicátých letech. Do dotazníků, sepisovaných česko-
slovenskou Státní bezpečností o šest let později při jejich návratu
do Československa, uvedl však Simeon Juskiv, že byl zadržený
„pre podozrenie z protisov. činnosti“, a Vladimír Juskiv, že byl
odsouzený „pre špionážnu činnosť“³¹ Rovněž údaje, sdělené
v roce 1995 zastupitelským úřadem Ruské federace v Praze do
dotazníku, který byl Výborem „Oni byli první“ a Střediskem pro
dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Minister-
stvu spravedlnosti České republiky zaslán Vojenskému kolegiu
Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění infor-
mací k zadržení Vladimíra Juskiva, v ničem neodpovídají údaj-
nému obvinění z eventuální protičeskoslovenské činnosti na Pod-
karpatské Rusi³².

Fakta zjištěná o téměř půlstoletí později ruskými archiváři
společně s dalšími dochovanými údaji poskytují názorný obraz
o doslova systémově vytvářené mnohoznačnosti a konfuznosti
a záměrně udržované neprůhlednosti působení sovětských repre-
sivních struktur.

*

Otázka: „Kdy došlo k zadržení?“ Odpověď: „7. června 1949.“

Otázka: „Na základě čeho byl [Vladimír Juskiv] zadržen?“

*Odpověď: „V období od června 1944 do prosince 1944 sloužil
v německé armádě.“*

*Otázka: „Jakým orgánem byl zadržen?“ Odpověď: „Orgány
československé bezpečnosti.“*

*Otázka: „Jaký orgán nebo jaká osoba za ČSR byla účastna při
zadržení?“ Odpověď: „Orgány československé bezpečnosti (kon-
krétní orgán není znám) a předán oddílu kontrarozvědky Minis-
terstva státní bezpečnosti 300. tábora motostřeleckých vojsk.“*

*Otázka: „Kam byl v ČSR umístěn po zadržení?“ Odpověď:
„Není známo.“*

*Otázka: „Kdy došlo k jeho transportu z ČSR a kam?“ Odpo-
věď: „V roce 1949 do sovětské okupační zóny v Rakousku a potom
17. října 1949 do SSSR (Usol'je-Sibirskoje v Irkutské oblasti).“*

*Otázka: „Jestliže byl souzen – na základě čeho a kým?“ Od-
pověď: „Rozhodnutím zvláštní porady Ministerstva státní bezpeč-
nosti.“*

nosti SSSR z 24. 11. 1951 byl umístěn do nápravněpracovního tábora na dobu deseti let.“

Otázka: „Kým a jaké bylo proti němu vzneseno obvinění?“
Odpověď: „8. května 1951 byl zatčen Správou Ministerstva státní bezpečnosti Irkutské oblasti v Usol'je-Sibirském. Byl obviněn z provádění protisovětské agitace a ze služby v německé fašistické armádě (článek 58⁴, 58¹⁰ a ¹ trestního zákoníku RSFSR).“

Otázka: „Kterí svědci (kdo) byli vyslechnuti na návrh žalobce?“
Odpověď: „Svědci na zasedání zvláštní porady nebyli předvoláni.“

Otázka: „Jaké materiály předložil žalobce?“
Odpověď: „Výpověď obviněného Juskiva V. a výpovědi svědků.“

Otázka: „Kterí svědci (kdo) z ČSR byli vyslechnuti na návrh žalobce?“
Odpověď: „V rámci vyšetřování byl vyslechnut Juskiv Semjon (otec obviněného).“

Otázka: „Jaké materiály z ČSR předložil žalobce?“
Odpověď: „Nebyly předloženy.“

Otázka: „Kdo byl jeho [Vladimíra Juskiva] obhájcem?“
Odpověď: „Juskiv neměl obhájce.“

Otázka: „Kterí svědci byli vyslechnuti na návrh obhájce?“
Odpověď: „Nebyli vyslechnuti v souvislosti s nepřítomností obhájce.“

Otázka: „Jak a kým se soudního řízení účastnil československý stát?“
Odpověď: „Neúčastnil se.“

Otázka: „Jak zněl úplný text soudního rozsudku?“
Odpověď: „Soudní rozsudek nebyl vynesena v souvislosti s projednáváním věci mimosoudně. Podstata vzneseného obvinění: jako občan Československa od června do prosince 1944 sloužil v německé fašistické armádě a na straně fašistického Německa se zbraní v ruce se zúčastnil boje proti SSSR. V letech 1950–1951, kdy žil v Usol'je-Sibirském v Irkutské oblasti, zabýval se ve svém okolí protisovětskou agitací.“

Otázka: „Jakým způsobem byl o rozhodnutí soudu informován československý stát?“
Odpověď: „Nebyl informován.“

Otázka: „Číslo vězeňského spisu?“
Odpověď: „Vězeňský spis neexistuje.“

Otázka: „V jakých místech (táborech) vykonával trest?“
Odpověď: „1. Ozerný tábor Ministerstva vnitra SSSR (Irkutská oblast), 2. Kamyšlag Ministerstva vnitra (Omská oblast), 3. Karagandská oblast (Kazašská republika).“

Otázka: „Bylo během výkonu trestu provedeno přezkoumání věci a s jakým výsledkem?“ Odpověď: „Dvakrát po vykonání trestu. 1. Usnesením Irkutského oblastního soudu z 22. září 1956 bylo trestní stíhání v části obvinění podle čl. 58⁴ trestního zákoníku RSFSR zastaveno, protože se nestal skutek, pro který bylo trestní stíhání vedeno. 2. Rozhodnutím Trestního senátu Nejvyššího soudu RSFSR z 30. května 1989 věc v části obvinění podle čl. 58¹⁰ a ¹ trestního zákoníku RSFSR zastaveno, protože se nestaly skutky, pro něž bylo trestní stíhání vedeno. Juskiv Vladimír byl plně rehabilitován.“

Otázka: „Jestliže v SSSR vykonával trest – na základě čeho a kdy bylo rozhodnuto o jeho propuštění na svobodu?“ Odpověď: „Juskiv V. byl propuštěn na svobodu na základě výnosu Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 30. července 1955 (rozhodnutí o použití amnestie).“

Otázka: „Kdy byl propuštěn na svobodu?“ Odpověď: „12. srpna 1955.“

Otázka: „Kam byl poslán po propuštění na svobodu?“ Odpověď: „20. září 1955 byl předán zástupci Československé republiky.“³³

*

Podle údajů zjištěných ruskými archiváři Vladimír Juskiv zřejmě zpočátku nebyl v Sovětském svazu vězněn a jeho zadržení a předání sovětským orgánům bylo iniciováno čistě československou bezpečností patrně v rámci ještě doznívající násilné repatriace do SSSR obyvatel Podkarpatské Rusi, kteří po jejím připojení k Sovětskému svazu uprchli do Československa. Zdůvodnění zadržení obou Juskivů bylo podle všeho „vyráběno“ až dodatečně a mělo stále více jen formální charakter. Proto například v sovětském „oficiálním“ obvinění se vyjmenované články trestního zákoníku nijak nevztahovaly k uvedeným údajným činům, ale naopak se podle nich stíhaly projevy takzvané kontrarevoluce – čl. 58⁴ stíhal pomoc poskytnutou mezinárodní buržoazii, čl. 58¹⁰ protisovětskou agitaci a propagandu a čl. 58¹ byl určen pro stíhání vlastizrady.

*

Připisovat takové činy československým občanům, z nichž jeden se narodil ještě v devatenáctém století v Haliči v Rakousko-Uhersku a druhý již v Praze v Československu a oba po celý život do té doby žili pouze v Československé republice, bylo samozřejmě absurdní. Přesto Sovětský svaz oba „automaticky“ poslal do nápravněpracovního tábora.

Iniciativa československé bezpečnosti oba stála „pouhých“ deset let života.

*

Československá Státní bezpečnost shledávala však předávání občanů Československa do rukou represivních orgánů Sovětského svazu zřejmě přirozeným. 9. června 1949 byl krajským velitelstvím Státní bezpečnosti v Hradci Králové na dálkopisný rozkaz Ústředny Státní bezpečnosti zatčen ve svém bytě plukovník československé armády ve výslužbě Bohumil Borecký³⁴.

Rozkaz podepsaný osobně velitelem Státní bezpečnosti zněl: Žádám, aby plk. v. v. Bohumil Borecký, bytem Hradec Králové, Ambrožova ul. č. 906, byl neprodleně a pokud možno nenápadně zajištěn a eskortován do věznice KV-StB v Praze. Jeho ženě budiž dodatečně řečeno, že byl v důležité záležitosti předán do Prahy k výslechu.“ Rozkaz byl označen jako Pilný a Přísně tajný a jméno a adresa zadržovaného byly zašifrovány.

Po převozu Boreckého do Prahy vydal následujícího dne vydal velitel krajské správy příkaz předat zadržovaného „styčnému důstojníku z repatriačního střediska sovět. stát. občanů se všemi vlastními věcmi“.

Bohumil Borecký byl za první světové války velitelem 1. pochodové roty 8. střeleckého pluku Československého vojska na Rusi a zúčastnil se bojů s bolševiky ve východní Sibiři a na Dálném východě. Po návratu domů pak zastával různé velitelské funkce v československé armádě. Za německé okupace v letech 1939–1944 působil v ilegální vojenské organizaci protifašistického odboje Obrana národa. Byl však Němci zatčen a odsouzen k trestu smrti. Před popravou jej zachránila jen porážka Německa a konec války. Po roce 1945 opět nastoupil do velitelských

funkcí a nakonec byl zástupcem velitele 5. divize v Hradci Králové. V roce 1948 odmítl vstoupit do komunistické strany a raději požádal o penzionování.

Příkazy k jeho zatčení a předání do sovětského tábora v Praze na Letné neobsahují žádné zdůvodnění. Když se jeho manželka po několika týdnech dotazovala ve věznicí Ředitelství Národní bezpečnosti v Bartolomějské ulici v Praze, kam mu může poslat balíček, poradil ji strážný, aby se „šla podívat na Letnou do sběrného tábora pro ruské příslušníky (uprchlíky), zda tam není“. Návštěva sovětského tábora byla samozřejmě neúspěšná a Marie Borecká se znovu vrátila do Bartolomějské ulice, kde jí další příslušník SNB sdělil, že její manžel „tam už dlouho není“ a „že je v SSSR“. Marie Borecká proto vzápětí nato požádala o pomoc prezidenta republiky a současně ministra národní obrany. Teprve potom se československá Státní bezpečnost pokusila dát odvezení Bohumila Boreckého do SSSR alespoň nějaký „rámeček“.

Všechny dopisy Marie Borecké byly postoupeny sekretariátu ministerstva národní bezpečnosti.

Ten rekonstruoval průběh zadržení Boreckého a například zjistil, že příkaz k zadržení podepsal referent, který v Ústředně Státní bezpečnosti „dělal Poláky a SSSR“. Zároveň zaznamenal, že „zástupce min. nár. obrany žádá o vyšetření a potrestání orgána, který vyrazil služ. tajemství“, když nešťastné ženě řekl pravdu o osudu jejího manžela. Bylo zjištěno, že Borecký byl 9. 6. 1949 skutečně „ve vazbě v Bartolomějské 4, odkud byl dne 10. 6. 1949 převzat sovět. orgány“ a v protokolu vězňů je „poznámka v rubrice kam byl vězeň předán – SSSR“. Tato poznámka měla být „vepsána do knihy ze zatýkácí listiny, na které bylo věznicím nařízeno, aby Borecký byl předán styč. důst. sovět. stát. obč. do repatr. střediska“. Další záznam uváděl, že „Boreckého převzali sovět. orgánové“.

V květnu 1951 dostalo ministerstvo národní bezpečnosti další „žádost Marie Borecké ve věci zajištěného manžela“ a po vlastním šetření ji 11. září 1951 postoupilo „k nahlédnutí a vyjádření“ dalším složkám s tím, že „dotazem na KVStB Praha, velitelství Státní bezpečnosti, sektor 6-B a odboru V bylo zjištěno, že jmenovaný se v tamní vazbě nenalézá“ a „rovněž, jak uvedeno v podání, nebyl zajištěn ani vojenskými úřady“. Jeden referent po-

tvrdil, že „9. 6. 1949 byl B. ve vazbě v Bartolomějské č. 4“ a další zopakoval příkaz velitele krajské správy Státní bezpečnosti v Hradci Králové z 10. června 1949, ukládající předat zadrženého styčnému důstojníkovi ze sovětského repatriačního střediska. Hlavní správa Státní bezpečnosti se podivila, že „sekretariát MNB zasílá věc až po 4 měsících“ a pokrytecky – i když od zadržení uplynuly již víc než dva roky – doporučila „prozkoumat, zda [Borecký] ve věznicích [přece jen] není“.

Patrně nedostatek informací vedl Kancelář prezidenta republiky k pokynu, aby manželce zadrženého, jako kdyby nikdo nevěděl přesně kam zmizelého, byla alespoň vyplácena jeho penze. Důsledné utajování odvlčení Bohumila Boreckého do Sovětského svazu dokonce vedlo k tomu, že kdosi počátkem roku 1952 vyzval Marie Boreckou, aby prostřednictvím ministerstva státní bezpečnosti svému manželovi napsala dopis. Dopisy putovaly však pouze na Hlavní správu Státní bezpečnosti a tam podle osobního rozhodnutí velitele Státní bezpečnosti majora Prchalý byly zakládány ad acta.

Některé z nich jsou dodnes uloženy v Archivu Ministerstva vnitra České republiky.

Tato neúnavnost zoufalé manželky přiměla v létě 1952 Hlavní správu Státní bezpečnosti provést přece jen podrobnější šetření v minulosti Bohumila Boreckého a pokusit se zjistit možné důvody sovětského zájmu o něj. V tajné zprávě byly pak uvedeny dva „poznatky“ z Archivu ministerstva národní bezpečnosti. Ve svazku 2939 bylo údajně zjištěno, že Borecký během svého působení v Československém vojsku na Rusi „zabýval se kární činností střílel vedoucí komunistické strany a partyzánského hnutí na Sibiři“ a v říjnu 1918 na jeho rozkaz „nehledě na námítky státního zástupce krasnojarského okružního soudu z krasnojarské věznice násilím bylo vzato pět komunistů“ a odsouzeno k smrti. Kromě toho pod číslem Ú-1730/02-53 byl prý v „archivu výpovědí členů Gestapa“ nalezen „protokol sepsaný v roce 1945 se členkou Gestapa Gerlindou Weikertovou u okresní vyšetřovací komise v Hradci Králové“, v němž měla uvést, že Borecký po zatčení v říjnu 1944 „při výslechu prozradil úkryt velitele vojenské odbojové skupiny, která spolupracovala s parašutisty z Anglie, gen. Bláhy“. Zpráva o obou „poznacích“, doplněná opět přehledem průběhu zadržení, byla 25. srpna 1953 předložena

náčelníkovi Hlavní správy Státní bezpečnosti a ten ji po seznámení se s ní zřejmě dal založit.³⁵

Podle odpovědí ruských úřadů z roku 1996 zájem Sovětského svazu o plukovníka Boreckého vyplýval z první uvedené události.

Do dotazníku Výboru „Oni byli první“ ruští archiváři uvedli, že Borecký byl zadržen „14. října 1949 oddílem kontrarozvědky ministerstva státní bezpečnosti [jde již o sovětské bezpečnostní orgány] v táboře č. 300 motostřeleckých vojsk“ a poté umístěn ve „vnitřní věznici kontrarozvědky ministerstva státní bezpečnosti VÚ 32750“. Byl obviněn „z účasti při likvidaci sovětské moci v Sibiři a za vynesení trestu smrti nad 5 bolševiky“ a rozsudkem „vojenského tribunálu VÚ 28990 z 25. března 1950 za ozbrojené protivení se sovětské moci, aktivní boj s revoluční dělnickou třídou a organizování činnosti kontrarevoluční povahy podle čl. 58², 58¹¹ a 58¹³ Trestního zákoníku RSFSR souhrnně a v souladu s výnosem z 26. května 1947 O zrušení trestu smrti“ odsouzen „k pobytu v nápravně pracovním táboře na 25 let“. Trest vykonával ve zvláštním táboře č. 17 Ministerstva státní bezpečnosti SSSR v Tajšetu ve východní Sibiři.³⁶

O smrti plukovníka Boreckého v sovětském táboře zřejmě někdy v létě 1954 se z ruských archivů nedovídáme. Dochovalo se však osobní svědectví jeho spoluvězně Konstantina Čcheidzeho, někdejšího ruského emigranta a významného českého meziválečného publicisty a spisovatele, kterému se podařilo po deseti letech strávených v táborech GULAG vrátit do Československa, kde později napsal obsáhlé paměti, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Jeho vzpomínka je neobyčejně výmluvná a zasluhuje rozsáhlejšího ocitování.

*

„Plukovníku Boreckému se velice stýskalo po vlasti. Dělal mu radost, když si mohl popovídat česky, vyprávět o své minulosti, zvláště o době strávené na Slovensku, kde byl velitelem vojenského okruhu generál Šnejdárk.

Vzpomínám si na den, kdy si mě Borecký zavolal, aby se se mnou rozloučil. Umíral – a umíral statečně – na komplikace po

zápalu plic. Odevzdal mi svůj největší poklad – fotografie své ženy. Prosil mě, jestli se mi to podaří, abych za ní zašel a pověděl jí o posledních letech jeho života. Po návratu do Čech jsem zajel do Hradce Králové a splnil jeho prosbu.

Vzpomínám si i na večer následujícího dne. Při čekání na umrlčí vůz vynesli z márnice dvě rakve; v jedné z nich byl Borecký.

Kolem bylo ticho. Tábor se připravoval ke spánku. Tiše dřímala tajga – ani jediný zvuk se odtud neozval. I na nebi byl pokojný klid a mezi jasnými, mihotajícími se hvězdami, které vypadaly jako na dosah ruky, zvolna tiše plul měsíc, jemný, nazlátlý, věčný. Miliony let před tím, než přišel na svět Borecký, se měsíc rodil, rostl, dosahoval své velikosti a slávy, aby pak opět ubýval, hasl, zmizel – zemřel. Aby však po smrti vstal znovu z mrtvých a znovu svítil na cestu lidem. I po odchodu Boreckého z tohoto světa ještě milionkrát zemře a zase milionkrát vstane z mrtvých. Ale Borecký?

Fantazie se snažila vytvořit si obraz daleké, v mlze věků ponořené minulosti. Na planetě – na naší planetě – se zrodilo vědomí: v skryté formě v rostlinách; v poloskryté u zvířat; v otevřené a stále jasněji zářící – u lidí. Nouze je nutila, aby upírali svůj zrak k zemi – aby si hledali potravu, brloh nebo jeskyni, aby se tam mohli ukrýt před nepohodou. Ale při pohledu vzhůru pociťovali radost a blaženost. Shora na ně svítilo a hřálo slunce. Shora na ně shlížel mladší bratr – nebo snad syn – slunce: měsíc. Pomáhal jim v boji s temnotou, ukazoval jim cestu, učil je určovat čas.

Nikoli na zemi, nýbrž na nebi četl pračlověk své osudy. Ne na zemi, ale na nebi napsal svou první knihu. Písmena této knihy byly hvězdy a souhvězdí, jimž přisoudil tajemný význam. Vedlo ho prvotní poznání – nikoli to zkomolené, to poskvrněné pozdějším vývojem a civilizací. Na zemi mu toto prvotní poznání pomohlo rozeznat mezi tisíci bylin ty, které měly zázračnou léčivou moc. Na nebi mu napovědělo cesty, jak proniknout do tajemství vesmíru.

Dnes je pro lidstvo měsíc satelitem, kam se dá letět a zase se odtamtud vrátit.

Tehdy však byl božstvem, které se rodí, prochází zenitem slávy, aby potom přestalo utrpení, křížovou cestu, zemřelo a znovu vstalo z mrtvých. Nespatřovalo dávné lidstvo v osudu měsíce sym-

bol svého vlastního lidského osudu? Neodkazovalo budoucím pokolením toto ponaučení ve svém mýtu o trpícím a z mrtvých vstávajícím Bohu? Rozlehl se dusot kopyt, zarachotila kola po dřevěném můstku postaveném od studny k vařírně. Pomohl jsem Maximkovi naložit rakev s tělem Boreckého na vůz, pokřižoval jsem zesnulého, kterého jsem vlastně téměř ani neznal, na cestu. Je to opravdu poslední cesta? Je to opravdu konec v našem omezeném lidském chápání?

*Tajemství.*³⁷

*

Tragický osud plukovníka Bohumila Boreckého před nás kladě dvě otázky.

Za prvé, zda se sovětská bezpečnost skutečně po celou dobu od roku 1918 snažila dosáhnout tohoto československého legionářského velitele a až po téměř jedenatřiceti letech uspěla, nebo zda byla na minulost tohoto nepohodlného důstojníka, důsledně odmítajícího komunistické představy o světě, „vhodně“ upozorněna československými soudruhy?

Za druhé, zda podobně nebyli odvečeni ještě další bývalí českoslovenští legionáři a zda nešlo o širší snahu likvidovat tuto stále vysoké mravní autoritě se těšící skupinu vojenských velitelů, kteří opravdu neměli příliš vstřícný vztah ke komunistickému režimu.

Obdobně jako plukovník Borecký mohl totiž být likvidován kdokoliv.

*

Někdy však československá Státní bezpečnost nechávala jednat sovětské bezpečnostní orgány přímo.

Tak byl například počátkem srpna 1949 z Liberce unesen sovětským komandem Dmitrij Nastuňak³⁸. Původem z Bukoviny působil před druhou světovou válkou ve spolcích ukrajinských nacionalistů v tehdejší vládoucí Rumunsku. Vzápětí po předání Bukoviny v roce 1940 Sovětskému svazu byl zatčen sovětskými bezpečnostními orgány v Černovicích a patrně pod nátlakem souhlasil být spolupracovníkem NKVD. O rok později se

Bukovina opět stala součástí Rumunska. Zřejmě obavy před prozrazením této několikaměsíční spolupráce se Sovětským svazem vedly Nastuňaka k přijetí nabídky stát se naopak agentem rumunské bezpečnosti.³⁹ Proto není příliš jasné v čí službě přesídlil v roce 1942 do Liberce, který byl již od první světové války významným středoevropským centrem ukrajinské emigrace, nejednou spojeným s významnými představiteli Organizace ukrajinských nacionalistů⁴⁰. Počátkem druhé poloviny čtyřicátých let získal Nastuňak československé státní občanství⁴¹.

Jeho únos byl proveden zřejmě bez účasti československých bezpečnostních orgánů. Okamžitě byl dopraven do rodné Bukoviny a teprve tam vydala Černovická oblastní správa ministerstva státní bezpečnosti 12. srpna 1949 příkaz k jeho zadržení a obvinila ho „podle čl. 54^{1a}, a 54¹¹ trestního zákoníku USSR“ z „členství v organizacích ukrajinských nacionalistů“, kde údajně „zaujímal vedoucí postavení“, a že „od podzimu 1941 byl agentem rumunské rozvědky SSI po krycím jménem Turku“. Zvláštní porada při Ministerstvu státní bezpečnosti USSR následně rozhodla „za účast v protisovětské organizaci ukrajinských nacionalistů a příslušnost k agentuře zahraniční rozvědky“ poslat ho na 25 let do nápravněpracovního tábora.

Článek 54 v ukrajinském trestním zákoníku odpovídal proslulému článku 58 trestního zákoníku RSFSR. Podle 54^{1a} byla tedy stíhána vlastizrada a podle 58¹¹ skupinová podvratná činnost.

Trest vykonával v Stěplagu a v Peščanlagu.

V roce 1956 na základě výnosu Prezidia Nejvyššího sovětu bylo jeho odsouzení zahlazeno. Propuštěn na svobodu byl 21. srpna 1956. Zpočátku žil na Západní Ukrajině.⁴²

V roce 1958 se však vrátil do Československa. Zřejmě znovu podával sovětské rozvědce informace o ukrajinské emigraci a později spolupracoval přímo s československou Státní bezpečností. Zhodnotit tuto spolupráci není však snadné, protože ukrajinská emigrace byla velice historicky roztržštěná a různé skupiny měly často rozdílné názory jakou taktikou a jakými cestami dosáhnout nezávislého demokratického ukrajinského státu. Ostatně jedno z prvních hodnocení Nastuňaka řídicím pracovníkem československé Státní bezpečnosti hned v roce 1959 konstatovalo, že „jde o osobu, která ve svém myšlení zůstává ukrajinským nacionalistou“.⁴³

*

Obdobně byl 20. září 1949 z Liberce unesen komandem sovětských bezpečnostních sil Akim Kosteckij⁴⁴.

V dopise Radě města Liberce z 17. prosince 1998 napsal:

„Narodil jsem se v r. 1922 ve Stryji na Ukrajině. Přišel jsem do Československa s armádou gen. Svobody a od 22. 12. 1947 jsem bydlel v Liberci. Nejdříve mi byl přidělen byt v Liberci II, Masarykovo nám. 307/6 (nyní Sokolovské nám.) a od 2. 1. 1948 jsem bydlel v Liberci XI, Ostašovská 52, kde jsem ke konci dělal i národného správce. 28. 1. 1948 mi bylo ministerstvem vnitra v Praze uděleno československé státní občanství výměrem č. j. 4A-4608-15/1-48-7-3/VI/3 ze dne 15. 1. 1948. Pracoval jsem jako obchodník se zeleninou. 20. 9. 1949 přišli za mnou na tržiště příslušníci sovětských vojsk a odvěkli mě do sběrného střediska sovětských příslušníků v Praze bez ohledu na mé občanství. Byl jsem vyvezen na Sibiř, kde jsme museli velice těžko pracovat. Podařilo se mi utéct, ale nikde nebrali ohled na to, že jsem československým občanem, naopak moje československé doklady mi byly odebrány a zničeny. Moje původní jméno Jáchym bylo pozměněno na Akim. Nyní, když nastala možnost i pro mne, opět přijet do České republiky, rád bych znovu bydlel v Liberci. (...) Jako potvrzení výše uvedeného přikládám fotokopie mé původní přihlašovací karty z r. 1947 z evidence obyvatel (...) a výpisy z domovních knih.“⁴⁵

Podle zjištění Ministerstva vnitra České republiky Akim Kosteckij patrně rovněž spolupracoval se sovětskou státní bezpečností⁴⁶. Možná ještě před příchodem do Československa nebo teprve po proniknutí do liberecké ukrajinské komunity. Bez ohledu na tuto dosud nijak podrobněji nedoloženou možnost bylo jeho zadržení a odvěčení do Sovětského svazu nepřijatelným porušením jeho práv československého státního občana.

*

Po nástupu komunistického režimu v Československu a jeho otevřenému podřízení se Sovětskému svazu také zřejmě padl dosavadní československý odpor proti vydávání bývalých sovětských občanek, které pocházely z území za druhé světové války obsazených Německem a byly odvěčeny z SSSR na práci do

Německa, nebo z jiných důvodů opustily Sovětský svaz, a po skončení války zůstaly v ČSR, kde se provdaly za Čechy nebo Slováky a tím nabyly československého občanství⁴⁷.

Na žádost SSSR provedly na jaře 1949 národní výbory všech stupňů jejich soupis, aby údajně mohla být provedena „definitivní úprava jejich státoobčanských poměrů“. Ve Státním ústředním archivu jsou uložena tehdejší hlášení různých československých místních či okresních samosprávných i bezpečnostních orgánů týkající se 1196 takových žen; chybí pouze – jsou zřejmě uložena na zatím neznámém místě – hlášení z Prahy.⁴⁸ Podle velmi omezených dílčích informací a svědectví byla však nejméně část z těchto žen násilně repatriována zpět do Sovětského svazu a tam dále pronásledována.

Důsledky tohoto soupisu se nám dosud nepodařilo prověřit.

Je nám znám pouze osud Ireny Sajenkové provdané Kodešové⁴⁹.

*

Tato dcera ruské Češky a Ukrajince žila v Sovětském svazu v Minsku a pracovala jako asistentka hlavního choreografa Běloruského národního divadla. Za druhé světové války po dobytí Běloruska německou armádou uprchla s ovdovělou matkou do vlasti svých českých předků. Od roku 1944 žily obě ženy v okupovaném Československu v Praze a v roce 1946 se Irena Sajenková provdala za Čecha Přemysla Kodeše. Tím nabyla československé státní občanství. Narodila se jí dcera Taťána.

Irena Kodešová pracovala jako asistentka choreografa v pražském Divadle filmového herce a navázala přátelství s mnoha tehdejšími českými filmovými hvězdami. V roce 1950 byla však ve svém bytě v Italské ulici na pražských Vinohradech společně se svou čtyřiapadesátiletou matkou a pětiletou dcerou zadržena příslušníky československé Státní bezpečnosti a předána do sovětského sběrného tábora na Letenské pláni. Dítě se podařilo otci pomocí Mezinárodního Červeného kříže získat zpět, ale Irena Kodešová a její matka byly odvečeny do Sovětského svazu.

Tam matka Antonie Sajenková, rozená Francová, byla poslána do vyhnanství na Sibiř a Irena Kodešová byla pod svým rod-

ným jménem Irina Jakovlevna Sajenková – sovětské úřady prostě nebraly její sňatek vůbec na vědomí – mimosoudním rozhodnutím odsouzena podle čl. 58^{1-a} za vlastizradu k 25 letům pobytu v nápravněpracovním táboře.

Šest let strávila v Ozerlagu v Tajsetu.

V roce 1956 byla propuštěna v rámci „amnestie pro sovětské občany spolupracujícími s okupanty za Velké vlastenecké války 1941–1945“ (rus. amnistija sovetским graždanam, sotrudničavšim s okkupantami v period Velikoj otčeštvennoj vojny 1941–1945 gg.) ze 17. 9. 1955 a vzápětí nato společně s desetitisíci dalších bývalých vězňů sovětských táborů byla rehabilitována. Potom žila u své matky na Sibiři.

Samozřejmě nikým nebyla informována o československo-sovětské dohodě z 5. 10. 1957 o úpravě státního občanství, podle níž osoby, žijící v Sovětském svazu a hodlající si zvolit československé občanství, musely tak učinit nejpozději do 21. 7. 1959, jinak byly považovány za občany SSSR (obdobně tomu bylo u osob žijících v Československu a hodlajících si zvolit sovětské občanství), a proto později při stěhování do Moskvy automaticky obdržela občanský průkaz SSSR, znějící opět jen na jméno Irina Jakovlevna Sajenková.

Až v polovině šedesátých let mohla za ní do Moskvy přijet její tehdy již dospělá dcera. Manžel mezitím v Praze zemřel. V devadesátých letech Irina Jakovlevna Sajenková konečně znovu přesídlila do Prahy k rodině své dcery a v roce 2001 jí bylo vráceno české jméno Irena Kodešová a nyní již české státní občanství.⁵⁰

*

Když se provdala a stala se československou státní občankou bylo jí dvaadvacet let. V sedmadvaceti letech byla odvečena do sovětského sběrného tábora na Letenské pláni v Praze a až do třiatřiceti let byla vězněm jednoho z nejkřutějších sovětských táborů. Téměř dvacet let nespátřila svou dceru. Když jí bylo znovu přiznáno české jméno a naše občanství, bylo jí už sedmdesát osm let.

Kolik dalších žen tehdy v roce 1950 bylo takto „vráceno“ do

Sovětského svazu a jaké byly jejich další osudy v pekle GULAG, bohužel nebylo zatím zkoumáno.

Ani o nepochybně následné likvidaci opuštěného majetku.

¹ Hlavními byla *Běloruská sebeobrana* (běl. Bělaruskaja samoochrana nebo zkr. BSA) později přejmenovaná na *Běloruskou zeměbranu* (běl. Bělaruskaja krajova abarona nebo zkr. BKA). Později se některé běloruské jednotky staly součástí německých sil SS (zkr. z něm. Schutzstaffel neboli čes. bezpečnostní oddíly). Podrobněji o běloruských ozbrojených silách bojujících ve druhé světové válce proti SSSR společně s Německem viz Miroslav Tejchman, *Ve službách Třetí říše*, Praha 1999, s. 153–156.

² Generálním komisařem Říšského komisariátu Ostland (někdy rovněž Weissruthenien) byl Wilhelm Kube. Podle Miroslav Tejchman, cit. op., s. 153.

³ Na Druhém všeběloruském kongresu (běl. Drugi Usebělaruskij kangres) 27. července 1944.

⁴ *Kaloša, Alexandr n. Kološa, Alexandr (1905–1985), ing. agr. a forest.*

Původní běloruské znění jména je Kaloša. Kološa je zřejmě zkomolená verze v československých dokumentech.

⁵ *Běloruská lidová republika* (běl. Bělaruskaja narodnaja respublika nebo zkr. BNR) vznikla 9. 3. 1918. Byla uznána Německem, Litvou, Lotyšskem, Bulharskem, Tureckem, Finskem a Československem a měla ve všech těchto zemích oficiální diplomatické zastoupení. Když v roce 1919 území Běloruska připadlo Polsku, odešli představitelé Běloruské lidové republiky postupně do exilu a od roku 1923 sídlily její ústřední orgány v Praze.

⁶ Podle Larysa Henijuš, *Spovedz*, Minsk 1993, s. 66.

⁷ Informace pro pana ministra [vnitřní], nedat., Úřední záznam z 8. 6. 1948, pokyn ústředny Státní bezpečnosti oblastní úřadovně Státní bezpečnosti v Klatovech z 22. 6. 1948, AMV, fond neuv., kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 503; další doklady viz AMV, fond neuv., A 2/1 568 a AMZV, fond TO SSSR 1945–1954, k. 34. O vydání Kaloši sovětským bezpečnostním orgánům se zmiňuje rovněž Larysa Henijušová, cit. op., s. 66.

Dopis dcery Alexandra Kaloši Lydie Pfeiferové z 18. 3. 1993 autorovi, AVOBP (kor. 6).

Dotazník osoby podléhající evidování, Kološa, Alexandr, AMV, fond neuv., 2746, s. 172, kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské pořijnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 59.

Usnesení 120. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 18. 5. 1956, AÚDVPČR, fond. neuv.

Dotazník, zaslaný v roce 1994 Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k zadržení Alexeje Kaloši sovětskými orgány v roce 1945 v Československu, vrátil zastupitelský úřad Ruské federace v Praze v roce 1995 s rukopisnou poznámkou „nět“, tzn. údajně v archivech Ruské federace neexistuje žádný záznam k jeho osobě, viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky

a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 260/02

Viz rovněž Petr Čuka, Únosy lidí z Československa sovětskou KGB, in *Securitas imperii 7*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2001, s. 200–202.

⁸ Píše o tom ve své stati Petr Čuka: „Paradoxní na celé situaci je skutečnost, že ing. Kološa až do své smrti v roce 1985 žil na území státu, z něhož byl navždy vypovězen. A to přesto, že byl zbaven československého občanství a po návratu z SSSR mu nebylo vráceno, ani obnoveno. A tedy, ač v roce 1948 úředně zbaven občanství, československé orgány na něj od roku 1956 pohlížely tak, jako kdyby k tomuto aktu nikdy nedošlo.“ Petr Čuka, cit. stať, s. 202. V šedesátých letech žil ing. Alexandr Kaloša v Doubravčanech na Kolínsku a pracoval jako správce místního státního statku, viz cit. dopis Lydie Pfeiferové.

⁹ *Henijuš, Ivan n. Geniuš, Ivan (1902–?)*, MUDr.

¹⁰ *Běloruská školní rada* (běl. Bělaruskaja školnaja rada). Obdobné exilové orgány, zprostředkovávající mladým emigrantům z bývalé Ruské říše studium v zahraničí (zejména v Československu) a vydávající jim potvrzení o předcházejícím vzdělání a doporučení pro zahraniční školy, měli rovněž Rusové i Ukrajinci; již v roce 1921 působila v Turecku pro demobilizované příslušníky bývalé Ruské (Dobrovolnické) armády Ruská akademická skupina.

¹¹ *Henijušová, Larysa n. Geniušová, Larysa roz. Miklaševičová (1910–1983)*.

^{11a} Běloruský týdeník *Ranica* (čes. Jitřenka) vycházel v Berlíně v letech 1939–1945.

^{11b} Sběrka vyšla v Praze nákladem Běloruského výboru svépomoci v Německu (běl. Bělaruski kamitet samopomači u Njameččyně).

^{11c} *Generální tajemník rady Běloruské lidové republiky* (běl. generalnyj sakratar rady Bělaruskoj narodnaj respubliky) vedl úřad exilového běloruského prezidenta a především spravoval archiv ústředních orgánů běloruské emigrace; viz Larysa Henijušová, cit. op., s. 60.

Rada (běl. rada) nebo *Běloruská lidová rada* (běl. Bělaruskaja narodnaja rada nebo zhr. BNR) bylo tradiční označení nejvyššího orgánu (vlády) exilové Běloruské lidové republiky.

^{11d} *Běloruská národní svépomoc* (rus. Belaruskaja narodnaja samopomač nebo zkr. BNS) byla založena v roce 1941 jako dobročinná organizace běloruského exilu, působící na území Běloruska osvobozeného z sovětské okupace a okupovaného Němci. V roce 1941 byla reorganizována na Běloruskou svépomoc (běl. Bělaruskaja samopomač).

¹² *Jermačenka, Ivan n. Jermačenko, Ivan (1894–1970)*, MUDr. *Běloruský exilový politik*.

Po demobilizaci z Ruské (Dobrovolnické) armády působil v Turecku jako diplomatický zástupce Běloruské lidové republiky. Od roku 1922 žil v Praze a v roce 1929 absolvoval studia lékařství na Univerzitě Karlově v Praze. Byl předsedou Běloruské národní svépomoci (rus. Belaruskaja narodnaja samopomač nebo zkr. BNS). V roce 1943 byl Němci zatčen a uvržen

do nacistického koncentračního tábora. Po druhé světové válce odjel do USA a spolupůsobil při organizaci americko-běloruských humanitárních organizací pomáhajících běloruskému exilu a obyvatelům v Bělorusku okupovaném Sovětským svazem.

¹³ *Druhý všeběloruský kongres* (běl. Drugi usebėlarusky kangres) nebo kongres Běloruské centrální rady (běl. kangres Bėlaruskaj cenraľnoj rady) se konal v jediném dnu 27. 6. 1944 v Minsku a zúčastnili se ho zástupci všech běloruských organizací působících na Němci okupovaném území Běloruska, viz Larysa Henijušová, cit. op., s. 8792.

¹⁴ Viz copy (opis), AMZV, fond TO SSSR 1945–1959), kr. 22; Larysa Henijušová, cit. op., s. 119.

Steinhardt, Laurence Adolph (1892–1950), americký diplomat.

V letech 1939–1941 velvyslanec v SSSR a potom v Turecku. Od roku 1945 do roku 1948 velvyslanec v Československu. Po nastolení komunistického režimu v Československu pomáhal mnoha osobnostem odejít do exilu.

¹⁵ Viz Larysa Henijušová, cit. op., s. 141.

¹⁶ Informace pro pana ministra [vnitř], nedat., Úřední záznam z 8. 6. 1948, pokyn ústředny Státní bezpečnosti oblastní úřadovně Státní bezpečnosti v Písku z 22. 6. 1948, AMV, fond neuv., kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 503.

¹⁷ *Ib.*

¹⁸ Viz Larysa Henijušová, cit. op., s. 153–154.

¹⁹ Viz Larysa Henijušová, cit. op., s. 178–179.

²⁰ Viz Larysa Henijušová, cit. op., s. 193–252.

^{20a} Podle Běloruského encyklopedického slovníku (běl. Bėlarus encyklopedyčny dovednik), Minsk, 1995.

²¹ *Kováč, Ivan (1912–?), JUDr., rusínský advokát a politický činitel.*

Již během studia na právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze byl veřejně činný jako předseda Ústředního svazu podkarpatoruských studentů (rus. Centralnyj sojuz podkarpatorusskich studěntov) a působil ve Svazu ruské mládeže na Podkarpatské Rusi (rus. Sojuz russoj molodoži Karpatskoj Rusi). Ve třicátých letech vydával a redigoval časopis *Náš karpatoruský hlas* (rus. Naš karpatorusskij golos) a v roce 1938 se stal členem Ústřední ruské národní rady (rus. Centralnaja russkaja narodnaja rada nebo zkr. CRNR) v Užhorodě.

Byl zastáncem autonomie Podkarpatské Rusi v rámci Československé republiky.

Po druhé světové válce krátce působil v Maďarsku, jehož prozatímní vládou byl za souhlasu Spojenecké kontrolní komise v Budapešti jmenován hlavním zplnomocněncem pro repatriaci bývalých vězňů německých koncentračních táborů. Potom se vrátil na Slovensko a znovu působil v různých podkarpatoruských hnutích a časopisech.

Od konce padesátých let po návratu z věznění v Sovětském svazu působil jako učitel ruštiny na Univerzitě P. J. Šafaříka v Košicích.

- ²² Podrobněji viz Peter Juščák, *Odvlečení*, Bratislava 2001, s. 246247.
- ²³ Viz spis. GP ČSFR 4407/01 a IX/2 Gn 20068/03.
- ²⁴ Viz Petr Čuka, cit. stať, s. 203 a 215–216.
- ²⁵ Viz Peter Juščák, cit. op. s. 247.
O táborech *GULGMP* a *DAL'STROJ* podrobněji viz příloha.
- ²⁶ Viz Usnesení 120. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 18. 5. 1956, AÚDVPČR, fond. neuv.
- ²⁷ *Juskiv, Simeon n. Simon (1896–?)*, *JUDr.*
Původem z karpatské Haliče vystudoval právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze a později, až do roku 1939, pracoval jako advokát v Mukačevu na Podkarpatské Rusi.
- ²⁸ *Juskiv, Vladimír (1926–)*. Syn *JUDr. Simeona Juskiva*. Narodil se v Praze.
- ²⁹ Viz AMV, fond neuv., č. 305–141–3/29.
- ³⁰ Viz AMZV, TO SSSR 1945–1954, kr. 34.
Karpatská Sič neboli *Organizace lidobrany Karpatská Sič* (ukr. Organizacija narodnoj oborony Karpatskaja Sič nebo zkr. ONOKS) byla založena 9. 11. 1938 v Chustu ve východní části Podkarpatské Rusi radikálními ukrajinskými nacionalisty, jejichž cílem bylo vytvoření samostatného ukrajinského státu pod Karpaty. Ve čtyřech setninách sloužilo asi 2000 mužů. 14. 3. 1939 vyvolali puč proti autonomní vládě Podkarpatské Rusi a vystoupili proti československým vojenským jednotkám dislokovaným v tomto nejvýchodnějším území ČSR. Následujícího dne po vyhlášení samostatnosti Slovenska a vzápětí nato samostatné Karpatské Rusi, která však byla okamžitě okupována Maďarskem, se Karpatská Sič marně pokusila klást ozbrojený odpor přicházející maďarské armádě a byla zdecimována.
- ³¹ Dotazník osoby repatriované do ČSR, *Juskiv, Simon*, AMV, fond neuv., s. 149, kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 [s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998], dok. 95, a Dotazník osoby repatriované do ČSR, *Juskiv, Vladimír*, AMV, fond neuv., s. 151, kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 91.
- ³² Viz AVOBP, fond Dotazníky, zasláné 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 306/03.
- ³³ *Ib.*
O *Ozerném táboře a Kamyšlagu* podrobněji viz příloha.
- ³⁴ *Borecký, Bohumil (1891–1954)*, *československý důstojník*.
- ³⁵ Viz Dálnopis velitele Státní bezpečnosti z 9. 6. 1949 s příkazem k zajištění Bohumila Boreckého; dopis sekretariátu ministerstva národní bezpečnosti zasláný 11. 9. 1951 sekretariátu velitelství Státní bezpečnosti se žádostí o vyjádření k žádosti Marie Borecké ve věci zajištěného manžela; výpis z archivu

KS-StB Praha k osobě plk. Boreckého Bohumila; HS-StB, sekretariát: Borecký Bohumil býv. pplk. – poznatky; všechno AMV, fond neuv. Nedoručené dopisy Marie Borecké manželovi jsou uloženy v AMV, fond neuv., č. 310–117–5 a 310–84–15.

³⁶ Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 023/01.

O *zvláštním táboře č. 17 v Tajsetu* podrobněji viz příloha.

³⁷ Viz Konstantin Čcheidze, Události, setkání, úvahy. Český překlad Jiřího Vacka. Rukopis 1967–1970, IX. kap.: Válka – „Rub“ Sovětského svazu – Návrat, s. 196–198, nebo Zírající do slunce. Literárněvědný sborník o životě a díle gruzínského knížete Konstantina Čcheidzeho, spisovatele v Čechách. Praha 2002, s. 357–358.

³⁸ *Nastuňak, Dmitrij n. Nastunjak, Dimitrij (1904–1985)*.

³⁹ Viz Petr Čuka, cit. stať, s. 204–295.

⁴⁰ Podle Bohdan Zilynskyj, Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945 (1994). Praha 1995.

⁴¹ Viz Petr Čuka, cit. stať, s. 205.

⁴² Viz AVOBP, fond Dotazníky, zaslané 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace, akt č. 273/02.

O *Stěplagu a Pesčanlagu* podrobněji viz příloha.

⁴³ Viz Petr Čuka, cit. stať, s. 295–208.

⁴⁴ *Kosteckij, Akim n. Kostecký, Jáchym (1922)*.

⁴⁵ Viz kopie dopisu Akima Kosteckého ze 17. 12. 1998 zaslaný Radě města Liberce, AVOBP (kor. 251), cit. in Vladimír Bystrov, Z Prahy do GULAGU aneb překáželi, Praha 1999, s. 241–242.

⁴⁶ Osobní sdělení ředitele odboru vnitřní správy Ministerstva vnitra České republiky autorovi.

⁴⁷ Podrobněji viz pozn. 32 ke kap. VIII.

⁴⁸ Viz SÚA Praha, fond MV-Nosek, K-217.

⁴⁹ *Kodešová, Irena n. Irina, rozená Sajenková (1923)*.

⁵⁰ Dochované záznamy Státní bezpečnosti otevřeně vypovídají o tom, že o zadržení Ireny Sajenkové-Kodešové požádalo vedení „sběrného střediska sovětských občanů v Praze, a to neoficiální cestou“. V doprovodných hlášeních a relacích se potom několikrát opakuje tvrzení na jedné straně o – kupodivu teprve nyní pět let po skončení války zjištěné – údajné spolupráci zadržené s německým gestapem a stejným dechem na druhé straně o jejím údajném působení pro americkou výzvědnou službu [sic!].

Jmenované údajné kontaktní osoby však zřejmě nikdy neexistovaly a uváděná fakta si vzájemně odporují. Jde o typické prefabrikáty z tehdejších pracoven StB, mající pouze zakrýt nezákonné vydání Ireny Sajenkové-Kodešové do sovětských rukou. Nikoliv náhodou jsou všechny nejvíce přitěžující materiály dochované v Archivu Ministerstva vnitra České republiky ne-

podepsané. A protože šlo pouze o materiály „pro jedno použití“ přestala Irena Sajenková-Kodešová, jakmile byla předána do sovětských rukou, StB opět zajímat. V SSSR nebyla však obviněna ze spolupráce s nepřítelem nebo špionáže, ale zvláštní poradou (viz pozn. 29 v kap. IV.) byla odsouzena podle č. 58^{1a} trestního zákoníku RSFSR za vlastizradu. „Dopustila“ se jí nedovoleným odchodem ze země spolu se statisíci dalších sovětských občanů, využívších toho, že se v prvních letech války přechodně ocitli na území obsazeném německou armádou, a tudíž mimo dosah bolševické diktatury.

Čas oponou trhnul a po šesti letech byla Irena Sajenková-Kodešová rehabilitována z důvodu „nenaplnění znaků trestného činu“. Nemůže být přesvědčivějšího důkazu o nevěrohodnosti někdejších hlášení a relací československé Státní bezpečnosti, snažících se tehdy vyhovět sovětským soudruhům a odůvodnit její vydání. Přesto se bohužel ještě v roce 2003 našli v České republice lidé ochotní tvrzením komunistické bezpečnosti uvěřit a odvolávajíce se na ně snažili se upřít této naší občance odškodnění za odvezení do Gulagu, které jí náleželo ze zákona stejně jako všem podobně postiženým kdysi československým a dnes českým občanům.

Upřesněme, že tuto neuvěřitelnou důvěru ve více než půlstoletí staré „důkazy“ z dílny StB projevily samozřejmě nikoliv snad policejní orgány nebo justice, které chápou složitosti pozadí takových materiálů, ale obyčejní „bdělí“ úředníci z České správy sociálního zabezpečení, podle nichž se Irena Sajenková-Kodešová ocitla v Gulagu právem.

ZÁVĚREM

Nikdy se nedovíme kolik vlastně československých občanů bylo odvečeno po druhé světové válce do táborů nucených prací v Sovětském svazu. Můžeme usuzovat jen podle vlastních československých živelně pořizovaných, a proto značně dílčích dobových záznamů či zjištění, že šlo o desítky tisíc, ale stejně tak možná o méně nebo naopak o více obětí. Dobové sovětské záznamy, později uchovávané v bývalých sovětských a dnes ruských kompetentních archivech, jsou evidentně záměrně neúplné, a proto ještě více dílčí, o jejich nepřehlednosti nemluvě. Všechny naděje na dobrání se celkového počtu odvečených jsou tedy navždy liché.

Okolnosti návratů těch, kteří pobyt v sovětských táborech přežili a byli propuštěni, rovněž nebyly dosud systematicky zkoumány a známe je pouze z individuálních osobních svědectví a některých dokumentů získaných či dohledaných v souvislosti s nimi. Obecně je však zřejmé, že z těch, jejichž odvečení nebo věznění máme evidováno a zaznamenáno, se podařilo přežít hrůzy sovětských táborů a vrátit se jen velice malé části. Přesný počet všech mrtvých a nenávratně kdesi zmizelých sice neumíme ani odhadnout, ale je bohužel očividné, že „výtěžnost“ táborů GULAG a dalších hlavních správ nejprve NKVD a potom Ministerstva vnitra SSSR nesrovnatelně předčila počty obětí komunistických táborů u nás doma¹.

*

Neověřené záznamy naznačují, jako kdyby k některým návratům začalo docházet již po roce 1950. Neúplné informace však ukazují, že patrně šlo především stále o osoby, zadržované v Sovětském svazu v internačních táborech, nebo dokonce ještě v sovětských internačních táborech v sovětském okupačním pásmu Německa a později Německé demokratické republiky a nikoliv v hermeticky uzavřených zařízeních GULAG v hloubi SSSR. Zároveň nejspíš byli propouštěni ti, kdož byli odsouzeni k nejvýše pětiletému trestu odnětí svobody nebo ke „svobodnému vyhnanství“ a vzhledem ke svým pracovním odbornostem vykonávali

trest v nápravněpracovních táborech řízených výrobními hlavními správami NKVD a později Ministerstva vnitra SSSR. Bohužel stále to však ještě nemuselo znamenat také okamžitý návrat do Československa².

*

K první větší repatriaci bývalých vězňů táborů GULAG do Československa došlo zřejmě až v roce 1953 a kompetentní československé úřady to zpočátku zaskočilo. Nejprve repatrianty považovaly za zbytky německých a maďarských válečných zajatců, hodlajících usadit se v českém a slovenském pohraničí, odkud však byli Němci a Maďaři hned po válce vysídleni. Sovětské ministerstvo zahraničních věcí dokonce muselo použít „stranickou cestu“, a teprve zákrok ústředního výboru sovětské komunistické strany donutil Československo jednat.

*

Sovětské orgány vracely československé občany téměř stejně „divoce“ jako si je před deseti lety „braly“. Repatrianti byli odesíláni v různě velkých skupinách, jejichž složení se zřejmě do poslední chvíle před odjezdem z Moskvy měnilo, protože předem dálkopisem posílané seznamy byly neustále opravovány a nejednou byl avizován pouze počet vracejících se československých občanů. Dokonce později byli vraceni zřejmě i jednotlivci. V archivech ministerstva zahraničních věcí a ministerstva vnitra jsou o zmatcích kolem přebírání československých repatriantů ze sovětských táborů v letech 1953–1956 stohy dokumentů.

Z telegramu československého velvyslance v Moskvě do Prahy z počátku léta 1953:

„Strunnikov mi předal pamětní zápisky sdělující, že v souhlase s nařízením prezidia Nejvyššího sovětu o amnestii a podle rozhodnutí Nejvyššího soudu SSSR při přezkoumání soudních případů je předčasně osvobozeno a má být repatriováno do ČSR 148 čs. občanů, odsouzených svého času za spáchané delikty. Sovětské kompetentní orgány jsou připraveny předat je našim orgánům ve dnech od 1. do 15. července t. r. na stanici Čop.

(...) Seznam repatriovaných osob bude předán při předávání v Čopu.“³

Pro nepřipravenost československých úřadů došlo však k převzetí těchto prvních československých navrátilců z Gulagu ještě až o pět měsíců později. Pověření důstojníci československého ministerstva vnitra dostali do rukou česko-ruské potvrzení:

„Ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky potvrzuje, že zaměstnanci ministerstva vnitra Československé republiky podplukovník Zdeněk Lukeš, jeho zástupce nadporučík Miroslav Špilík a major František Šafarčík byli příslušnými československými úřady zmocněni k tomu, aby ve stanici Čierna pri Čopu převzali 148 československých občanů, kteří byli dříve odsouzeni za spáchané delikty a nyní v souhlase s nařízením prezidia Nejvyššího sovětu o amnestii z 27. března 1953 předčasně osvobozeni a repatriováni do Československa.“⁴

Seznamy příjíždějících z transportu „čís. 97984“ předaly sovětské orgány důstojníkům československého ministerstva vnitra opravdu až současně se „živým nákladem“. Obsahovaly však pouze příjmení, jméno, podle ruské tradice ještě patronymum a rok a místo narození. Později ubyl údaj o místě narození a nejednou dokonce ručně psané seznamy stále více připomínají dodací listy: jen místo zboží byla jména lidí. Dole vždycky bylo místo na dva podpisy „předal“ a „převzal“ a československý důstojník mnohdy přebíral repatrianty od služebně zcela mu nerovného sovětského poddůstojníka.

*

O průběhu převzetí tohoto prvního transportu bývalých československých vězňů GULAG referoval ministr vnitra Rudolf Barák⁵ politickému sekretariátu ústředního výboru Komunistické strany Československa:

„Dopisem ze dne 28. června 1953 sdělil ministr zahraničních věcí⁶ náměstkovi předsedy vlády Karolu Bacílkovi⁷, že podle noty Ministerstva zahraničních věcí SSSR byl prezidiem Nejvyššího sovětu amnestován větší počet čl. občanů, kteří byli svého času odsouzeni za spáchané delikty a kteří podle rozhodnutí kompetentních sovětských úřadů mají být předáni do Československa.

V souvislosti s tím usnesl se v červenci 1953 politický sekreta-

riát ÚV KSČ, aby k převzetí amnestovaných osob byla ustanovena zvláštní komise složená ze zástupců sekretariátu ÚV KSČ, bývalého ministerstva národní bezpečnosti, vnitra a pracovních sil a současně byly schváleny zásadní pokyny pro práci této komise.

Předání amnestovaných osob se proti původně oznámenému termínu zdrželo a uskutečnilo se 8. prosince 1953 v sovětské pohraniční stanici Čop. (...) Bylo předáno 146 osob, z toho 139 mužů, 5 žen a dvě malé děti [sic!]. Převzatí občané byli zvláštním vlakem převezeni přes sovětskou hranici a na čsl. území mimo prostor [sic] železniční stanice Čierna přeloženi do připravených autobusů a ještě téže noci odvezeni pod stráží do Ústavu nápravného zařízení v Levoči, kde měli připravené ubytování [sic]. Po nočním odpočinku byli všichni důkladně lékařsky vyšetřeni, vyfotografováni a postupně se všemi sepsán krátký orientační protokol.

Amnestovaní občané byli sovětskými soudy odsouzeni z největší části za trestné činy související s válečnými událostmi. Jsou to vojáci býv. titovské [sic], horthyovské a hitlerovské armády^{7a}, nebo spolupracovníci různých protisovětských špionážních skupin, kteří spáchali zločiny proti sovětskému zřízení, sovětskému obyvatelstvu nebo socialistickému vlastnictví. (...) Převážná část pochází ze Slovenska, z toho 56 Slováků, 36 Maďarů, 5 Ukrajinců a jeden židovské národnosti, z českých krajů je 27 Čechů, 21 Němců a 1 ruské národnosti. Pokud jde o sociální původ, je v nich 67 dělníků a rolníků, 43 studentů, úředníků a jiných představitelů inteligence, 27 bývalých živnostníků a 6 osob, které dosud neměly povolání. Více než polovina se narodila po roce 1929, ostatní jsou starší 33 let, jen 4 jsou starší 53 let.

Podle výsledků lékařské prohlídky, která byla doplněna rentgenologickým vyšetřením, je celkový zdravotní stav dobrý. Jen tři jsou vážně nemocní, u 20 byla zjištěna tuberkulóza v různém stádiu, vysoký krevní tlak, zraková choroba a kýla. (...)

V průběhu 9. až 11. prosince 1953 bylo s každým jednotlivě mluveno, aby se zjistila totožnost a mohlo připravit pracovní umístění. Současně pracovníci sekretariátu ÚV KSČ a ÚV KSS prováděli mezi amnestovanými politickou práci [a] po skupinách jim vysvětlovali naše politické zřízení, budovatelské úsilí, poměry na vesnici i ve městech. Dostávali denní tisk, obrázkové časopisy

a byly jim promítány filmy. Byla jim vydávána strava podle normy pro závodní kuchyně. Přestože převážná část amnestovaných občanů nebyla v Československu více než 8 let, byli dobře informováni o poměrech u nás, znali – ze sovětského tisku, který četli⁸ – představitele naší strany a vlády, věděli o velkých stavbách, znali organizaci státní správy a věděli o různých potížích, s nimiž se setkáváme ve městech i na vesnicích. Dychtivě sledovali výklad členů komise a vyptávali se na další nejrůznější podrobnosti, zejména se zajímali, kde mohou pracovat, jaké jsou u nás mzdy a ubytovací možnosti, zda se mohou vrátit ke svým rodinám.“⁹

A potom následovalo očividné interludium: ještě nedávno vězni sovětských koncentračních táborů dobře věděli, „odkud“ se vracejí a i „kam“ se vracejí. Že pravdivě vyprávět o životě v GULAG či v Sovětském svazu znamenalo zcela jistě okamžitě putovat do dalšího komunistického koncentráku, i když tentokrát už „jen“ československého. Proto nezbyvalo než tvářit se, jako by sovětský nápravněpracovní tábor byl tím nejkrásnějším místem na světě.¹⁰

„Pohotově situaci srovnávali s poměry v SSSR, které chválili a s hrdostí vyprávěli, že mohli pracovat ‚po speciálnosti‘, tj. podle povolání. Dva inženýři technici Jaremýn a Barath pracovali na projektech a stavěli závody a domy, lékař Morozov pracoval v nemocnici, mnoho jezdilo s traktory, nákladními auty, nástrojař Micka jezdil na lokomotivě apod. Někteří pracovali jako zástupci mistrů v závodech a dolech a vyprávěli, že za podané zlepšovací návrhy dostávali pochvaly a odměny. Ze sběrného tábora až na státní hranice jel ešelon úplně bez ostrahy a v Moskvě si mohli volně prohlížet město. Za mzdu, kterou jako vězni dostávali, nakupovali si věci, a dokonce si i pronajímali domky [sic]. Na stanici v Čopu měli i sovětské peníze a když jim bylo oznámeno, že je nesmí převážet, nakoupili si za ně jídlo, kuřivo a jiné věci osobní potřeby.

(...) Všichni až na malé výjimky byli dobře oblečení, ale většinou do oděvů, které jsou u nás nezvyklé a byly by nápadné zejména na západním Slovensku, v českých krajích a ve městech; měli prošívané šaty (bušláky) modré barvy, ruské beranice a vysoké ruské boty, někteří však měli městské šaty a kožichy [sic].

Měli jen jednu starost. Co je s jejich rodinami a příbuznými, o nichž neměli přes 8 let zpráv.“¹¹

Proč neměli tak dlouhou dobu zprávy o svých rodinách, autoři informace pro vedení komunistické strany nevysvětlovali. Zato podrobněji se zmiňovali o potížích s bývalými německými zajatci; i když jiných, než se čekalo:

„S většinou osob byla práce snadná. Potíže byly jen s bývalými německými zajatci, kteří se dopustili trestných činů a nebyli proto dříve ze zajetí propuštěni. Z počátku velmi sebevědomě a v německém jazyce žádali, aby byli odsunuti ihned do západního Německa, neboť jako zajatci dostávali pravidelně zprávy od svých rodin. Ve 4 případech dokonce odmítli propuštění, kategoricky žádali, aby byli buď hned předáni západoněmeckým orgánům nebo ponecháni v táborech v ČSR, dokud se nevyřídí jejich žádosti (...). Když jim bylo podrobně vysvětleno, že u nás žádné tábory pro německé zajatce nemáme a že podle rozhodnutí Nejvyššího sovětu SSSR byli propuštěni na svobodu a že charakter válečných zajatců nemají, začali jeden po druhém odstupovat od svých požadavků a žádali o zařazení do práce v jednotlivých krajích, zejména když viděli, jak ostatní jsou postupně připravováni k propuštění a vybavováni penězi a šatstvem. Nemohli jsme tyto lidi zadržovat déle, protože bychom porušili socialistickou zákonnost.“¹²

Celé přijetí repatriantů bylo plné rozpačitého pokrytectví:

„Jak bylo usneseno politickým sekretariátem ÚV KSČ byli amnestovaní do 5 dnů, tj. ve dnech 11. a 12. prosince 1953, postupně a po skupinách propuštěni. Všichni byli vybaveni prozatímními průkazy totožnosti, jízdenkami do místa, kam byli odesláni, pracovní umístěnkou, kterou jim vydával zástupce ministerstva pracovních sil, a na první dobu než dostanou mzdu za svou práci, dostali v hotovosti 200 až 500 Kčs. Nejvyšší částky dostali nemocní, kteří byli odesíláni do jednotlivých nemocnic, a ženy s dětmi. Šatstvo bylo vydáno těm, kteří to nutně potřebovali, nebo těm, kteří byli odesíláni do měst v českých krajích, aby svým zjevem nebyli nápadní. Celkem bylo vyplaceno na hotovosti, na šatstvo, za stravování, za kulturní potřeby a na jiné nutné výdaje asi 116 000 Kčs, které jsou kryty z rozpočtu ministerstva vnitra z položky repatriace.“¹³

Ale nakonec šly všechny ohledy stranou a komise složená ze

zástupců ÚV KSČ a bezpečnostních ministerstev přesně vymezila, jaké bude místo bývalých otroků GULAG v československé „socialistické“ společnosti:

„Současně byli o jejich příjezdu do jednotlivých krajů uvědoměni vedoucí tajemníci krajských výborů KSČ a náčelníci krajských správ ministerstva vnitra (...). V těchto dopisech bylo vysvětleno, že jde o svobodné občany, které však neznáme, a proto je třeba jim věnovat zvláštní pozornost a nedovolit jim zaměstnání v klíčovém průmyslu v městech Praze, Brně, Plzni a Bratislavě a v místech poblíže bavorských a rakouských státních hranic. Pracovníci krajských správ ministerstva vnitra byli zvlášť upozorněni, že je pravděpodobné, že se tyto osoby stanou předmětem zájmu reakce a kapitalistických rozvědek.

Před propuštěním každé skupiny byli amnestovaní shromážděni, bylo jim připomenuto, že jsou propuštěni na základě nejrozsáhlejší amnestie Nejvyššího sovětu SSSR z 27. 3. 1953¹⁴ a že záleží na jejich dalším životě a práci, jak osvědčí svůj poměr za tento čin Sovětského svazu. Bylo jim zdůrazněno, že mají mluvit pravdu o sovětských poměrech v SSSR, nezapomenout, že se z velké části zúčastnili boje proti státu dělníků a rolníků, ač sami jsou dělníci a rolníci. Byli upozorněni, že se kolem nich budou pohybovat různé temné reakční živly i přímí vyzvědači a že podle našich zákonů chráníme státní tajemství nejen proti vlastnímu státu, ale i našeho spojence Sovětského svazu. Slíbili, že budou bezpečnostní orgány upozorňovat na takové lidi, kteří se jich budou vyptávat na utajované skutečnosti, které znají.

Propuštěné osoby děkovaly za peníze, šaty a urychlené vybavení jejich věcí, poněvadž nečekaly, že v tak krátké době je propustíme. Podle dojmu, které má komise za 5denní styk s těmito osobami, je možno soudit, že více než 60% je lidí, [kteří] prošli účinnou výchovou v SSSR a že se z nich stanou dobří občané i bojovníci za mír, neboť velkou část svého života strávili v pracovních táborech mimo své rodiny, právě v důsledku válečných událostí. Asi 30% se neprojevalo. Zbytek tvoří elementy, které se zdály být nespolehlivé. Podrobnou zprávu o jejich chování v SSSR slíbily sovětské orgány předat diplomatickou cestou.“¹⁵

Na titulní list informace potom ruka referenta ještě dopsala, že politický sekretariát po projednání „konstatuje, že komise skon-

čila svou práci (...) a amnestované osoby byly ve dnech 11. a 12. prosince 1953 propuštěny do různých krajů republiky“¹⁶.

*

„Vítání“ všech dalších vracejících se bývalých vězňů táborů GULAG probíhalo zřejmě více méně podobně. Jen později je vozili na první noc v Československu až do věznice v Košicích. V košickém obchodním domě jim pak kupovali první civilní obleky. Měnila se také jména důstojníků československého ministerstva vnitra a zkrátila se „výchovná“ část, namísto níž se všichni museli písemně zavázat, že se nebudou zabývat antisovětskou činností a nebudou sdělovat utajované skutečnosti, s nimiž se seznámili během pobytu v sovětském táboře.¹⁷

*

Některé skupiny byly však podle všeho znovu československou Státní bezpečností zadrženy a vyšetřovány pro údajnou nepřátelskou činnost. Vraccující se strávili ještě řadu měsíců v československých věznicích, než bylo trestní stíhání proti nim zastaveno a konečně se mohli vrátit do svých domovů.

Příčinou byla zřejmě kusost informací, jimiž sovětské bezpečnostní orgány vracení bývalých vězňů provázely. Ohlášení „zásilky“ se zpravidla zmiňovalo pouze o tom, že vraccující se byli v Sovětském svazu ve výkonu trestu pro závažné trestné činy, a pracovníkům československé Státní bezpečnosti, sepisujícími později s každým dotazníkem osoby repatriované do ČSR, nezbyvalo nic jiného než konstatovat, že „potvrzení o předání do ČSR je na vnitřní správě MV“ a „jiný materiál sovětské úřady nepředaly“¹⁸. Jediným způsobem jak se dozvědět víc, byl proto výslech vraccujícího se – nebo jeho dlouhodobé vyšetřování.

Zřejmě proto byla čtrnáctičlenná skupinka, která byla předána 20. září 1955 a v níž byli Češi ze Slezska, Slováci, Rusíni, Rus, Bělorus a dva Němci, zadržovaná téměř osm měsíců ve vazební věznici v Praze-Ruzyni, dokud nepřišlo sovětské sdělení, že v Sovětském svazu všichni byli amnestováni a kdyby se nacházeli na sovětském území, byli by okamžitě propuštěni na svobodu, a teprve potom uložilo politické byro ÚV KSČ generálnímu pro-

kurátorovi, aby trestní stíhání zastavil a všechny „obviněné“ propustil na svobodu¹⁹.

*

Všichni vracející se byli do Československa předáni jako českoslovenští státní občané. Nikdo nepřijel do Československa jako občan Sovětského svazu.

Většina obětí únosů do Sovětského svazu v letech 1945–1948 byla odvečena bez dostatečně průkazných osobních dokumentů a zřejmě záleželo pouze na jejich neustálém důrazném deklarování příslušnosti k Československu. Administrativa GULAG totiž nepočítala s údajem o státním občanství vězně a o občana kterého státu jde, bylo sovětským represivním strukturám a sovětské komunistické pseudojustici zjevně jedno. A obdobně jí bylo lhostejné, kam se ve světě kontrolovaném Sovětským svazem vrací domů.

Českoslovenští občané dostali doklad o své státní příslušnosti hned v následujících dnech po příjezdu. Někteří dostali prozatímní potvrzení o svém občanství už předtím od československého velvyslanectví v Moskvě²⁰. Bývalým ruským a ukrajinským emigrantům, kteří měli pouze „průkaz totožnosti“ běžence z Ruska neboli tzv. Nansenův pas²¹, bylo československé občanství uděleno během několika týdnů; napomáhalo tomu i to, že jejich rodiny většinou toto občanství získaly už počátkem padesátých let.

*

Málokdo z bývalých vězňů GULAG se však vrátil ke svému původnímu povolání.

Samozřejmě především „fungoval“ pokyn vedoucím tajemníkům krajských výborů komunistické strany a náčelníkům krajských správ ministerstva vnitra, zmíněný v citované informaci pro politický sekretariát ÚV KSČ²², podle něhož mohli být zaměstnání všude, kromě klíčového průmyslu v Praze, Brně, Plzni, Bratislavě a v místech poblíž bavorských (rozuměj se Spolkovou republikou Německo) a rakouských hranic. Navíc, protože většinou šlo o příslušníky inteligence v nejednom případě s imponující

cím vzděláním a komunisté jejich duchovnímu světu nedůvěřovali, představovali pro referenty zabývající se výběrem a prověřováním kádrů latentní nebezpečí ideologického odporu. A když se některý „kádrovák“ přece jen rozhodl ještě požádat o radu „nahore“, dostal odpověď, že sice jde o svobodné občany nijak se neprovinivší proti Československé republice, ale které „neznáme“, načež každý ihned „obrátil palec dolů“.

Kromě toho většina byla odvečena uprostřed nejproduktivnější doby svého života a deset následujících let v sibiřských táborech se nedalo překlenout: nešlo jen tak dohnat odborný růst a navázat na předcházející kariéru. Dokonce na mnohé už čekal jen důchod: na jedny již starobní a na druhé invalidní; nikdo se nevrátil z GULAG bez trvale poškozeného zdraví.

Takže trvalé zaměstnání nalézali jen zřídka a jen v méně významných institucích nebo podnicích jako druhořadí úředníci či pomocní technici. Některá odborná pracoviště je však pro jejich vzdělání ráda využívala alespoň externě.

*

Československá společnost návrat několika málo set bývalých vězňů GULAG zřejmě téměř nezaznamenala. Za dobu jejich nepřítomnosti ani rodiny neměly zájem zbytečně upoutávat pozornost komunistickým režimem mravně rozkolísané společnosti, a tím méně některé rodiny, jejichž příslušníci se stejně jako většina československé society konformovali s panujícími poměry a připomínáním otců by ohrozili své kariéry.²³

*

Ale trval zájem Státní bezpečnosti. Sledování a lustrování bývalých vězňů GULAG zřejmě pokračovalo na sovětské přání po celou dobu trvání komunistického režimu v Československu²⁴. Rovněž represivní zásahy proti Pjotru Savickému za jeho verše o GULAG, vydané ve Francii²⁵, či ještě dokonce koncem sedmdesátých let proti Stefanu Kločurakovi za jeho knihu o historii Zakarpatí, vydanou v USA²⁶, byly uskutečněny nepochybně na požádání sovětských bezpečnostních orgánů.

Dnes kdesi mezi námi žije už jen možná kolem půldruhé desítky či dvou desítek těch, kteří prošli tímto peklem, nemajícím obdoby či srovnání v hrůzách dvacátého století.

Českou společnost jako by však bohužel jejich tragická zkušenost ponechávala lhostejnou a nezajímala ji²⁷.

Přítom únosy československých občanů do táborů GULAG a dalších hlavních správ NKVD a později Ministerstva vnitra SSSR se řadí mezi nejhanebnější kapitoly moderních lidských dějin, neboť neznáme jiný případ, kdy moderní stát obdobně „vydal“ jedny své občany na pospas kruté represi jiného státu, jen aby si získal jeho přízeň a náklonnost pro druhé své občany.

„Vydal“ nebo „prodal“?

¹ O částečnou rekapitulaci „výsledků“ věznění československých občanů a dalších obyvatel Československa v táborech GULAG se pokoušejí některé práce zabývající se osudy bývalé ruské a ukrajinské emigrace v Československu. Například autor této publikace v dosud nepublikované studii pro Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě uvádí:

„Z téměř 250 bývalých ruských a ukrajinských emigrantů, jejichž odvečení sovětskou bezpečností potvrzují torzovité dokumenty v českých archivech, se osud téměř dvou třetin z nich naplnil za buď velice málo známých, či vůbec neznámých okolností kdesi v hrůzách sovětských koncentračních táborů.

Pamětníci předpokládají, že však byli ještě mnozí další, kteří tehdy po příchodu sovětské armády do Československa navždy zmizeli ze svých domovů; jejich jména jsou však jen obtížně sledována ze vzpomínek bývalých vězňů sibiřských táborů na různá setkání a z dalších informačních zdrojů.

Podle některých odhadů bylo v letech 1945 až 1950 odvečeno z Československa více než tisíc bývalých ruských a ukrajinských emigrantů, kteří v různých dobách mezi dvěma světovými válkami našli v Československu útočiště před životem v Sovětském svazu; potom by to znamenalo, že „pobyt“ v sovětských táborech přežil dokonce jen každý dvanáctý.“

Viz Vladimír Bystrov, *Odvlečení z Československa bývalých ruských a ukrajinských emigrantů*, dosud nepublikovaná studie, Praha 2001.

² Když ing. Vladimír Chýlecký po vypršení trestu v létě 1952 požádal o umožnění repatriace do Československa, postavilo se velvyslanectví v Moskvě proti:

„Velvyslanectvo (...) vyjadrilo (...) svoje negativne stanovisko k návratu menovaného do ČSR a doporučilo znova preskúmať rozhodnutie ministerstva vnútra z 24. I. 1948 č. B/R – 1726/48, ktorým bol udelený súhlas s repatriácií menovaného. Nótou ministerstva zahraničných vecí SSSR zo dňa 17. VII. 1948 bolo velvyslanectvo vyrozumené o tom, že Vladimír Dmitrijevič Chýlecký bol odsúdený sovietskym súdom za zločiny spáchané proti Sovietskému sväzu. Velvyslanectvo má za to, že menovaný bol súdený sovietskym súdom ako sovietsky štátny príslušník, pretože podľa zákona zo dňa 19. VIII. 1938 o sovietskom štátnom občianstve, potvrdzuje sa sovietske štátné občianstvo u všetkých osôb, ktoré ku dňu 7. XI. 1917 boli občanmi býv. Ruského impéria, nehlediac na to, či žijú na území SSSR alebo v cudzine. Menovaný však súčasne má na rukách právoplatný čs. cestovný pas a osvedčenie o čs. štátnom občianstve. Z uvedeného dôvodu velvyslanectvo doporučuje predložiť predmetný prípad ministerstvu vnútra k prejednaniu podľa § 7 odst. 1 písm. a zákona č. 194/1949 Sb. s návrhom na odňatie čs. štátného občianstva.“ Viz dopis čs. chargé d'affaires v Moskvě, čís.: 5.269/52 – LK/k., z 11. 7. 1952, ministerstvu zahraničních věcí v Praze, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, kr.38.

Dopis se odvolává na jiné rozhodnutí ministerstva vnitra, předcházející tomu, které je připsáno v cit. dopisu ministerstva zahraničních věcí z 3. 1. 1948.

§ 7 odst. 1 písm. a zákona č. 194/1949 Sb. zněl: „1) ministerstvo vnitra může státní občianství odníti osobě, která se zdržuje v cizině a) vyvíjela nebo vyvíjí jakýmkoliv způsobem činnost státu nepřátelskou nebo takovou, která může

porušení zájem státu“, viz Sběrka zákonů republiky Československé, ročník 1949, částka 58., s. 2., 149. Zákon ze dne 13. července 1949 o nabytí a pozbytí československého státního občanství. Protože však Vladimír Chýlecký evidentně nevyvíjel „činnost státu nepřátelskou“, zřejmě československý chargé d'affaires v Moskvě usuzoval, že jeho navrácení do Československa by mohlo „porušit zájem státu“.

Ing. Vladimír Chýlecký musel strávit v sovětských šachtách ještě další tři roky. Do Československa se vrátil až v květnu 1955. Vzápětí nato 18. srpna 1956 „usnesením Soudního kolegia pro trestní věci Nejvyššího soudu SSSR byl rozsudek v jeho věci zrušen a řízení zastaveno pro nenaplnění znaků trestného činu“. Viz potvrzení Nejvyššího soudu SSSR, č. O2-DSP-6477-56, z 14. 10. 1956, v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 318. Zároveň ministerstvo uhelného průmyslu USSR uložilo Rutčenkovskému báňskému opravárenskému závodu kombinátu Doněckugol „v souladu s výnosem Rady ministrů SSSR z 8. září 1955 č. 1655“ vyplatit „s. Chýleckému V. D. dvouměsíční mzdu, vycházející z vyplácené mu ke dni rehabilitace měsíční mzdy 110 rublů“. Viz dopis náměstka ministra uhelného průmyslu USSR A. Zacharova, z 27. 10. 1956, řediteli Rutčenkovského báňského opravárenského závodu kombinátu Doněckugol A. Grišinovi, v majetku O. Hulínové, a kopie AVOBP, Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 343.

O Vladimíru Chýleckém podrobněji viz kap. V a poznámky.

³ Viz telegram velvyslanectví ČSR v Moskvě ministerstvu zahraničních věcí v Praze, došlé č. 7039/53, 27. 6. 1953, AMZV, fond TO SSSR 1945–1959, 23 J-61 020-447.

⁴ Viz Potvrzení Udostoverenje, čís. No 148.022/53, 5. 12. 1953, ib.

⁵ *Barák, Rudolf (1915–1993), český komunistický politik.*

V letech 1953–1961 ministr vnitra. V letech 1962–1968 vězněn.

^{5a} *Politický sekretariát ÚV KSČ* byl výkonným řídicím orgánem ústředního výboru KSČ.

⁶ *Ministrem zahraničních věcí byl tehdy Václav David*

David, Václav (1910–1996), český komunistický politik.

Od roku 1945 do roku 1969 poslanec. V letech 1951–1953 tajemník ÚV KSČ.

V letech 1953–1968 ministr zahraničních věcí.

⁷ *Bacílek, Karol (1896–1974), slovenský komunistický politik.*

Člen komunistické strany od roku 1921. V letech 1952–1953 ministr národní bezpečnosti.

^{7a} „*Titovská*“ armáda – Národní osvobozenecá armáda Jugoslávie, nazývaná tak podle Josipa Broze-Tita (1892–1980), jugoslávského komunistického politika a maršála, vůdce národně osvobozenecého boje národů Jugoslávie za druhé světové války; na přelomu let 1948–1949 došlo k roztržce mezi jugoslávskými a sovětskými komunisty a k odchodu jugoslávských komunistů

z orgánů mezinárodního komunistického hnutí; ideologická roztržka přerostla v otevřené nepřátelství mezi Jugoslávií a Sovětským svazem a jeho satelity a v gulagu se ocitly tisíce Titových spolubojovníků a sympatizantů; roztržka byla definitivně ukončena až v roce 1955.

„*Horthyovská*“ armáda – byla míněna maďarská armáda bojující ve druhé světové válce po boku Německa. Označení podle *Miklóse Horthyho* (1868–1957), maďarského politika. V roce 1918 byl vrchním velitelem rakousko-uherského válečného loďstva. V letech 1920–1944 byl říšským správcem Maďarského království.

„*Hitlerovská*“ armáda – samozřejmě jde o armádu nacistického Německa.

⁸ Tento tisk dostávali teprve v táborech, kde je „připravovali“ na návrat do Československa a během závěrečného „vykrmování“ v Moskvě. Podle osobních sdělení bývalých vězňů GULAG autorovi.

⁹ Viz zpráva ministra vnitra Rudolfa Baráka politickému sekretariátu ÚV KSČ, bez data (patrně konec prosince 1953), AMV, fond neuv., 319-10-9.

¹⁰ V žádné tehdejší korespondenci nepsali propouštění o „táborech“ nebo „vězení“. Nezmiňovali se o vypršení trestu či o amnestii a všechny okolnosti svého pobytu v SSSR a návratu obcházeli nebo opisovali různými eufemismy. A jedním z nich bylo slovo „kontrakt“. Z korespondenčního lístku JUDr. Nikolaje Bystrova z Moskvy manželce do Prahy v lednu 1955: „Konec mého kontraktu je v březnu a budu se snažit co nejdříve dostat se domů.“ V majetku autora.

O *Nikolaji Bystrovovi* viz pozn. 24 ke kap. VI.

¹¹ Viz zpráva ministra vnitra Rudolfa Baráka politickému sekretariátu ÚV KSČ, bez data (patrně konec prosince 1953), AMV, fond neuv., 319-10-9.

¹² Ib.

¹³ Ib.

¹⁴ Po Stalinově smrti si jeho dědicové uvědomili nutnost uvolnit napětí v sovětské společnosti a 27. 3. 1953 byla vyhlášena rozsáhlá amnestie. Podle sovětské tradice se však týkala především osob, které byly odsouzeny za kriminální trestné činy, i když to nebylo výslovně uvedeno. Ale promíjel se trest jen odsouzeným do pěti let odnětí svobody, zatímco převážná většina odsouzených pro politické trestné činy měla tresty minimálně deset let odnětí svobody. V další části bylo sice stanoveno, že tresty vyšší než pět let odnětí svobody se zkracují na polovinu, ale tady už byla uvedena výjimka: kromě politických vězňů a nebezpečných recidivistů.

Skutečnost, že se amnestie nevztahovala na více než polovinu vězňů, z nichž navíc většina byla odsouzena nespravedlivě, napětí v sovětské společnosti jen ještě více zvýšila, a proto výnosem z 8. 9. 1953 byl zrušen alespoň zákaz vztahovat amnestii na odsouzené podle zákona z 7. 8. 1932 O ochraně majetku státních podniků, kolchozů a spotřebních družstev a upevnění společenského socialistického vlastnictví (rus. Ob ochraně imuščestva gosudarstvennych predprijatij, kolchozov i kooperacii i ukreplenii obščestvennoj socialističeskoj sobstvennosti).

Propuštění českoslovenští občané však očividně nespádali do žádné katego-

rie amnestovaných a jejich předání do Československa je dalším příkladem neprůhlednosti fungování sovětských represivních struktur.

¹⁵ Viz zpráva ministra vnitra Rudolfa Baráka politickému sekretariátu ÚV KSČ, bez data (patrně konec prosince 1953), AMV, fond neuv., 319-10-9.

¹⁶ Ib.

¹⁷ Často bývá kladena otázka, co a jak vyprávěli bývalí vězni GULAG po návratu do Československa. Podle pamětníků vyprávěli však většinou málo a zpravidla jen v nejužším rodinném kruhu. A spíš nevinné „veselé příhody z vojny“ a dramatickým událostem a drastickým popisům se zřejmě vyhýbali. Byly vzpomínky tak strašné, nebo se báli či měli zakázáno vzpomínat?

O krutosti jejich vzpomínek není pochyb, ale strach z následků eventuálního vyprávění jsme pouze tušili a odpověď přinesla teprve monografie Mykoly Mušynky o Stepanu Kločurakovi, kde autor cituje výhrůžky příslušníků Státní bezpečnosti provádějících prohlídku Kločurakova bytu ještě v roce 1976: „Naposledy vás varujeme. Pokud se nepřestanete zabývat protistátní a protisocialistickou činností, octnete se tam, odkud jste se vrátil – na Sibiři. Bez soudu – a už navždy! Pominou důvody, pro které jste byl v roce 1956 předčasně propuštěn. A máme pro to stále víc důkazů. Uvědomte si, že jste při předčasném propuštění z vězení podepsal prohlášení, v němž jste se písemně zavázal, že se nebudete zabývat antisovětskou činností a nebudete rozšiřovat utajované skutečnosti, s nimiž jste se seznámil během svého věznění na území SSSR.“ Viz Mykola Mušynka, *Lycar voli, Užhorod 1995*, s. 133.

¹⁸ Viz Dotazník osoby podléhající evidování, Polupanov, Alexej, AMV, fond neuv., 2789, s. 284, kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 69.

O *Alexeji Polupanovovi* viz kap. IV.

Stejný záznam obsahovaly všechny obdobné dotazníky, které s bývalými vězni GULAG po jejich návratu do Československa sepisovali pracovníci československé Státní bezpečnosti..

¹⁹ Viz okolnosti návratu Ing. arch. Leonida Lady-Jakuševiče v pozn. 31 ke kap. VI a návratů Ing. Alexandra Kaloši, JUDr. Ivana Kováče a Vladimíra Juskiva v kap. IX. K tomu viz Usnesení 120. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 18. 5. 1956, AÚDVPČR, fond. neuv.

²⁰ Kupříkladu JUDr. Nikolaj Bystrov dostal takové prozatímní potvrzení o svém československém občanství vzápětí po převezení do Moskvy počátkem roku 1955. Do Československa se vrátil 18. 8. 1955 a do Prahy přijel 20. 8. 1955. Oficiální doklad o svém československém občanství pak obdržel 7. 9. 1955 – tedy za pouhých 18 dnů. Viz doklad, vydaný odborem pro vnitřní věci rady Obvodního národního výboru v Praze 6, zn.: Vnitř. 180/B/1955, ze 7. 9. 1955, o tom, že „dr. Nikolaj Bystrov (...) jest občanem Československé republiky“, v majetku V. Bystrova.

²¹ Viz pozn. 8 ke kap. IV.

²² Viz zpráva ministra vnitra Rudolfa Baráka politickému sekretariátu ÚV KSČ, bez data (patrně konec prosince 1953), AMV, fond neuv., 319-10-9.

²³ „Štřet zájmů“ zbaběle či vypočítavě konformních potomků s duchovním odkazem otců se pádem komunistického režimu ještě vyostřil. Jednak se předsvědčivě ukázalo, že „historická pravda“ byla přece jen na straně otců, a nikoliv jejich ideových protivníků. A jednak je samozřejmě vyvozováno, že konformování se s komunismem obsahovalo i převzetí spoluzodpovědnosti za jeho zločiny. Proto se někteří potomci bývalých vězňů GULAG snaží přisoudit utrpení svých otců „osudu“, „životním zkouškám“, „nevyhnutelným zákonitostem“, „historickým okolnostem“, „stalinským deformacím“ a ještě kdoví čemu a co nejrychleji na něj zapomenout – jen proboha nic nevyčítat antihumánní podstatě komunismu.

Bohužel obdobný svár a v ještě daleko větší míře probíhá i mezi potomky konformní mlčící většiny a generací vězňů domácích v komunistických koncentračních táborech či vůbec účastníků protikomunistického odporu.

²⁴ Viz seznam 281 osob (které se zřejmě v roce 1955 vrátily z internace v SSSR), vypracovaný I. zvl. odb. MV jako podklad pro urychlenou lustraci „v evidenci obyvatel“, AMV, fond neuv., inv. čís. neuv., a kopie AVOBP, fond Dokumenty k likvidaci v Československu ruské a ukrajinské poříjnové antibolševické emigrace, shromážděné Výborem „Oni byli první“, 1. redakce, Praha březen 1995 (s doplňky k 30. 11. 1997 a 30. 6. 1998), dok. 25.

²⁵ Vostokov, P., Stichi, Boulogne/Seine 1960. Vydáno pod pseudonymem O *Pjotru Savickém* viz kap. VI.

²⁶ Kločurak, Stepan, *Do volí*, New York 1979.
O *Stepanu Kločurakovi* viz kap. V.

²⁷ Přezívající postoj některých kruhů československé společnosti na prahu třetího tisíciletí k fenoménu únosů československých občanů po druhé světové válce do Sovětského svazu vyjadřuje vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí České republiky pro rok 2001, v němž je zkoumání uvedených událostí rozpuštěno do vágního tématu *Osudy československých občanů v bývalém SSSR (1918–1956)*. Přesto toto vpravdě neuchopitelné téma nalezlo své řešitele, a nikoliv náhodou se ho chopili historici prověřeni z předcházejících výzkumů dějin dělnického hnutí a komunistické strany. Rozkrytí a definování zločinů komunismu v Československu od jejich prvopočátků ještě v dobách počátečního nástupu sovětizace a komunizace naší společnosti je bohužel zajímavá pramálo.

Naštěstí pro českou společnost na prahu třetího tisíciletí jsou rovněž jiné kruhy a jejich zásluhou přijal Parlament České republiky v roce 2002 zákon O odškodnění osob odvláčených do SSSR nebo do táborů, které měl SSSR zřízené v jiných zemích. Jde o akt nemající obdoby v jiných zemích a jednoznačně svědčící o upřímném a seriózním zájmu poznat a popsat neprominutelná tragická selhání mravních a právních struktur moderního československého státu, jehož je Česká republika jedním z dědiců. I když zákon připravený alespoň částečně narovnat křivdy spáchané před již více než půlstoletím dosáhl pouze na několik jednotlivců, a už také jen na hrstku potomků, je třeba v něm vidět správnou a dobrou cestu, jak znovu nalézt svou minulost – byť mnohdy hořkou a nevábnou.

POUŽITÉ A CITOVANÉ PRAMENY

Publikace

ANDREJEV, Nikolaj: To, čto vspominajetsja. Tom 1. – 2. „Avenarius,“ Tallin 1996.

ANDREW, Christoper-GORDIJEVSKIJ, Oleg: KGB. Přeložili Libor Dvořák a kol., East Art Agency Publishers, Praha 1994.

BYSTROV, Vladimír: Z Prahy do GULAGu aneb překáželi. Bystrov a synové, Praha 1999.

ČERNÝ, Václav: Paměti 1945–1972 (III.). Atlantis, Brno 1992;

ČCHEIDZE, Konstantin: Události, setkání, úvahy. Přeložil Jiří Vacek, rukopis 1967–1969 (kopie v LA PNP v Praze a SÚA Praha).

ČSR A SSSR 1945–1948. DOKUMENTY MEZIVLÁDNÍCH JEDNÁNÍ. K vydání připravili Karel Kaplan a Alexandra Špiritová, Doplněk, Brno 1997.

GULAG 1918–1960. Dokumenty. Matěrik, Moskva 2000.

HENIJUŠ, Larysa: Spovedz. Mastackaja litaratura, Minsk 1993.

JUŠČÁK, Peter: Odvlečení. Kalligram, Bratislava 2001.

KRUŠKO, Stepan: Optanty. Koordinačný výbor reoptantov v Prešove, Prešov 1997.

MOULIS, Vladislav: Podivné spojenectví. K československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948. Karolinum, Praha 1996.

MUŠYNKA, Mykola: Lycar voli. Užhorod 1995.

POLÁK, František: Cestou ze sovětského koncentráku. Vlastním nákladem, New York 1959.

POLÁK, František: Jak žili a umírali sovětsští otroci. Vlastním nákladem, New York 1962.

POPOV, Boris: Iz Pragi do Pragi. Rukopis v majetku E. Herrmannové.

ROSSI, Jacques: Encyklopedie GULAGu. Přeložil kolektiv. Praha, Bystrov a synové, Praha 1999.

RUSKÁ A UKRAJINSKÁ EMIGRACE V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE 1918–1938. MATERIÁLY K DĚJINÁM. Archiv Akademie věd České republiky, Praha 1995.

SINĚVIRSKÝ, Nikolaj: SMĚŘŠ (Rok v táboře nepřítel). Přeložila Olga Hulínová, rukopis 1994 (v majetku V. Bystrova).

SISTĚMA ISPRAVITĚENO-TRŮDOVÝCH LAGEREJ V SSSR. 1923–1960. Spravočnik. Zvenja, Moskva 1998.

SMYKALIN, A. S.: Kolonii i tjurmy v Sovětskoj Rossiji. Urafskaja gosudarstvennaja juridičeskaja akadēmija, Jekatěrinburg 1997.

VEBER, Václav, a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech

1918–1945 (sborník studií 1.). Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, Praha 1993.

VEBER, Václav, a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945 (sborník studií 2.). Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, Praha 1994.

VEBER, Václav, a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945 (sborník studií 3.). Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, Praha 1995.

VOJENNOPLENNYJE V SSSR 1939–1956. Dokumenty i materiály. Moskva 2000.

ZILYNSKYJ, Bohdan: Ukrajinci v Čechách a na Moravě. (1894) 1917–1945 (1994). X-Egem pro Výbor „Oni byli první“, Praha 1995.

ZÍRAJÍCÍ DO SLUNCE. Literárněvědný sborník o životě a díle gruzínského knížete Konstantina Čcheidzeho, spisovatele v Čechách, sestavili Vladimír Bystrov a Jiří Vacek, Bystrov a synové, Praha 2002.

Statě a články

BOROŇ, Ladislav: Násilné odvezení do Sovietského svazu. In Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989, Bratislava 2001, s. 337–365.

BREZINA, Ivan: Tajšet, Irkutská oblast. In Revolver Revue 22 (1993), s. 211n.

ČUKA, Petr: Deportace Augustina Vološina. In Securitas imperii 1, Praha 1994, s. 128–139.

ČUKA, Petr: Únosy lidí z Československa sovětskou KGB. In Securitas imperii 7, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2001.

ZILYNSKYJ, Bohdan: Uprchlíci ze „stepní Hellady“ v srdci Evropy. In Revolver Revue 22 (1993), s. 249n.

A další statě a články citované v textu.

Archivy a ústavy:

AMV – Archiv Ministerstva vnitra České republiky

AMZV – Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky

Archiv Mgr. Anastasie Kopřivové-Vukolové (soukromé vlastnictví)

Archiv Olgy Hulínové (soukromé vlastnictví)

Archiv Vladimíra Bystrova (soukromé vlastnictví)

AÚDV PČR – Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky

AVOBP – Archiv Výboru „Oni byli první“

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze
Národní knihovna České republiky

Slovanská knihovna při Národní knihovně České republiky

SÚA – Státní ústřední archiv Praha

VHA – Vojenský historický archiv v Praze

VHÚ – Vojenský historický ústav v Praze

a další instituce uvedené v textu

Autorova poznámka k jazykové redakci

Naše práce je výkladem a komentářem k dějům, které známe většinou pouze z dobových dokumentů nejrůznějšího původu a poslání. A tak, přestože jsem si uvědomoval posun v jazykovém úzu, k němuž došlo od doby vzniku těchto dokumentů do dnešních dnů, rozhodl jsem se zásadně respektovat autenticitu.

Nejen v přímých citacích, kde by jakákoliv pravopisná úprava mohla být, a jistě by byla, zavádějící, ale i ve výkladu, který s těmito citacemi souvisí. Bez rozsáhlých a složitých vysvětlivek a poznámek by to vedlo jen ke čtenářově schizofrenii a v konečném výsledku k nedůvěře v hodnověrnost sdělovaného.

Týkalo se to zejména názvu některých institucí nebo organizací čili jmen užívaných jako vlastní. Například na rozdíl od současné zvyklosti psát slovo ministerstvo v oficiálním názvu se začátečním velkým písmenem, respektuji, že před více než padesáti lety taková zvyklost nebyla kodifikována, a jestliže je v dokumentu takový název psán „po tehdejší způsobě“ s malým písmenem, nemyslím, že bych v bezprostředně sousedícím komentáři měl pojednou psát písmeno velké. Obdobně státní bezpečnost nebyla v tehdejší době ještě autoritativní autonomní složkou represivních sil, jejíž název dnes píšeme s velkým písmenem, ale šlo o alespoň formálně řadová oddělení Sboru národní bezpečnosti, od čehož se také odvozovalo to, že na začátku tohoto označení se psalo malé písmeno. Že později všechno bylo jinak, je jistě pravda, ale podle mého názoru není potřeba zbytečně retroaktivovat pravidlo, vzniklé až následným vývojem situace i jazyka. Uvedené případy jsou samozřejmě pars pro toto a čtenář jistě rozpozná, čeho všeho se tento „svár“ bývalých a dnešních pravopisných úzů týkal.

Neupravoval jsem ani formu psaní číselných označení dokumentů se všemi pomlčkami či spojovíky a lomítky. Sjednocovat „štábní kulturu“ z doby před půlstoletím nepovažuji za racionální.

Jinak jsem respektoval všechny připomínky editora, pokud šlo o interpunkce a přepis cizích zejména ruských jmen i další redakční opravy některých jazykových nepřesností. Uvědomuji si,

že redigovat obdobný text není snadné a vyžaduje značnou toleranci a pochopení materiálu a především cíle jeho zveřejnění.

V. B.

PŘÍLOHY

A. TÁBORY GULAG

**TÁBORY GULAG
A DALŠÍCH HLAVNÍCH SPRÁV (KROMĚ GUPVI)
NKVD A POZDĚJI MINISTERSTVA VNITRA SSSR
NEBO MINISTERSTVA SPRAVEDLNOSTI SSSR,
SOVĚTSKÉ VĚZNICE,
NĚKTERÉ DALŠÍ HLAVNÍ SPRÁVY,
JAKOŽ I NĚKTERÁ MĚSTA,
ZMÍNĚNÉ V TEXTU TĚTO PRÁCE**

Tábory

ABEZ. Obec (dnes město) na severovýchodě Ruska za polárním kruhem v tehdejší Komijské autonomní sovětské socialistické republice byla sídlem správy **Sevpečlagu** (zkr. z rus. Severo-Pečorskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Severo-pečorský nápravněpracovní tábor). Tábor byl založen v roce 1940 a podléhal Severní správě Hlavní správy táborů železničního stavitelství Ministerstva vnitra SSSR (rus. Severnoje upravlenije Glavnogo upravlenija lagerej železnodorožnogo stroitel'stva ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. Severnoje upravlenije GULŽDS MVD SSSR). Měl oddělení v sousedství Abezu a nedaleko zastávky Pečora na Severopečorské železnici. V roce 1947 bylo v **Sevpečlagu** téměř 57 tisíc vězňů. Vězni pracovali na výstavbě železniční trati Kotlas-Vorkuta. V roce 1950 byl **Sevpečlag** sloučen s nově zřízeným **Pečorlagem** (zkr. z rus. Pečorskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Pečorský nápravněpracovní tábor) a správa z Abezu přesídlila do Pečory. V roce 1951 bylo v **Pečorlagu** skoro 60 tisíc vězňů. Pracovali stále na výstavbě železničních tratí v zapolárních oblastech Ruska. Později byl tábor podřízen nejprve Hlavní správě táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva justiciji SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR) a potom Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). V roce 1959 byl likvidován a zbylých téměř 13 tisíc vězňů bylo převedeno do jiných táborů (především do **Vorkutlagu** – viz).

ANGARLAG (zkr. z rus. Angarskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Angarský nápravněpracovní tábor) nebo také **ANGAR-STROJ**. Vznikl v roce 1947 ve východní Sibiři u Irkutsku na březích řeky Angary. Zpočátku byl podřízen Západní správě výstavby a táborů

BAM (zkr. z Bajkalsko-amurská magistrála) Hlavní správy táborů železničního stavitelství Ministerstva vnitra SSSR (rus. Zapadnoje upravlenije stroitelstva i lagerej BAM [zkr. z Bajkalo-amurskaja magistral] Glavnogo upravlenija lagerej železnodorožnogo stroitelstva ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. Zapadnoje upravlenije stroitelstva i lagerej BAM GULŽDS MVD SSSR). Oddělení **Angarlagu** byla rozmístěna v obci Bratsk (dnes město) a nedaleko osady Zajarsk. V době vzniku bylo v **Angarlagu** necelých 6 tisíc vězňů a v roce 1950 již téměř 44 tisíc. Původně pracovali na výstavbě BAM v úseku Bratsk-Ust'-Kut a stavěli most přes Angaru a později byli nasazováni na další nejrůznější stavební práce. Později byl tábor podřízen Hlavní správě táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva justicii SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR) a potom Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). V roce 1957 byl převeden pod Hlavní správu nápravněpracovních kolonií Ministerstva vnitra Ruské sovětské federativní socialistické republiky (rus. Glavnoje upravlenije ispravitěľno-trudovych kolonij ministerstva vnutrennich děl Rossijskoj sovětskoj federativnoj socialističeskoj respubliky n. zkr. GUITK MVD RSFSR). **Angarlag** fungoval ještě počátkem šedesátých let.

ANGARSTROJ viz **ANGARLAG**

BERLAG (zkr. z rus. Beregoj ispravitěľno-trudovye lager [ITL] neboli čes. [snad] Pobřežní nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 5** (rus. Osobyj lager No 5 n. zkr. Osoblag No 5) n. **Zvláštní tábor Daľstroje** (rus. Osoblag Daľstroja) zřízený v roce 1948 (viz **Osoblag**). Až do roku 1953 byl podřízen současně **Daľstroji** (viz) a Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR) a potom až do likvidace v roce 1954 patřil pouze pod GULAG MVD SSSR. Byl jedním z proslulých kolymských táborů. Jeho správa sídlila v **Magadanu** (viz) na pobřeží Ochotského moře a v roce 1952 v něm bylo více než 31 tisíc vězňů. Pracovali především v rudných dolech a místním hutním průmyslu.

BOBROVLAG (zkr. z rus. Bobrovskoje lagernoje oddělenije neboli čes. Bobrovské táborové oddělení). Byl rozmístěn v západní Sibiři nedaleko Sverdlovsku (dnes opět Jekatěrinburg) a u osady Verchně-Nějvinsk. Vznikl v roce 1946 jako **Nápravněpracovní tábor Ministerstva vnitra SSSR pro zvláštní stavební činnost 100** (rus. Ispravitěľno-trudovoj lager ministerstva vnutrennich děl SSSR Specstroja 100 n. zkr. ITL MVD

SSSR Specstroja 100 či pouze ITL-100). Vzápětí byl však přejmenován na **Stavbu 865 a nápravněpracovní tábor** (rus. Stroitel'stvo 865 i ispravitel'no-trudovoj lager n. zkr. Stroitel'stvo 865 i ITL) a v roce 1949 na **Stavbu 313 a nápravněpracovní tábor** (rus. Stroitel'stvo 865 i ispravitel'no-trudovoj lager n. zkr. Stroitel'stvo 865 i ITL). Byl podřízen Hlavní správě táborů průmyslové výstavby Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej promyšlennogo stroitel'stva ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULPS MVD SSSR). V roce 1953 byl předán Hlavní správě táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministertva justicii SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR) a přejmenován na **Bobrovlag**. Název zřejmě podle osady Bobrovskij jihovýchodně od Sverdlovska. V roce 1948 bylo v táboře téměř 20 tisíc vězňů. Pracovali na výstavbě různých závodů v kraji. Počátkem léta 1953 byl **Bobrovlag** likvidován.

ČERNOGORLAG (zkr. z rus. Černogorskij ispravitel'no-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Černogorský nápravněpracovní tábor) nebo **ČERNOGORSKSTROJ**. Vznikl v roce 1950 nedaleko města Černogorsku v Krasnojarském kraji v jihovýchodní Sibiři. Původně byl řízen Hlavní správou táborů průmyslové výstavby Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej promyšlennogo stroitel'stva ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULPS MVD SSSR) a vězni pracovali na výstavbě místních závodů. Později byl převzat Hlavní správou výstavby závodů na zpracování ropy a výrobu umělých tekutých paliv Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej po stroitel'stvu něftěpererabatyvajuščich zavodov i predpriatij iskusstvennogo židkogo topliva ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GSNS MVD SSSR či Glavspečněftěstroj). V roce 1953 bylo v **Černogorlagu** více než 11 tisíc vězňů. Vzápětí přešel **Černogorlag** pod Hlavní správu táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministertva justicii SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR) a ještě téhož roku byl zrušen.

ČERNOGORSKSTROJ viz ČERNOGORLAG

DAESTROJ n. **GUSDS** (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije po stroitel'stvu Daľněgo severa narodnogo komissariata vnutrennich děl [NKVD] SSSR n. ministertva vnutrennich děl [MVD] SSSR neboli čes. Hlavní správa pro výstavbu Dálného severu lidového komisariátu vnitra SSSR n. Ministerstva vnitra SSSR). Komplex podniků a zařízení především na těžbu nerostného bohatství na severovýchodu Sibiře vznikl v roce 1931 původně jako Státní trust pro stavbu silnic a průmyslovou výstavbu v oblasti Horní Kolymy (rus. Gosudarstvennyj trest po dorožnomu i promyšlennomu stroitel'stvu v rajoně Verchněj Kolymy). Hlavní pozornost

byla soustředěna na těžbu zlata v oblasti kolem řek Kolymy a Ingirky a na Čukotském poloostrově. Všechny práce včetně výstavby obcí a měst pro civilní zaměstnance (viz **Magadan**) prováděli vězni **Sevostlagu** nebo také **SVITL** (zkr. z rus. Severo-vostočnyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Severovýchodní nápravněpracovní tábor) a později téměř tři desítek dalších táborů. V letech 1945–1949 bylo součástí **Daľstroje** také oddělení jednoho z tehdejších táborů válečných zajatců (v němž byli drženi japonští váleční zajatci). V roce 1948 byl v rámci **Daľstroje** zřízen rovněž jeden z prvních zvláštních táborů (viz **Berlag**). Počátkem čtyřicátých let se zařízení **Daľstroje** nalézala na území zahrnujícím celou západní část Kamčatky a východní Jakutsko v délce asi 1300 kilometrů od Ochotského moře na jihu až k Východosibiřskému moři na severu a přes 1700 kilometrů z východu na západ. V roce 1949 se **Daľstroj** rozprostíral již na více než 3 milionech čtverečních kilometrů a podle zprávy O struktuře Ministerstva vnitra SSSR, projednávané tehdy politbyrem komunistické strany Sovětského svazu, měl oficiálně ve stavu 115 tisíc „dělníků“. V roce 1952 bylo však v táborech **Daľstroje** již téměř 200 tisíc vězňů. Vězni byli do táborů přiváženi lodmi vlastní námořní flotily **Daľstroje** a při každé z 1215 plaveb za plavební sezonu jich bylo přepraveno v nákladních prostorách vždy 69 tisíc.

DUBRAVLAG (zkr. z rus. Dubravnyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Dubravný nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 3** (rus. Osobyj lager No 3 n. zkr. Osoblag No 3) zřízený v roce 1948 (viz **Osoblag**). Nahradil jedno z oddělení dosavadního **Těmľagu** (viz) zřízeného již v roce 1931 a **Těmnikovské dětské kolonie** (rus. Těmnikovskaja dětskaja kolonija). Název Dubravnyj dostal zřejmě podle osady Dubrovka na jihovýchodě Zubovo-Poljanského okresu. V letech 1948–1953 byl podřízen Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Potom byl převeden pod Hlavní vězeňskou správu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje řjremnoje upravlenije ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a v letech 1954–1956 patřil znovu pod GULAG MVD SSSR. Nacházel se blízko osady Javas v Mordvinsku a v roce 1952 v něm bylo téměř 26 tisíc vězňů. Pracovali v zařízeních dřevozpracujícího průmyslu a jiných místních závodech. Ještě počátkem šedesátých let tábor fungoval.

GAGARLAG (zkr. z rus. Gagarinskoje lagernoje otdělenije neboli čes. Gagarinské táborové oddělení). Nalézal se na Krymu nedaleko Simferopolu. Původ názvu nikde neuveden. Vznikl v roce 1953 z části **Nápravněpracovního tábora „JeO“** (rus. Ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] „JeO“) označovaného rovněž jako **Nápravněpracovní tábor a Stavba**

rudného dolu (rus. Ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] i Stroitel'stvo rudnika). Byl podřizen střídavě Hlavní správě táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva justiciji SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR), Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR) a Hlavní správě táborů průmyslové výstavby Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej promyšlennogo stroitel'stva ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULPS MVD SSSR). V roce 1953 byly v **Gagarlagu** necelé 2 tisíce vězňů pracujících na výstavbě rudného dolu a různě zaměstnaných na dalších místních stavbách. Koncem roku 1955 byl tábor likvidován.

GORLOVKA. Autorovi dostupné prameny se bohužel o táboru tohoto jména nezmiňují. Patrně šlo o některé z táborových středisek **Donlagu** pojmenované podle místní šachty. **Donlag** vznikl koncem roku 1946 a byl podřizen Správě nápravněpracovních kolonií Ministerstva vnitra tehdejší Ukrajinské sovětské socialistické republiky (rus. Upravlenije ispravitěľno-trudovych kolonij ministěrstva vnutrennich děl Ukrainskoj SSR n. zkr. UITLK MVD USSR). Vězňové pracovali v uhelných dolech v Donbasu a v rudných dolech Krivorožské pánve. Tábor byl však po několika měsících likvidován. Přesnou dislokaci a adresu **Donlagu** ruští historici z dochovaných dokumentů dosud nezjistili.

GORLAG (zkr. z rus. Gornyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Důlní nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 2** (rus. Osobyj lager No 2 n. zkr. Osoblag No 2) zřizený v roce 1948 (viz **Osoblag**) z části komplexu **Noril'lagu** (viz) založeného již v roce 1935. V letech 1948–1950 byl podřizen Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Potom byl převezen pod Hlavní správu táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskoj promyšlennosti ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULGMP MVD SSSR). Od roku 1953 patřil pod Hlavní vězeňskou správu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje tjuremnoje upravlenije ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a v roce 1954 se vrátil pod GULAG MVD SSSR. Nacházel se blízko Norilsku v Krasnojarském kraji. Vězni pracovali v místních rudných a hlubinných i povrchových uhelných dolech nebo na výstavbě hutních provozů. V roce 1953 bylo v **Gorlagu** více než 20 tisíc vězňů ve zvláštním režimu. V roce 1954 byl **Gorlag** spojen s **Noril'lagem** a zanikl. **Noril'lag** byl likvidován v roce 1956.

GORNYJ viz **GORLAG**

GULGMP (zkr. z rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskich predprijatij ministěrstva vnutrennich děl SSSR neboli čes. Hlavní správa táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR). Vznikla v roce 1941 a zpočátku řídila pouze **Džezkazganlag** v Kazachstánu, **Mončegorlag** v Murmanské oblasti a **Noril'lag** (viz). Záhy však spravovala již 16 táborů s více než 150 tisíci vězňů. Pracovali na výstavbě důlních děl a zařízení na zpracování barevných kovů a část byla nasazena na práce spojené s těžbou ropy a zemního plynu. V roce 1946 bylo v táborech **GULGMP** téměř 120 tisíc vězňů a 70 tisíc osob označovaných jako „spektingent“ (pracovně nasazení, násilně přesídlení, bývalí vězni, jejichž propuštění po vypršení trestu bylo po dobu války odloženo, a váleční zajatci). V letech 1948–1953 podléhaly **GULGMP** rovněž zvláštní tábory **Gorlag** (viz), **Minlag** (viz) a **Rečlag** (viz). V roce 1953 **GULGMP** zanikla a všechny závody byly předány příslušným odvětvovým ministerstvům. Hlavní pracovní sílu v nich však dál tvořili vězni, jenom s tím rozdílem, že napříště je „dodávaly“ ze zvláštních táborů Hlavní vězeňská správa Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje tjuremnoje upravlenije ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a z ostatních táborů Hlavní správa táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR)

GUSDS viz DAESTROJ

INTA. Obec (dnes město) na severovýchodní Sibiři u polárního kruhu v tehdejší Komijské autonomní sovětské socialistické republice bylo sídlem **Minlag** (viz).

KAMENLAG (zkr. z rus. Kamenskij ispravitělnno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Kamenský nápravněpracovní tábor). Vznikl v roce 1953 přejmenováním komplexu **Stavby 600 a nápravněpracovního tábora** (rus. Stroitel'stvo 600 i ispravitělnno-trudovoj lager n. zkr. Stroitel'stvo 600 i ITL), zřízeného již v roce 1949 a zabezpečujícího výstavbu bytového fondu a infrastruktury Novosibirsku. Název **Kamenlag** byl patrně odvozen od lokace tábora kdesi v okolí města Kameň-na-Obi. Vězni **Kamenlagu** pracovali již především na místní průmyslové výstavbě (betonárky, závodu na ocelové konstrukce, dřevozpracujícího závodu, oděvní výroby a závodu na výrobu vápenopískových cihel). Počet vězňů **Kamenlagu** nikdy nepřesáhl 4 tisíce (naopak jeho předchůdce **Stavba 600 a nápravněpracovní tábor** se například jen v roce 1952 „staral“ o více než 13 tisíců vězňů). Byl likvidován v roce 1955. Do té doby stačil třikrát (sic!) změnit svou podřízenost: od vzniku do počátku roku 1954 spadal pod Hlavní správu táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus.

Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva justicii SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR) a po osmi měsících pod Hlavní správou táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR) „dožil“ ještě čtvrt roku pod Hlavní správou táborů průmyslové výstavby Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej promyšlennogo stroitělstva ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULPS MVD SSSR).*

* Stejný název KAMENLAG (zkr. z rus. Kamenskij n. Novo-Kamenskij ispraviteľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Kamenský n. Novokamenský nápravněpracovní tábor) měl tábor zřízený v letech 1942–1944 na opačném konci Ruska na jihu u obce (dnes město) Grimm v Saratovské oblasti. Jeho vězňové byli zaměstnáni v létě v zemědělství a v zimě odklízeli snůh na vojenském letišti v Kamence-Bělinské.

KAMURALLAG. Autorovi dostupné prameny se bohužel o táboru tohoto jména nezmiňují. Patrně šlo o zkr. z rus. Kamensko-Uraľskij ispraviteľno-trudovoj lager neboli čes. Kamensko-uralský nápravněpracovní tábor pojmenovaný podle města Kamensk-Uralsk, nalézajícího se nedaleko Sverdlovsku v západní Sibiři, a označující některé z táborových středisek **Sevurallagu** (viz) nebo nedalekého **Tagillagu**.

KAMYŠLAG (zkr. z rus. Kamyšovij ispraviteľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Kamyšový nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 10** (rus. Osobyj lager No 10 n. zkr. Osoblak No 10) zřízený v roce 1951 (viz **Osoblak**). Název Kamyšový dostal zřejmě podle přiděleného otevřeného kódu „Kamyšovij“ (čes. rákosový). Byl rozmístěn v oblasti osad Oľžeras a Meždurečje a města Omsk v Kemerovské oblasti na jihozápadní Sibiři. Byl podřízen samozřejmě Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěrstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). V roce 1954 bylo v **Kamyšlagu** více než 13 tisíc vězňů převážně ve zvláštním režimu. Vězni pracovali především na výstavbě místních dolů a stavěli byty pro horníky. V roce 1954 byl **Kamyšlag** převeden pod Správu nápravněpracovních táborů a kolonií Správy ministerstva vnitra Omské oblasti (rus. Upravlenije ispraviteľno-trudovych lagerej i kolonij Upravlenija ministěrstva vnutrennich děl po Omskoj oblasti n. zkr. UITLK UMVD po Omskoj oblasti).

KARAGANDALAG viz **KARLAG**

KARLAG n. **KARAGANDALAG** (zkr. z rus. Karagandinskij ispraviteľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Karagandský nápravněpracovní

tábor). Nejproslulejší táborový komplex v Karagandské oblasti ve středním Kazachstánu. Vznikl již v roce 1931 a v letech 1937–1955 byl řízen nepřetržitě Hlavní správou táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Táborová správa **Karlagu** sídlila v obci Dolinskoje (Dolinka). Měl přes dvacet táborových oddělení a počet vězňů například v roce 1949 dosáhl téměř 66 tisíc včetně skoro 21 tisíc žen (z toho více než 27 tisíc tvořili odsouzení za takzvanou kontrarevoluční činnost. Vězni pracovali především v zemědělství (v rostlinné i živočišné výrobě) a v uhelných a rudných dolech a v místním průmyslu. V roce 1959 byl **Karlag** zrušen.

KRASLAG (zkr. z Krasnojarskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Krasnojarský nápravněpracovní tábor). Vznikl v roce 1938 a v důsledku řady reorganizací sedmkrát [sic!] změnil svoji podřízenost. Oddělení **Kraslagu** se nalézala uprostřed Sibíře u města Kansk a nedaleko železniční zastávky Rešoty na Krasnojarské železnici. V roce 1953 bylo v **Kraslagu** přes 30 tisíc vězňů (včetně téměř 5 tisíc žen) a z toho více než desetinu tvořili odsouzení za takzvanou kontrarevoluční činnost. Vězni pracovali především na těžbě dřeva a v zemědělství a v místním dřevozpracujícím průmyslu. Ještě počátkem šedesátých let tábor fungoval.

MAGADAN. Přístav v Ochotském moři a město **Magadan** v severovýchodní Sibíři v povodí řeky Kolomy byly vybudovány v letech 1932–1933 vězni **Sevvostlagu** n. **SVITL** (zkr. z rus. Severo-vostočnyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Severovýchodní nápravněpracovní tábor) na místě stejnojmenné osady jako sídlo Státního trustu pro stavbu silnic a průmyslovou výstavbu v oblasti Horní Kolomy (rus. Gosudarstvennyj trest po dorožnomu i promyšlennomu stroiteľstvu v rajoně Verchněj Kolomy). Později výstavbu zdejších závodů a infrastruktury zabezpečoval **Daľstroj** (viz). Kromě **Sevvostlagu** (existujícího až do roku 1952) byl **Magadan** ve čtyřicátých a padesátých letech administrativním centrem několika dalších táborů. Byl to především **Zvláštní tábor č. 5** (rus. Osobyj lager No 5 n. zkr. Osoblag No 5) působící v letech 1948–1954 (viz **Osoblag**) a známý jako **Berlag** (viz). Jiným magadanským táborem byl v letech 1951–1952 **Maglag** (zkr. z rus. Magadanskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] USVITL [Upravlenija severo-vostočnych ispravitěľno-trudovyh lagerej] neboli čes. Magadanský nápravněpracovní tábor Správy severovýchodních nápravněpracovních táborů). V letech 1952–1953 v **Magadanu** sídlilo **tranzitní (rozřaďovací) středisko Daľstroje** (rus. Tranzitnoje lagernoje otdělenije [LO] Daľstroja nebo Tranzitno-peresyľnyj otděľnyj lagernyj punkt [OLP] neboli čes. Tran-

zitní táborové oddělení Dalstroje nebo Tranzitně-rozřaďovací samostatné táborové středisko). V letech 1951–1954 byl v **Magadanu** zřízen samostatný tábor Dalstroje pro vězně dokončující výstavbu města (rus. Ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] „Promžilstroj“ Dalstroja nebo Ispravitěľno-trudovoj lager Promžilstroitěľstva či Strojlagotděľenije neboli čes. Nápravněpracovní tábor Průmyslové a bytové výstavby Dalstroje či Stavební táborové oddělení). Od druhé poloviny třicátých až do počátku padesátých let měly magadanské tábory neustále dva až tři miliony „obyvatel“. Vzhledem k vysoké úmrtnosti musel však být pracovní kontingent zejména pro kolymské zlaté a uranové doly každoročně doplňován o dalšího půl milionu.

MINLAG (zkr. z rus. Miněraľnyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Minerální nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 1** (rus. Osobyj lager No 1 n. zkr. Osoblag No 1) zřízený v roce 1948 (viz **Osoblag**) z komplexu **Intlagu** n. **Intalagu** (zkr. z rus. Intinskij ispravitěľno-trudovoj lager neboli čes. Intinský nápravněpracovní tábor) zřízeného již v roce 1941. Název Minerální tábor byl zřejmě odvozen z přiděleného telegrafního kódu „Miněraľ“ (čes. minerál). V letech 1948–1950 byl podřízen Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěľstva vnutrennich děľ SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Potom byl převeden pod Hlavní správu táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskoj promyšľennosti ministěľstva vnutrennich děľ SSSR n. zkr. GULGMP MVD SSSR). Od roku 1953 patřil pod Hlavní vězeňskou správu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje tju-remnoje upravlenije ministěľstva vnutrennich děľ SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a v roce 1954 se vrátil pod GULAG MVD SSSR. Nacházel se v tehdejší Komijské autonomní sovětské socialistické republice u obce **Inta** (viz). Vězni pracovali v místních rudných a uhelných dolech nebo prováděli různé stavební práce a práce v les. V roce 1952 bylo v **Minlagu** téměř 35 tisíc vězňů (z toho skoro 1 tisíc občanů jiných států*). V roce 1957 byl **Minlag** likvidován.

* Podle oficiálních údajů. Viz však ** u hesla Osoblag.

NORIELAG (zkr. z rus. Noriľskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Norilský nápravněpracovní tábor) n. **NORIESTROJ**. Zřízen v roce 1935 za polárním kruhem v Krasnojarském kraji na pravém břehu Jeniseje u obce (vězni přestavěném na město) Norilsku. Vězni těžili v místních dolech nikl, měď, kobalt a uhlí a pracovali ve zdejší hutní výrobě. **Noriľlag** byl až do začátku druhé světové války podřízen Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravle-

nije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Potom podléhal Hlavní správě táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskoj promyšlennosti ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULGMP MVD SSSR). V roce 1953 byl převeden pod Hlavní správu táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR) a v roce 1954 se vrátil znovu pod GULAG MVD SSSR. V roce 1952 bylo v **Noriflagu** téměř 69 tisíc vězňů. **Noriflag** byl likvidován v roce 1956.

OMLAG (zkr. z rus. Omskij ispravitělnno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Omský nápravněpracovní tábor) n. **ITL Omskstroje** (zkr. z rus. Ispravitělnno-trudovoj lager Omskstroja neboli čes. Nápravněpracovní tábor Omskstroje). Byl zřízen v roce 1953 v jihozápadní Sibiři u města Omsk. V roce 1953 v něm bylo téměř 29 tisíc vězňů (z toho přes 3 tisíce byly ženy). Vězni pracovali na stavbě místní rafinerie ropných produktů, letiště, vojenských skladů, mostů přes řeku Om a zabezpečovali výstavbu bytů a infrastruktury města Omsku. V roce 1953 byl **Omlag** zrušen.*

* Stejný název OMLAG (zkr. z rus. Omskij inspravitělnno-trudovoj lager [ITL] i Stroitelstvo 166 neboli čes. Omský nápravněpracovní tábor a Stavba 166) měl tábor zřízený v Omsku letech 1941–1943. Jeho vězňové byli zaměstnáni na stavbě místního leteckého závodu a vojenského letiště.

OSOBLAG (zkr. z rus. Osobyj lager neboli čes. Zvláštní tábor). Označení pro subsoustavu táborů nucené práce se zvlášť přísným režimem pouze pro politické vězně n. k-r (zkr. z rus. kontrrevoljucioněr). Byly zřízeny usnesením rady ministrů SSSR z 21. února 1948 a měly v nich (a ve Zvláštních věznicích [rus. Osobyje tjurmy] ve Vladimíru, Alexandrovsku a Věrchně-Uralsku) být soustředěni všichni odsouzení za špionáž, diverzi, terorismus, a zároveň i trockisté, pravičáci, menševici, esěři, anarchisté, nacionalisté, příslušníci bílé emigrace, příslušníci jiných protisovětských organizací a skupin, jakož i „osoby představujících nebezpečí svými protisovětskými styky a nepřátelskou činností“*. Zvláštní tábory se zpravidla nalézaly na území řadových táborových komplexů, ale byly izolované, měly vlastní velitelství a měly vlastní zvláštní střezení, které zabezpečovali příslušníci pravidelných vojsk ministerstva státní bezpečnosti. Ve zvláštních táborech byl zaveden skoro vězeňský režim: mřížve v oknech baráků, zákaz opuštění baráků ve volném čase nebo zamykání baráků na noc. Norma ubytovacího prostoru byla 1 čtvereční metr na osobu a tedy poloviční než v řadovém nápravně-

pracovním táboře. Vězni zvláštních táborů byli obvykle zaměstnáváni nejtěžšími pracemi na speciálně určených pracovištích, kam s nimi směli pouze pečlivě prověřeni mistři. Pro zvláštní tábory byla stanoven mnohem vyšší limit využití pracovní síly než v obyčejných nápravněpracovních táborech; osvobození od práce pro nemoc bylo možné získat pouze při teplotě nad 38°C (v nápravněpracovních táborech to bylo 37,5°C). Zvláštní tábory byly rozmístěny po celém SSSR a maskovány nevinnými názvy:

Zvláštní tábor č. 1 (rus. Osobyj lager No 1) jako **Minlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 2 (rus. Osobyj lager No 2) jako **Gorlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 3 (rus. Osobyj lager No 3) jako **Dubravlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 4 (rus. Osobyj lager No 4) jako **Stěplag** (viz),

Zvláštní tábor č. 5 (rus. Osobyj lager No 5) jako **Berlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 6 (rus. Osobyj lager No 6) jako **Rečlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 7 (rus. Osobyj lager No 7) jako **Ozerlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 8 (rus. Osobyj lager No 8) jako **Pesčanlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 9 (rus. Osobyj lager No 9) jako **Luglag** (zkr. z rus. Lugovoj lager neboli čes.[snad] Luční tábor),

Zvláštní tábor č. 10 (rus. Osobyj lager No 10) jako **Kamyšlag** (viz),

Zvláštní tábor č. 11 (rus. Osobyj lager No 11) jako **Dařlag** (zkr. z rus. Dařnyj lager neboli čes. Dálný tábor)

a **Zvláštní tábor č. 12** (rus. Osobyj lager No 12) jako **Vodorazděllag** (zkr. z rus. Vodorazděľnyj lager neboli čes. [doslova] Rozvodní tábor).

Zvláštní tábory původně měly být podřízeny pouze Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Konečné rozhodnutí jí však ponechalo správu šesti táborů a ostatní byla svěřena různým dalším odvětvovým správám ministerstva. Zpočátku v roce 1949 bylo v soustavě zvláštních táborů téměř 197 tisíc vězňů**. V roce 1953 jich bylo již více než 234 tisíc. Od roku 1954 byly zvláštní tábory postupně likvidovány nebo „rozpuštěny“ v řadových nápravněpracovních táborech.

* Podle historika A. S. Smykalina kromě toho existovaly nejméně dvě speciální věznice (rus. specialnaja ťjurma) Ministerstva státní bezpečnosti SSSR

** A.S. Smykalin v knize Kolonie a věznice v sovětském Rusku cituje řadu dokumentů, obsahujících pozoruhodné údaje o věznění ve zvláštních táborech občanů jiných států.

Například uvádí, že jen v roce 1954 ve zvláštních táborech „vykonávali trest agenti zahraničních rozvědek těchto zemí: USA 2 836, Anglie (včetně dominií) 1 164, Turecka 87, Iránu 182, Afganistanu 92, Číny 988, Japonska 1 171, Francie 276, Itálie 27, Finska 326, Rumunska 554, Německa 10 542, Řecka 8, Španělska 4, Holandska, Belgie a Lucemburska 7, Bulharska a Jugoslávie 36, Maďarska a Československa 303, Polska 202, Rakouska

40, Dánska, Švédsko a Norska 18, Írán, Sýrie, Egypt a Transjordánie 5, Brazílie, Mexiko, Chile, Argentína a jiných latinskoamerických zemí 3, Vatikán 6, bývalých Litvy, Lotyšsko a Estonsko 49 a dalších zemí 61“.

Podle téhož pramenu byli tehdy mezi vězni zvláštních táborů „diverzanti (3714), teroristé (9595), trockisté (1505), pravíci (45), menševíci (153), eserí (197) a anarchisté (65)“.

Dále Smykalin cituje N. A. Morozova, který uvádí, že po skončení korejské války (1950–1953) jenom ve zvláštních táborech lokalizovaných v Komijské autonomní sovětské socialistické republice (Minlag a Rečlag) bylo vězněno přes 7000 cizinců (včetně zajatých Američanů).

OSOBLAG č. 2 viz GORLAG

OSOBLAG č. 3 viz DUBRAVLAG

OSOBLAG č. 5 viz BERLAG

OSOBLAG č. 7 viz OZERLAG

OSOBLAG č. 17 má být patrně OSOBLAG č. 7 viz OZERLAG

OZERLAG (zkr. z rus. Ozernyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Jezerní* nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 7** (rus. Osobyj lager No 7 n. zkr. Osoblag No 7) zřízený v roce 1948 (viz **Osoblag**). Jeden z nejproslulejších a nejkrutějších východosibiřských táborů zbudovaný na místě **Tajšetského nápravněpracovního tábora Hlavní správy táborů lidového komisariátu vnitra SSSR** (rus. Tajšetskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] Glavnogo upravlenija lagerej narodnogo komissariata vnutrennich děl SSSR n. zkr. Tajšetskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] Gulaga NKVD SSSR) z let 1937–1939 a **Tajšetlagu** (zkr. z rus. Tajšetskij ispravitěľno-trudovoj lager Upravlenija ispravitěľno-trudovych lagerej i kolonij Upravlenija narodnogo komissariata vnutrennich děl SSSR po Irkutskoj oblasti n. zkr. Tajšetskij ITL UITLK UNKVD po Irkutskoj oblasti neboli čes. Tajšetký nápravněpracovní tábor Správy nápravněpracovních táborů a kolonií Správy lidového komisariátu vnitra SSSR Irkutské oblasti) z let 1943–1946. Sídlem správy **Ozerlagu** bylo zpočátku město Tajšet asi 600 km západně od Bajkalského jezera. Dnes je Tajšet výchozí stanicí Bajkalsko-amurské magistrály a právě její první úsek Tajšet-Bratsk stavěli vězni **Ozerlagu**. Když koncem první poloviny padesátých let stavba pokračovala dál na východ směrem do Usť-Kutu, byla správa tábora přenesena do Bratsku. Značná část vězňů (včetně žen) pracovala na těžbě dřeva v tajze a v místních

kamenolomech. V letech 1948–1951 byl **Ozerlag** podřízen Hlavní správě táborů železničního stavitelství Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej železnodorožnogo stroitelstva MVD SSSR n. zkr. GULŽDS MVD SSSR) a potom až do roku 1954 Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Pak přešel pod Hlavní správu táborů průmyslové výstavby Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej promyšlennogo stroitelstva ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. Glavpromstroj MVD SSSR či GULPS MVD SSSR) a v roce 1957 byl předán Ministerstvu vnitra Ruské sovětské federativní socialistické republiky. V roce 1952 bylo v **Ozerlagu** přes 37 tisíc vězňů (z toho téměř čtvrtina byly ženy). Počátkem šedesátých let tábor stále fungoval.

* Původ názvu je nejasný. Kromě několika set kilometrů směrem na východ ležícího Bajkalského jezera nebylo v okolí tábora žádné další jezero a ani žádný z bývalých vězňů se nezmiňuje o krajině s jezerem. Proto někteří vězni vysvětlují název Ozerlag jako původně zkr. z rus. Osobyj zakrytyj režimnyj lager (volně čes. Zvláštní uzavřený tábor se zvláštním režimem) a rozklíčování na slova Ozernyj lager (čes. Jezerní tábor) pouze jako dodatečnou kamufláž podpořenou přidělením telegrafního kódu tohoto znění. V říjnu 2002 Irena Kodešová, která po únosu sovětským komandem z Československa v roce 1950 strávila v Ozerlagu následujících šest let, autorovi potvrdila: „V okruhu několika set kilometrů není jediné jezero a toto označení opravdu znamená jen a jen Osobyj zakrytyj režimnyj lager.“ Rovněž Konstantin Čcheidze ve svých pamětech obšírně popisující Ozerlag se nezmiňuje o jezeře; viz Konstantin Čcheidze, Události, setkání, úvahy. Český překlad Jiřího Vacka. Rukopis 1967–1970, IX. kap.: Válka – „Rub“ Sovětského svazu, Návrat – nebo Zírající do slunce. Literárněvědný sborník o životě a díle gruzínského knížete Konstantina Čcheidzeho, spisovatele v Čechách, Praha 2002, s. 343–358.

PESČANLAG (zkr. z rus. Pesčanyj ispravitel'no-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Písčitý [písečný] nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 8** (rus. Osobyj lager No 8 n. zkr. Osoblag No 8) zřízený v roce 1949 (viz **Osoblag**) na místě bývalého tábora válečných zajatců. Název Písčitý [písečný] tábor byl patrně odvozen od pouštního charakteru místa lokace. Do roku 1953 byl podřízen Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Potom byl na necelý rok převeden pod Hlavní vězeňskou správu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje fjuremnoje upravlenije ministertva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a od roku 1954 až do likvidace koncem léta 1955 patřil znovu pod GULAG MVD SSSR. Nacházel se v Kazachstánu

v oblasti Karagandy a v roce 1952 v něm bylo téměř 40 tisíc vězňů převážně ve zvláštním režimu. Vězni **Pesčanlagu** pracovali především v uhelných dolech a kamenolomech.

POLJANLAG (zkr. z rus. Poljanskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Poljanský nápravněpracovní tábor). Od roku 1953 nový název **Železlagu** (zkr. z rus. Ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] stroitěľstva železnych rudnikov neboli čes. Nápravněpracovní tábor výstavby dolů na železnou rudu), který v roce 1950 navázal na **Nápravněpracovní tábor hutní výstavby** (rus. Ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] stroitěľstva gorno-metallurgičeskich predprijatij), jemuž ještě předcházela **Stavba 994 a nápravněpracovní tábor** (rus. Stroitěľstvo 994 i ITL). Původ nového názvu není nikde vysvětlen. Sídlo **Poljanlagu** bylo na jihu Sibíře na Jeniseji nedaleko Krasnojarsku. V roce 1953 bylo v **Poljanlagu** více než 10 tisíc vězňů (z toho kolem půldruhého tisíce byly ženy) pracujících především ve stavební výrobě. Počátkem šedesátých let tábor stále fungoval.

REČLAG (zkr. z rus. Rečnoj lager neboli čes. Říční tábor). **Zvláštní tábor č. 6** (rus. Osobyj lager No 6 n. zkr. Osoblage No 6) zřízený v roce 1948 (viz **Osoblage**) na místě bývalého táborového oddělení **Vorkutlagu** (viz) v oblasti hustých vodotoků na severu Ruska za polárním kruhem. Název bylo odvozen zřejmě z telegrafního kódu stanoveného podle charakteru místa „Reka“ (čes. řeka) nebo „Rečka“ (čes. říčka). Do roku 1953 byl podřízen Hlavní správě táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metallurgičeskoj promyšlennosti ministěľstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULGMP MVD SSSR). Od roku 1953 patřil pod Hlavní vězeňskou správu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje tjuremnoje upravlenije ministěľstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a v následujícím roce krátce před uzavřením a převedením vězňů do „obyčejného“ **Vorkutlagu** ho ještě spravovala Hlavní správa táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministěľstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Ještě těsně před zrušením bylo v **Rečlagu** téměř 38 tisíc vězňů*. Vězni pracovali především v uhelných dolech, na těžbě šterku a jílu pro výstavbu dopravní infrastruktury tohoto dalekého území a v různých pomocných technických provozech.

* Viz rovněž ** u **Osoblage**.

SANOK. V tomto městě v jihovýchodním Polsku nedaleko hranic se Slovenskem zřídila sovětská armáda polní tábor pro zajaté německé

vojáky a místní věznicí využívaly sovětské bezpečnostní orgány jako tranzitní středisko pro civilní obyvatelstvo před jeho deportací do SSSR.

SEVURALLAG (zkr. z rus. Severo-Uraľskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Severouralský nápravněvýchovný tábor). Byl zřízen v roce 1938 v západní Sibiři ve Sverdlovské oblasti. Měl táborová oddělení v městě Irbit a v obci Sosvě. Až do konce padesátých let byl řízen střídavě Hlavní správou táborů lesního průmyslu lidového komisariátu (později ministerstva) vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej lesnoj promyšlennosti narodnogo komissariata [ministěrstva] vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULLP NKVD [MVD] SSSR) nebo různými všeobecnými správami táborů ministerstev vnitra a spravedlnosti SSSR. Věžní pracovali na těžbě dřeva a v různých dřevozpracujících provozech. Vybudovali také řadu závodů jako třeba celulózku v Turinsku nebo Tavdinský kombinát na výrobu vrstveného zhuštěného dřeva. V první polovině čtyřicátých let bylo v **Sevurallagu** přes 30 tisíc vězňů (z toho více než 3 tisíce odsouzených za takzvanou kontrarevoluční činnost). V roce 1953 jich bylo stále téměř 24 tisíc. Počátkem šedesátých let tábor stále fungoval.

SIBLAG (zkr. z rus. Sibirskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Sibiřský nápravněpracovní tábor) n. **SIBULON** (původ této původní rus. zkratky není známý). Tábor byl vybudován již v roce 1929 a měl oddělení u Novosibirsku a u Mariinsku. Tradičně zabezpečoval pracovní sílu pro zemědělské práce a těžbu dřeva v západní a ve střední Sibiři. Počátkem čtyřicátých let bylo v **Siblagu** přes 70 tisíc vězňů. Až do roku 1935 podléhal Jednotné hlavní politické správě (rus. Objediněnnoje glavnoje političeskoje upravlenije SSSR n. zkr. OGPU SSSR) a potom obvykle všem následujícím všeobecným správám táborů lidového komisariátu nebo Ministerstva vnitra SSSR. Ještě v roce 1951 bylo v **Siblagu** více než 33 tisíc vězňů (včetně téměř 14 tisíc žen) a z toho skoro 4 tisíce odsouzených za takzvanou kontrarevoluční činnost. **Siblag** fungoval ještě v šedesátých letech. O Mariinsku a **Siblagu** podrobněji viz Konstantin Čcheidze, Události, setkání, úvahy. Český překlad Jiřího Vacka. Rukopis 1967–1970, IX. kap.: Válka – „Rub“ Sovětského svazu – Návrat, nebo Zírající do slunce. Literárněvědný sborník o životě a díle gruzínského knížete Konstantina Čcheidzeho, spisovatele v Čechách, Praha 2002, s. 327–343.

STĚPLAG (zkr. z rus. Stěpnoj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Stepní nápravněpracovní tábor). **Zvláštní tábor č. 4** (rus. Osobyj lager No 4 n. zkr. Osoblag No 4) zřízený v roce 1948 (viz **Osoblag**) na místě bývalého tábora pro válečné zajatce v Karagandské oblasti v Ka-

zachstánu. Do roku 1953 byl podřízen Hlavní správě táborů Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR). Od roku 1953 patřil pod Hlavní vězeňskou správu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje tjuremnoje upravlenije ministerstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GTU MVD SSSR) a v následujícím roce se znovu vrátil pod GULAG MVD SSSR. V roce 1955 byl předán Správě nápravněpracovních táborů a kolonií Ministerstva vnitra Kazašské sovětské socialistické republiky (rus. Upravlenije ispravitěľno-trudovych lagerej i kolonij ministerstva vnutrennich děl Kazachskoj sovětskoj socialističeskoj respubliky n. zkr. UITLK MVD Kazachskoj SSR) a v roce 1956 byl likvidován. V roce 1952 bylo v pěti táborových odděleních **Stěplagu** více než 23 tisíc vězňů. Pracovali především v uhelných dolech v Bajkonuru a v Ekibastuzské pánvi a v rudných dolech v Balchašu.

TAJOŽLAG (zkr. z rus. Tajožnyj ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. [doslova] Tajgový nápravněpracovní tábor). Vznikl v roce 1953 přejmenováním **Nápravněpracovního tábora „DS“ Jenisejstroje** (rus. Ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] „DS“ Jenisejstroja) zřízeného již v roce 1951. Nalézal se v jihovýchodní Sibiři nedaleko Krasnojarsku a byl řízen Hlavní správou táborů Ministerstva spravedlnosti SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej ministerstva justicii SSSR n. zkr. GULAG MJu SSSR). Počet vězňů **Tajožlagu** není znám (v předcházejícím táboře krátce před přejmenováním jich bylo skoro 15 tisíc). Pod novým názvem fungoval však tábor pouze několik měsíců a potom byl předán do „péče“ Krasnojarského kraje.

TĚMLAG (zkr. z rus. Těmnikovskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Těmnikovský nápravněpracovní tábor). Byl zřízen v roce 1931 v Mordovii v Těmnikovském okrese u obce Poľma a měl filiálku rovněž v sousedním Zubovo-Poljanském okrese u osady Javas. Až do roku 1935 podléhal Jednotné hlavní politické správě (rus. Objediněnoje glavnoje poličičeskoje upravlenije SSSR n. zkr. OGPU SSSR) a potom až do zrušení v roce 1948 Hlavní správě táborů lidového komisařiátu [ministerstva] vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej narodnogo komissariata [ministerstva] vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG [NKVD] MVD SSSR). Vězni pracovali na těžbě dřeva pro Moskvu a některá další velká města v centrálním Rusku. Část byla zaměstnána v provozech výroby různého spotřebního zboží (trikotáže, oděvní konfekce, obuvi a podobně). Krátce před zrušením bylo v **Těmlagu** téměř 20 tisíc vězňů. Na místě likvidovaného tábora byl potom zřízen **Zvláštní tábor č. 3** neboli **Osoblag** (viz).

UCHTIŽEMLAG n. **UCHTOŽEMLAG** (zkr. z rus. Ucht-Ižemskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Uchtižemský nápravněpracovní tábor). Nalézal se na severu Ruska u polárního kruhu v tehdejší Komijské autonomní sovětské socialistické republice zpočátku u osady Čibju (dnes město) a od roku 1939 také u osady Uchta (dnes rovněž město). Vznikl v roce 1938 reorganizací části **Uchtpečlagu** n. **Upitlagu** (zkr. z rus. Uchtinsko-Pečorskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Uchtinsko-pečorský nápravněpracovní tábor) zbudovaného v roce 1931 a navazujícího ještě předtím na **Uchtinskou expedici Jednotné hlavní politické správy** (rus. Uchtinskaja ekspedicija Objediňonnogo glavnoho političeskogo upravlenija n. zkr. Uchtinskaja ekspedicija OGPU) z roku 1929. Byl řízen střídavě Hlavní správou táborů lidového komissariátu [ministerstva] vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej komissariata [ministrěstva] vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR) a Hlavní správou táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskoj promyšlennosti ministrěstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULGMP MVD SSSR) nebo Hlavní správou táborů železničního stavitelství Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej železnodorožnogo stroitěľstva MVD SSSR n. zkr. GULŽDS MVD SSSR). Vězni pracovali při těžbě a plavení dřeva a v uhelných dolech nebo při těžbě ropy. Budovali také plynovod Krutaja-Uchta a ropovod Vojvož-Uchta a pracovali na řadě dalších průmyslových staveb. V roce 1950 bylo v **Uchtižemlagu** téměř 38 tisíc vězňů. Tábor byl zrušen v roce 1955 a zbylý „kontingent“ byl převeden do **Pečorlagu** (zkr. z rus. Pečorskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Pečorský nápravněpracovní tábor).

UCHTOŽEMLAG n. **UCHTIŽEMLAG**

UNŽLAG (zkr. z rus. Unženskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Unžský nápravněpracovní tábor) byl tábor zbudovaný roce 1938 v povodí řeky Unži (levý přítok Volhy) na severu Ruska. Správa sídlila v železniční stanici Suchobezvodnoje na Gorkijské trati. Podřízen byl střídavě Hlavní správě táborů lesního průmyslu lidového komissariátu (později ministerstva) vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej lesnoj promyšlennosti narodnogo komissariata [ministrěstva] vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULLP NKVD [MVD] SSSR) a různým všeobecným správám táborů ministerstev vnitra a spravedlnosti SSSR. Vězni pracovali na těžbě dřeva dodávaného pro Moskvu a evropskou část Ruska a do některých velkých papírenských kombinátů v celém SSSR. Část pracovala v místním dřevozpracujícím průmyslu. Počátkem padesátých let dosahoval počet vězňů 30 tisíc (včetně půldruhého tisíce

žen) a téměř 9 tisíc tvořili odsouzení za takzvanou kontrarevoluční činnost. **Unžlag** fungoval ještě v šedesátých letech.

USOĽLAG (zkr. z rus. Usoľskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Usoľský nápravněpracovní tábor). Tábor v centrálním Rusku v Permské oblasti u obce (dnes město) Usoľje se správními orgány v Solikamsku. Vznikl v roce 1938 a fungoval ještě počátkem šedesátých let. Podřízen byl střídavě Hlavní správě táborů lesního průmyslu lidového komissariátu (později ministerstva) vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej lesnoj promyšlennosti narodnogo komissariata [ministrěstva] vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULLP NKVD [MVD] SSSR) a různým všeobecným správám táborů ministerstev vnitra a spravedlnosti SSSR. V roce 1958 byl předán Hlavní správě speciálního lesního průmyslu Ministerstva vnitra Ruské sovětské federativní socialistické republiky (rus. Glavnoje upravlenije specialnoj lesnoj promyšlennosti ministrěstva vnutrennich děl Rossijskoj sovětskoj federativnoj socialističeskoj respubliky n. zkr. Glavspecler MVD RSFSR). V roce 1948 bylo v **Usoľlagu** více než 25 tisíc vězňů a z toho více než pětinu tvořili odsouzení za takzvané kontrarevoluční činy. Vězni pracovali na těžbě lesa a v místním dřevozpracujícím průmyslu a v loděnicích. **Usoľlag** fungoval ještě v šedesátých letech.

VORKUTLAG (zkr. z rus. Vorkutinskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Vorkutský nápravněpracovní tábor) n. **VORKUT-PEČLAG** (zkr. z rus. Vorkuto-Pečorskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Vorkuto-pečorský nápravněpracovní tábor) či **VORKUTSTROJ**. Komplex táborů na severní Sibiři za polárním kruhem na území někdejší Komijské autonomní sovětské socialistické republiky u osady (dnes město) Vorkuta a u stejnojmenné obce v sousedním Něneckém národnostním okruhu. Byl zbudován v roce 1938 a fungoval ještě počátkem šedesátých let. Byl řízen střídavě Hlavní správou táborů lidového komissariátu [ministerstva] vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej komissariata [ministrěstva] vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULAG MVD SSSR) a Hlavní správou táborů rudného a hutního průmyslu Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej gorno-metalurgičeskoj promyšlennosti ministrěstva vnutrennich děl SSSR n. zkr. GULGMP MVD SSSR) nebo Hlavní správou táborů železničního stavitelství Ministerstva vnitra SSSR (rus. Glavnoje upravlenije lagerej železnodorožnogo stroitěľstva MVD SSSR n. zkr. GULŽDS MVD SSSR). V roce 1951 bylo ve **Vorkutlagu** skoro 73 tisíc vězňů a z toho 22 tisíc tvořili odsouzení za takzvanou kontrarevoluční činnost. Pracovali v uhelných a rudných dolech a na velkých průmyslových stavbách. V roce 1954 byl do **Vorkutlagu** převeden „kontingent“ likvidova-

ného **Rečlagu** (viz) a koncem padesátých let část **Pečorlagu** (zkr. z rus. Pečorskij ispravitěľno-trudovoj lager [ITL] neboli čes. Pečorský nápravněpracovní tábor).

ZVLÁŠTNÍ TÁBOR č. 1 viz **MINLAG**

ZVLÁŠTNÍ TÁBOR č. 17 viz **OSOBLAG č. 17**

Věznice

BUTYRKA. Proslulá věznice v Moskvě. Původně kasárna Butyrského husarského pluku Kateřiny II. byla koncem 19. století rozšířená a zmodernizována a přestavěna na věznici. V sovětském období byla několikrát rozšiřovaná a dnes je to vazební věznice, kterou tvoří komplex dvou desítek dvouposchodových bloků, přičemž část cel jsou sice samovazby, ale většinou jsou vícemístné pro 25 osob. Ještě před několika desetiletími je však obývalo až 70–80 osob a v letech stalinských čistek dokonce i 170. Celková kapacita tehdy tehdy dosahovala dvaceti tisíc vězňených.

LEFORTOVO n. LEFORTOVSKÁ VAZEBNÍ VĚZNICE (rus Lefortovskaja sledstvennaja ťurma). Vazební věznice všech sovětských bezpečnostních struktur od OGPU (zkr. z rus. Glavnoje političeskoje upravlenije neboli čes. Jednotná hlavní politická správa) přes NKVD, NKGB, ministerstva vnitra, ministerstvo státní bezpečnosti až po Výbor státní bezpečnosti SSSR. Nalézá se v Baumanském obvodě v bývalém paláci F. Leforta z konce 17. století, později sloužícího jako vojenská věznice a káznice pro odsouzence na galeje. Tři hlavní bloky věznice jsou postaveny na půdorysu písmena K; vstup do cel je z galerií n. můstků ve třech podlažích; uprostřed je volný prostor. V hlavní budově je 260 cel, každá pro jednoho vězně. Uprostřed třicátých let všechny však byly vybaveny dvěma poschodovými palandami, které zabírají téměř 3/4 plochy cely. Už za carského režimu začalo rozšiřování věznice a za sovětské vlády byla přestavba dokončena. Bloky, tvořící písmeno K, jsou nyní obklopeny čtvercem vyšších budov, ve kterých jsou pracovní vyšetřovatelů a další cely. V době stalinských čistek proslulo **Lefortovo** svou krutostí. Někteří vyšetřovaní, když se dozvěděli, že mají být převezeni do **Lefortova**, raději byli ochotni cokoliv podepsat. Proslulé byly také lefortovské korekce. V té době chodby a cely v **Lefortovské věznici** byly vymalovány černou barvou. **Lefortovo** byla věznice

určená rovněž pro výkon trestu smrti zastřelením. V roce 1974 před svým vypovězením ze Sovětského svazu strávil v **Lefortovské věznici** několik dnů také Alexandr Solženicyn.

LUKJANOVKA. Proslulá Lukjanovská věznice Ministerstva vnitra SSSR (rus. Lukjanovskaja ťurma ministěrstva vnutrennich děl SSSR) v kyjevském obvodu Lukjanovka, umístěná ve staré budově z doby Kateřiny Veliké s půdorysem ve tvaru písmene E. V sovětské éře měla kapacitu až 25 tisíc vězňů s obrovskými transportními celami pro stovky vězňů.

VLADIMIRSKÁ VĚZNICE. Věznice ve Vladimíru, oblastním městě asi 250 kilometrů severovýchodoseverně od Moskvy, byla vybudována ještě v devatenáctém století; v letech 1937 a 1948 byla podstatně rozšířena. Do poloviny padesátých let zde byli věznění němečtí a japonští zajatí generálové a někteří jiní cizí státní příslušníci; například švédský diplomat Raoul Wallenberg nebo maďarský komunistický předák János Kádár.

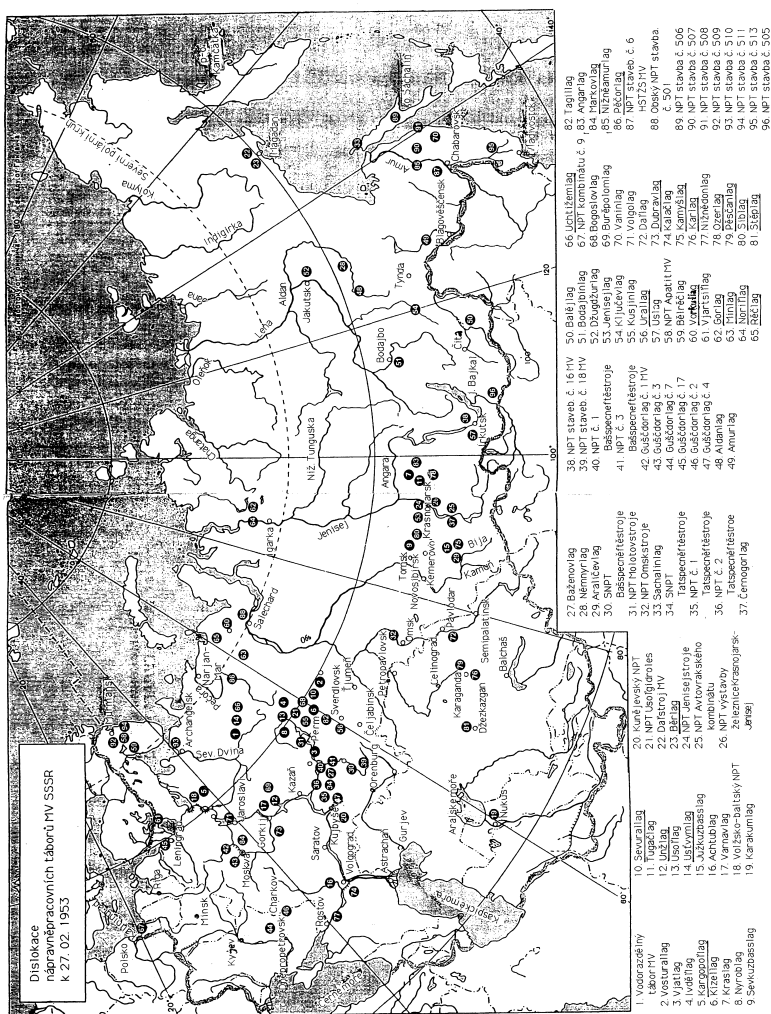

Dosud nebyl a patrně těžko někdy bude zpracován úplný přehled táborů a věznic „provozovaných“ represivními strukturami Sovětského svazu a zejména GULAG během téměř tříčtvrtě století. Struktury se neustále měnily a často si „vyměňovaly“ jednotlivé části. Názvy táborů a dalších zařízení většinou vycházely z místních názvů a přecházely do všeobecně přijímaných zkratk, ale zároveň nejednou odrážely aktuální změny způsobené spojováním a propojováním probíhajícím na různých úrovních organizace, takže řada táborů nebo zařízení postupně vystřídala několik pojmenování. Někde měly své názvy pouze velké táborové komplexy a jinde dostávala svá pojmenování, ať již úředně nebo zvykově, také táborová oddělení a střediska či ještě některé menší samostatné části. V některých obdobích dokonce příslušná ministerstva „mocí úřední“ odnímal a dosavadní názvy a udělovala jiné. Již tak závažně ztíženou orientaci ve strukturách přitom ještě násobilo utajování, někde neustále kontrolované a jinde setrvačností pokračující v kryptooznačení z období druhé světové války. Archivy táborů jsou často nepřehledně roztroušeny a mnohdy velice nepečlivě vedené a o některých táborech se nedochovaly vůbec žádné doklady.

Náš přehled jsme sestavili s pomocí především průvodce sovětskými tábory Systém nápravněpracovních táborů v SSSR 1923–1960 (Sistéma ispravitěľno-trudovych lagerej v SSSR 1923–1960, Spravočnik, Zveňja, Moskva 1998), sborníku dokumentů GULAG 1918–1960 (GULAG [Glavnoje upravlenije lagerej] 1918–1960, Dokumenty, Matěrik, Moskva 2000), Rossiho Encyklopedie GULAGu (Rossi, Jacques, Encyklopedie

GULAGu, přel. kolektiv, Bystrov a synové, Praha 1999), Smykalinovy historické práce Kolonie a věznice v sovětském Rusku (Smykalin, A. S., Kolonii i tšjury v Sovětskoj Rossiji, Uraľskaja gosudarstvennaja juridičeskaja akademija, Jekatěrinburg 1997) a některých záznamů v různě roztroušené memoárové literatuře z pera bývalých vězňů sovětských táborů.

Příloha 2.

Dislokace nápravněpracovních táborů MV SSSR k 27. 02. 1953. V táborech s podtrženými názvy byli vězňeni také českoslovenští občané. Patrně však „okusili“ také mnohé další.

B. TÁBORY VÁLEČNÝCH ZAJATCŮ A INTERNOVANÝCH V SSSR

ЛАГЕРЯ НКВД–МВД СССР ДЛЯ ВОЕННОПЛЕННЫХ И ИНТЕРНИРОВАННЫХ. 1943–1951 гг.

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на								
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.
Хабаровский край	Комсомольский	1				*	*	*			
	Совгаваньский	2				*	*	*			
	Дальневосточный	3				*					
	Буреинский	3							*		
	Известковый	4				*	*	*	*	*	
	Ургальский	5				*	*	*	*	*	
Бурят-Монгольская АССР	Бурят-Монгольский	6				*	*	*			
Иркутская обл.	Тайшетский	7				*	*	*			
Приморский край	Находкинский	9				*					
	Тетухинский	10				*	*				
	Сучанский	11				*	*	*			
	Артемовский	12				*	*				
	Владивостокский	13				*	*	*	*	*	
	Ворошиловский	14				*	*	*	*	*	
	Иманский	15				*			*	*	
	Семеновский	15				*		*	*		
Хабаровский край	Хабаровский	16				*	*	*	*	*	*
	Оборский	17				*	*				
	Восточный	18				*	*	*			
	Райчихинский	19				*	*	*	*	*	
	Благовещенский	20				*	*	*	*	*	
	Николаевский	21				*	*				
Сахалинская обл.	Сахалинский	22				*	*	*	*		
Читинская обл.	Букачинский	23				*	*				
	Читинский	24				*	*	*	*	*	
	Сретенский	25				*	*				
Узбекская ССР	Фархадский	26	*								
	Андижанский	26		*	*	*	*	*	*	*	
Московская обл.	Красногорский	27	*	*	*	*	*	*	*	*	
Бурят-Монгольская АССР	Джидинский	28				*					
Казахская ССР	Пахта-Аральский	29	*	*	*	*	*	*			
Бурят-Монгольская АССР	Улан-Удэнский	30				*	*	*			
Иркутская обл.	Черемховский	31				*	*				
	Иркутский	32				*	*	*	*	*	
Красноярский край	Абаканский	33				*	*				
	Красноярский	34				*	*	*			
Рязанская обл.	Лебедянский	35	*	*	*	*					
Алтайский край	Чесноковский	36				*					
Казахская ССР	Балхашский	37				*	*				
Украинская ССР	Ренинский	38				*					
Казахская ССР	Джезказганский	39				*	*	*	*	*	
	Алма-Атинский	40				*	*	*	*	*	

Военнопленные в СССР. 1939–1956

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на																	
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.									
Калининская обл.	Осташковский	41	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Туркменская ССР	Красноводский	44																		
Казахская ССР	Усть-Каменогорский	45					*	*												
Хабаровский край	Биробиджанский	46					*	*	*											
	Лесозаводский	47					*	*												
Приморский край	Ванинский	47						*	*											
Ивановская обл.	Лежневский	48		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Хабаровский край	Курильский	48					*	*												
Сталинградская обл.	Фроловский	50	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Читинская обл.	Черновский	52					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Тульская обл.	Алексинский	53	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Тамбовская обл.	Хоботовский	56	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Белорусская ССР	Бобруйский	56					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Литовская ССР	Клайпедский	57					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Мордовская АССР	Темниковский	58	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Московская обл.	Уваровский	59					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Сталинградская обл.	Астраханский	60	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Воронежская обл.	Новохоперский	62	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Украинская ССР	Сырецкий	62		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Киевский	62		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Тамбовская обл.	Моршанский	64	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Челябинская обл.	Потанинский	68	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Горьковская обл.	Оранский	74	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Удмуртская АССР	Рябовский	75	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Воронежская обл.	Хреновский	81	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Усманский	82		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Воронежский	82		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Свердловская обл.	Монетно-Лосиновский	84	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Асбестовский	84		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Московская обл.	Тушинский	90					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Тюменская обл.	Тюменский	93	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Воронежская обл.	Усманский	95					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Татарская АССР	Елабужский	97	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Сталинградская обл.	Капустин-Ярский	98	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Казахская ССР	Спассо-Заводский	99	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Марийская АССР	Суслонгерский	100	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Украинская ССР	Запорожский	100		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Кировская обл.	Вятский	101		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Челябинская обл.	Челябинский	102					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Молдавская ССР	Бельцевский	103					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Бендерский	104					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Калужская обл.	Калужский	107					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Сталинградская обл.	Бекетовский	108	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Украинская ССР	Коростенский	110					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

Приложения

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на								
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.
	Бердичевский	112			*						
Армянская ССР	Ереванский	113			*	*	*	*	*	*	
Горьковская обл.	Горьковский	117		*	*	*	*	*	*	*	
Татарская АССР	Зеленодольский	119			*	*	*	*	*	*	
Карело-Финская ССР	Петрозаводский	120		*	*	*	*	*	*	*	
Украинская ССР	Ромоданский	122			*						
Сталинградская обл.	Урюпинский	123	*	*	*						
Украинская ССР	Лисичанский	125			*	*	*	*	*	*	
	Николаевский	126		*	*	*	*	*	*	*	
Саратовская обл.	Покровский	127	*								
Алтайский край	Барнаульский	128			*	*	*	*	*		
Башкирская АССР	Ашинский	130		*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Сумский	134			*	*	*	*	*		
Эстонская ССР	Ахтменский	135			*	*	*	*	*	*	
Украинская ССР	Полтавский	136			*	*	*	*	*		
Саратовская обл.	Вольский	137		*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Уманский	139		*	*	*	*	*	*	*	
	Ворошиловградский	144								*	
	Кадиевский	144		*	*	*	*	*	*	*	
Курская обл.	Курский	145		*	*	*	*	*	*		
Грузинская ССР	Очамчирский	146			*	*	*	*	*		
	Сухумский	146							*	*	
Ставропольский край	Георгиевский	147		*	*	*	*	*	*		
Краснодарский край	Армавирский	148		*	*	*	*	*	*	*	
	Краснодарский	148			*	*	*	*	*	*	
Украинская ССР	Харьковский	149			*	*	*	*	*		
Вологодская обл.	Грязовецкий	150	*	*	*	*	*	*	*		
Свердловская обл.	Тагильский	153		*	*	*	*	*	*		
Московская обл.	Люблинский	154			*						
Удмуртская АССР	Увинский	155		*	*						
Московская обл.	Ступинский	156			*						
Ленинградская обл.	Бокситогорский	157		*	*	*	*	*			
Вологодская обл.	Череповецкий	158	*	*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Одесский	159			*	*	*	*	*	*	
Владимирская обл.	Суздальский	160	*	*	*	*	*	*	*		
Пензенская обл.	Пензенский	161			*						
Сталинградская обл.	Приволжский	163		*	*						
	Тракторный	163				*					
Ивановская обл.	Южский	165	*	*	*	*	*	*	*		
Карело-Финская ССР	Питкяранский	166			*	*	*	*	*		
Белорусская ССР	Могилевский	167		*	*	*	*	*	*	*	
	Минский	168		*	*	*	*	*	*	*	
Воронежская обл.	Некрывовский	169		*	*						
Марийская АССР	Суслонгерский	171			*	*	*	*	*		
Чкаловская обл.	Котлубанский	172		*	*	*	*	*	*		

1031

Seznam táborů lidového komisariátu (ministerstva vnitra) pro válečné zajatce a internované v letech 1943–1951. Vojennoplennyje v SSSR 1939–1956. Dokumenty i maťerialy. Moskva 2000, s. 1029–1031.

Приложение 2.

Военнопленные в СССР. 1939–1956

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на									
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	06.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.	
Украинская ССР	Нежинский	176		*								
	Черниговский	177		*	*	*	*					
	Чистяковский	177						*				
Рязанская обл.	Рязанский	178		*	*							
Челябинская обл.	Кыштымский	180			*							
Грузинская ССР	Закавказский	181		*	*	*	*	*	*			
Ростовская обл.	Шахтинский	182		*	*	*	*	*	*	*	*	
Белорусская ССР	Борисовский	183		*	*	*						
Литовская ССР	Шибинский	184			*	*						
Ивановская обл.	Юрвецкий	185		*	*	*	*	*	*			
Украинская ССР	Залужский	186			*							
	Смеланский	186				*						
Тамбовская обл.	Радинский	188	*	*	*	*						
Грузинская ССР	Дидилиловский	188				*	*					
Белорусская ССР	Оршанский	189		*	*	*	*	*				
	Гомельский	189				*	*	*	*			
Владимирская обл.	Владимирский	190		*	*	*	*	*	*			
Белорусская ССР	Витебский	191		*								
Вологодская обл.	Сокольский	193		*	*	*						
Украинская ССР	Саноцкий	194			*							
Литовская ССР	Вильнюсский	195		*	*	*	*	*	*	*		
Свердловская обл.	Богословский	197		*	*	*						
	Краснотуринский	197				*						
Молдавская ССР	Кишиневский	198			*	*	*	*	*			
Новосибирская обл.	Новосибирский	199		*	*	*	*	*	*			
Свердловская обл.	Алапаевский	200		*	*	*	*	*	*			
Ульяновская обл.	Илекский	202			*							
Астраханская обл.	Астраханский	204		*	*	*	*	*	*	*		
Эстонская ССР	Нарвский	206			*							
Молотовская обл.	Соликамский	207		*								
	Краснокамский	207			*	*	*	*	*	*		
Архангельская обл.	Соломбальский	211		*	*	*	*					
	Архангельский	211						*				
Вологодская обл.	Вытегорский	211						*				
Карело-Финская ССР	Сеgezский	212			*	*	*	*	*			
Ленинградская обл.	Сясьский	213		*	*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Херсонский	214			*							
Ульяновская обл.	Ульяновский	215		*	*	*	*	*	*			
	Средне-Волжский	215				*	*	*	*			
Калининская обл.	Вышневолоцкий	216		*	*	*	*	*	*			
Украинская ССР	Краматорский	217		*	*	*	*	*	*			
Смоленская обл.	Смоленский	218			*	*	*	*	*			
Ленинградская обл.	Антропшинский	219		*	*	*	*	*	*			
Архангельская обл.	Ягринский	220		*	*	*						
Ярославская обл.	Угличский	221			*							

Приложения

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на								
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.
Казахская ССР	Актобинский	222					*				
Азербайджанская ССР	Ханларский	223		*	*	*					
	Кировобадский	223					*	*			
Северо-Осетинская АССР	Дзауджикаузский	228			*	*	*				
Украинская ССР	Гельсендорфский	232			*						
	Стрыйский	232				*	*				
Московская обл.	Семеновский	233			*						
Куйбышевская обл.	Красно-Глинский	234		*							
	Куйбышевский	234			*	*	*	*	*		
Чкаловская обл.	Новотроицкий	235		*	*	*					
Грузинская ССР	Авчалыский	236			*						
	Навтлугский	236			*	*	*	*	*		
Грозненская обл.	Грозненский	237			*	*	*	*	*		
Саратовская обл.	Саратовский	238			*	*	*	*	*		
Молотовская обл.	Березниковский	241	*								
Крымская обл.	Севастопольский	241		*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Горловский	242			*	*	*	*	*		
Белорусская ССР	Полоцкий	243			*						
Свердловская обл.	Красноуральский	245			*						
	Уральский	245				*	*				
Ростовская обл.	Ростовский	251			*	*	*	*	*		
Брянская обл.	Бежицкий	252		*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Винницкий	253			*	*	*	*	*		
Ленинградская обл.	Сестрорецкий	254		*	*	*	*	*	*		
Иркутская обл.	Иркутский	255			*						
Украинская ССР	Штеровский	256		*							
	Краснолучский	256			*	*	*	*	*		
Челябинская обл.	Магнитогорский	257			*						
Ярославская обл.	Рыбинский	259		*	*	*	*	*	*		
Чкаловская обл.	Орский	260		*	*	*	*	*	*		
Ставропольский край	Георгиевский	261	*								
Казахская ССР	Гурьевский	262			*						
Орловская обл.	Орловский	263			*	*	*	*	*		
Марийская АССР	Волжский	265		*	*	*	*	*	*		
Латвийская ССР	Митавский	266			*						
Украинская ССР	Висский	269			*						
Новгородская обл.	Боровичский	270	*	*	*	*	*	*	*	*	
Белорусская ССР	Витебский	271			*	*	*	*	*		
Московская обл.	Дмитровский	272			*						
Украинская ССР	Перемышлянский	275			*						
	Львовский	275			*	*	*	*	*		
Ярославская обл.	Ярославский	276			*	*	*	*	*		
Латвийская ССР	Рижский	277			*	*	*	*	*		
Эстонская ССР	Кививьльский	279			*	*	*	*	*		
Грузинская ССР	Сандарский	280	*								

Военнопленные в СССР. 1939–1956

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на									
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.	
Украинская ССР	Донбасский	280		*	*	*	*	*	*	*	*	
	Рутченковский	280									*	
Белорусская ССР	Волковысский	281			*	*	*					
Ярославская обл.	Переславльский	282			*	*						
Московская обл.		283	*									
Белорусская ССР	Брестский	284			*	*	*	*	*	*	*	
Великолукская обл.	Нелидовский	285			*							
	Великолукский	285			*	*	*	*	*	*		
Эстонская ССР	Таллинский	286			*	*	*	*	*	*		
	Валгский	287			*	*	*	*	*	*		
Узбекская ССР	Фархадский	288			*	*	*	*	*	*		
Эстонская ССР	Ярвенский	289			*	*	*	*	*	*		
Калининская обл.	Кувшиновский	290			*							
Латвийская ССР	Резекненский	291			*							
	Скриверийский	291			*	*	*	*	*	*		
	Двинский	292			*	*	*	*	*	*		
Калининская обл.	Бежецкий	293			*							
Литовская ССР	Шауляйский	294			*	*	*					
Калининская обл.	Конаковский	295			*							
Литовская ССР	Каунасский	295			*	*	*					
Смоленская обл.	Смоленский	297		*								
Московская обл.	Можайский	297			*							
Крымская обл.	Симферопольский	299			*	*	*	*	*	*		
Ленинградская обл.	Волосовский	300			*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Станиславский	304			*	*						
	Золочевский	306			*							
	Шепетовский	306			*	*	*	*	*	*		
Кировская обл.	Кировский	307			*	*	*	*	*	*		
Кемеровская обл.	Черногубовский	309			*							
Белорусская ССР	Могилевский	311			*	*	*					
Свердловская обл.	Детярский	313			*	*	*	*	*	*		
	Режский	314			*							
	Нижнесетский	314			*	*	*	*	*	*		
Украинская ССР	Днепропетровский	315			*	*	*	*	*	*		
Латвийская ССР	Рижский	317			*							
	Латвийский	317			*	*						
Свердловская обл.	Серовский	318			*							
	Новолялинский	318			*	*	*					
Башкирская АССР	Черниковский	319			*							
	Уфимский	319			*	*						
Горьковская обл.	Кулебакский	320			*	*	*					
Ленинградская обл.	Сланцевский	322			*	*	*					
Тульская обл.	Тульский	323			*	*	*	*	*	*		
Ивановская обл.	Ивановский	324			*	*	*	*	*	*		
Смоленская обл.	Ярцевский	325			*							

Приложения

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на								
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.
Брянская обл.	Брянский	326			*	*	*	*	*		
	Новозыбковский	327			*						
	Клинцовский	327				*					
Азербайджанская ССР	Сумгаитский	328				*					
	Бакинский	328					*	*			
Казахская ССР	Акмолинский	330			*	*	*				
Эстонская ССР	Тартуский	331			*	*	*				
	Пярнуский	332			*						
Краснодарский край	Северо-Кавказский	333				*	*				
Саратовская обл.	Ртищевский	338			*						
	Аткарский	338				*	*				
Ленинградская обл.	Ленинградский	339			*	*					
Псковская обл.	Псковский	343				*	*	*	*		
Казахская ССР	Лениногорский	347				*	*	*	*		
	Кантагский	348				*	*				
Латвийская ССР	Либавский	349				*	*				
	Прибалтийский	350				*					
	Таганрогский	356		*	*	*	*				
Узбекская ССР	Чирчикский	360				*	*				
Сталинградская обл.	Проволжский	361				*					
	Краснооктябрьский	362				*	*	*	*		
	Сталинградский	362								*	
Мурманская обл.	Кировский	363				*					
	Мурманский	363					*				
Молотовская обл.	Березниковский	366				*					
Саратовская обл.	Комбайновский	368				*	*				
Чкаловская обл.	Чкаловский	369				*	*	*	*		
Удмуртская АССР	Ижевский	371				*	*	*	*		
Узбекская ССР	Ангренский	372				*	*	*	*		
Свердловская обл.	Красноуральский	376				*	*	*	*		
	Кировоградский	377				*	*				
Дагестанская АССР	Дагестанский	379				*	*	*	*		
Калининская обл.	Калининский	384				*	*	*	*		
Узбекская ССР	Ташкентский	386				*	*	*	*		
	Ферганский	387				*	*	*	*		
Московская обл.	Сталиногорский	388				*	*	*	*		
Литовская ССР	Литовский	390				*	*	*	*		
Ленинградская обл.	Невский	393				*	*	*	*		
Калининская обл.	Верхневолжский	395				*	*	*	*		
Пензенская обл.	Пензенский	399				*	*	*	*		
Московская обл.	Голицынский	401				*	*	*	*		
Украинская ССР	Харьковский	401					*	*	*		
Орловская обл.	Мценский	406				*					
	Орловский	406					*				
Тульская обл.	Тульский	406					*	*			

Военнопленные в СССР. 1939–1956

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на									
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.	
Белорусская ССР	Барановичский	410				*	*	*				
Украинская ССР	Украинский	414				*	*	*	*			
	Артемовский	415				*	*	*	*			
	Южный	417				*	*	*	*			
Ростовская обл.	Донской	421				*	*	*	*			
Ставропольский край	Пятигорский	424				*	*	*	*			
Азербайджанская ССР	Дашкесанский	429				*	*	*	*			
Ростовская обл.	Новошахтинский	430				*	*	*	*			
Московская обл.	Ховринский	435				*	*	*	*			
Ленинградская обл.	Рудничный	436				*	*	*	*			
Вологодская обл.	Богородский	437				*	*	*	*			
Грузинская ССР	Молотовский	441				*	*	*	*			
Азербайджанская ССР	Бакинский	442				*	*	*	*			
	Мингечаурский	444				*	*	*	*			
Калининградская обл.	Инстенбургский	445				*	*	*	*			
	Черняховский	445				*	*	*	*			
Карело-Финская ССР	Пудожский	447				*	*	*	*			
Мурманская обл.	Мончегорский	448				*	*	*	*			
Ярославская обл.	Заводский	452				*	*	*	*			
	Угличский	452				*	*	*	*			
Московская обл.	Московский	453				*	*	*	*			
Рязанская обл.	Конищевский	454				*	*	*	*			
Украинская ССР	Днепропетровский	460				*	*	*	*			
Грузинская ССР	Сухумский	461				*	*	*	*			
Московская обл.	Можайский	465				*	*	*	*			
	Московский	466				*	*	*	*			
	Люблинский	467				*	*	*	*			
Казахская ССР	Кзыл-Ординский	468				*	*	*	*			
Горьковская обл.	Игумновский	469				*	*	*	*			
Украинская ССР	Свердловский	470				*	*	*	*			
	Макеевский	471				*	*	*	*			
	Енакиевский.	472				*	*	*	*			
	Красноармейский	473				*	*	*	*			
	Алчевский	474				*	*	*	*			
Свердловская обл.	Свердловский	476				*	*	*	*		*	
Кемеровская обл.	Кемеровский	503				*	*	*	*			
Свердловская обл.	Богословский	504				*	*	*	*			
	Карпинский	504				*	*	*	*			
Челябинская обл.	Таяндыкский	506				*	*	*	*			
	Бокальский	507				*	*	*	*			
Башкирская АССР	Инзерский	508				*	*	*	*			
Чувашская АССР	Чебоксарский	509				*	*	*	*			
Удмуртская АССР	Дзякинский	510				*	*	*	*			
Алтайский край	Рубцовский	511				*	*	*	*			
Курская обл.	Теткинский	512				*	*	*	*			

Приложения

Республика, край, область	Наименование лагеря	Номер лагеря	По состоянию на								
			01.03 1943 г.	01.11 1944 г.	08.06 1945 г.	10.04 1946 г.	17.03 1947 г.	10.05 1948 г.	01.01 1949 г.	23.03 1950 г.	03.08 1951 г.
Мурманская обл.	Калдалакшский	513			*						
Курганская обл.	Шадринский	514			*						
Северо-Осетинская АССР	Алагирский	515			*						
Туркменская ССР	Красноводский	516			*						
Карело-Финская АССР	Ухтицкий	517			*						
Грузинская ССР	Ткибульский	518			*	*	*	*	*		
Молотовская обл.	Понышский	519			*						
Грозненская обл.	Грозненский	520			*						
Челябинская обл.	Коркинский	522			*						
Свердловская обл.	Егоршинский	523			*						
	Артемовский	523				*	*	*			
Чкаловская обл.	Бугурусланский	524			*						
Кемеровская обл.	Прокопьевский	525			*						
	Новокузнецкий	525				*	*	*	*		
	Юргинский	526			*						
	Анжеро-Судженский	526				*	*	*			
Казахская ССР	Ленингорский	528			*						
Мурманская обл.	Североникельский	530			*						
Свердловская обл.	Каменский	531			*						
	Верхнепышминский	531				*	*	*	*		
	Прейсиш-Айлауский	533				*	*				
Калининградская обл.	Багратионовский	533						*			
Всего			35*	86	206	240	206	153	88	14	6

* В число 35 вошли и 11 ФППЛ. Данные за 1944–1945 гг. приводятся без сведений о ФППЛ.

Таблица составлена по: ЦХИДК. Ф. 1п, оп. 11а, д. 4, л. 136–137; оп. 23 а, д. 3, л. 130–135; д. 4, л. 39–53; оп. 37а, д. 3, л. 75–78, 108–108; оп. 5е, д. 2, л. 42–43 об; оп. 10и, д. 1, л. 186–190; оп. 12и, д. 1, л. 65.

1037

Váleční zajatci v SSSR v letech 1939–1956. (Seznam táborů.) Vojenno-plennye v SSSR 1939–1956. Dokumenty i matěrialy. Moskva 2000, s. 1032–1937.

C. DOKUMENTY

Příloha 1.

/Opis z č.812-V/1-dův./

Z á z n a m .

Ministerstvu zahraničních věcí byl hlášený případ zatčení osob čsl.státní příslušnosti i cizinců s prosbou o vvvšetření, kde se postižené osoby nalézají.

K vyjasnění otázky kompetence v těchto věcech navštívil odb.rada Mir.Černý z odboru V/1 plukovníka Bartíka v ministerstvu vnitra. Bylo mu sděleno, že ministerstvo vnitra nemá možnosti obdržeti informace od sovětských orgánů a že podle jeho názoru nemůže se na ně ani obracet, pokud zde není příslušných smluv a že jedině kompetentním v těchto věcech jest ministerstvo zahraničních věcí, které se může obracet na sovětský zastupitelský úřad ve formě verbálních not a podobně.

Ministerstvo vnitra má velký zájem na rychlém vyjasnění této otázky, ježto jsou zatýkány i osoby, na jejichž výsledku má ono samo eminentní zájem.

Ministerstvo vnitra zasláá prý v této věci přílohy na ministerstvo zahraničních věcí a pan ministr vnitra přednese věc na nejbližší schůzi vlády.

V Praze dne 30.května 1945

Pan státní tajemník Dr. V. Clementis rozhodl dne 5. června 1945, že se v dané věci nemá prosatím v ministerstvu zahraničních věcí nic podnikat;

ad acta

11./VII. 45

7/6. 45

Dr. J. J. J.

30. 5. 1945 Záznam z jednání zástupce ministerstva zahraničních věcí na ministerstvu vnitra. AMZV. (Ke kap. VII.)

(1)

Ministerstvo národní obrany.

Hlavní štáb.

Čj.: 10.020/hl.št. styč. 1945.

Věc : Zákrok u velvyslance SSSR
ve věci zatýkání čs.občanů

Praha, 5. červen 1945.

Ministerstvo zahraničních věcí		1836
Dobro	3. VI. 1945	Ministerstvo zahraničních věcí,
Přílohy		
Ceniny:		
Přijata	Čís.	

Stále se opakují případy, že na území republiky jsou orgány R.A. zatýkáni a deportováni za hranice Československé státní občanství.

Prosím o zakročení u velvyslance SSSR, aby ve smyslu 7. článku dohody mezi SSSR a ČSR bylo zajišťování a zatýkáni čs. státních občanů zastaveno, a dále, aby ti kd dosud byli zajištěni nebo deportováni, byli bez odkladu vydáni čs. bezpečnostním orgánům.

Seznam zajištěných a deportovaných zašlu dodatečně.

Náčelník hlav. štábu čs. branné moci :
div. gen. Boh. BOČEK.

Boh. Boček

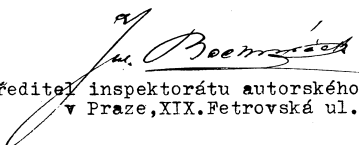
*Boh. -
vypracován 20. 6. 1945*

5. 6. 1945 Dopis náčelníka hlavního štábu československé branné moci ministerstvu zahraničních věcí o zatýkání a deportování československých občanů do SSSR. AMZV. (Ke kap. VII.)

P r o h l á š e n í

Podepsaní obyvatelé Prahy-Hanspaulky tímto stvrzují, že znají pana Dr. Vladimíra K l o n o v a již po dobu 10 let. Během této doby jmenovaný se choval naprosto spolehlivě po stránce národní a sociální. Jeho slovanské a vlastenecké ruské citění bylo nám při osobním styku s ním naprosto zjevné.

V Praze, 21.VII.1945.

ředitel inspektorátu autorského v.v.
v Praze, XIX. Petřovská ul. 935.

Bohemel ml.

Kučel, Mrh. na Pískách 30.

Blanaček, Mrh. na Pískách 89.

Felix Čermák Petřovská 28.

Josef Měšek Petřovská 1002

Janěk, Mrh. na Pískách 24

Josef Lala, Praha XIX. Petřovská ml. 22

Janěk, Mrh. na Pískách 24

Janěk, Mrh. na Pískách 24

František Křehký, Praha XIX. Petřovská 1002

Václav Spiláček Praha XIX. Petřovská 28.

František Křehký, Praha XIX. Petřovská 22.

Václav Fůka, Praha, Fetrovská 22.

Antonín Václav, Praha, Fetrovská 22.
Těma Tomáš, Praha, Fetrovská 935/22.

Květa Jaroslav, Praha, Fetrovská 22.

Ottoměr Jan, Praha IX, Praha 998/118

František Václav, Praha III, Fetrovská 20

František Fůka, Praha XIX, Fetrovská 22.

MUDr. Jaroslav Káča, Praha, Fetrovská 19, jeho sestry a děti

svoboda františek národní správy XIX - ml. číslo 874/32 žudeu n. příl. huro.

Jiří Fůka, Praha, Fetrovská 22

František Václav, Praha XIX, Fetrovská 10

František Václav, Praha XIX, Fetrovská 22.

Leopold Fůka, ml. učitel v Praze, Praha XIX, Fetrovská 53.

Jiří Fůka, učitel, Praha XIX - Fetrovská 53.

Ladislav Fůka, učitel, Praha XIX, Fetrovská 35.

Ladislav Fůka, Praha XIX, Fetrovská 22.

21. 7. 1945 Prohlášení obyvatel Prahy-Hanspaulky o spolehlivosti ing. Vladimíra Klonova, odvěčeného sovětskými bezpečnostními orgány. AMZV. (Ke kap. VI.)

Příloha A k č. j. 11526/45

403

Titl.

Vojenské velitelství branné moci Č S R.

P R A H A .

Dne 24. května 1945 byl zatčen ruskými vojenskými úřady pan Ing. Ivan Mochnačev z Prahy XIII., Dunajská ul. č. 22. a od těch dob nemáme o něm zpráv. Jmenovaný jest příslušník Č S R. od roku 1924 a záložním důstojníkem armády Č S R.

Ježto jmenovaný provádí důležité stavby na Moravě, které sám osobně řídil a železobetonové konstrukce sám staticky počítal a ježto stavby tyto v důsledku jeho odchodu není možno dokončiti, obrací se jmenovaná kancelář na Vojenské velitelství branné moci Č S R. se snažnou prosbou, aby svojí intervencí u Ruského vojenského velitelství byla umožněna úředníkům zmíněné kanceláře informativní schůzka s p. Ing. Mochnačevem za účelem podání informací o dalším provádění staveb jakož i finančních záležitostech. Schůzky této je naléhavě třeba, neboť chod celého podnikání trpí nepřítomností p. Ing. Mochnačeva a je nutno učinit důležitá rozhodnutí v zájmu firmy i stavebníka.

Podepsaná kancelář doufá, že Vojenské velitelství branné moci Č S R. svojí intervencí u Ruských vojenských úřadů umožní schůzku a děkuje předem zapříznivé vyřízení své prosby.

VOJENSKÝ HISTORICKÝ
ARCHIV
kopie materiálů
číslo:

Praha, 25. července 1945.

S úctou:

Ivan Mochnačev

ING. IVAN MOCHNAČEV
úředně autor. div. inženýr konstruktivní a dopravní a stroj.
PRAHA XII., DUNAJSKÁ 22. — TELEFON 999.

MINISTERSTVO NÁRODNÍHO OBRŮBY - HLAVNÍ ŠTÁB
oddělení pro styk se spojeneckými armádami

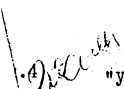
Došlo dne 27. VII. 45 1945

Čj. 11.526 PHIL.: D

45 - 5

25. 7. 1945 Dopis spolupracovníků ing. Ivana Mochnačeva Vojenskému velitelství branné moci ČSR se žádostí o jeho propuštění z rukou sovětských bezpečnostních orgánů. VHA. (Ke kap. VII.)

(153) 110

 "УТВЕРЖДАЮ"
 Ч СЛЕДОДЕЛА ГЛ УПР КОНТРАВЕДАМ
 "ЕРШ" Генерал-майор
 (ЛЕОНОВ)

" 1 " августа 1945 года

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е

(о прекращении дела)

Гор.Москва, августа " 4 " дня 1945 года.

Я, Следователь Следотдела Главного Управления "СМЕРШ" майор ВАЙНДОРФ, рассмотрев материалы следственного дела № 1244 по обвинению ВОЛОШИНА Августина Ивьевича, 1874 года рождения, уроженца села Келечия Звкарпатской Украины, украинца, с высшим образованием проживал в г.Прага, улца Подлишкми 12, в преступлениях, предусмотренных ст.ст.58-4 и 58-11 Ул РСФСР,

Н А Ш Е Л:

ВОЛОШИН А.И. 5 июня 1945 года был арестован Главным Управлением "СМЕРШ" за враждебную деятельность против Советского Союза.
 19 июля 1945 года ВОЛОШИН, находясь в Бутырской тюрьме, умер от паралича сердца, о чем имеется акт и сообщение начальника Бутырской тюрьмы.
 Руководствуясь ст.4 п.1 УПК РСФСР,

П О С Т А Н О В И Л:

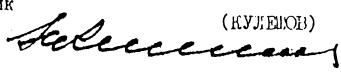
дело № 1244 за смертью обвиняемого ВОЛОШИНА Августина Ивьевича в уголовном порядке прекратить и сдать на хранение в архив.

СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОДЕЛА ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ "СМЕРШ"
 М а й о р

 (ВАЙНДОРФ)

"СОГЛАСЕН"

НАЧ ОТД СЛЕДОДЕЛА ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ
 "СМЕРШ" Подполковник

 (КУЛЕШОВ)

9. 8. 1945 Usnesení o odložení věci Avgustyna Vološyna. AVOBP. (Ke kap. V.)

L.S. COPY

Praha, 5. IX 1945.

Jeho Excellenci

siru L.H.S t e i n h a r d t o v i,
velvyslanci U.S.A.

Praha.

Vaše Excellence,

dovoluji si obtěžovati Vaši Excellenci velmi uctivou prosbou, ku které mně dodává odvahu jedině moje a mé rodiny zoufalá situace, jakož i důvěra ve šlochetnou velikomyslnost Vaši Excellence.

Jsem uznanou běloruskou spisovatelkou, provdanou za lékaře, který vystudoval v Praze a jest nyní závodním lékařem v Českomoravských strojírnách v Praze. V Čechách jsem od r. 1937, kdy jsem se svým dítětem přijela za mužem do Prahy. Když byla v roce 1939 moje vlast, Bílá Rus připojena k S.S.S.R. chtěli jsme odjetí do své země, dozvěděli jsme se však, že naše rodina byla jednak vyvražďena, jednak poslána do vyhnanství. Proto jsme zůstali v Praze, žijíce zde jako lidé bez státní příslušnosti a pracovali jsme pro dobro Spojenců a české ho národa neudržitelně židných styků s německými okupanty. Když přišla do Prahy sovětská vojska, vyšli jsme jim pohostinnu vstříc s láskou.

V poslední době však začíná nám nové utrpení. Členové sovětské G.P.U. pokusili se mne přemluvit, abych jako maloruská básníka se vrátila do Sovětského Svazu. Když jsem odmítla, vědouc, jaký by mne tam očekával osud, chtěli mne agenti G.P.U. vylákat z bytu a po mém opětovném odřeknutí jsou nyní, jak vím, připravili mne násilím z Prahy od mého muže i dítěte odvléci na Rus.

Byla jsem informována, že na nás, kteří jsme nikdy nebyli sovětskými občany, nemůže být vydán sovětský zatýkač, že však v podobných případech jsou taci lidé násilím odvezeni do Sovětského Svazu a tam obviněni a trestáni.

Agenti G.P.U. se již násilím dobývali do mého bytu a já s rodinou se musím skrývat u známých lidí, abych se uchránila před hrůzami, jichž se v Rusku jistě pro mne číhají.

Československé úřady nemohou pro naši bezpečnost proti sovětským agentům ničeho podniknouti. Víím, že mne chtějí sovětské lidi zatáhnouti do koncentráku ve Strašnicích a odtud trestně deportovati do S.S.S.R., kde na nás čeká utrpení, ne-li smrt.

Tato situace je příčinou, že se osměluji požádati Vaši Excellenci ve jménu lidskosti a velkodušnosti citění občana Spojených Obcí o pomoc v tom smyslu, abych se svojí rodinou mohla být vzata v ochranu úřadů a vojsk Spojených Států v Československu.

Jsem jista, že Vaše Excellence, nebo k Vašemu mocnému přík Váš vysoký úřad nalezne způsob, jak bych s rodinou měla pronásl Sovětských lidí, kteří sice na naši bezpečnost nemají práva, ale kteří o ni určitě usilují.

Prosím Vaši Excellenci, abyste byl ujištěn o moji
nejhlubší úctě a vděčné oddanosti

Larysa Geniušová,

Praha-VII Bežmanova 7.

5. 9. 1945 Opis (copy) dopisu Larysy Henijušové americkému velvyslanci v Praze Laurence A. Steinhardtovi. AMZV. (Ke kap. IX.)

14570

Záhad I-I

410

1945 MNO HL. ŠT. STV. ODB. obrany		Značka spisovny
14.570 / 14.570 1945		Označení pilnosti, lhůty, důvěrnosti, tajnosti
Zároveň vyřízeno	✓	Dřívější spisy
Věc: gen. S. N. Vojtechovský, zatčený RA - intervence		
Zpracoval 2/2.1945	✓	Před schválením 1. zpr. zpr. 0932 Hlavní štáb - 0. št. reorganizace, na je zadrženo 210. 1945
Přednosta skupiny (služby)	✓	Státní, je intervence ze strany HS 022 10. zpr. / Hříd. úřadů o jeho propačování mezi těmi. 24/1. 1945
Přednosta oddělení štábu	✓	do 22. 11. 1945. Hlavní štáb - 1. odděl. Došlo 11. 10. 45 1. Vložka. 8. XI. 1945
Podnáčelník štábu	✓	3. Kancel. ministrů štábu, listop. 1945
Náčelník štábu	✓	PKm memo. Zajím. na int. přednosta polit. kabinetu ministrů Přednosta oddělení
Schválil 18/2	✓	14.570 1945 - 1. odděl. pro stýk. se spojencem (i) zrnádání! 1. odděl. Jazyk. Kom. PKK 22A
Pred odesláním		
Opsal	✓	
Srovnal	✓	Po odeslání
V protokole poznamenal		✓
Došlo do		Po manipulaci
Odeslal z	výpravny	✓
Znovu předložte... 194.....		Skartujte v roce.....

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ARCHIV
kopie materiálů
číslo:

Doč. spr. WIKO, Košice 532

1475

2. 10. 1945 Obálka spisu „věc: gen. S. N. Vojtechovský, zatčený RA – intervence“. VHA. (Ke kap. VII.)

КОРЕШОК ШИФРТЕЛЕГРАММЫ № 297

41

уда _____
 кому Маврикею Ивановичу АФВ, маршалу Сов. союза п.ч. Жукову.
 чем о передаче чехословацким правосудию доктора Волошика А., капитана Петрова Н. и профессора Копецкого Платона
 дал _____ Принял _____ " _____ час. " _____ мин.

ШИФРТЕЛЕГРАММА № 297

ОСОБО СЕКРЕТНО ШИФРОМ

Снятие копий воспрещается

уда _____
 кому Маврикею Ивановичу АФВ, маршалу Сов. союза п.ч. Жукову.

По имеющимся сведениям в г. Ратибор (Силезия) находится в заключении К.А. около 50 чехословацких граждан, среди которых например: доктор Волошик Августин, капитан Петров Николай, профессор Копецкий Платон и др. лица, которые на чехословацкие граждане подвергают только чехословацкому правосудию и поэтому прошу Ваших мероприятий для сведения Первичи Отделу Лич. Чехословацким властям, о чем не откажется сообщить мне.

№ 14798, св.зав.

Начальник генерального штаба:
 Дивизионный генерал Бочек Б.
 Бочек

VOJENSKY HISTORICKY ARCHIV
 kople materiálů číslo:

Исх. No _____

Получена _____ 19 ____ г.

Отправлена _____ 19 ____ г.

Подпись зашифрованного

Tiskárna min. vnitř. 45-487.

10. 10. 1945 Telegram č. 297 náčelníka generálního štábu divizního generála B. Bočka vrchnímu veliteli SVV maršálu Sovětského svazu p. Žukovovi. VHA. (Ke kap. V.)

KANCELÁŘ PRESIDENTA REPUBLIKY	
11.-1-46	R00534 /46
PŘÍLOHY:	66

Jan Švestka 10/1 1946

Keřov: 6
Jordalinský: R 204/46
Josi: 10/1 1946

D. J.

Dr. Edward Benes

prezident republiky československé

Vyprose rájemí psane prezidente.

Spokhaji na Vaše šlechtné a tak vypravdu vyre česko slova.
mně k Vaše 60. výročí dělnické, někou, nálekovou a velmi nápravenou soustě
jeme saměstvanici firmy: „Le barham“ npr. lat. a gab. čim u Jan Švestka.
V našem podniku byl od r. 1940 saměstvan, jako vedoucí výrobky, dr. čimij
gorocholinskij. ~~.....~~

On 14 května 1945 byl dr. Gorocholinskij zapřisten ruskými vojedy.
Zač pada nje aměrného podniku sama, a dělnické iniciativy. coasie n
několikem ruském velitelství sádsal, sproubou aby bylo sice n s dr. Gorocholinskij
mychlema, neboť všichni věřime se jeho ště jít naprosto čistě a, se mi
mni nás pčet.

Tas křmčovník byl přijat sice slova a sporou mčmim, avšak, nedostál jeme,
naprosto ničto.

tež dne 21. října 1945 obarila jeho manželka telegram, v němž podává o své
krátkou zprávu, odvolání se Lvova.

Mni. jate. včr - stě 19. 5. 1946. Josi

Vraťte odd. B.

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ, ODD. B.

D
ošlé č. 947/B/46.
Věc: Čs. příslušníci internovaní
v SSSR

Na vědomí: PV, A-ST, KPR, P, I, II, III, IV, V, VI

Odesílá: M o s k v a kdy 26.3.46
Došlo: 27.3.46 v 10.15 hod. v 17.40
Referent: Hanušová-Martiš 27.3.46 v
K vyřízení: 14.30 hod.
II.

G.S.

Jednal jsem s Vyšinským o našich občanech internovaných v SSSR. Uvedl jsem, že jsme v té věci podali MZV SSSR až dosud tři nety, podrobnou zápisku a že jsem kromě toho sám ústně podnikl 7 intervencí, v nichž jsem zdůraznil neanále, které vznikají naší vládě. Vyšinskij odpověděl, že podle údajů sovětských úřadů zůstává v SSSR jen 513 osob, t.j. číslo uvedené v sovětské notě z 30. ledna t.r. Naproti tomu jsem uvedl, že naše vláda dostává stále nové seznamy našich internovaných občanů a snažně jsem žádal, aby sovětská vláda řešila celou věc způsobem zásadním a velkorysým, t.j., aby propustila všechny naše internované občany. Ti, kdož se jakýmkoliv způsobem provinili, budou se odpovídat až před čs. soudy. Vyšinskij namítl, že je téměř nemožné zjistit místa pobytu osob, rozptýlených na obrovském území SSSR. Upozornil jsem, že podle našich zpráv je v Džibasu v Stalínových táborech 234 až 241/2/ několik set osob internovaných čs. občanů. Vyšinskij slíbil, že dá věc vyšetřit a že dostaneme zprávu. Pokud jde o řešení zásadní, řekl, že o této věci bude lze rozhodovati až po dohodě s příslušnými úřady. Pokládám za jeden z nejdůležitějších úkolů velvyslanectví, aby celou věc sledovalo s největ-

*N. Zürcher Zeitung 31.1.46.
rec. v. d. k.*

Das Schicksal der russischen Emigration in Prag

Man schreibt uns:

In den Kreisen der russischen demokratischen Emigration hat es lebhaften und peinlichen Eindruck erregt, daß die Archive der russischen Revolution von Prag nach der Sowjetunion geschickt worden sind. Das geschah in der Form eines Gesandtes der tschechoslowakischen Regierung an die Russische Akademie der Wissenschaften in Leningrad zu deren Jubiläum im vergangenen Jahr. Die Archive sind von den russischen Linkorganisationen unter großen Schwierigkeiten und mit dem Aufwand von viel Mühe im Laufe langer Jahre gesammelt worden und umfassen Tausende von Dokumenten, Büchern, Broschüren und Flugblättern aus der revolutionären Bewegung und der russischen Revolution. In den Räumen der Sammlung wurde auch die Privatkorrespondenz der Mitglieder des Archivates aufbewahrt, ebenso wie die mehrerer emigrierter russischer Politiker, die der sozialrevolutionären, sozialdemokratischen und konstitutionell-demokratischen Partei angehörten. Während der deutschen Besetzung waren die Archive in Prag geblieben und von den Deutschen nicht angerührt worden. Im Gegensatz zu einem früheren Versprechen Benezsch, der zugesichert hatte, daß die Erlaubnis zur Wegschaffung der Archive nach Rußland nicht vor der Beendigung des Bürgerkrieges erlaubt werde, wurden sie nun nach der Befreiung der Tschechoslowakei von der deutschen Herrschaft samt der erwähnten privaten Korrespondenz in die Sowjetunion gebracht. Der ganze Transport umfaßte achtzehn Waggonen. In den Blickkreisen der russischen Emigration ist man durch die Geste der tschechoslowakischen Regierung peinlich berührt. Zwar kann die Regierung geltend machen, daß sie seit der Beendigung des Bürgerkrieges in Rußland jederzeit das Recht hatte, die Archive an die Sowjetunion auszuliefern; auf jeden Fall hätten aber die zahlreichen Koffer mit den Privatkorrespondenzen in Prag zurückbehalten werden müssen.

Einen nicht minder peinlichen Eindruck hat die Verhaftung der in Prag gebliebenen Sozialrevolutionäre und der Mitglieder der Organisation „Zemgor“ (Nesterow, Nicolajew und andere) hervorgerufen. Alle Verhafteten sind nach der Sowjetunion gebracht worden. Ebenfalls verhaftet wurde Fürst Peter Dolgorufow, der Vizepräsident der Duma und einer der Gründer der konstitutionell-demokratischen Partei (Rabekten) war. Er ist heute über achtzig Jahre alt. Auch er wurde nach Moskau gebracht und soll dort dem Vernehmen nach zu sechsjähriger Internierung in einem Konzentrationslager verurteilt worden sein. Da Fürst Dolgorufow während der deutschen Herrschaft in Prag in seiner Haltung vollkommene Würde bewahrte, könnte er eigentlich nur wegen seiner antikommunistischen Tätigkeit in der Zeit vor seiner Flucht ins Ausland vor 25 Jahren verurteilt worden sein. In den Kreisen der russischen Emigration weiß man darauf hin, daß alle Persönlichkeiten, die verhaftet und nach der Sowjetunion geschickt worden sind, politische Flüchtlinge waren und daß deshalb die tschechoslowakische Regierung ihre Auslieferung wohl hätte verweigern können.

*Doporučení, 18.12.46
na tento článek vyjádření
M. G. M. J. D.*

31. 1. 1946 Článek Das Schicksal der russischen Emigration in Prag, Neue Zürcher Zeitung. AMZV. (Ke kap. VIII.)

a odd. B.

STVO ZAHRAŇIČNÍCH VĚCÍ, ODD. B.

ošlé č. .... Odeslá: ..... kdy .....
Věc: ..... Došlo: .....
Referent: .....
Na vědomí: PV, A-ST, KPR, P, I, II, III, IV, V, VI. K vyřízení: ..... č. j. sekce .....

K čís. 947/B/46.

-2-

šim úsilím, budu pedávat zprávy o postupu jednání. V souvi-
slosti s internovanými jsem se zmiňl též o Čatlešovi, Turian-
covi, Sokolovi a Mičurovi. Uvedl jsem, jak je důležité, aby
byli dopraveni do Českoslovenaka. Vyšinskij slbil v této věci
podporu.

Horák 258.

152.

Odd.B.:

26. 3. 1946 Radiogram československého velvyslance v Moskvě minist-
terstvu zahraničních věcí v Praze o jednání s náměstkem ministra za-
hraničí SSSR o československých občanech internovaných v SSSR.
AMZV. (Ke kap. VIII.)

498

tl.

Ministerstvo zahraničních věcí	
Dne 10. V. 1947	č. 99755
Přílohy	Váha S. kopie
P R A H A	
Prac.	4

Ministerstvo zahraničních věcí,

s. II / j.

Žádost skupiny manželek ruských emigrantů v Brně o osvobození jejich manželů ze Sovětského svazu.

Skupina manželek ruských emigrantů v Brně obrací se ze zdvořilou žádostí na ministerstvo zahraničí a ministerstvo vnitra, aby u Sovětských úřadů byly podniknuty kroky o osvobození a vrácení jejich manželů k svým rodinám. Některé z těchto manželek-žadatelek nemají za celou dobu internování / t.j. 2 roky / jejich manželů dosud žádných zpráv, proto žádají zdvořile, aby manželům bylo dovoleno korespondovati aspon jednou měsíčně, což by mělo morální význam pro celou rodinu a hlavně pro děti.

Provinění manželů bylo tehdy před 30 léty z mladického nerozumu, kdy mnohým z nich nebylo více jak 17-20 let a někteří se vůbec nezúčastnili nějakých akcí proti Sovětskému svazu. Po dobu německé okupace někteří z nich byli souzeni pro sabotáž a věšični vždy byli loyální k Čechům.

Nepřítomností manželů trpí celá rodina a morálně působí i na výchovu dětí.

Doufáme, že na naši žádost bude vzat zřetel už z toho stanoviska, že jsme všechny dobré Češky.

Podpisy a adresy žadatelek:

- Marta Polymorova* Brno, Pražská ul.
- Lena Váňa* Brno, Jiráková 38.
- Helena Tetymská* Brno, Cihlářská ul. 38.
- Maria Guvilková* Brno XV, Mikšíčkova 23.
- Lilja Kijimová* Brno-Husovice, Drtinova 4
- Viktorie Tepenhová* Brno, Dlouhá 27.

- Maria Krapneva* Brno XVI - Rumunská 60
- Kateřina Matusevicová* Brno XVI - Kameníčková 5

V Brně, 8. května 1947.

MĚSLO	Upravené, uveř:	Oddíl:
	Hlavní: <i>Trava veřejná</i>	
	Podřadné: <i>internovaní</i>	
	Věc:	
Odvoloáno:		

8. 5. 1947 Žádost skupiny manželek ruských emigrantů v Brně ministerstvu zahraničních věcí v Praze. AMZV. (Ke kap. IV.)

V A Z B AL
Tk 151/48

21

Ústředně státní bezpečnosti
při min. vnitra

v P r a z e .

Na tamní žádost / fonogram / adresovaný Oblastní úřadovnou státní bezpečnosti v Písku ze dne 5.3.1948 byli dne 5.3.1948 pob. obl. úřadovny státní bezpečnosti v Prachaticích zatčeni MUDr. Ivan Geniuš nar. 21.2.1902 Krynky a Larisa Geniušová roz. Miklaševičová, nar. 27.7.1910 Zlabovce okr. Grodno za účelem vydání těchto sovětským úřadům.

Na jmenované byla dne 11. března 1948 uvalena zajišťovací vazba dle § 175 č.2 tr.ř. a ponechání ve vazbě do dalšího rozhodnutí. Současně byla podána zpráva min. spravedlnosti.

Zádám o sdělení zda tamní úřad trvá na dalším zajištění příp. zda mohou být propuštěni na svobodu proti případné kauci.

Krajský soud v Písku, odd.VIII.,
dne 15. května 1948.

Ústředna státní bezpečnosti při ministerstvu vnitra	
Dodalo:	21. V. 1948
Čj. Ústb:	32100
Přílohy:	6
Záznam:	V J 7

JUDr. Miroslav Tejkal,
Za správnost vyhotovení/
řídící kancel. oddělení:

G. Henichov

ARCHIV MV
Pouze pro studijní účely

40/120905
423722 u 2453 u 26 311 = 21.5. (12)

19. V. 1948

15. 5. 1948 Dopis Krajského soudu v Písku ústředně Státní bezpečnosti při ministerstvu vnitra s dotazem, zda má pokračovat vazba MUDr. Ivana Henijuše. AMV. (Ke kap. IX.)

74

Jus

V Praze dne 8. června 1948.

Úřední záznam.

Dr. Kudrna se zamíni sdělil telefonicky, že sovětské zastupitelské úřady žádají o vydání těchto osob:

Alexandr Michailovič Kaleša, nar. v r. 1905 na Bělorusku,
Ivan Petrovič Geniš, nar. v r. 1902 na Bělorusku,
Larisa Antonovna Genišová, nar. v r. 1910.

Všichni uvedení pracovali proti SSSR a podařilo se jim neprávem získati čsl. státní občanství. Jejich vydání je nyní sdržováno právě tím, že získali čsl. státní občanství, poněvadž čsl. státní příslušníky nemůžeme vydati SSSR. Jest nutno proto okamžitě zjistiti v jakém stavu je nyní otázka prohlášení neplatnosti čsl. státního občanství a o výsledku podati ještě dnes zprávu Dr. Kudrnovi se Zamíni.

093

Pyzula *Mora*
 ARMO MV
 Pouze pro studijní účely

Štátní
 Shrupa Kulošeli
 a široj kulošij ref.
 vyžádáno 12 hod. výzvy.

číslo 8.6.48 wL
 81609 = 5.6.12
 33418 = 5.6.12

číslo 48/31100 = 5.6.12
 31932 = 1.6.12
 číslo 48/15534 a 26311 = 21.5.12
 23122

Ho. Jmed

Ústředna státní bezpečnosti	
Datum:	- 8. VI. 1948
Číslo:	35681
Příčina:	A
Záznam:	v - 37

8. 6. 1948 Úřední záznam ústředny Státní bezpečnosti při ministerstvu vnitra o dotazu ministerstva zahraničních věcí na stav prohlášení neplatnosti československého občanství Alexandra Kaloši, Ivana Henijuše a Larysy Henijušové. AMV. (Ke kap. IX.)

49

Č.j. 8900/40-3e/24.

V Prachaticích dne 7. července 1940.

V ý m ě r .

Pán

MUDr. Ivan G e n i u š , nar. 24. 2. 1884
bez státní příslušnosti

t.č. Písek, věznice krajského soudu.

Podle ustanovení § 1 zák. č. 263/1931 ř. z. vypošťuji Vás navždy z celého území Československé republiky se současným zákazem návratu pod trestními nálezyky ustanovení § 303 tr. z.

Toto vypoštění vztahuje se i na Vaši manželku Lauricu rozn. Nikla Gvickovou, nar. 27. 7. 1910.

Na čsl. státní hranice budete muset napsat nuceným postřekem.

D ů v o d ů :

Nesete na Československém státním území v žádné obci domovského práva, neboť čsl. státní občanství Vám bylo v říjnu ministerstva vnitra Č. A-4817-19/3-48-V/1 ze dne 1. dubna 1948 odňato.

Komuným šetření bylo zjištěno, že za okupace jste byl Vy i Vaše manželka ilegálně činní v protikomunistických nacionalistických organizacích.

Jest Vás tudíž z důvodů bezpečnosti státu vypošteni.

Proti tomuto výmuru můžete se odvolat do 15 dní po dni jeho doručení k zemskému národnímu výboru v Praze podáním učiněným u ONV-referátu národní bezpečnosti v Prachaticích. Odkladný účinek příslušného odvolání se však vylučuje, jelikož by Vaším dalším pobytům v Československu byla ohrožena bezpečnost státu, tudíž nezletilý zájem veřejný.

Za účasti rozhodnutí, kterým se vztahuje odvolání, není odvolání přípustno.

ARCHIV AMV
Pouze pro studijní účely

Bezpečnostní referent ČSN v.

7. 7. 1948 Výměr bezpečnostního referenta ONV v Prachaticích o vypoštění Ivana a Larysy Henijušových z ČSR. AMV. (Ke kap. IX.)

D
ošlé č. 3790/B/48.
Věc: Intervence ve prospěch čs. občanů
v SSSR.
Na vědomí: PV, A-ST, KPR, GS, P, I, II, III, IV, V, VI.

Odeslá: Moskva kdy 5.X.48
v 9.40 h
Došlo: 5.X.48 v 10.50 hod.
Referent: Černá 5.X.48 v 11.15 hod.
K vyřízení: VI. č. sekce

(28)

Při poslední intervenci ve prospěch čs. občanů ruské národnosti bylo mi sděleno, že osoby ruské národnosti, zajištěné po válce na území ČSR, se dopustily těžkých deliktů proti SSSR a proto příslušné sovětské úřady nepovažují jejich předčasné propuštění na svobodu za odůvodněné. Bylo mi neoficiálně naznačeno, že tuto odpověď můžeme považovat za zásadní. Další intervence v jejich prospěch považují proto za politicky nevhodné a navrhuji, aby se od nich upustilo.

772
Handwritten signatures and initials: B, M, K, Y, and other illegible marks.

Štefan Lužek/d.

Ud. B

10

5. 10. 1948 Radiogram československého chargé d'affaires v Moskvě ministerstvu zahraničních věcí v Praze se sdělením, že sovětské úřady nepovažují další intervence ve prospěch československých občanů vězněných v SSSR za odůvodněné. AMZV. (Ke kap. VIII.)

Kustal 38 1

D á l n o p i s e m / ČERVENĚ PODTRŽENÁ SLOVA ZA-

ŠIFRUJTE.

MINISTERSTVO VNITRA
Došlo
C. 1250 příl. ....

PRÍSNĚ TAJNĚ

Krajské velitelství státní bezpečnosti
k rukám velitele,

H r a d e c K r á l o v é .

Pilně!

ZRUŠEN STUPEŇ UTAJENÍ
15. ledna 1998
DRH PŘÍPIS

11
Ministerstvo vnitra České republiky

Věc: Plk. Bohumil B o r e c k ý - zatčení.

Žádám, aby plk. v. v. Bohumil B o r e c k ý, bytem Hradec Krá-
lové, Ambrožova ul. č. 906 byl neprodleně a pokud možno nenápad-
ně zajištěn a eskortován do věznice KV-Stb v Praze. Jeho ženě
budiž dodatečně řečeno, že byl v důležitě záležitosti předán do
Prahy k výslechu.

V Praze dne 9. června 1949.

ARCHIV MV
Pouze pro studijní účely

Velitel státní bezpečnosti:
besed
m. r. J i n d ř i c h V e s e l ý

1/1
Žák František mar. 1.2.1914
ev. kar. tv. KS-MV Praha kat. 3/13

9. 6. 1949 Žádost velitele Státní bezpečnosti krajskému velitelství Státní bezpečnosti v Hradci Králové, aby byl zajištěn plukovník v. v. Bohumil Borecký. AMV. (Ke kap. IX.)

TU-1NR-1445/1809
020-447(381)
T-61

Číslo č. 7039/53. Odesílá Moskva.
 Věc: odšlení. Došlo 27.6.53. v 15,00 hod.
 Referent 27.6.53. v 15,30 hod. VR.
 Na vědomí: I. K vyřízení SO.

Blesk!

Kopecký / *st. 26* Brundákov mi předal pamětní zápisky sdělující, že v souhlase s nařízením prezidia Nejvyššího sovětu o amnestii a podle rozhodnutí Nejvyššího soudu SSSR při přezkoumání soudních případů je předčasně osvobozen a má být repatriován do ČSR 148 čs. občanů odsouzených svého času za spáchané delikty. Sovětské kompetentní orgány jsou připraveny předat je našim orgánům ve dnech od 1. do 15. července t.r. na stanici Čep. Sov. orgány žádají sdělit jméno čs. zmočeněnce k převzetí této skupiny a datum, kdy bude připraven ji převzít. Seznam repatriovaných osob bude předán při předávání v Čopu. Opis pamětní zápisků zašlu kurýrem. Prosím o urychlenou odpověď.

V o š a h l í k 5452.

27. 6. 1953 Telegram velvyslanectví ČSR v Moskvě ministerstvu zahraničních věcí v Praze o předání 148 československých občanů dosud vězněných v SSSR. AMZV. (K závěru.)

382
T-16

TRESOR. VLOŽKA
VYHOTOVENA.

Čís. 148.022/53

№ 148.022/53

Důvěrné.

Конфиденциально.

P o t v r z e n í

У д о с т о в е р е н и е

Ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky potvrzuje, že zaměstnanci ministerstva vnitřní bezpečnosti Československé republiky, podplukovník Zdeněk L u k e š , jeho nástapce nadporučík Miroslav Š p i l i k a major František Š a f a r č í k , byli příslušnými československými úřady zmocněni k tomu, aby ve stanici Čierna při čepu převzali 148 československých občanů, kteří byli dříve odsouzeni za spáchané delikty a nyní v soulase s nařízením prezidia Nejvyššího soudu o amnestii z 27. března 1953 předčasně osvobozeni a repatriováni do Československa.

Министерство Иностранних Дел Чехословацкой Республики удостоверяет, что работники Министерства Внутренних Дел Чехословацкой Республики подполковник Эденек Л у к е ш , его заместитель старший лейтенант Мировслав Ш п и л и к и майор Франтишек Ш а ф а р ч и к были уполномочены соответствующими чехословацкими органами на принятие на станции Черна у Чопа 148 чехословацких граждан, осужденных в свое время за совершенные преступления и, в соответствии с указом Президиума Верховного Совета СССР об амнистии от 27 марта 1953 года, досрочно освобожденных и репатрированных в Чехословакию.

V Praze dne 5. prosince 1953.

Прага, 5 декабря 1953 года.

úřadující náměstek ministra zahraničních věcí Československé republiky

И.о. Министра иностранных дел Чехословацкой Республики

120/449

/G.Sekaniňová-Čákrťová/

/Г.Секанинова-Чакртова/

Kupčí

1 VIII 1953

85

STALINS

original a kopie
převzati dne 5. 12. 1953
Miroslav Špilík

5. 12. 1953 Potvrzení – Udostoverenje o zmocnění k převzetí bývalých vězňů GULAG vracejících se do ČSR. AMZV. (K závěru.)

U s n e s e n í

110 schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 18. 7. 1956

k' bodu: Průběh trestního řízení proti 14 osobám, převzatým z SSSR.
/s. Aleš/

U s n e s e n o :

- 1/ Bere se na vědomí zpráva o průběhu trestního řízení proti 14 osobám převzatým z SSSR.
- 2/ Ukládá se s. Alešovi, generálnímu prokurátorovi, aby zastavil trestní stíhání a propustil na svobodu tyto obviněné:
  - ✓ Nikolaje S i d o r a, nar. 26. 3. 1915,
  - Michala T u l e k a, nar. 25. 1900,
  - Bernarda F a v l í k a, nar. 23. 10. 1926
  - Jana M o c h n a l a, nar. 4. 4. 1914,
  - Vivislava H u s k a, nar. 12. 6. 1926,
  - ✓ Ivana K o v é č e, nar. 2. 6. 1912,
  - Valeriána Š e l e s t a, nar. 13. 1. 1893,
  - Šteřana I l ě í k a, nar. 24. 12. 1906,
  - ✓ Alexandra K o l o č e í, nar. 13. 1. 1905,
  - Vasila P o p c v i č e, nar. 7. 10. 1919,
  - Leonida L a d y - J a k u š e v i č e, nar. 28. 7. 1898,
  - Oskara G l a z o v s k é h o, nar. 1. 2. 1916,
  - Cecilie K l e i n e v é, nar. 17. 3. 1926 a
  - ✓ Adolfa K o s e, nar. 17. 11. 1917.

Provede: s. Aleš.

Na vědomí: s. Barák,
s. Škoda,
s. Hendrych.

18. 5. 1956 Usnesení politického byra ÚV KSČ o zastavení trestního stíhání 14 osob, převzatých z SSSR. AÚDVPČR. (Ke kap. IX.)

D O T A Z N Í K

osoby, repatriované do ČSR.

- 1/ Jméno o příjmení: S k u g a r e v s k ý Nikolaj
- 2/ Datum a místo narození: 3.decembra 1895 Vilno v SSSR
- 3/ Stav: ženaty
- 4/ Původní povolání: stavebný inžinier
- 5/ Školní vzdělání: vysoké školy v Moskve
- 6/ Osobní data a bydliště příbuzných: manželka Anna S k u g a r e v s k á, Moravska Ostrava, Zborovska č.13,
č.13,
MV
Pouze pro studijní účely
- 7/ Poslední bydliště v ČSR: Moravska Ostrava, Zborovska č.13
- 8/ Kdy a za jakých okolností opustil ČSR: 20.maja 1945zatknutý sov. č. ganny ako býv. carsky dôstojník a účastník wangelovej s made.
- 9/ V zahraničí byl trestán, důvod a délka trestu: Potrestany v sov. svazu trestom 10.ročkov nútených-práci za účast v kontrarevolucii.
- 10/ Zaměstnání, v němž je osoba vyškolená: v stavbnem inžinierstve.
- 11/ V kterém místě a v jakém oboru chcete pracovat: Na Ostravsku v stavebnictve / Vyškoleny /.
- 12/ Poznámka: (vybavení štátnem a obuví) Pri lekárskej prehliadke uznany zdravy.

(?) 1955 Dotazník, osoby repatriované do ČSR (Skugarevský Nikolaj). AMV. (Ke kap. IV.)

Vyplňuje se podle směrnice č. ....

„Potvrzuji“

PŘÍSNĚ TAJNĚ!

(náčelník součástí MV)

V Praze dne 10. října 1956

Dotazník osoby podléhající evidování

- S K U G A R E V S K I
1. Příjmení .....
  2. jméno Nikolaj .....
  3. za svobodna .....
  4. datum narození 2. prosince 1895 .....
  5. místo narození Vilno, SSSR .....
  6. místo bydliště .....
  7. místo zaměstnání .....
  8. povolání (obor) stavební inženýr .....
  9. sociální původ .....
  10. sociální stav .....
  11. národnost .....
  12. příslušnost čsl. .....
  13. Kde se nacházel v době okupace ČSR Němci? .....
  - ..... kdy a s kým se vrátil .....
  14. V jaké politické straně byl organisován .....
  - ..... v které politické straně je org. nyní .....
  15. Jaké dostal vyznamenání, od koho .....
  - .....
  16. Vzdělání: a) všeobecné .....
  - b) politické .....
  - c) odborné vysoká škola .....
  17. Důvod pobytu v zahraničí (adresa) V květnu 1945 zatčen sovět.orgány. .....
  - .....
  18. Byl-li zajištěn neb trestán (kde, kdy za co) Odsouzen na 10 let nápravné práce za kontrarevoluční činnost. .....
  - .....
  19. Majetkové poměry do r. 1945 .....
  - .....

1285-54

10. 10. 1956 Dotazník, osoby podléhající evidování (Skugarevski Nikolaj). AMV. (Ke kap. IV.)

20. Rodinný stav ..... ženatý .....
21. Členové rodiny: 1. otec .....
2. matka .....
3. žena (~~manžel~~) Anna Skugaravská, Ostrava, Zborovská 13 .....
4. děti .....
5. bratři .....
6. sestry .....
22. Čím byl do vytvoření lid. demokr. v ČSR ..... stavební inženýr .....

23. Důvod podchyčení v operat. evidenci. Jmenovaný byl v květnu 1945 zatčen sovětskými orgány jako bývalý carský důstojník Wrangelovy armády a za kontrarevoluční činnost. Byl odsouzen na 10 let nápravné práce. Po odkypkání trestu byl propuštěn a dne 2.4. 1955 předán zástupcům čs. ministerstva vnitra.

ARCHIV MV
Pouze pro studijní účely

24. Jakého druhu a kde se nachází kompromitující materiál ..... Potvrzení o předání je na vnitřní správě MV ve svazku 70. Jiný materiál nebyl předán.

25. Dotazník vyplnil ..... npor. Dr Hoďák S. .....

(funkce, hodnost, jméno a iniciály operativního pracovníka)

Náčelník ..... oddělení ..... odboru ..... správy MV .....

Náčelník ..... odboru ..... správy MV .....

V Praze ..... dne 10. října ..... 6 ..... 195.....

РСФСР

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

ЕЧ № 101754

Гр. Скрипник
(фамилия)
Федор
имя, отчество
Филиппович
имя, отчество
 умер (ла) 14/11-1953 прошлого и года и вечера числа
в пяти часов цифрами год, месяц и числа
 возраст 54 лет
 Причина смерти инфаркт сердечной деятельности
 о чем в книге записей актов гражданского состояния о смерти
 19.53 года декабря месяца 23 числа
 произведена соответствующая запись за № 673
 Место смерти: город, селение.....
 район..... область, край,
 республика.....
 Место регистрации: Медведевское поселение
(поселение)
б-ро ЗАГС Медведевской обл.
местонахождение бюро ЗАГС
 дачи 27 Виткино 1956 г.
 ующий бюро записей актов гражданского состояния (подпись)

Госзнак. 1948.

27. 1. 1956 Svidětělstvo o smerti (gr. Skripnik Fjodor). V majetku ing. Vladimíra Skripnika. (Ke kap. VI.)

Zusovorak r emamnu Myrabil.

(25)

I. zvl. odbor MV.

V Praze dne 29. června 1965.

" U R Y C H L E N Ě "
=====S e z n a m .

	jméno:		data narození:	místo:
1	A d l e r	Petr	29.11.1925	Kostelnenbu
2	A b r a j i m o v á	Evdokija	27.8.1908	SSSR
3	A i s l e r o v á	Irena	29.9.1922	Mukačevo
4	A n i s i m o v	Visarion	6.7.1899	SSSR
5	B a l á ž	Josef	23.12.1904	Dvorník
6	B á l i n t	Ondrej	7.1924	
7	B a n d u c j a k	Georgij	r.1923	
8	B a r č a j	Ludvík	7.1.1912	Vídeň
9	B e l y a	František	1913	
10	B e l z e c k i j	Ignác	1.1.1898	SSSR
11	B c n d ž á k	Vojtěch	1.1.1924	
12	B e n d ž u k	Štefan	r.1924	
13	B e r k o v i č	German	r.1892	Radvance
14	B e r n a r d	Pavel	r.1927	Sebedin
15	B e s e l t	Gertruda	29.4.1922	Polsko
16	B i e l a v s k ý	Dimitrij JUDr.	5.8.1917	Kyjov
17	B l a ž e j	Vilém	5.3.1911	Koleč
18	B o g d a n y i	Petr		
19	B o s n y a k	Julius	16.1.1897	Křižany
20	B r a n d t s t a t e r	Otto	r.1920	Raspinac
21	B r n d i a r	Jan	12.10.1913	Klenovice
22	B y s t r o v	Nikolaj	25.10.1899	Leningrad
	B u d í k	Josef		N.Zámky

1. - v 250 nem evidovan
2. - 29.5.56 - Praha 2, Matějčanova 77/31
3. - příjmení neprocházi
4. - 28.2.63 - Praha 10, Malá Strana 2-335 - an. (B)
5. - + 13.7.62 Hořice - 19.9.56 - Hořice, Zbujňáček 110
6. - 23.3.55 - Javor 49, Hořice
7. - příjmení neprocházi
8. - + 27.3.61 - 27.4.57 - Prostějovo, Štěpánovská
9. - 20.1.54 - Velká Chlevice 52, Luceň
10. - 30.3.65 - ml. Boleslav, Dimitrova 59/65
11. - 3.12.54 - malá Strana n. Borskou, J. Krala 55, Hořice
12. - nem evidován
13. - nem evidován
14. - nem evidován
15. - 6.5.65 - Husar, Cechova 10, Brno 10
16. - + 12.8.57 - 22.3.59 - Praha 10, v Chládků 1437/10
17. - 5.11.55 - Holub 122, Blatná
18. - nelze zjistit
19. - 22.7.60 - Strážný 46, Třebíč
20. - nem evidován
21. - + 23.5.63 - 30.10.62 Převrta, Dukelská 155
22. - 22.8.55 - Praha 6, Lázeňská 92/45
23. - nelze zjistit

29. 6. 1965 První a druhá strana Seznamu [281 osob, které se zřejmě v roce 1955 vrátily z internace v SSSR], vypracovaný jako podklad pro lustraci „v evidenci obyvatel“. AMV. (K závěru.)

Ministerstvo spravedlnosti ČR
Středisko pro dokumentaci
protiprávnosti komunistického režimu

ЦЕНТР ДЛЯ ДОКУМЕНТАЦИИ
ПРОТИВОЗАКОННОСТИ
КОММУНИСТИЧЕСКОГО РЕЖИМА

при
Министерстве Юстиции
Чешской республики

Výbor „Oni byli první“
КОМИТЕТ
"ОНИ БЫЛИ ПЕРВЫМИ"

АКТ № 027/01

Органами и общественными организациями Чешской республики
установлено, что

БЫСТРОВ Николай Владимирович

рожденный 20-X-1899

гражданин Чехословацкой республики

проживающий Прага XIX Шарецка 45

задержан в 1945 году в Чехословакии в г. Праге
органами безопасности СССР.

В связи с расследованием дела Центр для документации
противозаконности коммунистического режима при Министерстве
Юстиции Чешской республики и Комитет "Они были первыми"
обращаются в Военную коллегию Верховного суда Российской
федерации с просьбой в соответствии с действующими законами
Российской Федерации сообщить по делу выше названного:

1. когда произошло задержание 4 июня 1945 г.
2. на основании чего задержан Постановления следователя контрразведки
3. какой орган произвел задержание Отдел контрразведки
4. какой орган или лицо от ЧСР принимали участие в задержании
Никто от ЧСР участия в задержании не принимал.
5. куда в ЧСР направлен после задержания В полевую передвижную тюрьму

6. когда состоялась его перевозка из ЧСР и куда В июне 1945 года
во внутреннюю тюрьму НКГБ г. Москва.

7. привлечен-ли к суду:

а. на основании чего и кем

б. кем и какое ему предъявлено обвинение следователем контрразведки, обвинение в том, что Быстров в период гражданской войны боролся против Советской власти, бежал за границу, был председателем Пражской группы антисоветской организации "Трудовая крестьянская партия", созданной для свержения советского строя, занимался антисоветской пропагандой среди русских эмигрантов (ст.ст. 58-4, 58-8 и 58-11 УК)

в. номер его уголовного дела и номер его судебного дела

уголовное дело № 1325, дело в суде за № 1894

г. какие свидетели /кто/ заслушаны по предложению обвинителя

В обвинительном заключении свидетели для допроса в суде не предлагались.

д. какие материалы предложены обвинителем Показания пяти обвиняемых, проходивших по этому же делу, а также свидетелей Седакова Б.В. и Антипова Н.Н., арестованных по другому делу, вызов которых в суд не предлагался.

е. какие свидетели /кто/ из ЧСР заслушаны по предложению

обвинителя свидетели не вызывались и не допрашивались.

ж. какие материалы из ЧСР предложены обвинителем

Никаких материалов из ЧСР не предлагалось.

з. кто был его защитником Защитник в судебном заседании, также как и обвинитель, не участвовал.

и. какие материалы предложены защитником

- к. какие свидетели заслушаны по предложению защитника .....
.....
- л. кем и как в судебном деле участвовало чехословацкое государство не участвовало .....
.....
- м. какой полный текст судебного приговора Приговор военного трибунала МВО от 19.XI.45 г. На 2-х страницах печатного текста. Быстров по обвинению, указанному в п.7.б., по совокупности преступлений и на основании ст.58-4 УК РСФСР (1926) был лишен свободы сроком на 10 лет с конфискацией имущества. Начало срока наказания было определено I.06.45 г.
.....
.....
- н. каким образом о решении суда проинформировано чехословацкое государство В материалах дела данных об этом не имеется.....
.....
- о. номер тюремного дела В уголовном деле данных об этом нет.
- п. в каких местах /лагерях/ отбывал наказание До марта 1948 года в Горьковской области, а с мая 1948 г. до января 1955 года в г.Тайшете Иркутской области
- р. был-ли в ходе выполнения наказания проведен пересмотр дела и с каким решением Приговор был обжалован и Военной коллегией Верховного Суда СССР был оставлен без изменения. Освобожден по отбытию наказания.....
.....
8. когда и как освобожден 18 августа 1955 г. был передан Чехословацким властям на границе, у ст.Чоп.
.....
.....

9. если выполнял наказание в СССР:

а. на основе чего и когда принято решение об его

освобождении Начальником лагпункта (приказ от 5.XII.54 г.)
Быстров Н.В. был представлен к досрочному освобождению за
хорошую работу, и 24.01.55 г. он был освобожден.

б. когда освобожден 24.01.1955 года

в. куда направлен после освобождения Был передан

Чехословацким властям 18 августа 1955 г.

г. адрес его последнего места проживания в СССР

10. если умер в СССР:

а. когда

б. по какой причине

в. когда и где похоронен

Центр для документации противозаконности коммунистического режима при Министерстве Юстиции Чешской республики и Комитет "Они были первыми" выражают свою благодарность Военной коллегии Верховного суда Российской Федерации за содействие при расследовании и документации жертв репрессий тоталитарного режима в ЧСР.

Владимир БЫСТРОВ
председатель совета
Комитета "Они были первыми"

/собственноручно/

Богуслав ГУБАЛЕК
директор
ЦШКР при МЮ ЧР

/собственноручно/

Výbor
„ONI BYLI PRVNÍ“
ČESKÁ REPUBLIKA

г. Прага 31.октября 1994

1995 Dotazník, zasláný 31. 10. 1994 Střediskem pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti České republiky a Výborem „Oni byli první“ Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu Ruské federace se žádostí o doplnění údajů k Nikolaji Bystrorovi, zadrženému sovětskými orgány v roce 1945 v Československu. AVOBP. (Ke kap. VIII.).

JMENNÝ REJSTŘÍK

Andrejev, Nikolaj	68, 75, 79, 85, 97–98, 103, 245
Andrew, Christopher Maurice	14, 245
Antipov, Nikolaj	86, 99–104
Bacílek, Karol	231, 241
Balcárek, F. M., čes. architekt	75
Barák, Rudolf	231, 231–243
Barath, slov. repatriant z Gulagu	233
Barnovský, Michal	31
Batrakov, Michail	86, 107
Bělavskij, Dmitrij	61–63, 75, 77
Bělyj, Viktor	85, 98
Bém, Alfréd	84, 87, 159, 192–193
Beneš, Edvard	19, 21, 28, 31, 54, 129, 203, 298–299
Birčák, Volodymir	85, 92
Birjulín, Boris	158, 187
Bláha, Silvestr	213
Boček, Bohumil	72, 117, 124, 134–135, 289, 297
Bodrov, Michail	196
Boehm, Alexandr viz Bém, Alexandr	212–213, 226
Borecká, Marie	211–216, 225–226, 308
Borecký, Bohumil	90
Bornemisza Štefan	32, 129, 194–197, 246
Boroň, Ladislav	93, 246
Broz-Tito, Josip	241
Bubeníková, Miluša	44, 87
Bystrov, Nikolaj	71, 85, 100–104, 185, 103, 242, 243, 318–321
Bystrov, Vladimír	31, 33, 44, 68, 71–72, 76, 80, 88, 105, 110, 226, 240, 243, 245–246
Bystrovová, Anežka	185
Cerazov, Alexandr	100, 102–104
Clementis, Vladimír (Vlado)	31, 33, 116–122, 124–126, 128, 136–137, 141, 150, 156, 160, 161–162, 164, 166, 168, 182, 194–196, 288

Čatloš, Ferdinand	145, 163, 174, 195
Čerkes, Dmitrij	85, 95
Černík, Artur	30, 33
Černý, Václav	83, 87, 245
Čcheidze, Konstantin	46, 68, 71, 79, 81, 85, 95–96, 99–101, 104, 214, 226, 245–246
Činajevová, Jelena viz Chinyajeva, Elena	
Čuka, Petr	77, 223, 226, 246
Danko, Ján	186
David, Václav	241
Dějev, sov. důstojník	148, 180
Děkanozov, Vladimír	162–163, 195
Demo, Mikuláš	27
Dobroslávek, Jan	69
Dobrilovskij, Nikolaj viz Dobrylovskij, Mykola	
Dobrylovskij, Mykola	60–61, 74–75
Dolgopjatov, Grigorij	85, 94
Dolgorukov, Pjotr	85, 90
Dolynay, Mykola	64, 78, 133
Dorošenko, Konstantin	150–151, 180
Drahomanov, Mychajlo	93
Drozdovskij, Michail	113
Drtina, Prokop	196
Dvořák, Libor	245
Džaparidze, Šalik	159, 192
Džugašvili, Josif viz Stalin, Josif	
Entler, čs. por.	39
Faitová, Alexandra	107
Fidler, Jiří	71
Fierlinger, Zdeněk	125, 135–136
Friedman, Alexandr	85, 95
Galagan, Nikolaj viz Halahan, Mykola	
Gavrilenko	48
Gavrilenková, Marie	48–49
Goluběv, Nikolaj	32, 164–165, 169, 196
Gorbačov, Michail	14
Gordijevskij, Oleg	14, 245

Gorocholinskij, Jurij	298, 245
Gottwald, Klement	129, 162, 165–166, 194, 196
Grišin, A., sov. hospodářský činitel	241
Gupalovskij, Michail viz Hupalovskij, Mychajlo	
Halahan, Mykola	85, 92
Harbuřová, Lubica	44
Havlíček, Josef	75
Heger, Josef	41, 49
Heidrich, Arnošt	196
Heitmarová, Růžena	50
Henijuš, Ivan	202, 204–205, 304–306
Henijušová, Larysa	15, 203–205, 222–224, 245, 294, 295, 305–306
Hermannová, Eva	71, 245
Hingley, Ronald	14
Hitler, Adolf	242
Hlinka, Andrej	163
Hnízdo, Jaroslav	33, 121–122, 197
Hofman, Vlastislav	55
Holeček, Josef	97
Honzík, Karel	75
Hora, Václav (Josef ?)	186
Horák, Jiří	22, 126, 194, 196, 300–301
Horák, Rudolf	49
Horník, Bedřich	39, 47
Horthy, Miklós	242
Hubálek, Bohuslav	
Hulínová, Olga	15, 70, 73–75, 77–78, 94, 98, 108, 112, 241, 245
Hupalovskij, Mychajlo	158, 187–188
Chinyaeová, Elena	44
Chruščev, Nikita	74
Chýlecký, Vladimír	59–60, 73
Isaakij, archimandrita	86, 113
Jakimovičová, Helena	30
Janda, Boris	86, 105
Jaremýn, Mikuláš viz Jerjomin, Nikolaj	
Jarosch, Antonín	66, 80–81

Jefremov, Konstantin	81
Jefremovová, Věra	81
Jeremenko, Andrej	66, 81
Jerjomin, Nikolaj	86, 11, 150–151, 181, 188
Jermačenko, Ivan	203, 223
Jerofejev, Nikolaj	80
Jevdokim, Alexandr viz Jevdokimov, Alexandr	
Jevdokimov, Alexandr	158, 188
Jirásek, Alois	97
Jiříkovský, A., vel. Pražského povstání	73
Juskiv, Simeon	207–209, 225
Juskiv, Vladimír	207–210, 225, 243
Juščák, Peter	31, 44, 68, 90, 128–129, 172, 174, 225, 245
Juvenickij, Alexandr	86, 100, 102–104
Kadlec, pracovník MV ČSR	170
Kaloša, Alexandr	109, 200–202, 204, 222–223, 243, 305
Kalvoda, Josef	21
Kaplan, Karel	197, 245
Kapnin, Boris	105, 181
Kapnin, Konstantin	86, 150–151
Kašpárek, čs. diplomat	158
Kelčevská, Olga	132
Kelčevskij, Georgij	132
Kibalov, Viktor	38, 45–46
Kirjunčev, Vasilij	40, 47–48, 158, 188
Klimuškin, Prokopij	85, 90–91
Kločurak, Stefan	63–65, 77–78, 133, 158, 188, 238, 243–244
Klonov, Vladimír	86, 112, 290–291
Kočergan, Michail viz Kočerhan, Mychajlo	
Kočerhan, Mychajlo	86, 106
Kodeš, Přemysl	219
Kodešová, Irena	219–220, 226–227
Kodešová, Taťjana	219
Kokoška, Stanislav	15
Kokrda, Roman	131
Kološa, Alexandr viz Kaloša, Alexandr	

Komenský, Jan Amos	103
Kondakov, Nikolaj	85, 97–98
Koněv, Ivan	34, 66, 81, 135
Kopeckij, Platon	124, 133
Kopp, K., čes. architekt	75
Kopřivová, Anastasie	44, 88, 90, 246
Kopřivová-Vukolovová, Anastasie viz Kopřivová, Anastasie	
Kostecký, Akim (Jáchym)	218, 226
Kotrlý, Josef	86–87
Kováč, Alexandr	206
Kováč, Ivan	109, 206–207, 244–243
Kováč, Štefan	206
Kováč, Vasil	206
Kovalevskij, Michail	55, 70, 158, 188
Krajněv	48
Krajněvová, Marie	48–49
Kravec, Andrej	28–29
Krjukovskij, Nikolaj	158, 190
Krno, Miloš	141–143
Kruglov, Sergej	163, 195
Kruško, Stepan	179, 196, 245
Kube, Wilhelm	222
Kudyrkin, sov. důstojník	180
Kušnirenko, Maxym	159, 193
Lada-Jakuševič, Leonid	86, 109, 243
Laštovička, Bohuslav	160, 193
Lebeděv, Viktor	18, 21
Lenin, Vladimír	14
Lichner, Ján	125, 136
Lipskij, Oleg	158, 190–191
Lukeš, Zdeněk	231
Lupandin, Nikolaj	158, 188
Machonin, Konstantin	51
Makarov, Anatol	158, 191
Malandin, sov. generál	134
Malinovskij, Rodion	66, 82
Marakujev, Sergej	85, 89
Masaryk, Jan	139–140, 160, 164–165, 172, 194, 196
Masaryk, Tomáš Garrigue	54

Maslov, Sergej	85, 99
Matusevič, Andrej	39–40, 47–48
Metelskij, Roman	86, 112, 150–151, 158, 181, 189
Meževikin, Timofej	85, 93–94, 153–154, 185
Micka, čs. repatriant z Gulagu	233
Mičura, Martin	145, 163, 175, 195
Michajlov, Vadimír	86, 100–104
Miklaševičová, Larysa viz Henijušová, Larysa	
Mikojan, Anastas	194
Mochnačev, Ivan	132–133, 292
Molotov, Vjačeslav	80, 129, 161, 184, 194, 196
Mondič, Michal	25, 53, 55, 66, 68–69, 79–83, 87, 245
Morozov, Alexej	86, 106, 233
Moulis, Vladislav	83–87, 137, 245
Mušynka, Mykola	78, 243, 245
Nachtmann, Jaroslav	93, 101, 113
Nansen, Fridtjof	41, 48–49, 55–56, 60, 237
Nastuňak, Dmitrij	216–217, 226
Naryžnyj, Symon	79
Navarovová, Sofie	120
Nedzvědská-Tumanovová, Elena viz Tumanovová-Nedzvědská, Elena	
Nejedlý, Zdeněk	89
Nestěrov, Ivan	85, 91
Němec, František	173–174
Nikolajev, Sergej	158, 189, 190
Nosek, Václav	130, 168
Novikov, Pavel	71–72
Omelčenko, Grigorij viz Omelčenko, Hryhorij	
Omelčenko, Hryhorij	85, 89
Orlov, sov. důstojník	81
Ostrouchov, Venedikt	86, 109, 159, 193
Ostrouchovová, Helena	137
Ovsjannikov, Alexej	86, 102
Panenska, Jaroslav	81
Panov, sov. důstojník	180

Pasičnik, Vladimír viz Pasyčnyk, Volodymyr	
Pasičnyk, Volodymyr	86, 108, 181
Paškovskij, Nikolaj	86, 110
Pavlov, sov. diplomat	161, 194
Perec, Ivan	159, 191
Perevuznyk, Jurij	64–65, 78, 133
Perl, L., čs. důstojník	71
Petr, Pavel	47
Petrov, Ivan	161, 163, 194–195
Petrov, Nikolaj	57–58, 72–73
Petrovová, Bohuslava	58, 72, 79
Petrynská, Helena	48–49
Petrynskij	48
Pfeiferová, Lydie	222–223
Podgornyj, Jakov	58, 73, 185
Podhájecká, Taťána	79
Pochitonov, Daniel	86, 110
Polák, František	71, 78, 101, 136, 196, 245
Polišenská, Milada	195
Polupanov, Alexej	40, 47–48, 243
Pop, Ivan	25
Popov, sov. mjr.	79
Popov, Boris	71, 245
Popov, Sergej	38, 45–46
Postnikov, Sergej	85, 97
Pražák, Albert	83, 87
Prochoda, Vasyl	73–75, 91–92
Prokopenko, Georgij	61, 75, 159, 193
Prokopenko, Jiří viz Prokopenko, Georgij	
Puchljakov, Nikolaj	60–61, 74
Rafalskij, Vladimír	55, 69–70
Reicin, Bedřich	130
Ribbentrop, Joachim von	80
Ripka, Hubert	19, 21
Rosiněvič, Nikolaj viz Rossyněvič, Mykola	
Rossi, Jacques	52, 81, 184, 198, 245
Rosiněvič, Mykola	60–61, 74
Rovinskij, Michail	80
Rumpeld, pracovník MZV ČSR	150

Rutšek, Ladislav	33
Sadovskij, Valentin viz Sadovskij, Valentyn	
Sadovskij, Valentyn	60–61, 74
Sajenková, Antonie	219
Sajenková, Irina viz Kodešová, Irena	
Savickij, Pjotr	85, 88, 104, 238, 244
Sedakov, Boris	85, 99, 100–101
Semec, Miron	86, 106
Siněvirský, Nikolaj viz Mondič, Michail	
Skripnik, Fedor	86, 111, 141, 173–174, 315
Skripnik, Vladimír	111
Skripniková, Jaroslava	111
Skrjabin, Vjačeslav viz Molotov, Vjačeslav	
Skugarevskij, Nikolaj	38, 45–46, 312–314
Sládek, Zdeněk	44
Slavinskyj, Maxym	85, 91–92
Smrkovský, Josef	83, 87
Smykalin A.	246
Sokol, Martin	145, 163, 175, 195
Spišiak, Ján	163, 195
Stanislavskij, Konstantin	86, 107
Stalin, Josif	77, 165, 195–196, 242
Steinhardt, Laurence A.	203, 224, 294–295
Stopljanskij, Konstantin	135
Stránský, Volyňský Čech, čs. voják	148
Strunnikov, sov. diplomat	230
Suchoručko-Choslovskij, Boris viz Suchoručko-Choslovskij, Borys	86, 107, 150–151, 181, 185–186
Suchoručková, Markéta	186
Svetozarov, Vladimír	85, 88
Svoboda, Ludvík	135–136, 165, 179, 218
Šafarčík, František	231
Šafařík, Pavel Josef	225
Šapiro, sov. důstojník	80
Šesták, Ladislav	70
Širc, Otakar	55
Škelenko, Antonín	86, 104–105
Špilík, Miroslav	231
Špiritová, Alexandra	245

Šrámek, Jan	73, 123
Šrámek, Pavel	71–72, 105
Štefánik, Milan Rastislav	55
Štoviček, I., čes. archivář	15
Tauer, (?Jaroslav), čs. důstojník	80
Tejchman, Miroslav	222
Tepenkov, Sergej	40, 48–49
Tepenkovová, Viktorie	48–49
Teš, Georgij, ing	41, 50
Tito viz Broz-Tito, Josip	
Tuchačevskij, Michail	80
Tumanovová-Nedzvědská, Elena	78
Turanec, Jozef	145, 163, 175, 195
Tverdyj, Mykola	192
Tvrдый, Nikolaj viz Tverdyj, Mykola	
Ursíny, Ján	119, 122, 124, 136, 184–185
Vacek, Jiří	46, 68, 96, 226, 245–246
Válek, E., čs. důstojník	73
Varšavskij, Sergej	85, 96
Vasněcov, Viktor	61–63, 75, 77
Veber, Václav	44, 88, 246
Vereščagin, Ivan	86, 102–104
Veselý, Jindřich	186
Vinogradov, Ivan viz Isaakij	
Vlasov, Andrej	10
Vlček, Václav	131
Vojcechovskij, Sergej	56, 71–72, 84, 87, 121, 130–131, 134, 185–186, 296
Vološin, Augustin viz Vološyn, Avgustyn	
Vološyn, Avgustyn	63–65, 77, 123–124, 133, 293
Vostokov, P. viz Savickij, Pjotr	
Vyšinskij, Andrej	31, 33, 192, 121–124, 127, 144, 145, 161, 174, 184, 194
Weikertová, Gertruda	213
Zacharov, A., sov. hospodářský činitel	
Zelený, Nikolaj	134, 159, 193
Zilynskij, Bohdan	71, 79, 226, 246
Zlenko, Petro	85, 92–93, 150–151

Zlenková, Marie	93
Zorin, Valerian	33, 116–119, 121–122, 125, 128, 164–166, 194, 196
Žukov, Georgij	72, 124, 297

Resumé

V závěru druhé světové války koncem roku 1944, současně se vstupem Sovětské armády na území Československa, zahájily speciální orgány sovětské bezpečnosti rozsáhlé pronásledování některých skupin místního obyvatelstva. Oběti tohoto stíhání byly po zadržení zpravidla vzápětí převezeny do sovětských vojenských táborů v Německu a Polsku a potom do táborů nucených prací v Sovětském svazu.

Toto stíhání postihlo na území tehdejší Podkarpatské Rusi do jejího oficiálního předání do svazku SSSR v červnu 1945 tisíce osob, především potenciálních odpůrců Sovětského svazu a představitelů demokratických občanských a politických kruhů.

Z území Slovenska od počátku roku do jara 1945 byly násilně vyvezeny do SSSR desetitisíce osob buď obviněných příslušnosti k aktivistickým proněmeckým organizacím tzv. „Slovenského štátu,“ nebo prostě násilně mobilizovaných na pomoc při poválečné rekonstrukci sovětského národního hospodářství.

Na území dnešní České republiky začala akce sovětských bezpečnostních orgánů v dubnu 1945 a trvala až do počátku roku 1948. Oproti Podkarpatské Rusi a Slovensku měly však zdejší sovětské zásahy proti civilním obyvatelům již velmi zřetelný politický charakter. Hlavním byl zřejmě dlouho pečlivě připravený zátah na přední představitele bývalé ruské antibolševické emigrace, žijící v Československu na pozvání československého státu již od počátku dvacátých let, většinou absolventy československých vysokých škol a náležející mezi špičku československé meziválečné společnosti (generalita a vysocí důstojníci československé branné moci, profesori na československých vysokých školách, lékaři, autoři významných architektonických děl v celé ČSR, techničtí odborníci předních československých závodů, úředníci československé státní a veřejné správy a podobně). V převážné většině již dávno byli československými občany nebo byli alespoň držiteli mezinárodního průkazu totožnosti uprchlíka ze Sovětského Ruska. Spolu s nimi byla odvedena řada českých reemigrantů z Ruska, kteří po převzetí vlády bolševiky v roce 1917 opustili bývalou českou krajanskou komunitu v Rusku a svůj tamní majetek a vrátili se žít natrvalo do ČSR. Důsledně byli

pronásledování všichni bývalí přední představitelé československé státní reprezentace na Podkarpatské Rusi do roku 1939.

Všichni zadrženi byli deportováni do sovětských táborů. Oběti masových násilných mobilizací ze Slovenska byly zpravidla umísťovány v internačních táborech nucených prací. Oběti politicky motivovaných únosů z Čech a Moravy byly většinou obviněny podle článku 58 tehdejšího trestního zákoníku RSFSR, podle něhož byly stíhány projevy takzvané kontrarevoluce, nikdo nebyl obviňován ze spolupráce s německým nepřítelem a jen v ojedinělých případech byla údajná kontrarevoluční činnost doplněna o vágní charakteristiku „sloužící cílům nepřítele“ nebo „fašistického nepřítele“. Následovalo odsouzení většinou v nepřítomnosti a cesta do táborů GULAG.

Sovětské bezpečnostní orgány zasahovaly v Československu bez opory v jakémkoliv právu. Jejich zvučnou československou politickou reprezentaci, usilující o maximálně přátelské vztahy obou zemí, zaskočila a Československo bohužel nenašlo dostatek odvahy a sil, aby čelilo tomuto zločinu páchanému na jeho svobodných občanech. Opatrné diplomatické kroky, poznamenané rychle narůstajícím prosovětským oportunismem, usilovaly především o osvobození nepolitických obětí ze Slovenska. Sovětský svaz neměl však příliš zájem vracet kolo dějin a tak nehodlal příliš vyhovět.

Propuštěn byl proto jenom zlomek zavlečených a ostatní následovali své spoluobčany odvečené z politických důvodů na cestě do hloubi Sovětského svazu, do táborů GULAG. Několika stům se ještě podařilo vrátit počátkem padesátých let v rámci rozsáhlého uvolňování sovětského represivního systému po Stalinově smrti. Většina odvečených však zmizela v pekle sovětských táborů bez jakékoliv stopy.

Práce se snaží na základě dokumentů dochovaných v českých archivech ukázat na oportunismus československé státní reprezentace vůči aroganci sovětského státního teroru a neschopnost čelit otevřenému pronásledování našich občanů za jejich Sovětskému svazu nepohodlné názory či postoje. Práce názorně dokládá historicky bezprecedentní porušení integrity postavení československých občanů nebo dlouhodobých obyvatel Československa tím, že Československá republika nezabránila tomu, aby byli po skončení druhé světové války ve své zemi a ve svých

domovech zadržení bezpečnostními orgány jiné země a násilně odvezení do této jiné země, kde pak byli následně stíháni podle tamního práva a odsuzováni k dlouholetým trestům do tamních věznic nebo koncentračních táborů. Zároveň se snaží přiblížit dosud všeobecně téměř neznámé mechanismy sovětského represivního systému a jeho vnitřních zákonitostí.

Práce se rovněž zmiňuje o některých případech již oficiálního předání do SSSR dalších politicky nevyhovujících československých občanů po převzetí v roce 1948 moci komunistickým režimem.

V české historiografické a historicko-politické literatuře nemá práce dosud obdoby a navazuje na předcházející autorovu rozsáhlou publikační činnost po roce 1990. Podle stavu současných českých historických věd bohužel však zůstane soubor v ní shromážděných dokladů a svědectví zřejmě ještě na dlouho jedinou pomůckou pro bližší poznání této neblahé kapitoly moderních českých dějin.

Resume

At the end of the Second World War late in 1944 simultaneously with the entry of the Soviet Army into the territory of Czechoslovakia, special organs of the Soviet Security launched extensive persecution of some groups of local people. After being arrested, the victims of the persecution were, as a rule, transported immediately to Soviet military camps in Germany and Poland and then to labour camps in the Soviet Union.

In the territory of the then Carpathian Ruthenia until its official incorporation into the Union of the USSR in June 1945 thousands of people, mostly opponents of the Soviet Union and representatives of the democratic civil and political circles, were subjected to this persecution. From the territory of Slovakia from the beginning of the year until spring 1945 tens of thousands of persons were forcibly transported to the USSR, either accused of membership of activist pro-German organizations of the so called "Slovak State", or simply forcibly mobilized to assist in the post-war reconstruction of the Soviet national economy.

In the territory of the today Czech Republic the operation of the Soviet security organs started in April 1945 and lasted until the early 1948. In comparison with the Carpathian Ruthenia and Slovakia the Soviet interventions against civilians here had obviously political character. Of primary importance was apparently well-prepared roundup against the top leaders of the former Russian anti-Bolshevik emigration living in Czechoslovakia at the invitation of the Czechoslovak state from the early 1920's, mostly graduates of Czechoslovak universities, ranking among the elite of the Czechoslovak interwar society (generals and high-ranking officers of the Czechoslovak military forces, professors of Czechoslovak universities, doctors, authors of outstanding works of architecture all over Czechoslovakia, technical experts of leading Czechoslovak factories, officials of the Czechoslovak state and public administration and the like). In most cases, they were Czechoslovak citizen for a long time, or at least they were the holders of the international identification of the refugee from the Soviet Russia. Along with them a number of Czech re-emigrants from Russia were dragged away who after

the seizure of power by Bolsheviks in 1917 left the former Czech compatriot community in Russia and their own property there in order to return to the Czechoslovak Republic for good. All the former top leaders of the Czechoslovak state representation in the Carpathian Ruthenia until the year 1939 suffered from persistent persecution.

All the detained persons were deported to Soviet camps. The victims of mass forcible mobilizations from Slovakia were, as a rule, placed to detention labour camps. The victims of politically motivated abductions from Bohemia and Moravia were mostly accused pursuant article 58 of the then Soviet Penal Code under which manifestations of the so called counterevolution were prosecuted, but nobody was accused of cooperation with the German enemy and only in isolated cases a vague characteristic “serving the aims of the enemy“ or “fascist enemy“ was assigned to the alleged counter-revolutionary activities. Then the conviction followed, mostly in the absence of the charged person, and journey to GULAG camps.

The Soviet security organs intervened in Czechoslovakia without any legal support. The Czechoslovak political representation striving to maintain relations between the two countries as friendly as possible was overtaken by their arbitrary rule and unfortunately, Czechoslovakia did not find enough strength and spirit to face this criminal act committed against its free citizens. Careful diplomatic moves marked by quickly increasing pro-Soviet opportunism were particularly aimed at the setting free of non-political victims from Slovakia. The Soviet Union took little interest in reversing the march of time and accordingly, it was not about to meet the demands too much.

Therefore, only a fraction of the deported persons was released, while the others followed their fellow citizens dragged away for political reasons on their way in the depths of the Soviet Union to GULAG camps. A few hundreds of them still succeeded in coming back at the early 1950's within the framework of extensive easing the Soviet repressive system after Stalin's death. But the majority of the dragged away persons disappeared in the hell of the Soviet camps without a trace.

Making use of documents preserved in the Czech archives, the author of the publication is trying to show the opportunism of the

Czechoslovak state representation towards the arrogance of the Soviet state terror as well as their inability to face the open persecution of our citizens for their opinions and attitudes inconvenient for the Soviet Union. The publication graphically demonstrate unprecedented violation of the integrity of the status of Czechoslovak citizens or people living in Czechoslovakia for a long time, stating that after the Second World War was over, the Czechoslovak Republic did nothing to prevent their detention in their country and their homes by security organs of other country as well as their forcible transportation to that other country where subsequently they were prosecuted under the law of that country and convicted to long-term punishments to prisons or concentration camps there. The author is also trying to clarify the mechanisms of the Soviet repressive system almost commonly unknown so far as well as its inner regularities.

Besides, the work refers to some cases of the already official handing over of other politically troublesome Czechoslovak citizens to the Soviet Union after the seizure of power by the Communist regime in 1948.

In the Czech literature related to historiography, history and politics this publication is unparalleled, following up previous extensive publication activities of the author after 1990. Unfortunately, however, taking into account the current state of the Czech historical sciences, the collection of evidences and testimonies gathered here is probably to remain the only aid for better understanding of this sinister chapter of the modern Czech history for a long time.

Resume

Gleichzeitig mit dem Betreten des tschechoslowakischen Staatsgebietes durch die Sowjetische Armee in der Abschlussphase des zweiten Weltkrieges am Ende des Jahres 1940 haben die Spezialdienste der sowjetischen Sicherheit umfangreiche Verfolgungen einiger Gruppen der hiesigen Bevölkerung eingeleitet. Die Verfolgungsoffer wurden in der Regel unmittelbar nach der Festnahme in sowjetische Militärlager in Deutschland und Polen und danach in Zwangsarbeitslager in der Sowjetunion deportiert.

Diese Verfolgungen ereilten auf dem Gebiet des ehemaligen Karpato-Rußland bis zu seiner offiziellen Übergabe in das Bündnis der UdSSR im Juni 1945 Tausende von Personen, besonders potentielle Widersacher der Sowjetunion und Vertreter demokratischer bürgerlicher und politischer Kreise. Vom Gebiet der Slowakei wurden bis zum Frühling 1945 in die UdSSR Abertausende von Personen gewaltsam deportiert, die der Angehörigkeit zu aktiven prodeutschen Organisationen des sog. "Slowakischen Staates" beschuldigt wurden oder die einfach als Hilfskräfte für die Nachkriegserneuerung der sowjetischen Volkswirtschaft zwangsmobilisiert wurden. Auf dem Gebiet der heutigen Tschechischen Republik begannen die Aktionen der sowjetischen Sicherheitsorgane im April 1945 und dauerten bis Anfang 1948. Im Unterschied zu Karpato-Rußland und der Slowakei hatten die hiesigen sowjetischen Eingriffe gegen die Zivilbevölkerung allerdings schon einen offensichtlichen politischen Charakter. Die Hauptaktion war die wahrscheinlich schon lange und sorgfältig vorbereitete Razzia gegen leitende Vertreter der ehemaligen russischen antibolschewistischen Emigration, die in der Tschechoslowakei auf Einladung des tschechoslowakischen Staates schon seit Beginn der zwanziger Jahre lebten. Es waren meistens Absolventen tschechoslowakischer Hochschulen, die zur Spitze der tschechoslowakischen Gesellschaft der Zwischenkriegszeit gehörten (Generäle und hohe Offiziere der tschechoslowakischen Verteidigungskräfte, Professoren an tschechoslowakischen Hochschulen, Ärzte, Schöpfer bedeutender Architekturwerke in der ganzen ÖSR, technische Fachleute in den besten tschecho-

slowakischen Unternehmen, Beamten der tschechoslowakischen staatlichen und öffentlichen Verwaltung, u.a.). In überwiegender Mehrheit sind sie schon seit langem zu tschechoslowakischen Staatsbürgern geworden oder waren als Flüchtlinge aus der Sowjetunion mindestens in Besitz internationaler Flüchtlingsausweise. Zusammen mit ihnen wurde eine ganze Reihe von tschechischen Reemigranten aus Russland verschleppt, die nach der Machtübernahme durch die Bolschewiken im Jahre 1917 die damalige tschechische Landsmannschaft in Russland sowie ihr dortiges Vermögen aufgegeben haben und in die ÖSR zurückgekehrt waren. Konsequentermaßen wurden alle ehemaligen führenden Repräsentanten der tschechoslowakischen Staatsverwaltung in Karpaten-Rußland bis 1939 verfolgt.

Alle festgenommenen Personen wurden in sowjetische Lager deportiert. Die Opfer der massenhaften Zwangsmobilisationen aus der Slowakei wurden in der Regel in Zwangsarbeitsinternationallager verfrachtet. Die Opfer politisch motivierter Entführungen aus Böhmen und Mähren wurden meistens aufgrund des Artikels 58 des damaligen sowjetischen Strafgesetzbuches beschuldigt, der zur Verfolgung wegen sogenannter Kontrarevolutionstaten diene. Keiner wurde der Zusammenarbeit mit dem deutschen Feind beschuldigt und nur in Einzelfällen wurde die angebliche Kontrarevolutionsaktivität durch die unbestimmte Charakteristik "zum Dienste feindlicher Ziele" oder "des faschistischen Feindes" ergänzt. Darauf folgte meistens die Verurteilung in Abwesenheit und der Weg in GULAGs. Die sowjetischen Sicherheitsorgane haben in der Tschechoslowakei ohne jeglicher rechtliche Stütze aufgrund irgendeines Gesetzes eingegriffen. Ihre Willkür hat die damalige um höchst freundschaftliche Beziehungen zwischen beiden Ländern bemühte tschechoslowakische politische Repräsentanz völlig überrumpelt und die Tschechoslowakei hat leider nicht genug Mut und Kraft gefunden, diesen Verbrechen gegen ihre eigenen freien Bürger Stirn zu bieten. Vorsichtige diplomatische und von einem schnell aufsteigenden prosovietischen Opportunismus gekennzeichneten Schritte bemühten sich besonders um die Befreiung von nichtpolitischen Opfern aus der Slowakei. Die Sowjetunion war allerdings nicht zu sehr interessiert das Rad der Geschichte zurückzudrehen und beabsichtigte sowieso kein Entgegenkommen.

Deshalb wurde nur ein Bruchteil der verschleppten Personen freigelassen und die anderen folgten ihren aus politischen Gründen verschleppten Mitbürgern auf dem Weg in die Tiefe der GULAGs der Sowjetunion. Mehreren Hunderten ist es noch am Anfang der fünfziger Jahre gelungen im Rahmen der umfangreichen Lockerung des sowjetischen Repressionssystems nach dem Tode Stalins zurückzukehren. Die meisten Verschleppten sind allerdings in der Hölle der sowjetischen Lager ohne jeglicher Spur verschollen.

Dieses Werk bemüht sich ausgehend von den in den tschechischen Archiven überlieferten Dokumente auf den Opportunismus der tschechoslowakischen Staatsführung gegen die Arroganz des sowjetischen Staatsterrors sowie die Unfähigkeit hinzuweisen, der offensichtlichen Verfolgung unserer Bürger wegen ihrer der Sowjetunion unbehaglichen Meinungen oder Positionen entgegen zu treten. Die Arbeit legt anschaulich dar, dass es sich um eine historisch noch nie da gewesene Verletzung der Integrität der Position von tschechoslowakischen Staatsbürgern oder langjährigen Bewohnern der Tschechoslowakei handelt, weil die Tschechoslowakische Republik nicht verhinderte, dass diese nach Ende des zweiten Weltkrieges in ihrem Land und in ihren Heimen von Sicherheitsdiensten eines anderen Landes festgenommen und gewaltsam in dieses andere Land verschleppt werden. Dort wurden sie dann entsprechend dem dortigen Recht verfolgt und zu langjährigen Strafen in dortigen Gefängnissen oder Konzentrationslagern verurteilt. Gleichzeitig bringt die Arbeit die bisher fast unbekanntenen Mechanismen des sowjetischen Repressionssystems und seine inneren Gesetzmäßigkeiten näher. Die Arbeit erwähnt ebenfalls einige Beispiele schon offizieller Übergaben in die UdSSR weiterer unbequemer tschechoslowakischer Bürger nach der Machtübernahme durch die Kommunisten im Jahre 1948.

In der tschechischen historiographischer und historisch-politischer Literatur ist keine ähnliche Arbeit zu finden, wobei sie an die vorherige umfangreiche Publikationstätigkeit des Verfassers nach 1990 anknüpft. In Anbetracht der gegenwärtigen tschechischen historischen Wissenschaft wird allerdings das Bündel der hier angesammelten Dokumente und Zeugnisse wahrscheinlich noch für lange das einzige Hilfsmittel zum näheren Kennen-

lernen dieses unglücklichen Kapitels der modernen tschechischen Geschichte bleiben.

OBSAH

ÚVODEM _____	7
KAPITOLA I. DOHODA _____	17
KAPITOLA II. PODKARPATSKÁ RUS _____	23
KAPITOLA III. SLOVENSKO _____	27
KAPITOLA IV. SLEZSKO A MORAVA _____	35
KAPITOLA V. NA PRAHU! _____	53
KAPITOLA VI. DALŠÍ ÚNOSY _____	83
KAPITOLA VII. ZASKOČENÍ (1945) _____	115
KAPITOLA VIII. BEZRADNOST A PŘEDSTÍRÁNÍ (1946–1948) _____	139
KAPITOLA IX. SPOLUPRÁCE _____	199
ZÁVĚREM _____	229
POUŽITÉ A CITOVANÉ PRAMENY _____	245
PŘÍLOHY _____	251
JMENNÝ REJSTŘÍK _____	322
RESUMÉ _____	332

Vladimír Bystrov

**ÚNOSY
ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ
DO SOVĚTSKÉHO SVAZU
V LETECH 1945–1955**

Edice Svědectví

Pro Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
vydává Themis, nakladatelství Tiskárny MV, p. o.
Hyberská 2, 110 00 Praha 1
jako svou 116. publikaci

Obálka a grafická úprava Petr Bednář
Odpovědná redaktorka Taťána Hedbávná

Tisk Tiskárna MV, p. o., Bartůňkova 4, 149 01 Praha 415

Vydání 1. Praha 2003

ISBN 80-7312-027-5

Vladimír Bystrov **ÚNOSY ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ DO SOVĚTSKÉHO SVAZU**

Vladimír Bystrov

**ÚNOSY
ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ
DO SOVĚTSKÉHO SVAZU
V LETECH 1945–1955**

Praha 2003